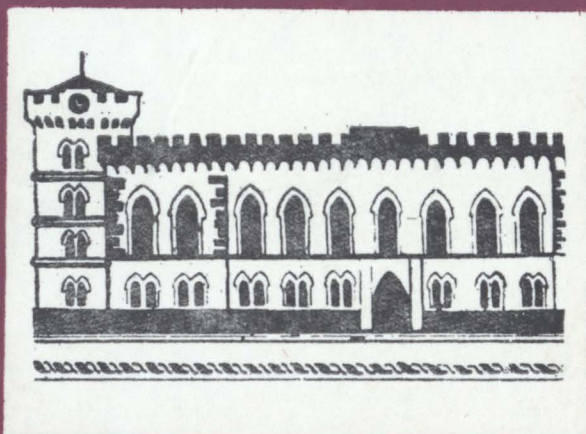

MUZEUL BANATULUI TIMIȘOARA

ANALELE BANATULUI

ISTORIE

1

TIMIȘOARA
1981

MUZEUL BANATULUI
TIMIȘOARA

ANALELE BANATULUI

ISTORIE

— Volumul I —

**Volum cuprinzînd comunicări prezentate în cadrul sesiunii științifice
consacrată aniversării a 60 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român
(6–7 martie 1981)**

TIMIȘOARA
– 1981 –

COLECTIV DE COORDONARE :

*Conf. univ. dr. Mihai Fătu
Octavian Gog
Vasile Dudaș
Dr. Ioan Godea
Octavian Nacu*

COLECȚIV REDACȚIONAL :

*Dr. Doina Benea
Elena Borugă
Vasile Dudaș
Ioan Hațegan
Florin Medeș
Nicolae Stoia*

Orice corespondență se va adresa : MUZEUL BANATULUI,
Piața I. Huniade nr. 1 – 1900 – *Timișoara*

Toute correspondance sera envoyée à l'adresse :
MUZEUL BANATULUI, Piața Huniade nr. 1, 1900 – *TIMIȘOARA*,
ROUMANIE

Please send any mail to the following address :
MUZEUL BANATULUI, Piața Huniade nr. 1, 1900 – *TIMIȘOARA*
ROMANIA

Richten Sie bitte jedwelche Korrespondenz an die Adresse :
MUZEUL BANATULUI, Piața Huniade nr. 1, 1900 – *TIMIȘOARA*
RUMĂNIEN

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate
autorilor.

CUPRINS

Cuvînt înainte	5
Petre Dănică , prim-secretar al Comitetului județean Timiș al P.C.R. — Cuvînt rostit la deschiderea lucrărilor sesiunii științifice: „60 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român”	7
Prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu , — Cuvînt de salut adresat participanților la sesiune	11
Dr. Gheorghe Lazarovici , Fr. Resch , C. Germann , — Așezarea preistorică de la Unip (jud. Timiș). Raport preliminar	13
Adrian Bejan , — Așezări rurale daco-romane din Banat din sec. III—IV e.n. în lumina unor recente cercetări arheologice	21
Dr. Lucian Chițescu , — Cetăți din lemn și pămînt — centre ale unor formațiuni statale românești în sec. VI—XI	27
Ioan Hăgean , — Luptele antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara reflectate în cronici turcești	33
Petru Ursulescu , — Permanențe ale vieții românești în zona Făgetului (sec. IX—XVII)	45
Vasile Cica , — Contribuții la cunoașterea mării personalități istorice a lui Eftimie Murgu	55
Elena Poștăriță , Elena Iosefide , — Activitatea revoluționară a lui Eftimie Murgu oglindită în documente din arhive externe	63
Traian Rus , Gelu Ureche , Eleonora Calincof — Ecoul răscoalei din 1907 în presa germană din Banat	69
Mia Maria Giuran , Valeriu A. Giuran , — Strălucite fapte de arme săvîrșite de militarii români din Regimentul 2 Vinători în primul război mondial, în bătălia de la Mărăști (iulie 1917)	81
Vasile Dudaș , — Mișcarea muncitorească din Banat și Marea Unire din 1918	89
Prof. univ. dr. Nicolae Petreanu , — Făurirea Partidului Comunist Român — etapă nouă, superioară în mișcarea revoluționară și democratică din România	93
Dr. Augustin Deac , — Partidul Comunist Român — continuator direct al partidului clasei muncitoare din România, creat în 1893	105
Conf. univ. dr. Mihai Fătu , — Partidul Comunist Român — forța politică cea mai activă a luptei poporului român pentru progresul, independența și integrității teritoriale, a independenței și suveranității naționale (1933—1940)	133
Ionel Ilian , — Aspecte din lupta clasei muncitoare timișorene, condusă de Partidul Comunist Român, în anii crizei economice (1929—1933)	119
Dr. Olimpiu Matichescu , — Activitatea revoluționară din anii ilegalității a tovarășului Nicolae Ceaușescu — pildă de dîrzenie și devotament pentru slujirea înaltelor idealuri ale P.C.R.	127
Marin Badea , — Aspecte ale luptei forțelor progresiste și democratice din rîndurile naționalității germane, condusă de comuniști, pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității naționale (1933—1940)	133
Dr. Ioan Iacoș , — Clasa muncitoare, principala forță socială antifascistă din România (1934—1937)	141
Gheorghe Ruja , — Industria din Banat în contextul eforturilor întreprinse de România pentru salvagardarea independenței economice și politice (1938—1940)	163
Vasile T. Ciubăncan , — Adeziunea populației Banatului la dezideratul național de apărare a frontierei de vest a României în anii 1939—1940. Documente și date noi	183

Dr. <i>Gelcu Maksutovici</i> , — Solidaritatea poporului român cu mișcarea de rezistență antifascistă din Balcani	213
<i>Gavrilă Sarafolean</i> , — Activitatea de propagandă desfășurată în această parte a țării de către Comitetul Regional Banat al P.C.R., parte organică a mișcării de rezistență antifascistă din anii 1940—1944	219
Colonel <i>Nicolae Constantin</i> , — Însemnătatea operativ-strategică a Banatului în contextul luptelor din toamna anului 1944	225
Colonel dr. <i>Leonida Loghin</i> , — Contribuția armatei române la apărarea orașului Timișoara în septembrie 1944	229
<i>Monica Andone</i> , — Luptele din Banat (septembrie 1944) oglindite în documente germane	235
Căpitan <i>Alexandru Duțu</i> , — Eroi bănățeni în războiul antihitlerist	241
<i>Nicolae Rigo</i> , — Acțiuni ale organizațiilor P.C.R. pentru unirea maselor bănățene în Frontul Național Democrat, pentru instaurarea guvernului democratic revoluționar condus de dr. Petru Groza	245
<i>Gelu Ureche</i> , — Asigurarea unui climat de liniște și ordine publică pe teritoriul țării — una din preocupările prioritare ale P.C.R. în politica sa de guvernare	251
Prof. univ. dr. <i>Ștefan Lache</i> , — Partidul Comunist Român — organizatorul și conducătorul luptei maselor populare pentru transformări democratice și trecerea la revoluția socialistă	259
<i>Anca Augusta</i> , — președinta Comitetului de cultură și educație socialistă al județului Timiș — Partidul Comunist Român, forța politică conducătoare în lupta poporului român pentru edificarea socialismului și înaintarea României spre comunism	265

CUVINT INAINTE

La începutul anului 1928, își făcea apariția primul număr al revistei „Analele Banatului” editată de către muzeul din Timișoara.

Polarizînd în jurul său un important număr de iubitori ai trecutului meleagurilor bănățene, noua publicație, apărută sub îngrijirea directorului muzeului timișan, dr. Ioachim Miloia, a devenit, într-un timp scurt, un promotor al ideilor progresiste ce se manifestau în cercetarea științifică din această parte a țării.

După începutul revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din august 1944 pînă în zilele noastre, Muzeul Banatului și-a valorificat rezultatele cercetării științifice în publicația „Tibiscus” precum și prin alte mijloace de propagandă scrisă (cataloge, pliante, albume etc.), care au prezentat într-o lumină nouă civilizația și cultura străveche a poporului român, inclusiv interferențele ei cu civilizația și cultura altor popoare, lupta maselor populare de pe meleagurile Banatului pentru dreptate socială, independență și unitate națională.

Colectivul Muzeului Banatului își face un titlu de mîndrie din a re-lua tradițiile publicistice progresiste ale acestei instituții printr-o nouă variantă a vechii publicații „ANALELE BANATULUI”. Noua publicație va sintetiza rezultatele investigațiilor și elaboratului științific al colectivului muzeului, precum și ale altor oameni de știință, muzeografi, cadre didactice, publiciști, ale căror preocupări se înscriu în profilul instituției noastre în domeniul: istoriei, etnografiei, artelor și științelor naturii.

Reluarea noii serii a „Analelor Banatului” are loc în anul cînd întregul nostru popor a sărbătorit a 60-a aniversare a făuririi Partidului Comunist Român. Acestui eveniment îi dedicăm paginile primului volum. Seria istorie.

Aducem și pe această cale mulțumiri călduroase organelor locale de partid și de stat pentru sollicitudinea și sprijinul acordat și de această dată în activitatea noastră.

Colectivul Muzeului Banatului se va strădui și pe viitor ca, prin noua publicație, să pună în circuitul public rezultatele investigațiilor științifice pentru cunoașterea unor noi aspecte și fenomene din istoria și viața spirituală a minunatului colț de țară românească care este Banatul.

Directorul Muzeului Banatului din
Timișoara
Conf. univ. dr. Mihai Fătu

CUVÎNT ROSTIT LA DESCHIDEREA LUCRĂRILOR
SESIUNII ȘTIINȚIFICE CONSACRATĂ
ANIVERSĂRII A 60 DE ANI DE LA FĂURIREA
PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

PETRE DĂNICĂ
prim-secretar al Comitetului
județean Timiș al P.C.R.

*Stimate tovarășe,
Stimați tovarăși,*

În luna mai a acestui an, poporul român sărbătorește cea de-a 60-a aniversare a făuririi Partidului Comunist Român, eveniment de mare semnificație pentru întreaga noastră istorie, pentru prezentul și viitorul României socialiste. În cinstea acestui jubileu, Muzeul Banatului din Timișoara a organizat, cu concursul unor prestigioase personalități ale științei istorice românești, prezenta sesiune științifică omagială.

Îmi face o deosebită plăcere ca, în numele biroului Comitetului județean Timiș al Partidului Comunist Român, să-i salut în modul cel mai cordial pe participanții la această manifestare științifică, pe distinșii noștri oaspeți, oameni de știință și cultură, activiști de partid și de stat din Capitală și din alte centre ale patriei, pe toți cei de față și să urez succes deplin lucrărilor sesiunii.

Această prestigioasă sesiune omagială — care, putem zice, inaugurează în județul Timiș șirul viitoarelor manifestări politico-ideologice și cultural-educative închinatelor gloriosului jubileu al Partidului Comunist Român — are loc în condițiile puternicei efervescențe revoluționare, creatoare a poporului nostru pentru edificarea orînduirii socialiste și comuniste, eferescență inaugurată de Congresul al IX-lea al partidului și dezvoltată pe trepte mereu superioare în cei peste 15 ani care au trecut de cînd în fruntea partidului se află tovarășul Nicolae Ceaușescu, exponentul cel mai fidel al năzuințelor de progres și civilizație ale națiunii române, patriot și revoluționar înflăcărat, personalitate de primă strălucire a mișcării comuniste și muncitorești internaționale, mare om politic contemporan.

Este un fapt unanim recunoscut că perioada inaugurată de Congresul al IX-lea al partidului constituie anii cei mai fructuoși din istoria patriei noastre, atît pe planul construcției materiale cît și în elaborarea principalelor probleme teoretice ale făuririi societății socialiste, înscriindu-se ca o treaptă nouă, calitativ superioară în toate sferele vieții sociale. În această perioadă au fost elaborate teze teoretice de o mare valoare practică în toate domeniile vieții economice, sociale, politice și spirituale, care și-au găsit o expresie concentrată în Programul Partidului Comunist Român de

făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism, adoptat de cel de-al XI-lea Congres al partidului.

În acest amplu proces revoluționar, un loc de cea mai mare importanță îl are Congresul al XII-lea al partidului, care a stabilit linia politică generală și orientările fundamentale ale dezvoltării societății noastre în noua perspectivă istorică, pentru ridicarea pe o nouă treaptă calitativă a întregii activități economico-sociale, a dezvoltării democrației socialiste, a conducerii științifice a societății, pentru înflorirea materială și spirituală a națiunii noastre socialiste.

Noi, cei care trăim și muncim în județul Timiș, am fost onorați, în luna ianuarie, de prezența în mijlocul nostru a tovarășului Nicolae Ceaușescu, care, cu prilejul vizitei de lucru și al întâlnirii cu activul de partid, a stabilit numeroase direcții de acțiune și a dat o seamă de indicații de cea mai mare valoare pentru întreaga noastră activitate, în vederea traducerii în viață a istoricelor hotărâri ale Congresului al XII-lea al partidului. Sintem angajați, în prezent, în efortul de a stabili și aplica soluțiile necesare înfăptuirii sarcinilor ce ne revin în vederea ridicării acestor părți a României socialiste la noi cote ale calității și eficienței, ale progresului și civilizației.

Asemenea întregului nostru popor, comuniștii, toți cei ce muncim în județul Timiș sintem conștienți de marele adevăr subliniat de tovarășul Nicolae Ceaușescu la recentul Congres al celor ce lucrează în agricultură, și anume că : „dezvoltarea generală a țării, întărirea forței sale materiale depind de munca noastră, a întregului popor. Niciodată poporul nostru nu a primit și nici acum nu primește nimic pe gratis. Tot ce realizăm a fost și este rezultatul muncii, al jertfelor date de poporul nostru. Nu trebuie să uităm — continua tovarășul Nicolae Ceaușescu — că, în condiții grele, poporul nostru a preferat să îndure multe greutăți, mulți și-au dat viața pentru a-i asigura libertatea“.

Stimați tovarăși,

Apărut în istoria contemporană a poporului român ca o continuare firească și ca o expresie a unui nou salt calitativ în mișcarea muncitorească și socialistă anterioară, ca o continuare a Partidului clasei muncitoare creat în 1893, Partidul Comunist Român și-a asumat, de la început, misiunea istorică de a se situa în fruntea clasei muncitoare, a tuturor forțelor progresiste, înaintate ale României și de a apăra interesele fundamentale ale celor ce muncesc împotriva asupririi, a oprimării de orice fel — socială, politică și națională —, pentru propășirea neconținută a României, pentru edificarea unei noi orânduiri sociale, orinduirea socialistă și comunistă.

„Partidul nostru, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, are tradiții de luptă — care încep cu mult înainte de crearea sa propriu-zisă — în mișcarea muncitorească de la sfârșitul secolului trecut, apărută ca rezultat al dezvoltării societății, a clasei muncitoare. Aceste tradiții — subliniază mai departe secretarul general al partidului — au fost continuate, dezvoltate pe o treaptă superioară de partidul comunist. El le duce astăzi înainte ca exponent al tuturor oamenilor muncii din țara noastră — români, maghiari, germani, sârbi și de alte naționalități — care, împreună, au făurit bogățiile materiale și culturale ale patriei, împreună au făurit socialismul, împreună, muncind înfrățiți, vor asigura victoria deplină a construcției socialismului, apărarea independenței și suveranității României“.

Partidul Comunist Român a apărut în condițiile istorice ale marilor zguduiri sociale și naționale de la sfârșitul primului război mondial între

care un loc de cea mai mare importanță l-a avut Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, zguduiri care au determinat prăbușirea imperiilor habsburgic și țarist, iar în fața multor popoare europene s-au deschis orizonturi noi de progres, de eliberare națională și socială.

După Marea Unire din 1918 — așa cum se arată în Programul Partidului nostru — „România intră într-o nouă etapă a dezvoltării sale istorice. În fața mișcării revoluționare a maselor populare se pun sarcini noi, legate de transformarea democratică a societății românești“.

Transformarea Partidului Socialist în Partid Comunist, la Congresul din mai 1921, a marcat — după cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — „un moment de cea mai mare importanță în istoria proletariatului din România. Prin aceasta, lupta revoluționară se ridică pe o treaptă superioară (...). Continuând lupta de veacuri pentru eliberarea socială și națională, cele mai bune tradiții ale mișcării muncitorești și socialiste din România, Partidul Comunist este, în noile condiții istorice, exponentul fidel al intereselor clasei muncitoare, ale întregului popor. Începînd din acest moment, clasa muncitoare, sub conducerea partidului comunist, a fost prezentă și și-a spus cuvîntul în toate evenimentele mai importante ale țării, s-a situat în fruntea luptei pentru progres social“.

La jubileul celor 60 de ani de la Congresul Partidului Socialist, din mai 1921, care a hotărît transformarea acestuia în partid comunist, putem spune cu mîndrie și satisfacție că Partidul Comunist Român și-a legat numele de toate marile momente și procese parcurse de poporul român în acest răstimp ; că partidul nostru nu s-a rezumat la a afirma programatic, teoretic, ideea progresului, democrației și socialismului, ci a fost factorul politic cel mai dinamic, hotărîtor, care s-a situat ferm în fruntea luptei pentru a face din România o țară socialistă prosperă, independentă și suverană, iar din poporul român, un factor dinamic în marea familie a forțelor progresiste ale lumii. Evident, acest drum nu a fost ușor ; au fost necesare enorme sacrificii ; s-au comis greșeli și s-au întîmpinat numeroase greutăți datorită multor factori externi și interni.

Dar meritul mare al partidului nostru este că și-a găsit întotdeauna resursele interne, forța și capacitatea lăuntrică de a învinge greutățile, a învățat din lipsuri, a tras concluzii din experiența proprie, precum și din experiența altora, a găsit soluțiile viabile pentru a asigura mersul înainte al societății românești, a sesizat întotdeauna noul și a militat ferm pentru triumful lui ; a descifrat legitățile generale și cele proprii care au guvernat dinamica dezvoltării noastre și a elaborat strategia și tactica cerute de aceste legități.

Toate acestea au fost și sînt posibile datorită faptului că partidul nostru comunist, așa cum au fost socialiștii din perioada anterioară, și-a tras seva din solul acestui pămînt, din istoria propriului nostru popor, că a exprimat și înțeles dezideratele cele mai adînci ale poporului, legîndu-și soarta de soarta poporului și ființa de ființa poporului, existența de existența poporului, cauza de cauza poporului. Partidul nostru s-a contopit în toate sensurile cu poporul român, i-a slujit și îi slujește cu credință interesele sale supreme. În aceasta constă tăria de granit a partidului ; aici rezidă puternicele și indestructibilele legături dintre partid și popor. Partidul Comunist Român a înțeles întotdeauna marele adevăr, relevat și în poezie, că „Viața și sabia nu pot sta împreună“, „Nu e totodată pace și furtună“.

Intr-adevăr, istoria poporului nostru, istoria partidului nostru comunist demonstrează că progresul, libertatea, independența au fost rodul luptei

tei și sacrificărilor înaintașilor împotriva tuturor forțelor ostile, fie interne, fie externe, că prin furtună s-au croit zorii noii epoci socialiste.

În marile frământări sociale și politice din anii interbelici, în lupta antifascistă și de eliberare națională și socială din august 1944 și, apoi, în anii edificării orînduirii socialiste, Partidul Comunist Român și-a afirmat nu numai atașamentul față de idealul progresului și libertății sociale și naționale ci, în primul rînd, capacitatea de a realiza în fapt aceste idealuri supreme. Am putea spune, fără greș, că unul din cele mai importante merite istorice ale partidului este acela de a fi realizat în practică marele adevăr subliniat de tovarășul Nicolae Ceaușescu la recentul forum al oamenilor muncii din agricultură : „Nu poate exista socialism fără independență și libertate națională (...), libertatea națională, independența sînt factori determinanți ai comunismului și progresului unui popor care dorește să fie stăpîn pe destinele sale“.

În această optică fundamentală, Partidul Comunist Român a desfășurat, după Congresul al IX-lea, o uriașă operă de regenerare a tuturor energiilor poporului român, pentru a imprima construcției socialiste un ritm mai rapid de dezvoltare economică, pentru a acumula o mai mare cantitate de bogății în avuția țării, pentru a ridica la noi cote nivelul de viață al poporului și, prin toate acestea, pentru a realiza un suport solid, economic și social, independenței și suveranității noastre naționale. Toate acestea au dat și istoriei noastre alte valori. Istoria poporului român, istoria partidului constituie un uriaș izvor de învățăminte pentru ceea ce edificăm în prezent și vom edifica în viitor.

Sesiunea de față și-a fixat scopul de a dezbate, cu greutatea adevărului științific, aceste mari realități ale istoriei patriei și, totodată, de a-și aduce contribuția la mobilizarea oamenilor muncii timișeni în activitatea lor de a continua, pe noi și noi trepte, efortul pentru îndeplinirea sarcinilor ce le revin din documentele partidului, din necesitățile firești ale progresului socialist.

Avînd convingerea că această reuniune științifică își va realiza scopul propus, vă adresez calde urări de succes în desfășurarea lucrărilor și vă mulțumesc în mod călduros, stimați oaspeți, pentru osteneala de a veni la Timișoara ; mulțumesc, de asemenea, tuturor tovarășilor care vor susține comunicări și vor participa la dezbaterile ce urmează.

Vă doresc multă sănătate și fericire, noi succese în întreaga dumneavoastră activitate.

CUVÎNT DE SALUT ADRESAT PARTICIPANȚILOR LA SESIUNE

prof. univ. dr. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Stimați tovarăși,

Institutul de istorie „N. Iorga”, purtător al numelui marelui cărturar, care cu dragoste și înțelegere s-a aplecat asupra trecutului Banatului, aduce cu prilejul acestei sesiuni științifice salutul său frățesc și colegial Muzeului Banatului.

Parte integrantă dintotdeauna a teritoriului nostru național, Banatul, ca și întreg pământul românesc, a avut o istorie în care vitregia vremurilor pare a se fi luat la întrecere cu eroismul unui popor pentru care bunul cel mai de preț — și deci cel mai strașnic apărat — a fost neatîrnarea. Biruitor în această întrecere a fost eroismul și Banatul și-a dat generos obolul pentru libertate și progresul țării. De aici s-au ridicat zeci de personalități care împodobesc trecutul și viața noastră prezentă.

Organizată la o dată cu valoare de simbol — 6 martie — și consacrată împlinirii a 60 de ani de la crearea Partidului Comunist Român, sesiunea care începe astăzi este un prilej de informare cu cele mai recente descoperiri în domeniul arheologiei și istoriei naționale, ca și regionale — istoria Banatului —, descoperiri înlesnite de fundamentarea materialist-dialectică a cercetării istoriei. Este marele merit al teoriei marxiste de a fi prilejuit o viziune integrală asupra dinamicii și structurii procesului istoric, ca și asupra aspectelor obiective și subiective ale acestui proces.

Înnoirile pe care le-a cunoscut domeniul cercetării istoriei privesc nu numai informația, care s-a rectificat și s-a îmbogățit, ci și apariția de domenii noi, care largesc cadrul cunoașterii istorice, ca și folosirea în investigația istorică a unor noi metode și tehnici.

Disciplină ce unește deopotrivă rigoarea demonstrației științifice cu imensele ei posibilități educative, istoria a avut și are un rol de prim ordin în activitatea ideologică a Partidului Comunist Român. În rîndul comuniștilor a fost întotdeauna foarte puternică conștiința continuității istorice, la nivelul celor mai înalte tradiții patriotice și revoluționare. Ea i-a însuflețit în lupta și activitatea lor, a fost un izvor de energie și încredere în justetea drumului ales.

Cerința formulată de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „de a ridica pe o nouă treaptă activitatea creatoare în istorie” implică creșterea nivelului teoretic al investigațiilor istorice, atîngerea unui nivel de interpretare superior, îmbogățirea gamei de nuanțare, reflectarea strict obiectivă a adevărului istoric, apropierea de conținutul propriu al faptelor din perspectiva fecundă a istorismului, redimensionarea unor elemente, momente sau perioade văzute altădată prin prisma unor

conjuncturi deformante, regîndirea și reformularea unor probleme. Istoricilor li se cere o muncă vastă, complexă, care să-i conducă la stăpînirea datelor faptice și teoretice ale fenomenelor și, prin aceasta, la evidențierea cu putere a legilor obiective, care au guvernat dezvoltarea poporului nostru, începînd cu actul lui de identitate și pînă în prezent.

Istorici și arheologi, sîntem chemați să cultivăm prin istorie, odată cu iubirea față de patrie, respectul față de celelalte popoare, față de contribuția lor la tezaurul culturii și civilizației universale, la cauza progresului și a păcii.

Știmați tovarăși,

Bucuroși de realizările obținute de colectivul Muzeului Banatului, ne asociem gîndurilor Dumneavoastră de viitoare împliniri, urîndu-Vă din toată inima noi succese în creșterea prestigiului științei istorice, armă puternică de coeziune, prin muncă și demnitate, a națiunii noastre socialiste.

Cinste celor care știu să păstreze mereu nestînsă făclia marilor tradiții românești !

6 martie 1981

AȘEZAREA PREISTORICĂ DE LA UNIP (jud. Timiș)

RAPORT PRELIMINAR

dr. GHEORGHE LAZAROVICI

FR. RESCH, C. GERMANN

În hotarul satului Unip, din cadrul județului Timiș, situat la cca 19 km sud-est de Timișoara, în vara anului 1980, a fost identificată o întinsă stațiune preistorică, după toate aparențele un tell ¹.

Așezarea se află în punctul „La Vișini“, situat la cca 2 km sud-vest de sat, pe vechiul curs al Pogănișului, nu departe de vărsarea lui în Timiș. Întinderea așezării este de cca 2 hectare iar înălțimea tellului de cca 2 m. Un canal de irigare trece prin centrul așezării.

Stratigrafia. Prin curățirea malului canalului de irigare (pl. I/1), într-o zonă în care se găseau bucăți mari de chirpici și fragmentele *in situ* ale unei vetre de foc (pl. I/2), s-a obținut un profil înalt de cca 1,90 m, lat de 1 m (fig. 1/2), pe care se pot observa 9 nivele ². Ordinea straturilor, de jos în sus, este următoarea : A) strat de loes cu concrețiuni calcaroase, steril din punct de vedere arheologic ; B) humus preistoric, gros de 25—30 cm, cu urme de pigment, cărbune, chirpici și cenușă din care au fost culese două fragmente ceramice (fig. 3/9—10) ; C) strat galben-brun, foarte probabil o podină de locuire, groasă de 8 cm ; D) strat brun-cenușiu, cu multă cenușă în conținut și puțin cărbune, gros de 10 cm ; E) strat cu chirpici, de nuanță brun-gălbuie, gros de 10—15 cm, pigmentat cu cenușă, cărbune și chirpici, cu ceramică Starčevo-Criș (fig. 3/12—13, 17) și oase de bovine ; F) strat masiv de chirpici, de nuanță brună, gros de 20—30 cm ; G) strat brun, sărac în depuneri arheologice, gros de cca 30 cm ; H) nivel de vetre sau podine arse, gros de 10 cm (pl. I/1—2) ; I) strat răscolit, gros de 0,60—0,75 m, cu depuneri recente, de la lucrările de irigare.

Din studiul materialului arheologic prezentat în documentație și ilustrat în figurile și planșele alăturate rezultă o îndelungată locuire a tellului în epoca neolitică și o reluare a locuirii în epoca bronzului.

Epoca bronzului. Materialele din epoca bronzului constau în câteva fragmente din pastă nisipoasă, aspră, de culoare cărămizie-roșcată (pl. I/5 — fig. 2/3, pl. I/6, I/8 — fig. 2/4), brun-roșcată (pl. I/3 — fig. 2/3) și brun-cenușie (pl. I/4 — fig. 2/1) ³. După factură și forme secotim că materialul aparține perioadei de sfârșit a bronzului timpuriu. Descoperiri asemănătoare sînt cunoscute în stațiunea de la Parța ⁴. Pentru datarea mai sus propusă pledează factura, tipurile de toarte care se întîlnesc la Parța asociate cu ornamente cu măturicea și perforații ce străbat gîtul vasului, avînd analogii la Dăbîca ⁵, Bucium-Cărpiniș ⁶, Govora-Gurișoara ⁷, Căzănești ⁸, Ocnele Mari ⁹, Govora-Sat ¹⁰, Buleta ¹¹ și altele, în culturile Glina III-Schneckenberg ¹².

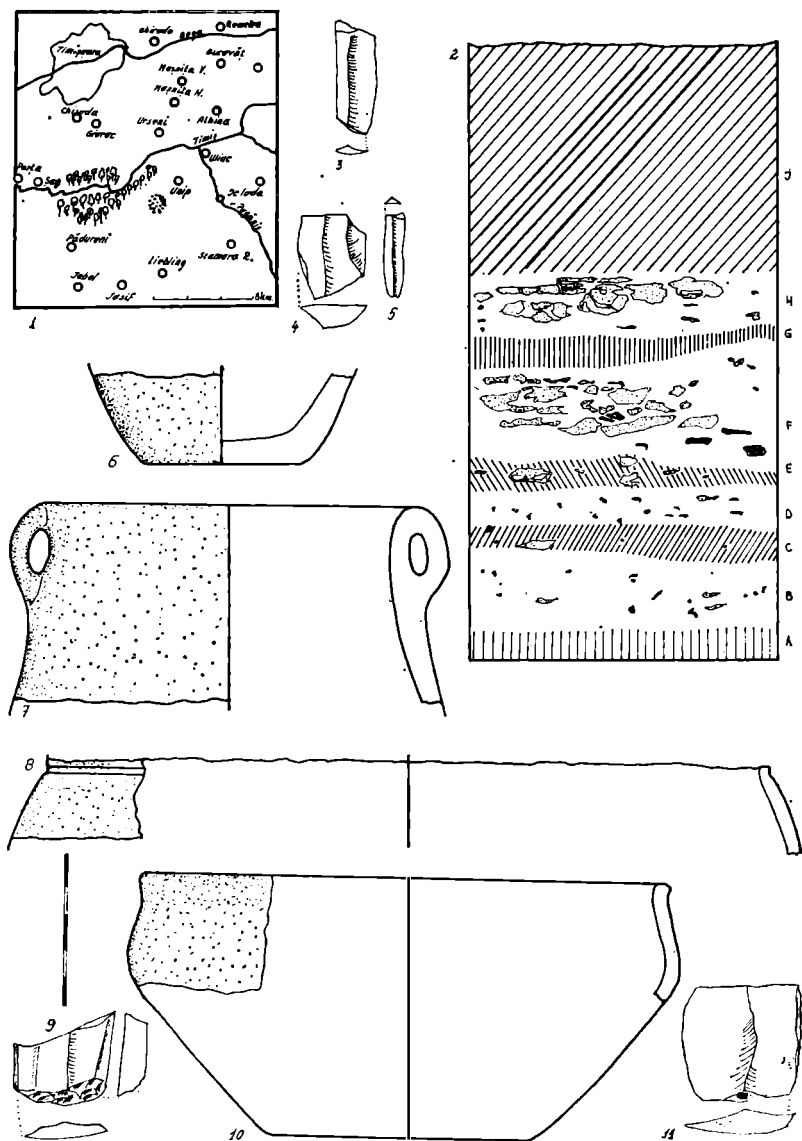

Fig. 1. 1 — Zona Timișorii cu stațiunea de la Unip; 2 — schița profilului stratigrafic; 3—4, 9—10 — unelte de silex; 5, 7—8 — ceramică neolitică; 6 — fragment ceramic din epoca bronzului.

Neoliticul mijlociu. Materiale din această vreme au fost descoperite între fragmentele ceramice adunate. Acestea sînt greu de încadrat cultural, datorită lipsei unei ornamentații adecvate. Pasta este amestecată cu nisip iar culorile sînt : roșii, roșii-cărămizii și brune (fig. 2/2, 3/10—14, 17—19, 23, 26—29, pl. II/5, 8, 15). Mai există și altele, care par să aparțină fazei Vinča A (fig. 3/15—16, 20, 30—31), mai ales că unele au fost descoperite în primele straturi (nivel B—C) fig. 2/6, 15, fig. 3/1 și poate II/1—2, 36—37). Aceste încadrări sînt încă nesigure. Fără o săpătură sistematică sînt greu

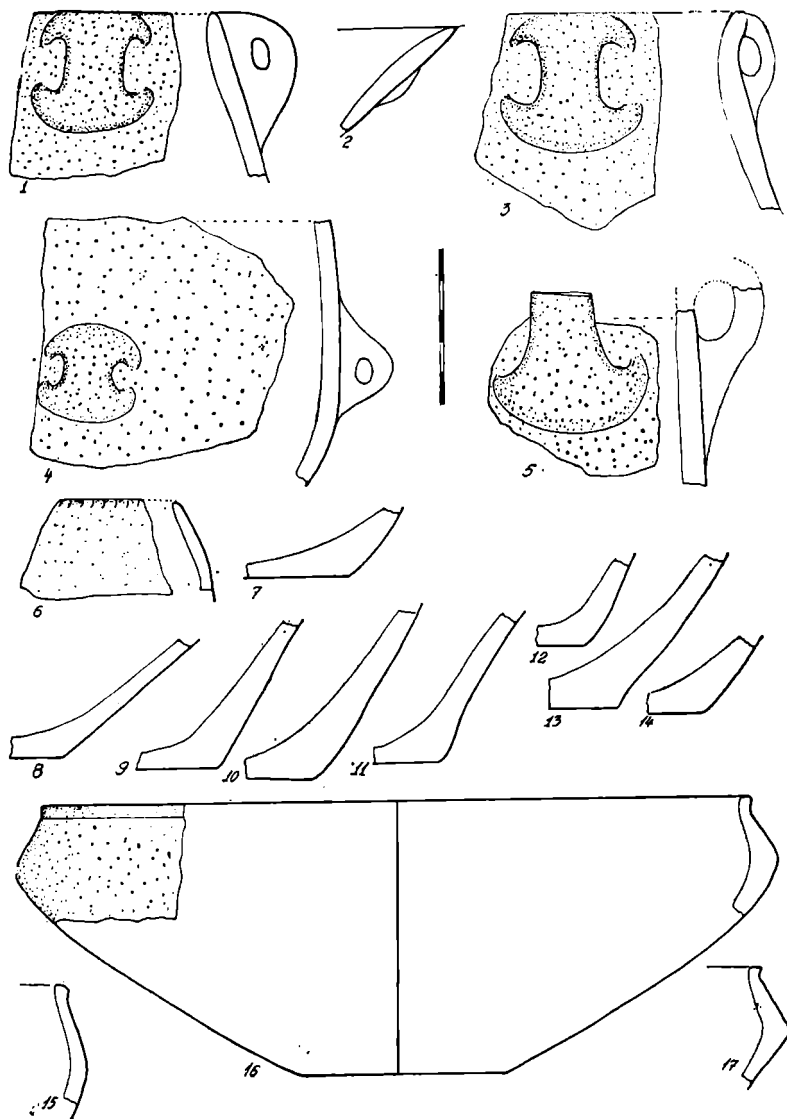

Fig. 2. Fragmente ceramice din epoca bronzului (1, 3—5), neoliticul dezvoltat (2, 6—11, 13—17) și neoliticul timpuriu, cultura Starčevo-Criș (12).

de atribuit vreunei civilizații. Uneltele s-ar putea să aparțină tot acestei perioade (pl. I/9—15, fig. 1/9—10).

Neoliticul timpuriu — cultura Starčevo-Criș. Cea mai mare parte a materialului aparține acestei civilizații, fiind ușor de distins după factură, forme și ornamente. Amestecul cu pleavă în pastă este folosit alături de nisip, pietricele și, uneori, cioburi pisate (fig. 2/12, 3/2—8, 21—22, 25, pl. I/16—27, II/4, 6—7, 11—14, 17—29, 31—35, 38—39).

Ornamentele constau din alveole cu unghia (pl. I/19—20), ciupituri duble, organizate în șiruri (pl. I/16—18, 21—25, 27), apăsări cu spatula sau

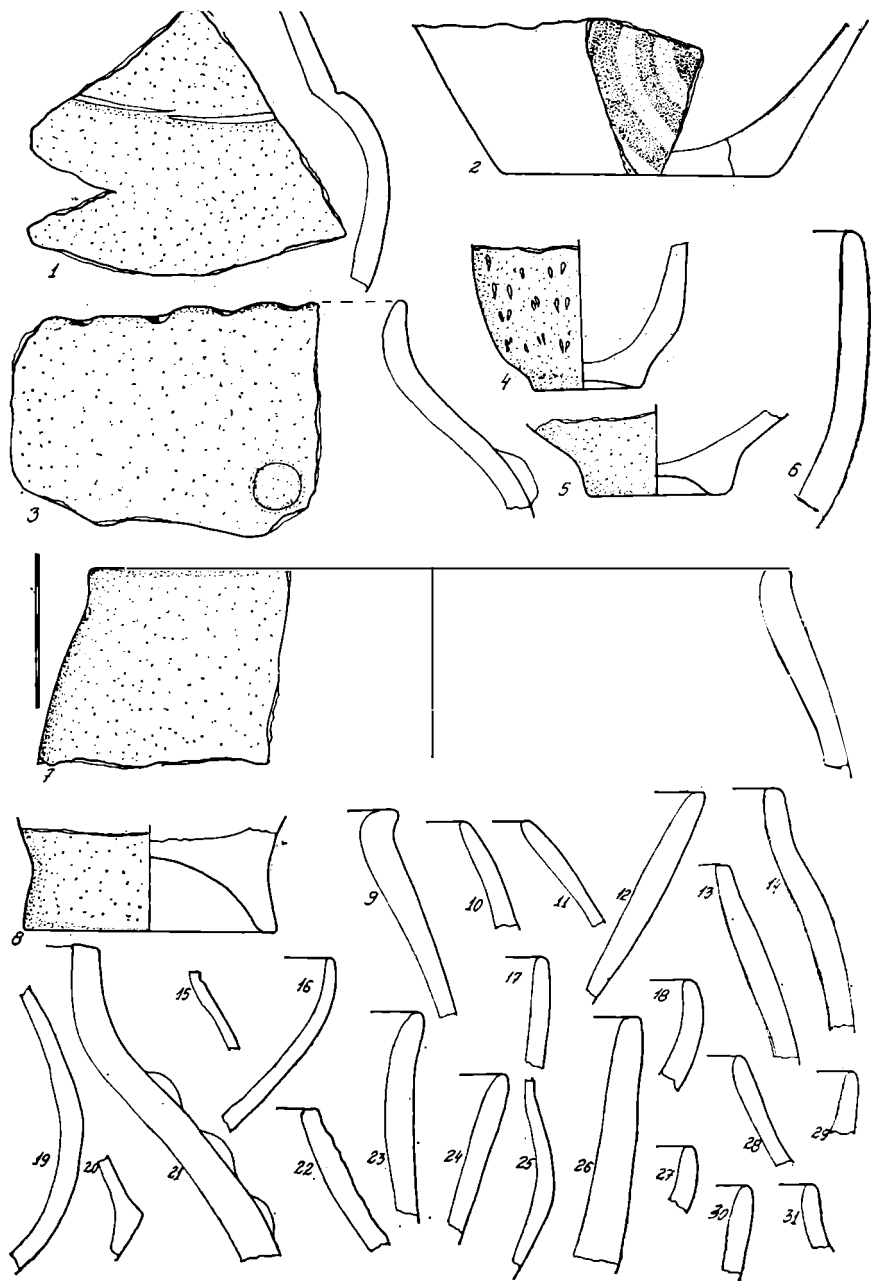
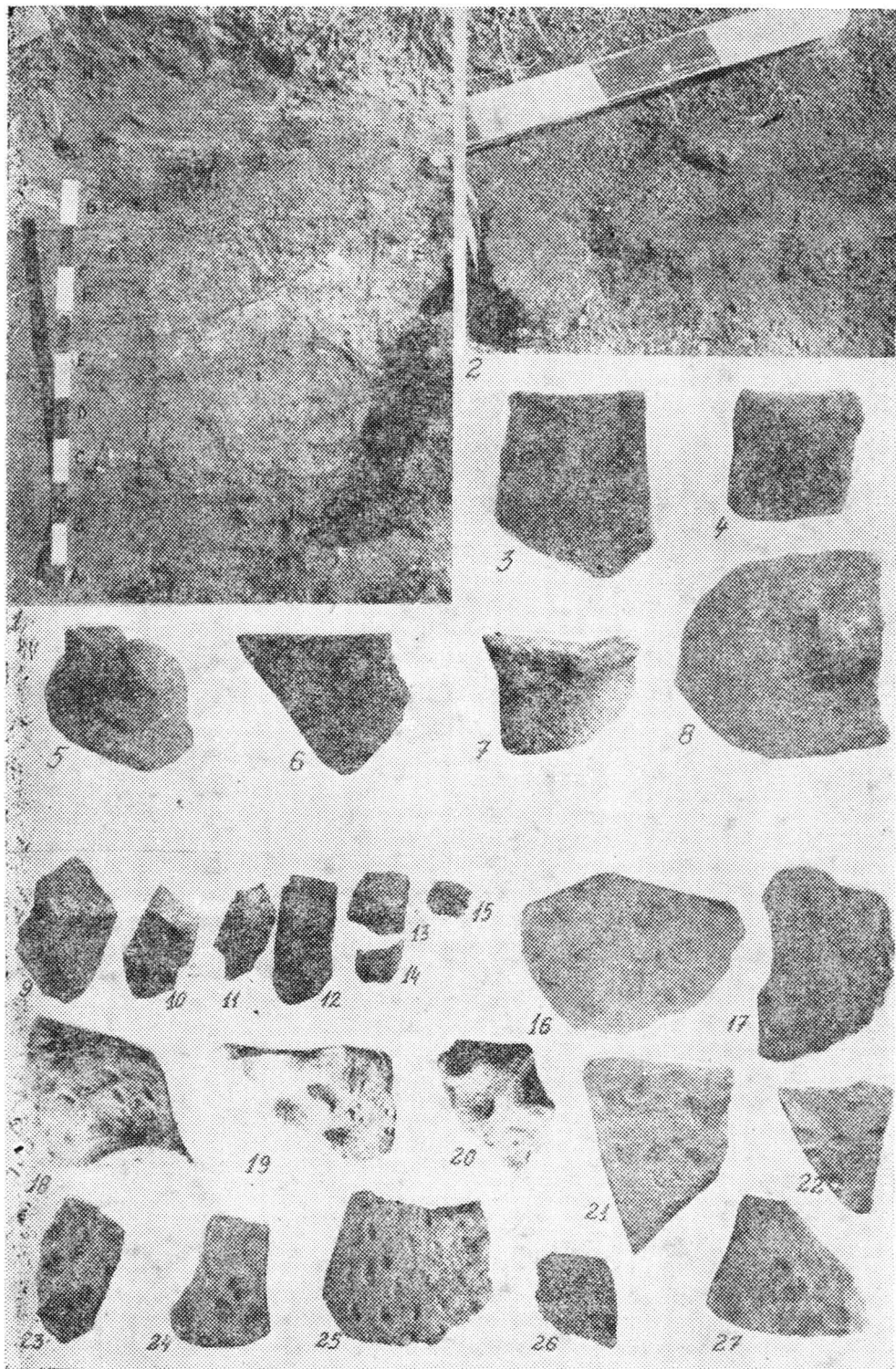
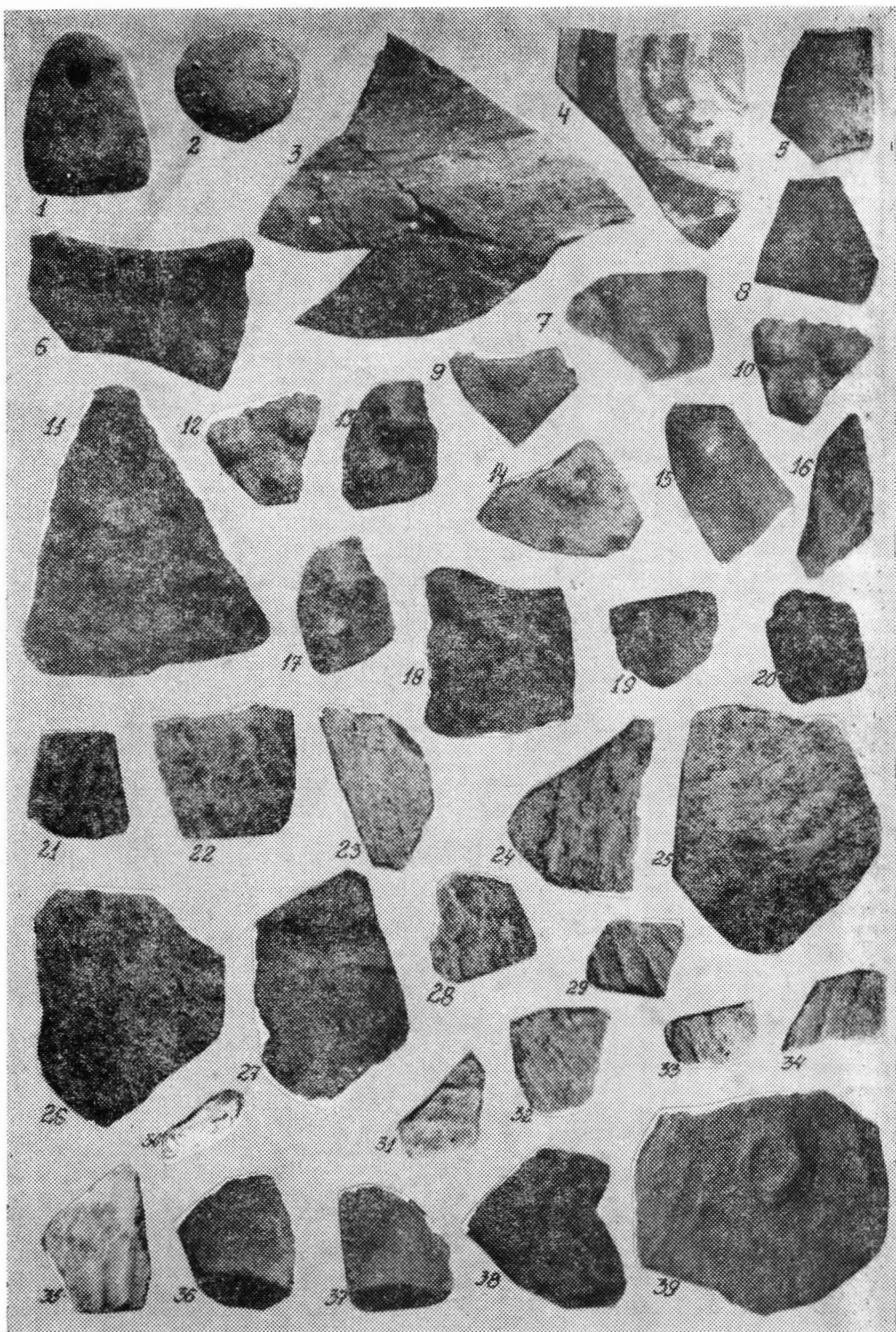

Fig. 3. Fragmente ceramice din neoliticul mijlociu (1, 9—20, 23, 26—31) și din neoliticul timpuriu, cultura Starčevo-Criș (3—8, 21—22, 24—25; 2, fragment ceramic pictat, faza IIIB).

Pl. I. 1—2 Stratigrafia; 3—8 — fragmente ceramice din epoca bronzului; 9—15 — unelte din silex; 16—27 — fragmente ceramice neolitice timpurii, cultura Starčevo-Criș.

Pl. II. 1—2 — greutăți de lut; 3—4, 6—7, 9—29, 31—35, 38—39 — fragmente ceramice Starčevo-Criș; 5, 8, 36—37 — fragmente ceramice din neoliticul mijlociu; 30 — fragment de scoică.

scoica (pl. I/26), barbotină organizată în gurguie (pl. II/6—7, 9—17), barbotină neorganizată (pl. II/18—20) și barbotină organizată în șiruri verticale sau oblice (pl. II/21—26, 28—34, 39), brîuri cu alveole (pl. II/27), proeminențe alveolate (pl. II/39) și altele (pl. II/35).

Un fragment de fund de la un vas din pastă fină, amestecată cu nisip, cu urme de lustru, de culoare roșie-cărămizie, în spărtură cenușiu, este pictat cu o angobă roșie, peste care s-au aplicat ornamente spiraliere, de culoare neagră, lucrate într-o tehnică apropiată celor de la Giulvăz¹³.

Formele nefiind reconstituite decât parțial, și nu multe la număr, aduc puțină precizie. Predomină cele globulare, cu fund inelar (fig. 3/5) sau cu picior mic, gol (fig. 3/8), celelalte profile de vase indică o etapă dezvoltată, fiind caracteristice pentru fazele mijlocii ale acestei civilizații.

*
* *

Din prezentarea materialelor mai sus descrise se desprind câteva probleme care ne rețin atenția în mod deosebit :

Locuirea Starčevo-Criș de la Unip se poate încadra la începutul fazei III B. Pentru această încadrare pledează : fragmentul ceramic (fig. 3/2 — pl. II/4), care prin caracterul spiralier al motivului pictat are analogii în descoperirile de la Giulvăz¹⁴, Gornea—*Locurile Lungi*¹⁵ și — *Căunița de Sus*¹⁶, Liubcova¹⁷, Cîrcea—*Viaduct*¹⁸, Obrež¹⁹, Harc—*Nyanyapuszta*²⁰, Gradeșnica și altele²¹. Analogiile citate sînt de fază III B—IV A. La Unip lipsesc o serie de elemente, cum sînt : formele bitronconice, caracteristice pentru fenomenul de sinteză „Starčevo IV“, ornamentele incizate — caracteristice pentru cea mai mare parte a fazei III B. Este foarte posibil ca unele materiale să fie mai timpurii, dar acest lucru este greu de definit fără o săpătură sistematică. După aspectul ceramicii, al ornamentației cu barbotină organizată în „gurguie“, al barbotinei organizate în șiruri verticale și oblice, locuirea pare să înceapă în vremea fazei III A. Barbotina organizată în „gurguie“ este des întîlnită în zonele centrale și nordice ale Banatului, la Parța — *tell 2*²², Parța — *așezarea 5* (sau — *Pădure*)²³, Giulvăz²⁴ și Arad — *str. V. Moga*, unde, cu prilejul publicării materialului din acea stațiune, am analizat pe larg răspîndirea și încadrarea acestui motiv²⁵.

— În zonele centrale ale Banatului, pe Timiș, se constată un număr mare de stațiuni care arată o evoluție asemănătoare pe teritoriul Banatului și în alte provincii ale României (Oltenia, Transilvania) precum și strînse relații cu zonele învecinate din Serbia și Voivodina. Aceasta confirmă marea unitate culturală a acestei civilizații²⁶.

— Descoperirea, în nivelele B și C, a unor materiale ce aparțin unor etape timpurii ale culturii Vinča, vine să aducă noi dovezi cu privire la cunoașterea acestor faze în zonele centrale și nordice ale Banatului, iar o cercetare sistematică ar aduce noi observații stratigrafice privind dezvoltarea neoliticului mijlociu în zona Timișorii. Aceste descoperiri s-ar adăuga celor de la Fratelia²⁷ și Timișoara²⁸, din faza timpurie a acestei civilizații.

— Celelalte descoperiri neolitice mijlocii sînt deosebit de importante dar sînt greu de făcut precizări exacte fără o săpătură sistematică.

În concluzie, socotim oportun a sublinia necesitatea unei scurte săpături sistematice și includerea stațiunii între rezervațiile arheologice.

- ¹ Primele informații există de cca trei—patru ani, cind, cu prilejul unor lucrări de irigații, a fost descoperit de către un vînător, un lot de fragmente ceramice, care, mai apoi, prin intermediul profesorului Tundrea, au ajuns la Muzeul Banatului. De la prof. Toma, din Timișoara, arheologii amatori A. Agotha, Fr. Resch și C. Germann află despre descoperire și, la 13 aprilie 1980, întreprind o expediție arheologică. Cu acest prilej, stațiunea este identificată, se fac măsurători, schițe și se adună un lot de materiale din zona canalului și din malul lui, care a fost prelucrat și i s-a întocmit o documentație, după care materialele au fost donate Muzeului Banatului. Pe baza acestei documentații a fost întocmit prezentul raport, dată fiind importanța deosebită a stațiunii și a datelor obținute.
- ² La autorii primei documentații sînt numai 8 nivele, deoarece nu a fost numerotat și stratul steril.
- ³ Materialele donate ulterior Muzeului Banatului au fost marcate. Cele de epoca bronzului poartă marcajul A 16, 76, 77, 78.
- ⁴ Materiale inedite aflate în colecția Agotha. Alte materiale, rezultate din noile cercetări de la Parța, se găsesc în colecția Muzeului Banatului, provenind din săpăturile lui Gh. Lazarovici, făcute în anii 1978—1980.
- ⁵ Materiale inedite în Muzeul de istorie al Transilvaniei, din Cluj-Napoca (inv. P. 61516, 63872—905, 62366). Comunicare despre acestea de Gh. Lazarovici, București, 1976.
- ⁶ I. Andrițoiu, în *Sargetia*, 1979, p. 15 și urm., nr. 11.
- ⁷ Gh. I. Petre, în *Buridava*, (f.a.), p. 26, fig. 1/8.
- ⁸ *Ibidem*, fig. 2/2, p. 27.
- ⁹ *Ibidem*, fig. 5/2.
- ¹⁰ *Ibidem*, p. 31, fig. 6/15.
- ¹¹ *Ibidem*, p. 33, fig. 8/1, 4, 9, 13.
- ¹² *Ibidem*, p. 8, 18—19; Al. Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Brașov, 1941, p. 16 și urm.; K. Horedt, în *Apulum*, III, 1947—1949, p. 65; *Ibidem*, VI, 19, 1968, p. 113 și urm.; Z. Szekely, în *Materiale*, III, 1957, p. 154—158; A. D. Alexandrescu, N. Constantinescu, în *Materiale*, VI, 1959, p. 670—674; Gh. Bichir, în *Dacia*, VI, 1962, p. 87 și urm.; I. Bona, în *Alba Regia*, 4/5, 1963, p. 52.
- ¹³ Marcaj A 14, descrierea și aprecierile aparțin descoperitorilor.
- ¹⁴ Gh. Lazarovici, în *Acta MN*, VI, 1969, p. 17, fig. 5/5; Idem, în *Banatica*, III, 1975, p. 11, pl. IV/3; Idem, *Neoliticul Banatului*, în *Bibliotheca Musei Napocensis*, IV, Cluj-Napoca, 1979, pl. VIII/D 10—11.
- ¹⁵ Idem, în *Banatica*, I, 1971, pl. II/1—3, 9—11; Idem, *Neoliticul Banatului*, pl. VIII/D 9.
- ¹⁶ *Ibidem*, pl. VII/D 6—7.
- ¹⁷ *Ibidem*, pl. VII/D 15.
- ¹⁸ M. Nica, în *Dacia*, NS, XXI, 1971, p. 35, fig. 17/1—7, faza III final.
- ¹⁹ B. Brukner, în *Neolit u Vojvodini*, Beograd—Novi Sad, 1968, p. 51, pl. I/2; S. Dimitrijevic, în *Starčevacka kultura*, Vukovar, 1969, fig. 17/4.
- ²⁰ N. Kalicz — I. Makkay, *Südliche Einflüsse in frühen und mittleren Neolithikum*, în *AFB*, 1972, p. 98, fig. 1/2—4/8.
- ²¹ La *Gradešnica* (B. Nikolov, *Gradešnica*, Sofia, 1974, fig. 7, niv. B), *Sebeș—Casa Jampa* (Gh. Lazarovici, *Periodisierung der Starčevo-Criș — Kultur in Rumänien*, Mitteilung am III. Internationalen Trakologischen Kongress, Wien, 1980, fig. 5/3, *Starčevo*, D. Garašanin, *Starčevacka kultura*, Ljubljana, 1954, pl. XLV/4—5: Orsic — Slavetic, în *Starinar*, X—XI, 1935, 1936, p. 179, fig. 12/3; *Gladmica*, I. Glisic — B. Jovanovic, în *Glasnik MKiM*, II, 1957, p. 223 și urm., pl. II/5.
- ²² Săpături, Gh. Lazarovici, în 1979, materiale inedite în MBT.
- ²³ Săpături, Gh. Lazarovici, în 1980, materiale inedite în MBT.
- ²⁴ Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, pl. VII/F 37—39, precum și noi materiale, inedite, descoperite fortuit în anul 1980.
- ²⁵ Gh. Lazarovici — E. Pădureanu, *Așezarea neolitică de la Arad — strada Voivod Moga*, în *Ziridava*, 1981.
- ²⁶ Gh. Lazarovici, *Cultura Starčevo-Criș în bazinul Timișului*, comunicare la Simpozionul *In Memoriam Constatini Daicoviciu*, Caransebeș, martie, 1981.
- ²⁷ Idem, *Neoliticul Banatului*, p. 196 (vezi și indicele de la p. 267).
- ²⁸ *Ibidem*, p. 208, pl. XVI/I 25—26.

AȘEZĂRI RURALE DACO-ROMANE DIN BANAT DIN SECOLELE III—IV E.N. ÎN LUMINA UNOR RECENTE CERCETĂRI ARHEOLOGICE

ADRIAN BEJAN

Cercetările arheologice efectuate de Muzeul Banatului în ultimii ani își aduc contribuția la cunoașterea istoriei poporului român în perioada sa de formare. Astfel, pentru secolele III—IV e.n., reevaluarea materialelor arheologice mai vechi descoperite pe teritoriul Banatului cât și cercetările recente au dus la localizarea a numeroase urme de locuire din această perioadă pe întreg teritoriul Banatului dar mai ales în județul Timiș. Cîteva din descoperirile mai semnificative din ultimii ani fac obiectul prezentului studiu :

1. *Lenauheim*. În vara anului 1960, într-un punct de pe teritoriul comunei Lenauheim (nord-vestul Banatului) au fost găsite mai multe vase, care au fost apoi predate muzeului din Timișoara. Nu se cunosc amănunte asupra descoperirii, știindu-se doar faptul că vasele s-au găsit împreună, aparținînd unui singur complex.

Ceramica descoperită se integrează în tipurile ceramice romane de sec. III—IV e.n. Pe baza acestei descoperiri, se poate presupune prezența în aria localității Lenauheim a unei așezări databile în această perioadă ¹.

2. *Jebel*. În anul 1963, în pămîntul afectat fabricii de cărămidă, la est de sat, s-a descoperit cu ocazia excavărilor un cimitir de înhumăție din care s-au recuperat cîteva vase ce au ajuns în Muzeul Banatului. În marginea săpăturilor efectuate de muncitorii fabricii, cu ocazia săpăturii de salvare (sondaj) s-a dezvelit un bordei din care s-au recuperat fragmentele altor cinci vase, întregibile.

Materialul arheologic recuperat din cimitir aparține, prin analogii și tehnică de execuție, ceramicii de tradiție romană executată la roată, din pastă cenușie, de sec. III—IV e.n. Bordeiul degajat în cadrul sondajului este de formă patrulateră, cu laturile de 3,20×2,95 m, și are în colțul sud-vestic resturi din vatra unui cuptor ². Ceramica recuperată de aici, lucrată cu mîna, prin decor și tehnică de execuție datează complexul de locuire de asemeni în sec. IV e.n.

3. *Satchinez*. În data de 23 III 1973, cu ocazia unei periegheze efectuate pe teritoriul comunei Satchinez ³, în apropierea drumului spre localitatea Variaș, la locul numit „Pămîntul galben“ s-au depistat, în urma unor lucrări de excavație, în ruptura malului, opt gropi menajere care indicau prezența unei așezări. Șapte din cele opt gropi erau simple, puțin adîncite în pămînt, de formă dreptunghiulară cu colțuri rotunjite sau ovală și cu puține resturi ceramice și fragmente de oase de animale în

umplutură. A opta groapă este o groapă de provizii în formă de clopot (pară) cu pereții puternic arși. Din interiorul ei a fost eliminată o cantitate foarte mare de cenușă, dovedind o îndelungată utilizare a sa. S-au recuperat fragmente ceramice de sec. III—IV e.n. de culoare cenușie și roșie, precum și un fragment mic de amforă din aceeași perioadă, dându-se pe baza acestui material întreaga așezare în sec. III—IV e.n.

4. *Herneacova*. Pe drumul Herneacova—Ianova, la 250 m nord-vest de locul numit „Izvorul rece”, în urma defrișării unei porțiuni de pădure și integrării terenului în circuitul agricol, arătura de 0,40—0,50 m a deranjat stratul superior al unei întinse așezări. În deplasarea pe care am efectuat-o în data de 1.X.1974, am remarcat pe arătură urmele de locuințe, fragmente de vatră, ceramică și foarte multe bucăți de rîșniță de diferite dimensiuni ⁴.

Fragmentele ceramice apar pe o zonă de aproximativ 600/600 m, așezarea fiind însă mai întinsă, spre nord zona nefiind arată, iar pe celelalte trei laturi aflându-se pădurea. Ceramica, lucrată la roată, este de două tipuri : fină (cenușie și roșie) precum și o ceramică mai dură, cu o compoziție cu mult pietriș. Predomină forma străchinii și oala borcan. Unele fragmente ceramice din a doua categorie au ca decor pe buză incizii oblice, paralele. Ceramica, în totalitatea sa, datează așezarea în secolele III—IV e.n.

Marea întindere a acestei așezări, bogăția materialului arheologic precum și numeroasele dovezi de practicare a agriculturii ne determină să o atribuim ipotetic unei comunități sătești (obște) teritoriale, ea putînd exista pe o perioadă îndelungată de timp, poate chiar înainte de anul 271 e.n.

5. *Timișoara—Cioreni*. În primăvara anului 1980, cu ocazia unor nivelări de teren în punctul Cioreni, în apropiere de gara Timișoara—Ronaț, au fost deranjate urme de locuire aparținînd mai multor epoci. Dintre acestea, cele mai importante sînt o necropolă feudal timpurie de inhumatie și o așezare de sec. III—IV e.n.

Sondajele efectuate în anul 1980 au degajat două locuințe (bordeie), fiecare din ele păstrînd resturi din vetre deschise, unul avînd vatra pe jumătate îngropată în perete, al doilea avînd vatra spre centrul locuinței. Totodată, au apărut gropile unor bordeie ce întretăiau parțial cele două locuințe degajate, rezultînd astfel două faze suprapuse de locuire a așezării. S-au recuperat fragmente ceramice executate cu mîna și la roată, de sec. III—IV e.n., de factură romană și daco-romană.

Continuarea cercetării în anul 1981 a scos în evidență importanța deosebită a acestui punct arheologic, cuprinzînd o continuitate de locuire din neolitic, epoca metalelor (mormînt de incineratie), descoperiri sporadice de sec. V—VI e.n. și necropola feudal-timpurie de inhumatie.

6. *Hodoni—Pustă*. Cu ocazia sondajului arheologic efectuat în anul 1976 pe teritoriul satului Hodoni punct „Pocioroane”, cercetările de suprafață întreprinse cu acest prilej în zonă au dus la descoperirea, pe platoul de la nord de ferma furajeră nr. 4 Hodoni a două mari șanțuri de evacuare a rezidurilor fermei, șanțuri excavate cu puțin timp înainte, orientate N—S și ES—VN, cu dimensiunile de aproximativ 1 000×1,20×2 m. Cercetîndu-se profilele celor două șanțuri, precum și pămîntul excavat din ele s-a constatat că primul șanț a străbătut de la un capăt la altul, pe axa longitudinală (S—N) două așezări, una de la sfîrșitul epocii bronzului — începutul primei vîrste a fierului, peste care se suprapune,

în spațiul nord-estic și intrînd mult sub vatra actuală a satului Hodoni, o așezare de sec. III—IV e.n.

În anul 1979 au început săpăturile sistematice, efectuîndu-se anual, pînă în prezent, sondaje arheologice. S-au precizat limitele celor două așezări, au fost localizate mai multe locuințe (bordeie și locuințe de suprafață cu 1—2 încăperi), cuptoare (din care unul de olărit), gropi de provizii și menajere. În așezarea de sec. III—IV e.n. se profilează o răspîndire a locuințelor pe șiruri relativ drepte, cu un spațiu de 15—20 metri între ele, spațiu ocupat de anexele gospodărești menționate. Ceramica descoperită este fină, lucrată la roată, de culoare cenușie, de bună factură romană și ceramică lucrată cu mîna, ambele avînd ca forme predominante strachina, castronul și oală-borcan.

Descoperirile prezentate constau din așezări compuse din locuințe construite la suprafața solului, semibordeie și bordeie adîncite în pămînt, avînd printre și lîngă locuințe gropi pentru păstrarea proviziilor, gropi de formă cilindrică sau tronconică ; locuințele sînt de formă patrulateră, cu una sau două încăperi și cu vetre deschise în interior.

Fără a putea preciza, în actualul stadiu de cercetare, dacă aceste așezări își încep existența în perioada romană continuînd pînă în sec. IV e.n.⁵, se poate constata aici prezența elementelor de factură romană sau de pregnantă tradiție romană și daco-romană.

Prin elementele lor constitutive, așezările prezentate se încadrează în tipul așezărilor postromane rurale de sec. III—IV e.n. de pe teritoriul patriei noastre⁶ constituind, alături de alte descoperiri (numismatice, descoperiri fortuite de podoabe și accesorii vestimentare etc.) elemente fundamentale ale continuității daco-romane pe teritoriul Banatului.

Banatul a făcut parte integrantă din provincia Dacia, el fiind, încă înainte de anul 106 e.n., unul din traseele prin care civilizația romană a pătruns în Dacia intracarpatică. De aceea, acest teritoriu a cunoscut de timpuriu un intens și temeinic proces de romanizare, retragerea aureliană lăsînd o populație daco-romană puternic ancorată în Banat, fapt demonstrat de numeroasele descoperiri arheologice și numismatice care o atestă, cît și de politica împăraților romano-bizantini de stăpînire a malului nordic al Dunării și de control efectiv al zonei din interior, afirmație ce își păstrează valabilitatea și în contextul prezenței sarmatice în sec. II—IV e.n. în cîmpia vestică a Banatului, pe un spațiu ce nu depășește spre răsărit linia localităților Sînpetru German—Bărăteaz—Moșnița—Deta⁷. Dealtfel, o hartă recentă a așezărilor autohtone de sec. III—IV e.n. din sudul Banatului semnalizează 32 de așezări⁸, grupate îndeosebi de-a lungul rîurilor Caraș și Bîrzava, în apropierea celor două așezări și fortificații romane Berzovia și Arcidava. Pe baza materialelor mai vechi existente în Muzeul Banatului dar și a descoperirilor prezentate, sîntem în măsură să completăm această hartă cu încă 25 de descoperiri, plasate îndeosebi în vestul și centrul Banatului, între Mureș și Timiș, rezultînd astfel un număr de 57

Descoperiri în Banat (sec. III—IV e.n.).

de localități unde au fost depistate materiale romane sau de factură romană de sec. III—IV e.n.

Cele 25 de puncte care completează harta menționată sînt : 1. Beba Veche ; 2. Cărpiniș ; 3. Checea ; 4. Jebel ; 5. Gad ; 6. Ghilad ; 7. Gotlob ; 8. Herneacova ; 9. Hodoni ; 10. **Lenaueheim** ; 11. Moldovița ; 12. Moșnița ; 13. Nadăș ; 14. Nerău ; 15. Orșova ; 16. Parța ; 17. Periam ; 18. Recaș ; 19. Satchinez ; 20. Sacoșul Turcesc ; 21. Săcălaz ; 22. Sinnicolaul Mare ; 23. Șag ; 24. Uliuc ; 25. Timișoara—Cioreni.

Referitor la Banatul postroman, se desprind două aspecte : în zona dintre Dunăre și Timiș așezările romane de sec. III—IV e.n. confirmă pre-

zența populației autohtone, daco-romane, aflată în direct contact cu lumea romană de la sudul fluviului, prin stăpînirea permanentă de către imperiu a malului nordic al fluviului; în ce privește zona dintre riurile Timiș și Mureș, surprindem aici aceleași așezări daco-romane în care populația autohtonă continuă să dezvolte vechile forme de organizare economică și social-politică, continuînd un mod de viață existent înainte de 271 e.n., dar pe de altă parte, datorită faptului că zona vestică de cîmpie a fost mai expusă contactelor cu populațiile migratoare stabilite în imediata vecinătate (în sec. II—IV e.n. sînt masați, îndeosebi în nordul Cîmpiei Pannonice sarmații, în sec. V—VI în ținuturile de lîngă Sirmium și Singidum gepizii și alte populații germanice), în zona vestică a Banatului se surprinde și prezența sporadică a acestor populații. De aceea, nu trebuie exclusă, în așezările de sec. III—VI e.n., îndeosebi în cele apărute după 271 e.n., apariția într-un mediu predominant roman și daco-roman a unor elemente sporadice aparținînd acestor populații alogene, penetrate din spațiile în care își au maximum de concentrare și absorbite rapid în marea masă autohtonă.

Surprinderea ambelor aspecte — a prezenței populației daco-romane în această perioadă în Banat pe de o parte și a autohtonizării grupurilor migratoare penetrate îndeosebi în vestul Banatului pe de altă parte, constituie sarcini majore ale cercetării istorice naționale și din Banat. Considerăm că așezările de la Hodoni și Timișoara—Cioreni, unde Muzeul Banatului a organizat cercetări arheologice de durată vor contribui, prin concluziile științifice care vor rezulta din investigarea lor, la cunoașterea mai aprofundată a aspectelor menționate.

- ¹ A. Bejan, *Complexul ceramic de la Lenauheim (jud. Timiș)*, în *Banatica*, II, Reșița, 1973.
- ² Informații Ortansa Radu, muzeograf principal secția de Istorie a Muz. Banatului, căreia îi mulțumim pe această cale.
- ³ La perlegheză au participat profesorul M. Moga și muzeograful Florin Medeleț și Adrian Bejan de la Muzeul Banatului Timișoara.
- ⁴ Două pietre întregi ale unei rișnițe au fost aduse cu acest prilej la Muzeul Banatului.
- ⁵ Cu excepția așezării de la Timișoara—Cioreni unde săpăturile din anul 1981 au dovedit existența așezării în perioada romană și postromană.
- ⁶ D. Protase, *Observații asupra așezărilor rurale din Dacia romană și postromană (sec. II—VI) până la venirea slavilor*, în *Banatica*, II, Reșița, 1971, p.99—105 și bibliografia.
- ⁷ O. Răuț — V. Ioniță, *Studii și cercetări de istorie și toponimie*. Reșița, 1976, p. 13.
- ⁸ E. Iaroslavski — Gh. Lazarovici, *Așezări de sec. IV în sudul Banatului*, în *Acta Musei Napocensis*, XV, 1978, Napoca-Cluj, p. 255—261.

CETĂȚI DIN LEMN ȘI PĂMÎNT — CENTRE ALE UNOR FORMAȚIUNI STATALE ROMĂNEȘTI ÎN SEC. VI—XI

dr. LUCIAN CHÎTESCU

Rolul fundamental al poporului dac, ca element constitutiv de bază al poporului român, alături de cel latin, reprezentat de romani, este dat, în afara contribuției sale etnice, lingvistice și culturale, de transmiterea directă la români a formei sale specifice de organizare economică și social-politică, obștea sătească teritorială, care-și dovedise viabilitatea și în timpul stăpînirii romane¹. În Dacia cucerită, romanii au înlocuit numai forma superioară de organizare politică, regatul dac, cu una romană, statul sclavagist cu osatură orășenească, dar n-au putut desființa, mai cu seamă la sate, vechea formă de organizare dacică a obștilor teritoriale, care au continuat să existe deopotrivă în Dacia romană și în restul teritoriului dacic, rămas necucerit. După retragerea armatei și a oficialităților romane, organizarea de stat sclavagistă, impusă de cuceritori, a dispărut fără urme de pe pămîntul dacic, orașele au dispărut și ele, viața s-a ruralizat în întregime iar forma de organizare a întregului popor rămas la nord de Dunăre a redevenit obștea sătească de străveche tradiție dacică: „Continuitatea obștilor pe teritoriul țării noastre, de la geto-daci pînă la fondarea statelor feudale, — sublinia cu justețe P. P. Panaitescu — înseamnă continuitatea poporului român în Dacia ca popor așezat, teritorializat, permanent legat de pămînt“².

Atunci cînd, începînd aproximativ cu anul 300, în părțile de răsărit ale vechii Dacii, își făceau apariția cei dintii migratori germanici (goții), populația daco-romană, aflată în plin proces de definitivare și afirmare a personalității sale ca popor romanic, deosebit de cele ce se nășteau în provinciile vestice ale Imperiului roman, și organizată în obști țărănești libere, a început lupta care a durat peste un mileniu, pentru păstrarea ființei etnice și a civilizației sale, superioare, în fața valurilor succesive ale populațiilor migratoare, aflate pe o treaptă mult inferioară de dezvoltare.

„Barbarii — arăta Nicolae Iorga — n-au gonit pe romanii balcanici acum formați în veacul al III-lea ca și galo-romanii cu o figură distinctă bine determinată din apus“, iar cercetările arheologice au dovedit peste tot conviețuirea migratorilor dominatori și războinici cu populația autohtonă sedentară, agricolă și creștină pe întreaga durată a migrațiilor. Reprezentînd mase războinice ce stăpîneau vaste teritorii, ale căror centre de greutate au fost întotdeauna în afara hotarelor vechii Dacii, populațiile migratoare (goți, huni, gepizi, avari) au exercitat asupra teritoriului românesc o dominație politico-militară periodică și de la distanță și nu una efectivă și de lungă durată. Ceea ce a conservat la români caracterul vechi al strămoșilor lor este faptul că, „în timp ce în Occident religia creștină

cimenta unirea barbarilor cu galo-romanii, cuceritorul străbătea teritoriul nostru fără să exercite nici o influență asupra vieții de stat, asupra obiceiurilor, asupra limbii — nu există în limba română nici măcar un termen de origine gotică —, dimpotrivă, descendentul agricultorilor daci și al țărănilor veniți din Italia rămânea un homo romanus, un român, la fel ca în Alpi, unde romanicul n-a fost niciodată supus unei dominații barbare, sau ca locuitorul *Campaniei*, indisolubil legat ideii și autorității Romei³. Mai departe, Nicolae Iorga adaugă : „Termenul de biserică (basilica) nu s-a putut introduce în regiunile noastre înainte de epoca constantiniană, când cultul creștin a început să fie practicat în biserici, destinate pînă atunci treburilor de justiție și reuniunilor publice. Trebuie ținut seama, de asemenea, de faptul, foarte important, că religia era singura lege și că multă vreme acest termen a fost folosit aproape numai în sensul religios, fiind înlocuit în ceea ce privește dreptul cu *obicei*, *obiceiul pămîntului*, dreptul pămîntului⁴.

La început, obștile daco-romane și apoi românești erau formate din oameni liberi și aveau conducere colectivă, alcătuită din adunarea „oamenilor buni și bătrîni“. Treptat însă, conducerea multiplă a obștii este preluată de conducători individuali (juzi sau judeci, de la latinescul *judex*). „Magistratul care împărțea dreptatea sub vechiul stejar — arată N. Iorga — și judeca după vechea cutumă nescrisă se numea *jude* (judec). El devine un agent politic după retragerea ordinei imperiale⁵. Iar pentru cetățeanul de rînd „omul roman, *românul*, vorbind romana (românește)“, pămîntul „era pentru el patria, țara, în aceste sate al căror nume latin este *sata*, semănături, sau *fossata*, teritoriu înconjurat cu șanțuri⁶.

Pentru mai buna colaborare la cultivarea pămîntului și la creșterea vitelor, apoi, de la o vreme, și pentru satisfacerea unor nevoi de apărare, obștile apropiate, din diferite zone strict delimitate natural, în anumite depresiuni sau pe văile diferitelor riuri, se unesc, alcătuiind *uniuni de obști*, sau „*romanii populare*“, cum numea Nicolae Iorga asocierile de sate românești după căderea Imperiului roman.

Cercetările efectuate pînă acum dovedesc, unanim, că uniunile de obști, care se numeau și *țări* (de la latinescul *terra*), sau județe (de la *jude*), destul de simple ca organizare și înfățișare, dar de caracter feudal, erau alcătuite din așezări (sate) deschise, nefortificate, cu toate că unele erau amplasate în depresiuni delimitate natural sau pe văile diferitelor riuri. „Românii — arată iarăși Nicolae Iorga — nu făceau decît să continue în forme populare vechea viață imperială. Fără îndoială, ei considerau ca șeful lor legitim pe împăratul Romei constantinopolitane... dar din vechea organizare ei n-au păstrat decît deținătorii modești ai unei autorități care se întindea numai asupra unui teritoriu, o *țară*, marcată de limitele înguste ale unei văi⁷. De la un timp însă, în cadrul uniunilor de obști sau al țărilor apar și așezări fortificate cu șanțuri de apărare și valuri de pămînt, care constituie centre ale acestor formațiuni statale românești⁸. „Centrul grupărilor este *cetatea* neapărat fortificată — afirmă Nicolae Iorga. Tronul stăpînilor va fi *scaunul* (scaunum); capitala este *cetatea de scaun*. *Cetățeanul*, opus a tot ceea ce este *străin* (estraneus), trăiește încă prin gîndire în ordinea romană, de care nici o realitate nu-l poate despărți⁹. Cetatea de la Morești, jud. Mureș, înconjurată cu trei șanțuri de apărare și cu trei valuri de pămînt¹⁰, documentează pentru secolul al VI-lea e.n. centrul celei mai vechi formațiuni statale feudale cunoscută pînă acum pe teritoriul României, realizarea unei lucrări de asemenea amploare implicînd în mod obligatoriu existența unei forte

politice suficiente de puternice care s-o impună și s-o înfăptuiască. Cultura materială unitară, la scara întregului teritoriu, și caracterul evoluat al societății românești în sec. al VI-lea, aflată pe calea dezvoltării economice și politice, justifică existența unei formațiuni statale proprii cu centrul în „cetatea de scaun“, după cum crearea primului Caganat avaric în Panonia și extinderea dominației lui asupra vestului Transilvaniei (Crișana și Banat) explică apariția oarecum timpurie a cetății din lemn și pământ de la Morești. Nici una din populațiile migratoare, aflate în fața democrației militare de la sfârșitul orînduirii comunei primitive, nu cunoșteau asemenea realizări. Locuința lui Atila era situată, potrivit izvorului bizantin, într-un sat și era „înconjurată cu o împrejmuire din lemn pusă de frumusețe, nu pentru întăritură¹¹, iar slavii care pătrund în părțile răsăritene ale României aproximativ după anul 568, nu erau încă organizați nici măcar în obști teritoriale, datorită tocmai caracterului lor migrator. Slavii au cunoscut la poporul român atît forma de organizare a obștilor teritoriale, pe care au preluat-o, cît și formațiunile statale românești, pe care le-au denumit ca atare în limba lor : Vlașca (Țara vlahilor), Romania (Țara românilor), Vlășia (Pădurea vlahilor) etc., iar sistemul de fortificare îl vor cunoaște și-l vor adopta mai tîrziu, începînd cu secolele VII—VIII¹².

În cadrul structurii satești unitare, poporul român dezvoltă propriile sale formațiuni statale : din Dobrogea pînă în Crișana și Maramureș și din Banat pînă în Bucovina, sub forma unor țări, cu centre de conducere în una sau mai multe cetăți, centre cu atribuții politico-administrative și militare distincte. Această formă de organizare statală feudală la români se realizează după o concepție originală, care, alimentată și întărită de influența bizantină, presupune autoritate absolută pe un teritoriu delimitat ; de aici și numele de țară, justificat din punct de vedere politico-militar, religios și juridic. Începînd cu sfîrșitul secolului al IX-lea, cînd Imperiul bizantin a recunoscut slava ca limbă oficială, alături de greacă și latină, aceasta a fost preluată și de statele românești, însă *numai* pentru organizarea după modelul și canoanele bizantine a cancelariei și a bisericii proprii. Prin intermediul limbii slave de cancelarie și de cult (care era, totuși, o limbă moartă, pe care poporul român n-a vorbit-o și n-a înțeles-o niciodată), unele instituții statale vechi românești, cu denumiri provenind din latină, primesc, începînd cu secolul al X-lea, denumiri slave (judele devine cneaz, ducele — voievod etc.)¹³. Prin întărirea și extinderea formațiunilor statale și prin sporirea obligațiilor lor militare, țara, această veche instituție românească, denumită, începînd cu secolul al X-lea, și voievodat, devine sinonimă cu aceea de stat, iar voievodul devine conducătorul absolut al statului, cu sediul în „cetatea de scaun“. În afara formațiunii statale din secolul al VI-lea, atestată de cetatea de la Morești, cunoaștem, pe cale arheologică sau istorică, alte formațiuni politice românești, menționate sau nu de izvoarele scrise. Pentru secolele VIII—X, definitorie este formațiunea statală dovedită de centrul ei, cetatea din lemn și pământ de la Fundu Hertii, jud. Botoșani¹⁴. Pentru secolul al X-lea, reprezentative sînt *centrele* din cetățile de la Dăbîca, jud. Cluj, atribuită voievodului Gelu ; de la Biharea, jud. Bihor, atribuită ducelui Menumorut ; de la Cuvin (Keve), jud. Arad, atribuită ducelui Glad. Tot pentru secolul al X-lea, cercetările de la Slon, jud. Prahova, au stabilit *centrul* unui cnezat românesc¹⁵, marcat de trei cetăți (din lemn, cărămidă și apoi piatră), distruse succesiv în sec. IX, X și XI, ultima de către pecenegi. Secolului al XI-lea îi aparțin *centrele* politice din cetățile din lemn și pământ de la Moldove-

nești, jud. Cluj, aceluși „castrum Turda“¹⁶, Cenad, jud. Timiș, reședința cu grăitor nume romanic, Urbs Morisena, a voievodului Ahtum; Echimăuți, Alcedar și Tarevski, fortificații la vest de Nistru, distruse de pecenegi¹⁷, sau „Cetatea scurtă“, de la Orlat, jud. Sibiu¹⁸. În fine, pentru etapa următoare stau măturie, între altele, cetățile de la Morești, jud. Mureș (secolele XI—XII)¹⁹; Lempeș și Teliu, jud. Brașov (sec. XII)²⁰, sau Proștea Mare, jud. Sibiu (sec. XII—XIII)²¹. Aceste cetăți, la care se pot adăuga și altele, abia depistate sau aflate deja în curs de cercetare, ca cea de la Cluj-Mănăștur de pildă, constituie, indubitabil, *centre* ale unor formațiuni statale românești (cnezate și voievodate), aflate în stadii diferite de organizare dar oricum în plin proces de dezvoltare și de unificare.

La cumpăna mileniilor unu și doi, în jurul anului „o mie“ invazia mongolă din răsărit și expansiunea maghiară din apus au avut consecințe grave asupra procesului de dezvoltare firească a poporului român și a tendinței de unificare a cnezatelor și voievodatelor sale într-un stat unitar, centralizat. Multe așezări și centre statale românești din părțile răsăritene și sudice ale țării noastre își încetează vremelnice existența ca urmare a violentelor atacuri pecenege și a cuceririi mongole, iar cele în interiorul arcului carpatic sînt și ele cucerite suferind distrugerii din partea cuceritorilor maghiari, așa cum o atestă descoperirile arheologice. Potrivit cronicii maghiare și a altor izvoare în Transilvania, la sosirea ungurilor existau șapte cetăți feudale românești care au opus o rezistență eroică expansiunii maghiare. În zonele deluroase și muntoase ale Carpaților însă, în care în momentele de restrîns ale istoriei au locuit și luptat și strămoșii săi geto-dacii și în care străinii cuceritori n-au pătruns niciodată, societatea românească a putut evolua pe calea feudalismului propriu, înălțînd pe mai departe fortificații și monumente specifice, cneziale și voievodate, și impunînd ridicarea unor conducători de care cuceritorii străini au fost nevoiți să țină seama. La Orlat, jud. Sibiu, au fost cercetate două cetăți, una din lemn și pămînt iar cealaltă din piatră. Prima, denumită „Cetatea scurtă“, a fost făcută în secolul al XI-lea, potrivit concluziilor autorului cercetării, de „obștile satești libere ale românilor, cuprinse, foarte probabil, încă de timpuriu într-un cnezat a cărui existență este amintită documentar abia în secolul al XIV-lea“²³. Cetatea și-a încheiat existența pe la mijlocul secolului al XII-lea, „în vremea pătrunderii statului feudal maghiar și a colonizării germane în sudul Transilvaniei“²⁴. Distrugînd cetatea românească și formațiunea statală pe care aceasta o reprezenta, cuceritorul a ridicat, tot la Orlat, pe dealul „La zid“, o cetate din piatră, ca semn al instaurării stăpînirii sale și în această zonă românească din sudul Transilvaniei. Tot așa, cetățile de pe dealul Lempeș și de la Teliu, din Țara Birsei, sînt considerate, cu deplin temei²⁵, a fi cele dintîi cetăți din zonă ridicate de populația românească, la începutul secolului al XII-lea, de teama înaintării cuceritorilor unguri. Ele își încetează existența la cumpăna secolelor XII—XIII, odată cu pătrunderea și în această parte sudică din Transilvania a trupelor maghiare și a coloniștilor germani, moment în care sînt îngropate și o serie de tezaure, între care și cel, binecunoscut, de la Streja Cîrțișoara. Pe măsura pătrunderii autorităților maghiare în zonele sudice ale Transilvaniei, comunitățile românești s-au retras mai spre munte unde, pe ambii versanți carpatini, rezistau formațiunile statale românești ale secolului al XIII-lea, consemnate de Diploma cavalerilor ioaniți din 1247. După cum se știe, cercetări relativ recente au stabilit că

voievodatele conduse de Litovoi și Seneslau se întindeau pe ambele laturi ale Carpaților Meridionali, primul în dreapta Oltului, cuprinzând depreșiunea Jiului și Țara Hațegului, iar celălalt în stînga, înglobînd zonele Argeșului, Cîmpulungului, Arefului, Amlașului și Făgărașului²⁶. În cuprinsul statelor românești din secolul al XIII-lea, aceleași cercetări au dovedit că existau *centre* importante, cu cetăți de zid, care apar pentru prima dată în acest secol, cum sînt cele de la Breaza și Sibiel, jud. Sibiu, sau Cetățeni, jud. Argeș, din interiorul voievodatului lui Seneslau. Plină de interes este, de asemenea, constatarea că cetatea de la Sibiel, care constituia centrul Țării Amlașului și cetatea de la Breaza, care reprezenta centrul Țării Făgărașului, ambele alcătuiind, împreună cu cetatea de la Cetățeni, *centre* în cadrul statului condus de Seneslau, sînt orientate, cum era și firesc, nu pentru apărarea Transilvaniei cucerită de unguri, ci împotriva acestora²⁷. Iată o nouă dovadă care ne-a determinat să consemnăm încă o dată rolul de centre ale formațiunilor statale feudale românești pe care l-au avut toate cetățile din secolele VI—XIII de pe teritoriul României. De altminteri, abia dacă mai trebuie amintit faptul că procesul de unificare și de centralizare a formațiunilor statale românești de la sud de Carpați a avut în voievodatul lui Seneslau și în *centrele* din interiorul acestuia leagănul împlinirii depline în prima parte a secolului al XIV-lea, cînd voievodul „din cetatea Argeș“, Basarab, fiul lui Tihomir, își afirmă autoritatea absolută asupra întregului teritoriu românesc dintre Carpați și Dunăre, inclusiv asupra părților de peste munți, deținute anterior și de Seneslau, respectiv Țara Amlașului și Țara Făgărașului. Același proces s-a desfășurat, de altminteri, într-un paralelism perfect, și la est de Carpați, unde voievozii români maramureșeni, cu *centrul* în așezarea fortificată de la Cuhea, văzîndu-și uzurpate drepturile lor străvechi de expansiunea maghiară, au sprijinit direct eforturile voievozilor de la est de munți, contribuind la unificarea și centralizarea formațiunilor statale românești de acolo sub conducerea lui Bogdan. Și după obținerea independenței, statele feudale românești, Țara Românească și Moldova, vor avea *centrele* marcate tot cu cetăți, iar reședința domnitorului va fi multă vreme „cetatea de scaun“. Ca să nu mai vorbim că tradiția cetăților din lemn și pămînt a fost continuată pînă tîrziu în evul mediu, cînd Roman Mușat, Radu cel Frumos sau Ștefan cel Mare, pe lângă cetățile de piatră au folosit și cetăți din lemn și pămînt, atît ca reședințe voievodale cît și pentru concentrarea, instruirea și coordonarea oastei de țară, fapt ce demonstrează continuitatea organizării poporului român pe baza cetăților din lemn și pămînt, începînd din secolul al VI-lea și pînă tîrziu în evul mediu.

- ¹ Lucian Chițescu, *Permanență și unitate în istoria poporului român în secolele III—XIV*, în *Revista de istorie*, tom. 31, nr. 7, 1978, p. 1178 și urm.; Maria Comșa, *Considerații cu privire la obștea sătească locală de pe teritoriul României în sec. III—V*, în *Muzeul Național, III*, București, 1976, p. 215—220.
- ² P. P. Panaiteșcu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, p. 20.
- ³ Nicolae Iorga, *Histoire des roumains et de leur civilisation*, București, 1922, p. 27. (Sublinierile îi aparțin lui N. Iorga).
- ⁴ *Idem*, p. 28.
- ⁵ *Ibidem*, p. 34.
- ⁶ *Ibidem*, p. 28.
- ⁷ *Ibidem*, p. 34.
- ⁸ Lucian Chițescu, loc. cit., p. 1183; *Idem*, în *Magazin istoric*, anul XIII, nr. 7 (148), iulie, 1979, p. 23.
- ⁹ Nicolae Iorga, op. cit., p. 29.
- ¹⁰ Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în sec. IV—XIII*, București, 1958, p. 73.
- ¹¹ Priscus Panites, *Despre soliile romane la cei de alt neam*, în *Izvoarele istoriei României*, II, București, 1970, p. 261.
- ¹² Boris Grecov, *La culture de la Russie de Kiev*, Moscova, 1947, p. 27.
- ¹³ „Împrumuturile făcute de slavi în limbă n-au făcut decît să nuanțeze, deseori să dubleze, fondul primitiv, care servea la exprimarea ideilor și sentimentelor”. Nicolae Iorga, *Histoire...* p. 29.
- ¹⁴ Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est carpatic în sec. V—XI*, Ed. Junimea, Iași, 1978, p. 70; M. Petrescu — Dimbovița, *Cetăți medievale de pămînt pe teritoriul României*, în *Magazin istoric*, XII, nr. 9 (139), sept., 1978, p. 28—29.
- ¹⁵ Maria Comșa, *Reședința unui cnezat românesc din sec. X descoperit la Slon (jud. Prahova)*, în *Sinteză informativă*, Academia de Științe Sociale și Politice, nr. 78, București, 1977, p. 22—23.
- ¹⁶ Kurt Horedt, op. cit., p. 132 și urm.
- ¹⁷ G. B. Feodorov, *Descoperirile din R.S.S. Moldovenească privind mileniul I al e.n.*, în *Studii și cercetări științifice*, Iași, VIII, 1, 1957, p. 164.
- ¹⁸ Thomas Năgler, *Cetățile feudale de la Orlat și continuitatea românilor în sudul Transilvaniei*, în *Studii și comunicări*, arheologie-istorie, Muzeul Brukenthal, vol. 20, Sibiu, 1977, p. 28 și urm.
- ¹⁹ Kurt Horedt, op. cit., p. 48 și urm.
- ²⁰ A. D. Alexandrescu, *Contribuții la cunoașterea populației autohtone în feudalismul timpuriu în Țara Birsei*, în *Cumidava*, VII, Brașov, 1973, p. 47 și urm.
- ²¹ Kurt Horedt, op. cit., p. 119 și urm.
- ²² G. Popa Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, I, București, 1937, p. 95—97.
- ²³ Thomas Năgler, loc. cit., p. 45.
- ²⁴ *Ibidem*, p. 39.
- ²⁵ A. D. Alexandrescu, loc. cit., p. 47—52.
- ²⁶ Lucian Chițescu, *O formațiune politică românească la sud și nord de Munții Făgăraș, în sec. al XIII-lea*, în *Revista de istorie*, tom. 28, nr. 7, 1975, p. 1033 și urm.
- ²⁷ Thomas Năgler, loc. cit., p. 47.

LUPTELE ANTIOTOMANE ALE LUI IANCU DE HUNEDOARA REFLECTATE ÎN CRONICI TURCEȘTI

IOAN HĂTEGAN

Luptele pe care poporul român le-a purtat în decursul istoriei pentru apărarea ființei sale naționale și-au pus o amprență specifică asupra dezvoltării sale istorice, ca popor de sine stătător. Printre pericolele pe care le-a avut de înfruntat a fost și cel otoman, jertfele de sînge fiind deosebit de grele. Poporul român a fost printre primele popoare care au trebuit să facă față acestei primejdii și totodată singurul dintre ele care a reușit să-și păstreze, de-a lungul veacurilor, autonomia și instituțiile sale.

Personalitățile care s-au ridicat din mijlocul lui și s-au pus în fruntea ostirilor pămîntene au jucat un rol de primă mîină, datorită concordanței intereselor claselor sociale amenințate, în primul rînd a maselor populare. Calitățile lor individuale s-au împletit în mod fericit cu aspirațiile maselor populare : apărarea țării și păstrarea ființei naționale în fața acestui imperiu ai cărui sultani au cucerit în drumul lor regate și imperii, dar care nemulțumiți cu ce aveau au venit la noi în țară să ceară, precum spunea poetul : „pămînt și apă“. Toți cei ce-au venit cu astfel de gînduri ș-au făcut, „o apă și-un pămînt“.

Figurile centrale ale mării epopei antiotomane din secolul al XV-lea sînt Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, cei care au preluat unul de la celălalt și au dus mai departe făclia luptei împotriva cîmpitorilor, înscrind pagini de glorie în cartea de aur.

Iancu de Hunedoara a fost primul dintre ei și totodată mentorul celorlalți. S-a ridicat pînă la cele mai înalte demnități, prin calitățile sale de excelent conducător de oști și bun organizator al țării, prin clarviziunea sa de mare strateg, dar și prin înțelepciunea omului de stat pe umerii căruia apăsă sarcina grea de a conduce o țară.

Perioada luptelor pe care Iancu le-a purtat pentru apărarea granițelor Țărilor Române este tocmai perioada în care, sub conducerea unor sultani viteji, ca Murad al II-lea și Mahomed al II-lea, Imperiul Otoman cucerea rînd pe rînd statele balcanice sud-dunărene și încununa această perioadă cu cucerirea Constantinopolului în 1453 sub Mahomed al II-lea Cuceritorul. Rapida expansiune turcească în Europa a fost favorizată și de adîncă divizare în care aceasta se afla. Greul luptelor antiotomane a căzut pe umerii popoarelor balcanice. Dar tocmai aici, în fața unui popor pe care se așteptau să-l spulbere în copitele cailor, osmanliii au suferit cele mai dureroase înfrîngerii, care le-au tăiat aripile pentru mai bine de jumătate de veac. Acest popor a fost cel român. Balcanilor le datorează Europa răgazul de care a profitat.

Dacă recunoașterea meritelor lui Iancu de Hunedoara în fața lumii creștine este unanimă și cunoscută pe larg, nu același lucru se poate spune

despre lumea dușmanilor săi. Reacțiile acestea ni se par interesante și utile în încercarea de a aduce elemente noi în creionarea complexei sale personalități. Greutatea de a ajunge la ele, necunoașterea limbii în care au fost scrise informațiile, caracterul lor tendențios lumii creștine, lipsa unor studii științifice care să valorifice la adevărată valoare informațiile pe care documentele și cronicile contemporane și posterioare le conțin, fac mai dificilă încercarea de a contura personalitatea lui Iancu, pe baza acestor mărturii. Ultimii ani au marcat un reviriment la noi, datorită activității turcologilor români ¹ datorită cărora dispunem deja de câteva corpuri de documente și cronici referitoare la Țările Române, lucrări care alăturate altora apărute peste hotare pot duce la o mai clară conturare a imaginii pe care Islamul Evului Mediu o avea despre popoarele europene, cu care a intrat în contact.

Înainte însă de a vedea opiniile cronicarilor otomani despre luptele purtate de Iancu de Hunedoara, credem că ar fi mai utilă o sumară trecere în revistă a campaniilor antiotomane purtate sub conducerea sa, campanii întinse pe aproape două decenii : 1439—1456.

Începutul luptelor este marcat de luna iulie 1439 când Iancu în calitate de Ban al Severinului pleacă din tabăra de la Szeged împreună cu armata regală spre Dunăre spre a ajuta Semendria ² atacată de turci. Datorită intrigilor nobilimii înaintarea a fost oprită iar Iancu întors la Severin poartă mai multe lupte cu turcii atât în jurul cetății cât și peste Dunăre, în preajma Vidinului. Anii următori au marcat începutul luptelor interne în Ungaria, cauzate de moartea regelui Albert, lupte încheiate numai prin alegerea lui Vladislav. Implicat în conflict, Iancu nu poate interveni în Sudul Dunării decât în toamna anului 1441, de data aceasta în calitate de Voievod al Ardealului și comite al Timișorii. Pentru a pune capăt incursiunilor lui Ishak-bei de Semendria, Iancu îi iese în cale după o incursiune de 3 zile în teritoriul otoman. Ishak începe lupta însă este învins și fuge spre Semendria unde însă numai prea puțini dintre oștenii săi reușesc să intre, ceilalți rămânând pe cîmpul de luptă. Iancu se întoarce prin Belgrad în Banat, întristat însă de moartea fratelui său Ioan, mort în această expediție.

În primăvara anului 1442 un puternic corp expediționar turcesc condus de Mezid beii Vidinului pătrunde din Țara Românească în Ardeal pe la Turnu Roșu și pradă în lung și-n lat ținutul Sibiului și Valea Mureșului, ajungând pînă la Alba Iulia unde îl ia prin surprindere pe Iancu aflat în plină pregătire. Voievodul a chemat la luptă toate forțele țării inclusiv țărănimea, atât de greu încercată în 1437. În fiecare zi ajungeau la Alba Iulia noi și noi contingente de luptători. Bazîndu-se pe sprijinul lor Iancu i-a ieșit în cale lui Mezid-bei la Sintimbru în ziua de 18 martie însă a fost învins și silit să se retragă în cetate. Turcii învingători s-au răspîndit după pradă, dar Iancu i-a urmărit și cu ajutorul noilor forțe venite i-a ajuns din urmă în preajma Sibiului prin 22 sau 23 martie și i-a silit să dea lupta, într-un loc încă neidentificat. Victoria lui Iancu a fost deplină însuși Mezid căzînd pe cîmpul de luptă iar din corpul expediționar prea puțini au reușit să treacă înapoi munții și, urmăriți de creștini, au fost aruncați peste Dunăre.

Înfrîngerea suferită de Mezid a făcut să crească furia sultanului Mahomed al II-lea care a numit în fruntea expediției de pedepsire pe Șahabeddin beilerbeii Rumeliei ³. Intrat în Țara Românească acesta a fost atacat de Iancu de Hunedoara pe data de 2 septembrie 1442 într-un loc numit de cronicari „Poarta de Fier“ ⁴, undeva pe riul Ialomița. Înfrîngerea lor a fost

deplină iar pe cîmpul de luptă au rămas 4 bei și 1 sangeac bei, cît despre prada care a căzut în mina învingătorilor aceasta a fost imensă. Prin noiembrie-decembrie Iancu a pătruns în Bulgaria și a asediat fără a insista prea mult, Vidinul, după care s-a retras prin Serbia.

Această luptă de pe Ialomița înseamnă o cotitură în modul de luptă a lui Iancu de Hunedoara, cel care pînă acum se limitase doar la a ataca doar dușmanul pătruns în propria-i țară. Noua tactică pe care Iancu a adoptat-o presupune o forță mobilă, rapidă în stare să susțină intențiile comandantului său. Constrîngerea dușmanului de a da lupta pe propriul său teritoriu îl lipsește de prada pe care era obișnuit să o ia și-i provoacă pierderi cu mult mai dureroase, dezorganizînd în plus și economia provinciei în care se desfășoară operațiunile. Acesta este momentul care marchează începutul campaniilor ofensive conduse de Iancu de Hunedoara, campanii care au dus la stăvilirea expansiunii otomane pentru mai multe decenii spre centrul Europei.

Pregătirile lui Iancu pentru următoarea campanie au început imediat după reîntoarcerea din Sudul Dunării, așa încît în vara anului 1443 cînd regele Vladislav vrea să pornească în expediție în Serbia, Iancu era perfect pregătit, cu armata pusă la punct. Întîlnirea a avut loc la Cuvîn însă trecerea celor aproximativ 35 000 oameni peste fluviu a avut loc deabia în ultimele zile ale lui septembrie Iancu mizînd și pe factorul surprizei, întrucît era cunoscut obiceiul armatei otomane de a nu lupta toamna tîrziu și iarna. Ajunse în valea Moravei trupele creștine obțin o primă victorie la trecerea Moravei învingîndu-l pe Ishak pașa de Semendria și silindu-l să se retragă. La Niș Iancu de Hunedoara obține o a doua victorie asupra turcilor și în înaintarea lui spre nord de oraș îi învinge pentru a treia oară. La 2 noiembrie după ce îi întîlnise și-i învinsese pentru a patra oară pe turci Iancu avea deschis drumul spre Sofia pe care o ocupă în zilele următoare. Armata trece mai departe și se oprește la trecătoarea Zlatița⁵, blocată de trupele conduse de însuși sultanul Murad al II-lea revenit în grabă din Asia. Pe 12 decembrie a avut loc cea de-a cincea ciocnire cu turcii în trecătoare și rezultatul se pare că a rămas nedecis, întrucît ambele tabere își revendică victoria. Datorită iernii foarte aspre Iancu începe retragerea, desfășurată în cele mai bune condiții, în perfectă ordine. Aceasta este și explicația pentru care trupele conduse de Firuz sînt bătute pe 24 decembrie la Melștița, căci o armată în debandadă (cum arată cronicarii otomani), nu ar fi putut face față unei armate pornită în urmărirea ei. În continuare armata creștină se retrage în liniște și trece Dunărea fără a mai fi deranjată de turci. În vara anului 1444 se reușește semnarea unei păci cu turcii la Seghedin.

Repetatele apeluri la cruciadă lansate de papalitate precum și starea de mulțumire exagerată creată în rîndurile Europei de succesul „campaniei celei lungi“ au făcut ca această pace, de abia semnată, să fie denunțată și să se pregătească o nouă expediție cu participarea unor forțe europene: burgunde, venețiene și raguzane precum și cu participarea unui corp muntean. Trecuți în Sudul Dunării cruciații au cucerit Razgradul, Jeni-Bazarul, Petrețul, Caliacra și au poposit la Varna pe malul mării unde s-au întîlnit cu trupele otomane conduse de sultan. La 10 octombrie 1444 s-a desfășurat bătălia hotărîtoare și, după ce inițial Iancu reușise să obțină un ușor avantaj anulat însă de atacul pripit al regelui soldat cu moartea acestuia, lupta s-a transformat într-un masacru căci trupele creștine intrate în derută au fost o pradă ușoară pentru otomani. Cu mari eforturi a reușit Iancu să scape de pe cîmpul de luptă o parte a armatei.

În 1445 flota cruciată, care intrată pe Dunăre nu a putut sprijini armata la Varna, a încercat să facă o demonstrație de forță asediind câteva cetăți dunărene aflate în mîna turcilor și cucerind Giurgiul. La campanie participă și trupe pedestre comandate de Iancu de Hunedoara și Vlad Dracul, domnul Țării Românești. Anii următori au văzut încercarea lui Iancu, din 1446 guvernator al Ungariei, de a mobiliza forțele creștine pentru o nouă expediție, încercare rămasă însă fără rezultat. În 1448 cu armata sa Iancu pornește în sudul fluviului sperînd să facă joncțiunea cu trupele albaneze conduse de Gheorghe Castriotul Skanderbeg — în valea Moravei. Murad află despre intențiile lui Iancu, se pare că din informațiile dublilor otomanului despot al Serbiei Gh. Brancovici, și îi iese înainte la Kosovo-polje, silindu-l să dea lupta pe care turcii o cîștigă. În retragere Iancu este prins și închis de Gh. Brancovici și este eliberat doar la insistențele dietei Ungariei.

Știrile despre expediția de pedepsire pe care Iancu a întreprins-o în 1450 sînt puține și confuze iar cronicile turcești nu pomenesc despre ea. Se pare că la expediție au participat și trupe ale Moldovei și Țării Românești. Încercarea lui Iancu de a sprijini Bizanțul în schimbul unor mărunte cedări teritoriale nu găsește audiență la timpul potrivit iar mai apoi atacul dezlănțuit de tînărul sultan Mahomed al II-lea face inutil orice ajutor și protest, așa încît la 23 mai 1453 Constantinopolul cade în mîna turcilor.

În anul următor, 1454, Mahomed a pătruns în fruntea armatei sale în Serbia unde a cucerit Novobrd și a început asediul Semendriei. Pe la jumătatea lunii august Iancu a trecut Dunărea cu armata sa și a învins ariegarda otomană la Crusevac. Înaintarea pînă la Pirost nu a mai întîlnit nici o rezistență iar Mohamed a fost silit să ridice asediul început în fața Semendriei.

Pregătirile imense pe care sultanul Mahomed le-a făcut începînd cu anul următor 1455 au alarmat Europa iar ca urmare glasul călugărilor care propovăduiau cruciada se făcea din nou auzit în toate colțurile continentului. Papalitatea era în fruntea acestei acțiuni încercînd în acest fel să-și recîștige prestigiul pierdut odată cu căderea Bizanțului. Forțele cruciate se îndreptau spre Ungaria urmînd ca să participe împreună la expediție, Mahomed al II-lea Cuceritorul a început în primăvara anului 1456 asediul cetății Belgrad, punctul ce apăra Centrul Europei încercînd să-și deschidă drum larg pînă în inima Germaniei. Înainte de începerea asediului Iancu de Hunedoara a reușit să trimită cetății un detașament în ajutor iar armata cruciată, cu un efectiv de aproximativ 22 000 a plecat spre Belgrad sub comanda lui Iancu din tabăra de la Szeged. Marea forță a armatei a fost dată de masele populare ridicate la luptă împotriva primejdiei otomane, primejdie mai amenințătoare ca oricînd. Dispusă la confluența Savei cu Dunărea armata cruciată și-a asigurat un punct strategic favorabil. Victoria navală de pe Dunăre repurtată de flotă a marcat momentul trecerii inițiativei de partea cruciaților. Asaltul general declanșat în 21 iulie a fost respins iar sultanul a fugit pe furiș din fața orașului asediat, acesta deschizîndu-și porțile în fața cruciaților. Însă la 11 august Iancu de Hunedoara cade și el victimă a ciumei ce bîntuia în tabără, iar cu aceasta marile campanii ofensive împotriva Imperiului Otoman iau sfîrșit.

Cronicile otomane care în cuprinsul lor fac referiri la luptele pentru cucerirea Balcanilor purtate de turci sînt scrise de pe pozițiile unor adversari politici și religioși, unele dintre ele avînd chiar caracter oficial

sau oficios, fiind deci total potrivnice dușmanului. Deși în intenția autorilor lor nu intra de loc glorificarea dușmanilor, cronicile ne păstrează, uneori cu claritate chiar, răsunetul faptelor acestora în conștiința contemporanilor și a urmașilor. Tonul lor nu este identic, trecînd de la subiectivism exagerat la unele, la unul ceva mai moderat la altele. Unii dintre autorii acestor cronici refuză pur și simplu să admită cele mai evidente situații în timp ce alții (majoritate) folosesc injururile și invectivele la adresa oricăruia dintre cei ce au îndrăznit să se opună planurilor expansioniste ale semilunii.

Stilul cronicilor este înflorit, propriu Orientului islamic, cu fraze lungi și intortochiate, cu o topică greoaie pentru europeanul neobișnuit cu abundența înfloriturilor stilistice. Limba în care au fost scrise este fie turca vulgară, fie araba fie persana, ultimele două fiind considerate ca limbi evolute stilistic, cu mai mari posibilități de exprimare a rafinamentului lingvistic. Interesul nostru pentru urmărirea expansiunii Porții Otomane în Peninsula Balcanică se poate realiza cu destulă ușurință pe parcursul paginilor referitoare la această problemă.

Unul dintre primii istoriografi otoman! contemporan cu domniile sultanilor Murad al II-lea, Mahomed al II-lea și Baiazid al II-lea a fost Orudj bin Adil. În cronica sa „Tevarih-i al-i Osman“⁶ (Cronica dinastiei otomane) întîlnim dese referiri la expedițiile întreprinse la linia Dunării precum și la rezistența pe care au întîmpinat-o din partea „ghiaurului nenorocit“ de Iancu. Cele două lupte ale anului 1442 sînt și ele comentate iar cei doi comandanți : Mezid și Sehabeddin sînt muștrați pentru îngîmfarea lor care a dus la înfrîngerile rușinoase suferite de armatele profetului. „Expediția cea lungă“ din 1443 este privită cu îngrijorare de cronicar, care mărturisește înfrîngerea pașilor de margine de către Iancu de Hunedoara și povestește îngrijorarea sultanului Murad al II-lea care alarmat de iscoade își adună oastea și iese în calea „necredinciosului“ la trecătoarea Izladi⁷. Tonul echivoc pe care-l adoptă Orudj bin Adil arată destul de clar care a fost rezultatul luptei.

Opinia lui despre expediția din 1444 este că aceasta a fost o expediție a europenilor, uniți sub comanda regelui Vladislav și a lui Iancu de Hunedoara. La începutul luptei Iancu reușește să-i respingă pe turci, dar moartea regelui într-un atac hazardat reface curajul ostașilor semilunei și aceștia revin la atac. Cronicarul îi recunoaște lui Iancu luciditatea în acele momente grele și spiritul său de organizare. Iată însă că acum apare o gravă acuzație la adresa lui Iancu care, după spusele lui Orudj bin Adil nutrea ambiții nemăsurate : „gîndul lui Iancu era de a-l ucide pe rege (Kiral) pentru ca el însuși să-i ia locul. Așa s-a și întîmplat. Oastea necredincioasă a fost nimicită...“⁸.

Pregătirile de război pe care le-a făcut Iancu în cursul anului 1448 au provocat mari griji sultanului care a convocat la „războiul sfînt“ atît oastea de Rumelia⁹ cît și cea de Anatolia¹⁰. De la Sofia armata pleacă spre Kossovo sub conducerea personală a sultanului Murad al II-lea. În descrierea luptei cronicarul trebuie să recunoască buna pregătire a armatei creștine și planul tactic foarte bine pus la punct, plan care a favorizat crearea unui avantaj în prima parte a bătăliei, dar care a fost răsturnat de otomani în urma unui foarte viguros contraatac.

Pentru o mai completă cunoaștere a ceea ce a însemnat Belgrad 1456 în conștiința otomană redăm mai jos un pasaj din cronică : „În anul 859 al Hegirei a mers încă o dată la Belgrad. Pornind să toarne tunuri mari, le-a transportat acolo și, așezîndu-le, a pornit să bată cetatea. Karadja-bei,

beilerbeiu Rumeliei și-a găsit acolo o moarte de martir. După aceasta pornind cu iureș împotriva cetății, afurisitul de Iancu, care era pe atunci rege (kiral)¹¹ a adus oști puternice din Ungaria și le-a așezat în cetate. Acestea au atacat, la rîndul lor, din cetate și, războindu-se astfel, necredincioșii au obținut victoria. Sultanul Mehmed-han gaziul a auzit și a văzut cum s-au nimicit cele două oștiri, măcelărindu-se una pe alta. Afurisitul de Iancu, ieșind, a venit el însuși în cetate. În cele din urmă, neputîndu-se lua cetatea și sultanul Mehmed văzînd aceasta, s-a ridicat din fața cetății și a plecat zicînd : „Așa a fost voia lui Alah“¹². În încheierea știrilor referitoare la Iancu de Hunedoara, Orudj bin Adil ne dă versiunea otomană a morții eroului anume aceia că moartea i s-ar fi datorat răniile primite de la o săgeată.

Conținutul cronicii sale „Tevarih-i al-i Osman“¹³ îl plasează pe Așik-pașa-Zadé printre cei mai importanți cronicari otomani, deși opera sa este scrisă în limba turcă vulgară. Stilul puțin mai înflorit nu dăunează coincidenții operei. Primele informații care se referă la Iancu de Hunedoara datează din 1442, fiind prilejuite de cele două expediții turcești în nordul Dunării. Despre Sehabeddin aflăm amănunte interesante care reușesc să redea o anumită mentalitate, proprie unor comandanți otomani. Iată de exemplu felul în care Sehabeddin cere sultanului să i se încredințeze comanda expediției : „Norocosul meu sultan acel martoloz căruia i se spune Iancu a făcut multe lucruri supusului tău Mezid. Dacă poruncești, eu, supusul tău, voi merge să-l răzbun pe Mezid bei“¹⁴. La cîteva zile după intrarea în Țara Românească între beii ordiei otomane are loc următorul dialog : „Hei beiu, aici nu este loc pentru petrecere și desfătare, deoarece aici se găsește dușmanul. Atunci acest Kula-Sahin¹⁵ a vorbit în felul următor : văzînd numai turbanul, dușmanul acela va fugi cale de cîteva zile“¹⁶. Desconsiderarea adversarului a fost sancționată prin înfrîngerea turcilor în bătălia de pe riul Ialomița.

Elementul inedit în descrierea campaniei celei lungi la Așik-pașa-Zadé este dat de reliefa rolului jucat de despotul Serbiei Gheorghe Brancovici cel care atunci l-a anunțat pe Iancu despre mișcările armatei otomane, el fiind totodată cel ce l-a chemat în sudul Dunării. Totodată Brancovici a încercat prin fel de fel de mijloace să împiedice adunarea armatei otomane, slăbind astfel capacitatea rapidă de ripostă.

Pentru lupta de la Varna cel mai interesant pasaj ni se pare cel care descrie modul de acțiune a lui Iancu : „Iancu a mers asupra oștirii de Anatolia. Beilerbeiu Anatoliei a murit ca un martir. De asemenea au căzut și mulți sangeac-bei, murind ca niște eroi“¹⁷. Fraza arată indirect tăria loviturii pe care Iancu a dat-o, lovitură anulată însă de desfășurarea ulterioară a bătăliei.

Așik-pașa-Zadé participă el însuși la lupta de la Kosovo iar știrile pe care ni le lasă poartă girul unui participant. Însă elementele pe care ni le lasă nu diferă de tonul general al cronicilor ante- și posteroare lui. Și tot un element de factură generală întîlnit și la el este calificarea expedițiilor otomane drept „războaie sfinte împotriva necredincioșilor“, războaie purtate pentru răspîndirea islamului în rîndurile ghiaurilor. În aceiași termeni povestește Așik-pașa-Zadé și asediul Belgradului.

Cronica lui Mehmed Neșri „Tevarih-i al-i Osman“ care constituie cartea a VI-a a istoriei sale universale „Djihannuma“ cuprinde știri referitoare la Iancu însă tonul acestora se apropie mult de cele ale lui Așik-pașa-Zadé iar spațiul este destul de restrîns, așa încît repetarea lor ar fi inutilă.

Unul dintre cei mai mari cronicari otomani, Idris Bitlisi, s-a consacrat prin opera sa „Hest-Behişt“ (Cele 8 paradisuri)¹⁸, scrisă în limba persană. Cronica cuprinde relatarea domniilor a 8 sultani, de la Osman I la Baiazid al II-lea. Foarte bogată în informații, cronica folosește o mare varietate de expresii și figuri de stil proprii persanei, toate acestea fiind subordonate unui singur scop: glorificarea primilor sultani otomani. Aflăm și de la el știri despre luptele purtate de Iancu împotriva Semilunii. Interesante par aprecierile lui Idris Bitlisi despre campania cea lungă, cu recunoașterea meritelor lui Iancu: „...afurisitul de Iancu, care era vestit printre ghiauri și care era unic prin caste și prin armele sale, ca și prin curajul său“¹⁹. Plină de pitoresc este și descrierea luptei din trecătoarea Zlatița: „Sultanul... pornise spre trecătoarea Izladi în întîmpinarea ghiaurilor cu credința deșartă, își întinsese pe locul de bătălie steagurile luptei sfinte. Dar din pricina numărului mare al ghiaurilor, luptătorii pentru Islam neputînd să dea bătălia, sultanul luptător pentru cauza Islamului a împresurat trecătoarea aceea cu săbiile de fier ale vitejilor și, fiind vreme de iarnă au dat drum la apele din calea dușmanilor legii. Cu voia timpului și spre binele oștirii islamice, toată fața pămîntului s-a acoperit de gheață și, în felul acesta, tăindu-se calea pe care se aduceau provizii ostașilor ghiauri și punîndu-se capăt întreținerii sufleților lor animalice ei nu au putut de loc să-și aducă la îndeplinire dușmănia lor, din care pricină s-au grăbit, ca niște nenorociți, să meargă spre ținuturile lor demne de dispreț, iar sultanul cel plin de zel, la rîndul său, l-a trimis numaidecît cu un număr oarecare de oști, pe stăpînul de Tocaț, Balaban-Pașa, pentru urmărirea necredincioșilor...“²⁰. Urmează descrierea luptei dintre Iancu și Balaban și sfîrșitul expediției: „În sfîrșit, acest prilej ducînd la liniștirea regilor ghiaurilor care merg pe calea cea rea și fiind motiv a lua cu forța și a pricinui pagube, ei au trecut în grabă fluviul Dunărea și au mers în ținuturile lor nenorocite, ducînd cu ei și pe mulți dintre ostașii musulmani legați cu lanțuri“²¹.

Ghiaurii au suflețe animalice, merg pe calea cea rea și găsesc destule motive spre a lua cu forța oameni și să provoace pagube, în timp ce vitejii luptători pentru cauza Islamului se opun cu vitejie acestor necredincioși și luptă pentru a-și apăra pămînturile iar în momentul cînd atacă o fac spre a răspîndi doar credința cea adevărată în rîndurile ghiaurilor. Acestea sînt epitelele cele mai blînde cu care sînt caracterizați creștinii la majoritatea cronicarilor otomani în timp ce oștenii profetului sînt îmbrăcați în laude cu cel mai mic prilej. Acest ton cvasigeneral nu îi împiedică totuși pe cîțiva cronicari să prezinte cu mai multă sau mai puțină obiectivitate desfășurarea unor lupte. Așa procedează și Idris Bitlisi în descrierea luptei de la Varna: „Se povestește că de teamă și de groază, fugarii musulmani au ajuns într-o singură zi de la locul de bătălie zis Kancisuyu, pe șesul Dobrogei la distanță de 3 popasuri“²². Dar în cea de-a doua parte a luptei victoria înclină de partea turcilor, lucru de natură să-l bucure pe cronicar, așa cum o arată și cronica sa. Ultimele știri pe care ni le lasă Bitlisi se referă la bătălia de la Kossovopolje și, pentru a-l prezenta pe Iancu, Bitlisi pune următoarele cuvinte în gura unei iscoade: „padișahul oștirii ghiaurilor trufași și al căpeteniilor lor mîndre este craiul Iancu căruia ei i se supun...“²³. Din aceste cuvinte reiese cu claritate puterea și autoritatea lui Iancu de Hunedoara în rîndurile marilor potențați ai regatului maghiar precum și ai celor din Peninsula Balcanică.

Cronicile anonime otomane, al căror titlu generic este „Tevarih-i al-i Osman“ reiau descrierea evenimentelor privitoare la turcii otomani de la începuturile lor și până la sfârșitul secolului al XV-lea, ele fiind după părerea turcologului Fr. Giese²⁴ variante a două tipuri distincte. Amănuntele pe care ele le dau despre luptele de cucerire a Balcanilor amintesc și despre epoca lui Iancu de Hunedoara, deși detaliile acțiunilor sale sînt în mare parte tributare cronicilor anterioare. Elementul interesant este dat însă de un pasaj din povestirea campaniei și a bătăliei de la Varna care sună astfel : „Atunci oastea sa²⁵ a început să se împrăstie, dar el nu i-a lăsat să se risipească. Se mai spune că Iancu, blestematul, văzînd că oastea sa a început să se împrăstie a vorbit astfel ghiaurilor : noi am venit aici pentru credința noastră și nu pentru crai“²⁶.

Iată deci ideea centrală a vieții și activității lui Iancu, reliefată tocmai de un dușman, lucru cu atît mai demn de laudă. În toiul unei bătălii, în cel mai grav moment al ei, atunci cînd prin moartea regelui armata sa cuprinsă de panică începe să dea înapoi, Iancu găsește cuvintele potrivite și în același timp își definește crezul său. Pentru el lupta împotriva turcilor nu reprezintă actul de servitute al unui feudal datorat regelui său, ci împlinirea crezului său, crez pentru care jertfește totul. Grijă pentru oamenii care-l însoțesc în luptă, dragostea față de țara sa, iată cîteva dintre motivațiile actelor sale. Numai și pentru orizontul nebănuit deschis de acest fragment merita să cităm aici aceste cronici anonime otomane.

Printre cronicile care descriu mai amplu și cu mai multă bogăție de amănunte campaniile ofensive ale osmanlıilor se numără și cea a lui Semiseddin bin Ahmed bin Suleiman Kemal Pașa Zadé intitulată : „Tevarih-i al-i Osman“²⁷. Este una dintre cele mai frumoase cronici otomane atît prin varietatea conținutului cît și prin bogăția stilului. În prima sa parte este de fapt o prelucrare a unor cronici mai vechi împletite cu unele știri orale culese de Kemal Pașa Zadé, iar partea a doua este o operă profund originală. Cele mai bogate știri referitoare la Iancu sînt date cu prilejul asediului cetății Belgrad, știri care redau mai bine încheșterea precum și rolul hotărîtor al acestuia, mai bine decît orice comentariu. Iată deci cuvintele cronicarului : „Am aflat că necredinciosul cel cu gînduri rele zis Iancu s-a pregătit la reședința sa împreună cu oastea sa rătăcită de credință și așteaptă clipa luptei și a înfruntării... Craiul cel răufăcător²⁸, aflînd că oastea musulmană purtătoare de noroc a apărut la cucerirea Belgradului, a venit cu ostașii cei răi din fire aflați lîngă el și s-a așezat la trecătoarea de pe cealaltă parte a fortăreței... Istovindu-se puterile ghiaurilor aflați în fortăreață, pierise forța lor, dar oastea ungurească întărindu-le inimile a venit și s-a așezat în fața lor. Pe atunci era crai unguresc răufăcătorul cel nenorocit cu numele de Iancu. Se spune că atunci cînd a aflat că la Skopljese toarnă tunuri, iar lîngă Semendria se fac corăbii, el la rîndul său, făcînd nenumărate corăbii la izvoarele Dunării, care este un loc unde nu poate călca picior de dușman și unde nu puteau ajunge oamenii dușmanilor, își pregătește uneltele și oștile sale... Corăbiile dușmanilor răi din fire au sosit pe neașteptate, venind pe cursul Dunării... Ostașii cu credința rătăcită, văzînd că fețele gazilor s-au întors, au ieșit afară din cetate punîndu-se pe urmele lor. Nestăpîniții aceia i-au împins și i-au băgat în ordine pe ostașii slăbiți și obosiți care veneau înspăimîntați ca o turmă de oi. Afurisitul acela necredincios, zis Iancu, a început să se agite numaidecît zicînd : Turcul a părăsit lupta și, luînd

capul a plecat în fugă. Și încă vorbind împreună cu serdarii ghiauri, au pornit spre poarta de jos a cetății ca un torent aducător de nenorociri, punînd în fața sa pe cei 30 000 pedestrași îmbrăcați în zale... Diavolul acela răufăcător și plin de viclenii, care era capul răutăților și al uneltirilor și căpetenia ghiaurilor răi din fire, plecînd din seraiul său de serdar s-a dus și s-a așezat la poarta infernului aducător de necazuri și în timp ce nenorocitul acela umbla printre pedestrașii săi și vorbea, făcînd semne cu mîna celor din fața sa, un gaziu l-a ochit. Făcînd să zboare săgeata sa înaripată ca pasărea, el a nimerit îmbrăcămintea sa aurită și, trecînd prin ea, l-a lovit sub braț... Zbătîndu-se timp de 3 zile, Iancu a murit a patra zi. De rușine ascunzînd că a fost rănit, s-a răspîndit în popor și în țara sa zvonul că afurisitul acela a murit de ciumă²⁹.

Sultanul Mahomed al II-lea văzînd că nu reușește să cucerească cetatea a ridicat tabăra și a plecat pe ascuns la Constantinopol. Cronicarul încearcă să ascundă adevăratul motiv al retragerii și inventează unul: beii i-au spus sultanului că „... oastea cea purtătoare de victorie a slăbit foarte mult și nu au mai rămas arme și unelte, toate s-au isprăvit...”³⁰, iar ca urmare acesta, ascultător, a dispus retragerea oastei. Epitetele injurioase la adresa dușmanilor curg în flux continuu iar faptele lor sînt denigrate și falsificate, în această privință și Kemal pașa Zadé alăturîndu-se confrăților săi cronicari, apărători ai credinței islamice și a gaziilor acesteia.

Perioada de la mijlocul secolului al XV-lea este tratată de Lüfti Pasa în cronica sa „Tevarih-i al-i Osman”³¹ pe baza unor mărturii mai vechi iar descrierea luptelor de la mijlocul veacului este destul de sumară, el făcîndu-se ecoul unor antecesorii. Element nou întîlnit la el poate fi considerată scena atacului și morții regelui Vladislav I la Varna: „În trufia sa, crezîndu-se erou și zicînd eu singur voi împrăștia această oaste, Vladislav s-a repezit asupra oștii otomane de Poartă unde era sultanul. Prin grija și bunătatea preainaltului Alah, calul craiului, poticnindu-se a căzut, el însuși s-a rostogolit cu fața la pămînt. Cînd a avut loc această întîmplare, găsindu-se de față niște ieniceri, i-au tăiat capul și l-au adus sultanului care, văzîndu-l, a mulțumit preainaltului Alah”³².

Născut și crescut în secolul al XVI-lea, Mustafa Ali se remarcă ca una dintre cele mai mari personalități ale timpului. Ca istoriograf, el scrie mai multe lucrări, dintre care în „Künk-ül-ahbar”³³, considerată ca opera sa fundamentală, adună și selecționează un bogat material faptic și, lucru mai rar întîlnit la precedesorii și urmașii în ale scrisului, ia atitudine critică față de cei ce nu relatează corect desfășurarea unui eveniment istoric. Pentru a scăpa de această greșală cvasigenerală, Mustafa Ali cercetează toate izvoarele și le confruntă spre a descoperi adevărul. Alcătuită sub forma povestirii, cronica lui are fragmente în care sînt descrise luptele purtate împotriva lui Iancu de Hunedoara. Cele mai interesante sînt povestirile cu numerele 18 și 23 ultima cuprinzînd descrierea luptei de la Varna (1444) și Kossovopolje (1448). Din păcate prima parte a manuscrisului se oprește la 1453 anul cuceririi Constantinopolului, iar partea a doua, din cîte știm, nu a fost încă publicată. Se spune³⁴ că partea a doua este scrisă într-un stil mult mai limpede, fără scăpările primeia. Însă și din lecturarea primei părți ne putem da seama de corectitudinea informației și a tonului chiar dacă rezultatele diferitelor confruntări nu convin părerii intime a povestitorului.

Dintre relatările lui Mehmed bin Mehmed cuprinse în „Nühbet-üt Tevarih-i ve'l ahbar”³⁵, care sînt în fond compilații după cronici mai

vechi, interesante sînt, mai ales pentru punctul de vedere al autorului lor, pasajele referitoare la campania cea lungă din 1443. Iată-le : „Craiul necredincios, dînd cîteva mii de ghiauri fiului său cel răufăcător și numind ca serdar pe beilerbeiu său pe nume Iancu, aceștia au incendiat și devastat tîrgurile Aladja-Hisar ³⁶, Sehir-köi ³⁷ și Niș. Măria sa Murad, robul lui Alah, auzind la Adrianopol despre înaintarea lor a sosit în mare grabă la trecătoarea Izladi. Ghiaurii cei necredincioși fiind fără număr, n-a fost cu putință să se dea lupta și s-a străduit numai pentru paza trecătoarei de mai sus. După mai multe zile de luptă și hărțuială, sosind vremea de iarnă, ghiaurii cei osîndiți focului din infern au fugit în ținuturile lor“ ³⁸.

Alte mărturii asemănătoare ca formă și fond mai avem și din cronica „Tadj ut Tevarih“ a lui Mehmed Hodja Efendi și din „Beda'i-ulveka-i“ scrisă de Kara Celebi Zadé Abdul Aziz Efendi. Toate însă sînt pe același tipar iar elementele originale lipsesc ³⁹.

Iată deci cîteva dintre aprecierile de care s-a bucurat Iancu de Hunedoara din partea cronicarilor otomani pentru campaniile sale, aprecieri care merg de la recunoașterea obiectivă a calităților sale, trec prin negarea lor totală și ajung, la unii cronicari, la o reliefare tocmai din cauza încercărilor de a-i diminua importanța, însă figura marelui conducător de oști se înfățișă în toată măreția.

Adîncă sa dragoste de țară pe care se grefează o completă înțelegere a pericolului turcesc, l-au făcut să acționeze cu toate forțele sale materiale și spirituale spre a putea opune o forță capabilă să anihileze potența militară ofensivă a Porții Otomane. În acest fel Iancu de Hunedoara a fost unul dintre primii oameni de stat europeni care au văzut pericolul efectiv reprezentat de înaintarea otomană în Balcani pentru destinele Europei. Prin eforturile sale întinse pe o perioadă de două decenii Iancu de Hunedoara a reușit să ofere un răgaz unei Europe sfîșiate de adînci contradicții și neînstare de un efort militar notabil, lucru dovedit și de campania anului 1444 cînd ideea unei cruciade generale antiotomane a dat greș, tot la fel ca și cea din 1396 de la Nicopole.

Talentul său militar, curajul personal în luptă, stăpînirea de sine în momentele cheie ale înclăștărilor, grija pentru oamenii săi, i-au conturat și împlinit personalitatea, iar recunoașterea sa a survenit imediat, fiind deplină atît din partea conducătorilor de țări și popoare cît mai ales din partea popoarelor din Sud-Estul Europei care i-au păstrat neștearsă amintirea.

- ¹ A se vedea activitatea lui Mihail Guboglu, Mustafa Mehmed și a regretatului Aurel Decei.
- ² Azi localitatea Smederevo în R.S.F. Iugoslavia. Numele de Semendria a fost folosit în tot decursul evului mediu.
- ³ Imperiul Otoman a fost împărțit în două mari părți : cea europeană și cea asiatică. Prima se numea Rumelia iar a doua Anatolia. Comandanții militari ai celor două părți aveau fiecare rangul de beilerbei.
- ⁴ „Vaskapu“ la Thuroczi în cartea a IV-a, cap. XXXVIII, în „Scriptores Rerum Hungaricarum“ vol. I, p. 412.
- ⁵ Azi Zlatița, trecătoare în Balcani, în R.P. Bulgaria. În cronicile turcești apare sub denumirea „Izladi“.
- ⁶ Orudj-bin-Adil : „Tevarih-i al-i Osman“ în M. Guboglu și M. Mehmed : Cronicile turcești privind Țările Române, vol. I, sec. XV—XVII, Editura Academiei R.S.R., București 1966, p. 56.
- ⁷ Vezi nota 5.
- ⁸ Ibidem nota 6.
- ⁹ Ibidem nota 3.
- ¹⁰ Ibidem nota 3.
- ¹¹ Cronicarul face confuzie între funcția de guvernator în perioada interregnelui din Ungaria pe care a deținut-o Iancu de Hunedoara și funcția de rege, care era vacantă. De aceea Iancu apare de câteva ori pomenit în asemenea ipostaze.
- ¹² Orudj bin Adil op. cit., p. 59.
- ¹³ Aşik-paşa-Zadé : „Tevarih-i al-i Osman“ în M. Guboglu și M. Mehmed : op. cit., p. 88.
- ¹⁴ Ibidem nota 13.
- ¹⁵ Şehabeddin apare la cronicari sub două nume : primul nume Şehabeddin iar cel de-al doilea Kula Şahin. Unii preferă primul nume, alții pe cel de-al doilea. El a fost succesorul lui Mezid bei în funcția de beilerbei de Rumelia.
- ¹⁶ Ibidem nota 13.
- ¹⁷ În M. Guboglu și M. Mehmed op. cit., p. 90.
- ¹⁸ İris Bitlisi : Hest Behişt, în M. Guboglu și M. Mehmed op. cit., p. 172.
- ¹⁹ Ibidem nota 18.
- ²⁰ Idem nota 18, p. 173.
- ²¹ Ibidem nota 20.
- ²² Idem nota 18, p. 175.
- ²³ Ibidem.
- ²⁴ Fr. Giese : Die Altosmanischen anonymen Chroniken, Tevarih-i al-i Osman herausgegeben von dr. ..., Teil I und Varianten ..., Breslau 1922 412 p.
- ²⁵ A lui Iancu de Hunedoara.
- ²⁶ În M. Guboglu și M. Mehmed op. cit., p. 183.
- ²⁷ În M. Guboglu și M. Mehmed op. cit., p. 193.
- ²⁸ Iancu de Hunedoara, amintit din nou cu titlul de crai (rege).
- ²⁹ În M. Guboglu și M. Mehmed op. cit., p. 194—195.
- ³⁰ Idem p. 197.
- ³¹ Lüfti Pasa : Tevarih-i al-i Osman în M. Guboglu și M. Mehmed op. cit., p. 241.
- ³² Ibidem.
- ³³ Mustafa Ali : Künk-ul-Ahbar“ în M. Guboglu și M. Mehmed op. cit.
- ³⁴ Vezi M. Guboglu și M. Mehmed op. cit.
- ³⁵ Mehmed bin Mehmed „Tühbet üf Tevarih-i ve'l ahbar“ în M. Guboglu și M. Mehmed op. cit., p. 405.
- ³⁶ Azi localitatea Crusevac în R.S.F. Iugoslavia.
- ³⁷ Azi localitatea Pirot în R.S.F. Iugoslavia.
- ³⁸ În M. Guboglu și M. Mehmed op. cit., p. 405.
- ³⁹ Toate cronicile amintite sînt cuprinse în culegerea citată a lui M. Guboglu și M. Mehmed.

PERMANENȚE ALE VIEȚII ROMÂNEȘTI DIN ZONA FĂGETULUI (sec. IX—XVII)

PETRU URSULESCU

Pornind de la formularea că „într-un anume sens, istoria este trecutul care continuă să trăiască în ființa și conștiința prezentului”¹, cititorul avertizat, pentru a fi mai bine ancorat în contemporaneitate, descoperă tentația cunoașterii vieții și activității generațiilor anterioare. Finalizarea pozitivă a acestei tentații este în funcție și de felul cum fiecare individ poate să descifreze procesul de osmoză dintre om și pământul pe care acesta l-a locuit. Bimilenara istorie românească evidențiază în chip strălucit acest proces, în perpetuitatea lui.

Istoria Banatului, ca parte inseparabilă, dar și insubstituibilă a istoriei naționale, „reprezintă o continuitate neîntreruptă geografico-istorică a neamului românesc”², cu toate particularitățile distincte ce le comportă, izvorite din realitățile istorice concrete ale acestui colț de țară românească. Realitățile istorice specifice cu care a fost confruntat poporul român din această zonă au cimentat ideea regionalismului, în sensul păstrării neînlinate a aspectelor esențiale și particulare ale civilizației românești, pentru ca treptat această idee să-și găsească afirmarea în și prin ideea națională a românismului.

Având în vedere aceste considerații generale, vom întreprinde o incursiune succintă în istoria piemontului nord-vestic al Munților Poiana Ruscă și a pădurenilor, ceea ce numim noi zona Făgetului, cu accent pe permanența viețuirii elementului românesc.

Începutul istoriei feudale în această zonă, datorită sărăciei în informații a izvoarelor istorice, este puțin cunoscut și învăluit în tenebre. Pornind de la certitudinea că teritoriul despre care vorbim a făcut parte integrantă din voievodatele lui Glad și Ahtum, este lesne de înțeles că informațiile documentare pentru zona de cîmpie a Banatului sînt, cel puțin în parte, valabile și pentru zonele de deal și munte. Mergînd pe aceeași filieră în analiza problemei și, luînd în considerare remarcă după care: „muntele a conservat specificul local, în timp ce marea cîmpie și fluviul au înlesnit sintezele”³, putem emite prezumția existenței unei intense și bine structurate vieți românești pe meleagurile în discuție. Efectuarea unor săpături arheologice sistematice, în punctele susceptibile a fi fost locuite odinioară, ar fi de natură să dezlege multe enigme despre gradul de civilizație românească din această zonă. De pildă, lângă satul Gîladna, comuna Fîrdea, pînă în secolul trecut, s-au mai putut observa ruinele unei cetăți feudale, despre care se presupune că a fost întemeiată pe timpul lui Glad⁴. Scoaterea la iveală a unor vestigii ale feudalismului din faza sa embrionară ar fi o dovadă revelatoare despre prezența unui puternic element românesc băstinaș în întreaga zonă și o pledoarie în plus pentru faptul că aceste ținuturi nu au fost o „terra deserta”.

Reconstituirea tabloului vieții românești a acestor ținuturi în epoca posterioară cuceririi maghiare este anevoioasă, pe de o parte, datorită informațiilor laconice cuprinse în izvoarele maghiare și, pe de altă parte, datorită faptului că acestea, ignorând structurile românești tradiționale, le amintesc doar în măsură în care pot sau trebuie să se armonizeze cu noua structură pe care încearcă să o impună regalitatea maghiară. Nici un document din perioada arpadiană sau angevină nu amintește de colonizarea acestei zone cu populație maghiară — și așa destul de redusă pe teritoriul Ungariei propriu-zise — sau cu alte populații alogene, ceea ce sugerează ideea unei nealterate vieți românești.

Intrucât despre o dominație maghiară bine înstăpinită în Banat putem vorbi abia odată cu începutul secolului al XIII-lea, este de presupus existența în zona piemontană din nord-vestul Munților Poiana Ruscă a unor puternice obști țărănești libere care-și „continuă viața aproape neștirbită și aproape neafectată”⁵. Acestea, — alcătuirii social-economice ancestrale, erau conduse de juzi, cnezi sau voievozi, după dreptul românesc („*jus valahicum*“). Existau, de asemenea, și așa-numitele districte românești („*districtus valachorum*“), cu atribuții politice, juridice și militare, care „sînt o moștenire dintr-o epocă anterioară stăpînirii ungurești”⁶. Din analiza documentelor emise de regii unguri în secolul al XV-lea rezultă că districtele românești s-au bucurat de largă autonomie încă de la începutul dominației maghiare, chiar dacă sînt efectiv amintite cu numele abia în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în zona Mehadie, Caransebeșului și Lugojului și în prima jumătate a secolului al XV-lea, în zona la care ne referim.

Contactul nemijlocit al românilor cu realitățile feudalismului maghiar de tip occidental a stimulat apetitul de îmbogățire al cnezilor și voievozilor băștinași, care se suprapun intereselor obștii și constituie „clasa nobiliară a strămoșilor noștri”⁷. Regalitatea maghiară, dornică să implanteze noile sale structuri, acceptă particularitățile românești moștenite și modul de stăpînire cnezială, încurajînd tendința de îmbogățire a cnezilor și voievozilor români pe seama membrilor de rînd ai obștilor.

Potențarea rolului militar al românilor bănățeni, mai ales odată cu constituirea Banatului de Severin (după unii — 1205; după alții — 1233), ca apărători ai granițelor Regatului apostolic maghiar, atrage cneji și voievozii români într-o măsură și mai mare în mrejele feudalismului maghiar, centralizator. În mod treptat, o mare parte din ei, pentru a-și menține statutul nobiliar, îmbrățișează catolicismul, acceptă maghiarizarea numelor și se convertesc treptat într-un element străin. Alții refuză oferta regalității maghiare, fiind dispuși să suporte toate rigorile ce puteau izvorî dintr-o asemenea hotărîre. Atunci cînd privațiunile și vexațiile impuse de regalitatea maghiară ating cote înalte, mulți români recurg la soluția extremă, a expatrierii de bună voie, din cauza asupririi religioase⁸. Se pare că fenomenul mai sus amintit nu a cunoscut intensitate în ținuturile Făgetului, mai izolate de ofensiva apostolică maghiară. Cele cîteva enclave catolice existente în această zonă datează dintr-o perioadă mai tîrzie, ceea ce ne îndrituiește să punem sub semnul îndoielii succesul ofensivei catolicizării și să acordăm un grad mai mare de credibilitate prezumției anterior formulate.

Primele donații regale în zonă către cneji români convertiți la catolicism le consemnăm pe timpul ultimilor arpadieni. Ele sînt de natură să

arunce o rază mai clară de lumină asupra acestui ținut românesc. Istoricul maghiar Frigyes Pesty amintește de existența domeniului Icuș, care îngloba în hotarele sale cu aproximație întreaga zonă a Făgetului. Se știe că, înainte de 1288, acest domeniu se afla în posesia familiei banului de Severin, Todor. Pornind de la această realitate consemnată de document, este cert că Todor, împreună cu frații săi, banul Mihail și Velici, aveau în subordinea lor mai mulți cneji, care, cu cetele lor, contribuiau la apărarea granițelor Banatului. Din izvorul istoric aflăm că tot înainte de 1288 existau localitățile Icușul de Sus (Fel Ikuș) și Icușul de Jos (Olykus). Fel Ikuș se afla în apropiere de Nădrag, iar Olykus, presupunem noi, undeva în apropiere de Timișul Mic (Bega), prin părțile Făgetului, deoarece este amintit ca ținând de Arad. Frații banului Todor, banul Mihail și Velici, donează pe vecie posesiunea Icușul de Jos surorilor Catalin și Agnes și, prin ele, soților acestora, Ivan Oros și Marcu⁹. Aceștia doi trebuie să fi îndeplinit funcția de cneji.

Sub domnia lui Ludovic de Anjou (1342—1382), ofensiva maghiară spre zona Făgetului se întetește, odată cu înobilarea românului Carapciu și a fraților săi, veniți din Țara Românească, cu posesiunile Recăș și Chizătău, la 29 august 1359¹⁰. La încercarea din 1361, de introducere în posesiunea satului Icuș a lui Carapciu și a fraților săi, se opune Ladislau, fiul lui Gal de Omor, reprezentat de Mihail, oficialul (chinezul) de Firdea¹¹. În același an, frații Iacob și Laszlo, fiii lui Becheuș, proprietari ai satului Endröd, acuză pe protejații lui Ludovic că au încercat să înglobeze în posesiunea primită o parte din moșia lor. În 1364, în ciuda opoziției fraților Becheuș, capitulul din Cenad improprietește pe Carapciu și pe frații săi¹². La 22 septembrie 1365, regele Ludovic donează pe vecie domeniul Icuș și satele aparținătoare Padushovasa (Păduceaua, Păduricea — lângă Românești), Margina, Ikuspataka (Valea Icuș), Vecsepataka (Valea Veța) și Endrödpataka (Valea Endred) lui Carapciu și fraților acestuia¹³. Dacă ținem seamă că drumul principal străbătea părțile colinare ale munților Poiana Ruscă — prin Firdea—Gladna—Zolt—Brănești—Românești—Curtea—Margina — putem considera că posesiunea Icușul de Sus cuprindea zonele de deal și pădure, în timp ce Icușul de Jos, care aparținea urmașilor banilor de Severin amintiți înainte de 1288, cuprindea zona din imediata apropiere a râului Timișul Mic sau Sec, cum se numea Bega înainte de 1764. Se pare că centrul de greutate al domeniului Icușul de Sus se mută zona Margina—Curtea, deoarece în secolul al XV-lea nu se mai amintește nimic de vechiul sat Icuș, de lângă Nădrag. De fapt, prin satul Margina curge un pîrîu cu numele de Icuș.

Procese dintre Carapciu și frații săi, pe de o parte, și mai vechii proprietari din zonă pe de altă parte, vor continua pînă în 1371. În acest an s-a stabilit ca favoriții regelui să rămînă în posesia Icușului de Sus, iar urmașii banilor de Severin să-și păstreze domeniul Icușul de Jos¹⁴. Tot în 1371, frații Becheuș de Endröd obțin cîștig de cauză în disputa cu nobilii munteni, primind înapoi proprietatea Endredpataka (Valea Endred). Astfel, la începutul secolului al XV-lea sînt amintiți Becheuș Ianoș și Ștefan (Istvan) din Endröd, ca cei mai vechi proprietari (nemeși)¹⁵.

După cum s-a putut constata, introducerea favoritului regal în posesiunea Icușul de Sus a întâmpinat rezistența dirză a cnejilor români din zonă și, probabil, a obștilor țărănești libere, care nutreau temeri serioase față de o posibilă atragere a lor în noile relații feudale¹⁶. Și în această zonă s-a desfășurat, deci, un conflict între „modul de stăpînire cnezială,

bazat pe norme tradiționale și cel al nobilimii angevine, bazat pe documentul scris al conferirii regale¹⁷.

Începînd cu anul 1366, toți proprietarii de pămînt care nu au aderat la biserica romano-catolică vor fi deposezați, iar cneji, destul de numeroși, vor fi reduși treptat la condiția unor juzi sătești, exceptînd pe aceia recunoscuți prin danie regală. În orice caz, înstăpînirea lui Carapciu și a fraților săi în zonă este un fapt simptomatic pentru această stare de lucruri.

În împrejurări pe care nu le cunoaștem, domeniul Icușul de Sus este moștenit de nepoata lui Carapciu, Ana Neag^o de Recaş, care la 1405 se căsătorește cu un nobil român din familia Török (Turcu) de Ennyng. În felul acesta familia maghiarizată Török ajunge să emită pretenții asupra Icușului.

Penetrația relațiilor feudale de tip clasic în aceste ținuturi, în dauna proprietății individuale și de obște, a generat fenomenul „roirii satelor“, specific secolului al XIV-lea, dar și celui următor. El este determinat fie de activitatea cnejilor și voievozilor români, fie de cea a puterii centrale sau a unor nobili pe domeniile lor mai puțin populate¹⁸. Este imposibil a cunoaște toate așezările nou create în zonă, pentru a putea, astfel, să le deosebim de cele vechi, dar sîntem totuși în măsură să stabilim, pe bază de documente, fenomenul roirii. De pildă, între 1288 și 1440 se amintesc patru sate cu numele de Icuș în zonă : Icușul de Sus, Izvorul Icuș, Valea Icuș și Icușul de Jos¹⁹. Situația se prezintă asemănător și în cazul localității Gladna. La 1454, sînt amintite trei localități cu acest nume, din care la două apelativele sînt diferite : Gladna, Felső Gladna (Gladna de Sus) și Also Gladna (Gladna de Jos)²⁰. Un an mai tîrziu, sînt amintite Felső Pury și Also Pury²¹. Localitatea Coșava, din comuna Curtea, atestată pentru prima dată la 1405, și Coșevița, aflată spre răsărit la 6 km și amintită mai tîrziu, ar constitui un alt exemplu²². În același fenomen am putea încadra și satele din zona păduroasă cu o existență efemeră : Delany (Deleni), Balești (Bălești), Nandrești, Trifești, Lunca Rîului — districtul Margina ; Agtherd, Banya, Csaramida — districtul Fîrdea, precum și numeroase altele din celelalte patru districte românești.

Ca pe întregul teritoriu românesc stăpînit de maghiari, și în zona Făgetului pătunderea feudalismului de tip centralizator, prin uzurparea drepturilor obștii, se realizează într-o formă brutală. Pe teritoriile smulse de la țărani, nobilii își organizează o curte, care putea fi întărită cu ziduri sau, alteori, era lipsită de întărituri (Udvarhely)²³. Singurul exemplu care să ne edifice asupra acestei realități din zonă este, credem noi, satul Udvarhely (Curtea, de astăzi), care, deși este amintit prima dată într-un document din 8 decembrie 1506, emis la Buda, trebuia să fi existat cu mult timp înainte²⁴.

Pătrunderea vădită a structurilor ungurești în zonă, cu întreg cortegiul de neajunsuri pentru populația băstinașă, nu a fost de natură să zdruncine autonomia ei, deși procesul de disoluțiune a instituțiilor românești nu mai putea fi oprit. Existența unei autonomii românești, chiar jugulate, este absolut posibilă și începînd cu secolul al XV-lea, cînd regii unguri, confrunțați cu iminența pericolului turcesc, acordă din nou atenție sporită elementului militar românesc. De fapt, abia începînd cu sfîrșitul deceniului al patrulea al secolului al XV-lea încep să fie amintite în izvoarele maghiare districtele românești din zonă, lucru nemaîntîlnit pînă atunci. Menționarea lor sub acest titlu ne îndreptățește să credem că ele existau cu mult timp înainte. Altminteri, cu siguranță că regalitatea maghiară le-ar fi amintit cu un alt termen.

Zona Făgetului de la Iancu de Hunedoara și pînă la căderea ei sub turci (1658)

Informațiile despre zonă se înmulțesc considerabil începînd cu sfîrșitul primei decade a secolului al XV-lea. Profilarea tot mai amenințătoare a pericolului turcesc pune probleme regelui Sigismund de Luxemburg și fiului acestuia, Albert. Spre a ieși din impas, ei apelează tot mai insistent la aportul militar al românilor din întreg Banatul de Severin. Pe această linie se înscriu ipotecarea, iar mai apoi donațiile pe care regii maghiari Albert, Vladislav I și Ladislav al V-lea le fac în zonă în favoarea fraților Ioan și Iancu de Hunedoara. La 27 septembrie 1439, regele Albert le zălogeste districtul Icuș, cu cetatea Margina, contra a 4 000 de florini de aur²⁵. Un an mai tîrziu, la 9 august 1440, noul rege, Vladislav I, donează aceluiași frați, alături de unele sate din comitatul Hunedoara, întregul district Bujor, din comitatul Timiș scoțindu-le, astfel, de sub jurisdicția voievodului Transilvaniei²⁶. Este foarte probabil ca în același an, sau poate puțin mai tîrziu, frații Huniazi să fi primit și celelalte districte din zonă : Fîrdea, Mănăstur, Jupani și Sugea, deoarece în 1453, Ladislav al V-lea reînnoiește donația asupra tuturor acestora²⁷. Calitățile de excelent militar, etalate de Iancu cu repetate prilejuri, apoi investirea sa cu titlul de voievod al Transilvaniei, în 1441, au determinat pe regii unguri să-l considere ca un factor de stabilitate în zonă și să-i atribuie districtele amintite. Aceste districte au fost incluse în domeniul Hunedoarei și considerate ca „pertinențe exterioare“. Din acest moment, istoria zonei Făgetului se confundă o bună perioadă de timp, cu istoria domeniului Hunedoarei.

Există temei să se creadă că viteazul voievod român a intrat imediat în posesia ținuturilor făgetene, deoarece ele întăreau considerabil baza economică a domeniului său, atît de necesară în perioada respectivă, marcată de crîncene înclăștări cu Imperiul otoman. Că teritoriul la care ne referim a jucat un important rol strategic în planurile antiotomane ale lui Iancu de Hunedoara, a dovedește atenția pe care o acordă el cetăților din zonă, în special celei de la Margina, care a ajuns să-i fie reședință chiar. Scrisorile din 15 iulie 1448 și 7 septembrie 1455, datate în Margina, sînt argumente peremptorii, care întăresc convingerea mai sus enunțată. Deși prin includerea acestor teritorii ca „pertinențe exterioare“ ale domeniului Hunedoarei se ajunge la o înăsprire a relațiilor feudale, sîntem îndreptățiți să credem că Iancu nu a mers totuși pe linia limitării prea aspre a drepturilor avute de elementul românesc din zonă. Aceasta, în primul rînd, datorită originii sale, pe care niciodată nu și-a contestat-o, iar în al doilea rînd, fiindcă o bună parte din partizanii victoriilor sale erau recrutați din elementul românesc. Apreciind valoarea militară a nobilimii de rînd, din care făceau parte mulți cneji, Iancu respectă drepturile moștenite de aceștia în zonă și chiar face donații în plus. Un exemplu în acest sens este scrisoarea lui Iancu, datată în Margina la 7 septembrie 1455, prin care donează credinciosului său Panta localitățile Felso și Also Pury, din districtul Fîrdea (Twrd)²⁸. Satul a dispărut dar în toponimia locală se mai păstrează termenul de Lunca Puri, aflată între localitățile Drăgsinești și Mitnic²⁹.

Este, pe de altă parte, o certitudine că mulțimea de români din Țara Hațegului, Banat și Maramureș, condusă de cneji, a fost alături de Iancu în toate momentele critice³⁰. În semn de recunoștință față de rolul românilor din zonă, Iancu de Hunedoara, în calitate de guvernator al Ungariei, garantează vechea libertate a românilor din districtul Jupani, „de a fi

liberi de orice dare“³¹. Este posibil ca asemenea garanții să fi fost acordate atunci și celorlalte districte din ținut, dar ele nu puteau să meargă pînă la limitele extreme, deoarece și Iancu de Hunedoara era omul clasei sale.

După moartea lui Iancu de Hunedoara, survenită la 11 august 1456, domeniul îi rămîne fiului său mai mare, Ladislau, care, la 16 martie 1457, cade victimă uneltirilor puse la cale de magnații unguri. De teama unei răscoale a partizanilor familiei Corvineștilor, sau ca preț al meritelor în lupta antiotomană, la 23 noiembrie 1457, Ladislau al V-lea dă un decret prin care confirmă drepturile nobililor și cnejilor români din cele 8 districte de la sud de zona Făgetului. Decretul regal din 23 XI 1457 nu amintește nimic de cele 6 districte din piemontul Ruscăi, probabil pentru faptul că ele făceau parte integrantă din domeniul Hunedoarei, iar regele nu voia să lezeze dreptul de imunitate al familiei Corvineștilor. După toate probabilitățile, în timpul vieții sale, Iancu de Hunedoara a recunoscut înainte de 1453 o serie de privilegii românilor din zonă, fiindcă de o autonomie românească, limitată de rigorile regimului asupra naționale și sociale, neîndoielnic, se poate vorbi și aici.

După moartea lui Ladislau Corvinul, fratele său, regele Matei, lasă domeniul mamei sale, Elisabeta de Szilagyi spre administrare. Regele Matei Corvinul, ca și tatăl său, știe să răsplătească slujba credincioasă a nobililor și a cnejilor români din zonă. El le respectă privilegiile și procedează chiar la danii în favoarea lor. Astfel, la 1464 donează cnejilor români Petru Desy (Deju) și Miklos Balothai (Mihai Băluță), Firdea și localitățile aparținătoare: Gladna, Zolt, Rumunyes (altul decît cel din com. TOMEȘTI), Dragsinești, Igaszfalva etc.³² Spre sfîrșitul vieții, Matei Corvinul legitimează pe fiul său natural Ioan, devenit, astfel, proprietarul domeniului Hunedoarei, pe care-l păstrează pînă în anul 1504, cînd moare. Date despre administrarea aceasta nu avem, dar zălogirea lui în mai multe rînduri, din cauza lipsei de bani, ne conduce la formularea concluziei că obligațiile țăranilor români de pe el nu au fost așa de mari, menținîndu-se deci în limite ușor suportabile. Un document emis de Matei Corvinul la Buda în data de 2 iulie 1484, este simptomatic din acest punct de vedere. Pentru că în urma traficului clandestin de produse — trebuie să recunoaștem, favorabil țăranilor români — vama încasată la Margina, Bujor, Mănăstir și Hațeg s-a redus simțitor, regele ordonă castelanilor cetății Hunedoara să ia măsuri pentru paza drumurilor ascunse („false“) ³³.

În urma morții lui Ioan Corvinul, survenită la 12 octombrie 1504, domeniul rămîne în proprietatea fiului său minor, Cristofor, care se stinge și el din viață la 17 martie 1505. Apoi, domeniul este donat de regele Vladislav al II-lea văduvei lui Ioan Corvinul, principesa Beatrice de Frangepan și fiicei ei, Elisabeta. Actul de donație, datat 8 decembrie 1506, are pentru noi o mare importanță, deoarece precizează cu claritate localitățile domeniului Hunedoarei, deci și pe cele ale „pertinențelor exterioare“³⁴. După moartea fiicei sale, Elisabeta, prin căsătoria Beatricei, cu Gheorghe de Brandenburg, nepotul de soră al regelui Vladislav al II-lea, acest nobil devine coproprietarul domeniului. Moartea dubioasă a Beatricei, în 1510, după un an de la căsătorie, îi asigură deplină stăpînire a domeniului lui Gheorghe de Brandenburg. Odată cu intrarea în posesiune a margrafului de Brandenburg, situația celor șase districte bănățene ale domeniului este mai bine cunoscută, pe baza registrelor de socoteli din perioada 1511—1534, a actelor de donație din 1506 și 1510 și a conscripțiilor din deceniile al treilea și al patrulea ale secolului al XVI-lea. Analizînd registrul din 1512³⁵, sesi-

zăm că populația „pertinențelor exterioare“ este mai numeroasă decît cea a „pertinențelor interioare“. Sub aspect demografic situația districtelor se prezintă în felul următor : districtul Firdea — 14 sate, 124 familii și 620 locuitori ; districtul Icuș (Margina) — 33 sate, 267 familii și 1 335 locuitori ; districtul Mănăștiur — 13 sate, 97 familii și 485 locuitori ; districtul Bujor — 20 sate, 94 familii și 470 locuitori. Populația satelor din cele 6 districte era de 3 265 persoane, mai mult decît cea a „pertinențelor interioare“, care se cifra la 2 420 locuitori.

În ceea ce privește cele patru țiguri — Margina (82 familii, 410 locuitori), Gladna (15 familii, 75 locuitori), Mănăștiur (31 familii, 155 locuitori) și Bujor (31 familii, 155 locuitori) —, deși populația lor era ceva mai mică decît a Hunedoarei și a Hațegului la un loc, putem afirma că, în comparație cu întregul teritoriu al Transilvaniei, zona Făgetului se afla la înălțime din acest punct de vedere. Existau în această zonă sate destul de mari pentru acea vreme, care depășeau chiar populația țigului Gladna. În această direcție putem aminti : Românești (19 familii), Crănicești (25 familii), Udwarhely — Curtea (22 familii), Homosthya (21 familii) — din districtul Icuș (Margina) ; Zolt (16 familii), Prodănești (25 familii), Banyfolw (17 familii) — districtul Firdea³⁶. Satele din celelalte patru districte erau mai mici, dar jucau și ele un important rol economic. Pe baza datelor prezentate succint mai sus și a celor publicate în reușita monografie a domeniului Hunedoara, semnată de conferențiarul Iosif Pataki, putem trage cu ușurință concluzia că „pertinențele exterioare“ (deci zona Făgetului) jucau, din multe puncte de vedere, o pondere mai mare în cadrul domeniului decît cele „interioare“, iar în cadrul primelor zona din imediata apropiere a munților se situa la loc de frunte.

Viața economică din zonă era atunci destul de prosperă, în pofida creșterii obligațiilor feudale. Condițiile geografice au impus populației românești să-și concentreze preocupările mai ales în direcția creșterii animalelor. Din documentele publicate în legătură cu domeniul, transpar unele forme ale gospodăriei alodiale, aflate într-o stare embrionară. Aceste forme sînt stimulate de producția de mărfuri, care se manifestă în jurul cetăților și al celor patru țiguri. Se dezvoltă și meșteșugurile, minieritul, culegerea aurului din apa riurilor și a pîrîurilor de munte etc. De pildă, în 1518, se trimite la Buda aur de Icuș³⁷.

Putem vorbi așadar de o viață economică bine structurată, care poate fi încadrată în tiparele feudalismului clasic. Concomitent cu aceasta, cresc mult obligațiile țărînimii, fapt ce duce la participarea iobagilor români din districtul Mănăștiur la războiul țărănesc din 1514³⁸. Se pare că în celelalte districte nu au fost ridicări violente la luptă dar războiul țărănesc a avut un puternic ecou.

Strînsă în corsetul relațiilor feudale, afectată de suprastructura impusă de regalitatea maghiară, țărînimea română, în frunte cu cnejii ei, își continuă viața în conformitate cu normele nescrise moștenite de la strămoși. Caracterul rural al civilizației românești (cvasitotal) a constituit elementul forte al păstrării specificului național.

Rezistența pasivă a populației românești față de politica maghiarizării și acțiunile izolate de revoltă, atunci cînd conjunctura politică a permis-o, au determinat pe membrii Dietei maghiare de la Bacs, întruniți în 1518, să decreteze trecerea districtelor Mănăștiur, Sugea și Margina la comitatul Timiș, motivînd că acestea „nu sînt nici spre folosul Ungariei, nici al Transilvaniei“ iar „locuitorii acestora sînt mai mult spre dauna și stricăciunea altor locuitori din țară“³⁹. Expresia dură cuprinsă în articolul 32 al

Dietei, referitor la locuitorii acestei zone, este o aluzie transparentă la atitudinea antinemeșească din timpul războiului țărănesc condus de Gheorghe Doja. Afirmatia tendențioasă a istoricului maghiar Pesty, după care districtele române „dispar pentru vecie de pe terenul istoric”⁴⁰, nu coincide realității. Nu există nici o dovadă din care să rezulte că hotărîrea Dietei de la Bacs a fost pusă în aplicare pînă la marele și rușinosul dezastru unguresc de la Mohács, din 1526. Rolul districtelor românești din zona Făgetului slăbește, mai ales după căderea Timișoarei sub turci (1552), iar după 1658, cînd turcii cuceresc și această zonă, ele rămîn „simple reminescente istorice”⁴¹.

Perioada cuprinsă între 1526—1658 a fost destul de zbuciumată pentru toți românii din Ungaria și Transilvania. Lupta pentru putere, purtată între Ferdinand de Habsburg și Ioan Zapolya, a înăsprit climatul social-politic din țară și din zonă. Gh. Brandenburg, care miza pe sprijinul lui Ferdinand, pierde domeniul, iar la 30 septembrie 1536, nobilul maghiarizat de origine română Valențiu Török, obține cetatea Hunedoara, cu domeniul ei, din partea lui Ioan Zapolya, viitorul rege al Ungariei.

În această situație, tulbure, crește rolul Făgetului, care făcuse parte înainte din domeniul Icușul de Jos. Amintit pentru prima dată în 1509, cu ocazia numirii lui Ioan Becheuș în calitate de castelan al cetății Hunedoara, Făgetul devine proprietatea familiei acestor vechi cneji români, originari din satul Endröd și pomeniți în documentele secolului al XIV-lea. Din izvorul amintit aflăm că la 1548 Făgetul a fost castel și cetate, sub conducerea lui Iacob Becheuș⁴².

Crearea pašalicului de Timișoara, la 1552, întărește legătura acestei zone cu Principatul autonom al Transilvaniei, dar Zona Făgetului ajunge teatru de lupte și frământări permanente. Această stare de fapt permite țăranilor români să se sustragă de la nesfîrșitele obligații feudale, ceea ce îl determină pe Pesty să afirme cu iritare că nu se preocupau de „necazurile țării... și se sustrăgeau de la sacrificii în bani și vieți omenești”⁴³.

În anul 1596, principele Transilvaniei, Sigismund Bathory, donează cancelarului Stefan Iosika unele domenii între Mureș și dealurile Făgetului, pentru ca, un an mai tîrziu, să împrăștiarească în zona piemontului Ruscăi pe nobilul român Stefan Török (Turcu) și pe fiul acestuia, Valentin.

Ca urmare a creșterii ponderii Făgetului sub aspect economic și politico-militar, la 1607 el este amintit ca district, subordonat banului de Lugoj⁴⁴. Ca centru politic administrativ din zonă, el îngloba celelalte districte cunoscute anterior. Dar această realitate istorică, pe care românii au numit-o și o numesc district, este golită tot mai mult de conținutul avut odinioară. Turcii, la 1658, îi vor da lovitura de grație, instituind și în această zonă formula pašalicului.

- ¹ Nicolae Branga, *Aspecte și permanențe traco-romane*. Editura „Facla”, Timișoara 1978, p. 136.
- ² B. P. Hașdeu, *Românii bănățeni*, București, 1896, p. 2; apud: G. Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, Ed. autorului, p. V.
- ³ I. C. Drăgan, *Idealuri și destine. Eșeu asupra evoluției conștiinței europene*, Editura „Cartea Românească”, București, 1977, p. 217.
- ⁴ I. Lotreanu, *Monografia Banatului*, Timișoara, 1935, p. 198.
- ⁵ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Ed. „Dacia”, Cluj-Napoca, 1979, p. 29.
- ⁶ Victor Motagna, *Trecutul românilor din Banat în epoca lui Ioan Hunyadi (1437—1457). Evenimente politice*, în *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, Buletin istoric, anul XIII, mai—august, 1944, Timișoara, p. 565.
- ⁷ Idem, *Banatul românesc în cele dintii veacuri ale stăpînirii ungurești (Epoca arpadiană 1030—1301)*, în *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, Buletin istoric, anul XIII, nov.—dec., 1943, Timișoara, p. 234.
- ⁸ Patriciu Dragalina, *Istoria Banatului de Severin*, vol. I, Ed. autorului, Caransebeș, 1899, p. 32.
- ⁹ Frigyes Pesty, *Krassó Vármegye Története*, vol. I, Budapesta, 1884, p. 220.
- ¹⁰ Victor Motagna, *Banatul românesc în veacul al XIV-lea (Epoca Angevinilor)*, în *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, Buletin istoric, anul XI, nov.—dec., 1942, Timișoara, p. 297.
- ¹¹ Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 170.
- ¹² *Ibidem*, p. 221.
- ¹³ *Ibidem*.
- ¹⁴ *Ibidem*, p. 222—223.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 142.
- ¹⁶ *Istoria României*, vol. II, Ed. Academiei R.P.R., București, 1962, p. 244.
- ¹⁷ Maria Holban, *Deposedări și judecăți în Banat pe vremea Angevinilor și ilustrarea lor în procesul Voya (1361—1368)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V, Ed. Academiei R.P.R., București, 1962, p. 57.
- ¹⁸ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 22.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 31.
- ²⁰ Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 180.
- ²¹ *Ibidem*, p. 171.
- ²² *Ibidem*, p. 287—288.
- ²³ Șt. Pascu, *op. cit.*, vol. I., p. 279.
- ²⁴ I. Pataki, *Domeniul Hunedoarei la începutul secolului al XVI-lea*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1973, p. 133.
- ²⁵ V. Motagna, *Trecutul românilor din Banat în epoca lui Ioan Hunyadi (1437—1457). Evenimente politice*, în *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, Buletin istoric, anul XIII, mai—aug., 1944, Timișoara, p. 569; cf. I. Pataki, *op. cit.*, p. XIII—XIV.
- ²⁶ I. Pataki, *op. cit.*, p. XIV.
- ²⁷ *Ibidem*.
- ²⁸ Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 170; cf. I. Lotreanu, *op. cit.*, p. 270.
- ²⁹ *Ibidem*, p. 123.
- ³⁰ Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara*, Ed. militară, București, 1974, p. 63.
- ³¹ G. Popovici, *op. cit.*, p. 180.
- ³² Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 122 și 171.
- ³³ I. Pataki, *op. cit.*, p. 129.
- ³⁴ *Ibidem*, p. 133—134.
- ³⁵ *Ibidem*, p. 157—163.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 158—161.
- ³⁷ Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 223.
- ³⁸ I. Pataki, *op. cit.*, p. XXIV.
- ³⁹ apud Patriciu Dragalina, *op. cit.*, p. 127.
- ⁴⁰ *Ibidem*.
- ⁴¹ V. Motagna, *Banatul românesc în cele dintii veacuri ale stăpînirii ungurești (Epoca arpadiană 1030—1301)*, în *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, Buletin istoric, anul XII, nov.—dec., 1943, Timișoara, p. 239.
- ⁴² Fr. Pesty, *op. cit.*, p. 148.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 153.
- ⁴⁴ *Ibidem*.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA MARIÍ PERSONALITĂȚI ISTORICE A LUI EFTIMIE MURGU

VASILE CICA

Nu susținem că cele de mai jos reprezintă un studiu ; nici măcar o comunicare în adevăratul sens al cuvîntului ; mai degrabă o fișă-semnal, un grupaj de fapte și evenimente, mai mult sau mai puțin cunoscute, unele — poate ! — chiar deloc, în legătură directă cu acel fiu al Rudăriei almăjene despre care în Istoria României, compendiu, citim : „(. . .) *Conducătorul revoluției de la 1848—1849 din Banat a fost revoluționarul democrat Eftimie Murgu . . .* ; el preconiza, ca formulă tranzitorie, constituirea unui căpitănat românesc al Banatului, în care puterea să aparțină poporului și să fie apărută de o armată revoluționară“ (sublinierea ne aparține, C.V.)¹.

Ne vom referi la cîteva aspecte privind viața și activitatea revoluționarului, neînțeles de unii, dezavuzat de alții, insuficient cunoscut biografilor din vremurile trecute, profund respectat de oamenii acestor timpuri, de întregul popor român.

1. Dispunem de un „Catalog“, în care sînt cuprinse 21 (douăzeci și una) de documente originale oferite, la data de 6.X.1951, de către unul dintre intelectualii-patrioți ai Banatului, Iancu Conciatu, originar din Valea Almăjului, între ale cărui preocupări a fost și „dezgroparea trecutului“, cum îi plăcea să spună cînd vorbea despre Eftimie Murgu, vajnicul luptător de la 1848. Oferta s-a făcut prin interpus (un cunoscut istoric român) între Filiala Academiei Române din Cluj și donator, donația avînd loc pe baza recomandărilor istoricului respectiv². În baza acestui catalog, semnat în original de Iancu Conciatu, vrem să ne oprim asupra cîtorva *date biografice*, care le pot confirma sau infirma pe cele ale biografiilor lui Murgu, sau pot ridica semne de întrebare asupra unor puncte de vedere de altădată.

În anii 1827—1830, rezultă din catalogul amintit, Eftimie Murgu se afla la Budapesta, urmînd cursurile de științe juridice. Așadar, nu din 1828—1830, cum afirmă Ion Cucu-Bănățeanu, în niște Note biografice^{3,4}.

Studentul Eftimie Murgu a audiat, deci, cursurile de științe juridice pînă în anul 1830, la Pesta. Avînd înclinații și spre filozofie, el studiază, în continuare, și această disciplină. Un document din catalogul lui I. Conciatu ne arată că a absolvit, cu certitudine, anul II (este un certificat școlar eliberat de Facultatea de filozofie din Pesta)⁵. Pe drept, se poate naște întrebarea : unde a studiat el anul I de filozofie ? Noi credem că la Seghedin ! Ne-o spune, desigur fără să precizeze despre ce an de studii este vorba, un certificat menționat în catalogul „nostru“, act eliberat la 1 aprilie 1832 de Facultatea de filozofie din Seghedin, și cuprinzînd date despre frecventarea școlii în anul 1828⁶.

Dar — căci există un „dar“ ! —, cum trebuie interpretat, în acest caz, certificatul de la nota nr. 3, al Facultății juridice din Pesta, care spune că

Murgu a fost în evidență sa în anii școlari 1827/1828, 1828/1829 și 1829/1830 ?! Probabil că filozofia, în anul I, la Seghedin, a fost studiată fără participare la cursuri, în anul școlar 1828, am admite noi, dacă în certificat nu s-ar folosi cuvintele „de frecventarea școlii“ ; sau, posibil, a fost invers : filozofia „la zi“ și juridicele „la fără frecvență“ (mai ales că certificatul școlar menționat de noi la nota 5, eliberat de Facultatea de filozofie din Pesta, nu precizează „de frecventarea școlii“).

Este îndeobște cunoscut că Eftimie Murgu a fost numit profesor la Academia Mihăileană din Iași ; acest fapt este datat de biografia revoluționarului la anul 1834. Nouă ni se pare că adevărul este altul și anume anul 1833. Avem în vedere un document menționat în catalogul lui I. Conciatu la nr. crt. 6 ; este vorba despre actul de aprobare a numirii lui Eftimie Murgu ca profesor de filozofie și de drept al naturii la Academia din Iași, semnat de Veniamin, Mitropolitul Moldovei, și G. Asachi, referendar, la data de 28 iulie 1833⁷.

Avem satisfacția de a fi întâlnit o accepție pentru anul 1833 la neobositul scormonitor de arhive și căutător de documente istorice care a fost Gheorghe Cotoșman : „(. .) Isprăvind învățăturile înalte la 1832, el (Murgu, n.n. — C. V.) trece munții în Moldova, ajungînd, la 1833, profesor de filozofie la Academia Mihăileană din Iași . . .“⁸. Faptul nu ne miră, deoarece știm că Gh. Cotoșman se afla în strînse legături cu Iancu Conciatu, de unde, probabil, i-a venit informația ; alte surse e posibil să-i fi fost unele documente de arhivă bisericească din Caransebeș, pe unde cercetătorul a funcționat o vreme.

Deși în catalogul ce îl comentăm se găsesc două importante documente care implică anul 1834, mai bine zis 1833/1834, nu considerăm că trebuie să deducem cum că Murgu ar fi stat în această perioadă la Pesta ; ele nu ne obligă la a susține rămînerea sa în localitate. Avem în vedere Diploma de doctor în drept, eliberată de Universitatea Maghiară din Pesta, la data de 28 iulie 1834⁹, precum și Diploma prin care Murgu este cooptat membru al colegiului Facultății Juridice din Pesta, eliberată la 24 iulie 1834¹⁰. Continuăm deci a susține că Murgu a plecat la Iași în anul 1833 și nu în 1834, cum susține, printre alții, și Ion Cucu-Bănățeanu.

Cîtă vreme stă la Iași, Murgu se bucură de aprecieri și onoruri profesionale pe deplin meritate. Este ales și declarat membru de onoare al Societății de medicină și a cercetărilor naturii din Iași¹¹. Aceasta nu înainte de a fi însărcinat de către „Mihail Grigoriu Sturza“, domnul Țării Moldovei, prin actul emis la 10 decembrie 1834, să „alcătuiască în limba moldovenească (limba română, n.n., C.V.) un așezămînt cuprinzător de Dritul firesc privat“, un fel de facultate de drept¹².

Din 1836 Eftimie Murgu se va afla la București, ca profesor, dar invitația pentru acest post i se adresează încă din anul 1834, fapt ce denotă aprecierea și prestigiul de care se bucura juristul și filozoful bănățean. Invitația i-o adresează P. Poienaru, care-l cheamă „pentru ocuparea vreunei catedre de legi, de filozofie sau alte învățături la Colegiu“¹³. După cum se știe, Murgu rămîne, pentru moment, la Iași, unde, însă, cu toate onorurile acordate la început, intră în anumite conflicte cu mai marii conducători ai Moldovei, datorită vederilor sale politice democratice. Cauză pentru care își înaintează de mai multe ori demisia. Cu actul din 28 mai 1836, „Mitropolia Învățăturilor Publice“ (? , C.V.), din principatul Moldovei, primește demisia lui Eftimie Murgu, prin Veniamin, Mitropolitul Moldovei¹⁴. Strămutîndu-se la București, el nu conținește nici aci să-și manifeste sentimentele patriotice, naționale, revoluționare, motive pentru

care va fi permanent conturbat în activitatea sa de zi cu zi, va fi boicotat și șicanat de către autorități. Urmează aceeași situație ca și la Iași, generatoare de petiții prin care Murgu își cere demisia. Avem în vedere o scrisoare a sa, notată în catalogul lui I. Conciatu, la nr. crt. 15, adresată, la 8 decembrie 1839, „către domnitor“. Prin aceasta, Murgu „își înaintează repetat demisia din slujba ce o ocupă la Stat“¹⁵. Unii biografi susțin că Eftimie Murgu a plecat din București expulzat. Unii susțin că plecarea s-ar fi produs în anul 1839, alții plasează evenimentul în 1840. Neconcordanțele sînt mici, fără prea multă valoare. Necesară și important de reținut este că Murgu „(. . .) Trebuie să părăsească atît Moldova cit și Țara Românească (. . .) căci ideile lui mari, de a (se, n.n., C.V.) uni toate populațiunile românești sub același sceptru și a întemeia Daco-Romania, n-au fost pe placul celor ce sugeau vloga acestor țări românești, apăsate de jug străin“¹⁶.

Este cunoscut faptul că, în 1861, Murgu e ales deputat dietal în circumscripția electorală Moravița, județul Timiș. Documentele vremii spun că această circumscripție ar fi aparținut tradițional Mocsonilor. Procesul verbal de alegere, notat de Conciatu în catalog la nr. 18, arată că alegerea lui Murgu s-a făcut „în locul lui Gheorghe Mocsoni, demisionat“. Acest proces verbal e semnat de Tormássy Kálmán și Vaizer Sándor, la data de 29 aprilie, anul 1861. Cu cită plăcere și-au pus semnăturile și sigiliile proprii cei doi semnatari, privind alegerea revoluționarului-democrat Eftimie Murgu, doar ei ar fi putut-o spune ! . . .¹⁷.

2. Insuficient cunoscut pînă la „UNIREA CU ȚARA“, petrecută în mărețul an istoric 1918, Eftimie Murgu, revoluționarul de la 1848, își găsește locul meritat în Panteonul Istoriei României după aceea, încă în primul deceniu de după prima mare conflagrație mondială. Mai ales bănătenii lui caută să reliefeze figura legendară a celui care, prin activitatea sa, „a sfințit locul“ acesta de vest al României închegate prin Tratatul de la Trianon și Pacea de la Versailles. Astăzi, bustul lui Murgu este expus nu numai în Rudăria sa natală, sau în orașul de centru al Banatului, Timișoara, ci și la Bozovici, la Lugoj ori în alte părți. Osemintele lui se află depuse în Cimitirul ortodox din Lugoj, sub zidurile unei capele, pe peretele acesteia fiind fixată o piatră funerară în care meșterul pietrar a sculptat litere nemuritoare : „AICI JACU OSEMINTELE LUI EUTHIMIU MURGU DOCTORU IN DREPTURI MEMBRU LA UNIVERSITATEA DIN PESTA SI LA ACADEMIA SCIENTIFICA DIN JENA. PROFESORU DE FILOSOFIA IN JASSY LA ANU 1848—9—61 DEPUTATU IN CAMERA REPRES. DIN PESTA SUFERINDU MAI MULTI ANI IN CARCERA PENTRU AMORE CATRA NATIUNE REPAUSA IN DOMNULU LA 12 MAI 1870 IN ETATE DE 61 ANI . . .“ În partea superioară a pietrei funerare se află portretul înțeleptului OM, ale cărui oseminte ea le străjuiește.

De aducerea osemintelor, prin deshumare, din cimitirul din Budapesta de astăzi, s-au ocupat urmașii fostului „duce“, cum îl numeau unii, sau „căpitan“, cum îl numeau alții. Inițiativa și fapta lor le-au aparținut ! Abia în anul 1932 s-a petrecut acest istoric fapt. Iată ce ne-a declarat Elena Rusalin, fiica avocatului Dobrin, din Lugoj, cel care a jucat un rol însemnat în viața culturală și socială a orașului de pe Timiș unde Eftimie Murgu și-a petrecut o parte însemnată din viața sa și de care este legată cea mai prodigioasă activitate revoluționară a lui, culminînd cu mărețul an 1848 : „Guvernul maghiar și-a propus să desființeze micul cimitir în care era mormîntul revoluționarului ; ca atare, a permis rudelor morților

să facă deshumări. Auzind tatăl meu acest lucru, s-a prezentat de îndată la primarul oraşului Lugoj, Harambaşa, propunându-i să investească banii necesari pentru aducerea osemintelor lui Murgu. Alexandru Vasile, notar la primărie, fusese secretar în biroul avocaţial al tatălui meu, aşa că era bine cunoscut şi cotate a fi cel mai indicat a prelua importanta misiune. Acesta a tratat acolo, la Budapesta, cu oamenii de rînd ai cimitirului, spunînd că mortul (Eftimie Murgu, n.n., C.V.) este un oarecare om simplu, unchi al său sau bunic, i-a plătit pe aceştia (i-a mituit, n.n., C.V.) şi a pus oasele într-un coşciug mic, de copil ; cu alte cuvinte, Al. Vasile l-a furat pe Murgu şi l-a adus la Lugoj, unde au urmat festivităţile^{18,19}. Învăluite în tricoul românesc, osemintele revoluţionarului de la 1848 au fost aduse în „Țara Banatului“ şi aşezate în preajma Dealului Viilor, la locul denumit Balta Lată, supranumit după aceea Cîmpul Libertăţii, unde bănăţenii l-au ales, înainte, să le fie MARE CĂPITAN, spre a-i scoate din întuneric la lumină şi din robie la libertate. La 1848, bănăţenii l-au tras în landou, dovedind profunda adoraţie pe care o aveau pentru el ; acum, la 1932, urmaşii celor de atunci l-au purtat pe umeri şi braţe, cîntînd un imn închinat lui prin grija compozitorului local, Ion Vidu, dirijorul Coralei Lugojului.

Se spune că, la Budapesta, guvernul maghiar ar fi deschis o anchetă asupra împrejurărilor în care a fost „furat“ Eftimie Murgu de către români, nimeni acolo nemai dorind vreodată ca, în România şi nici într-un alt loc, să se ştie despre existenţa mormîntului pestan !

Dar, aşa cum am mai spus, ofrande şi recunoştinţă pentru Eftimie Murgu au început să fie aduse îndată după anul 1920. Aşa, de exemplu, în Bozovici, judeţul Caraş-Severin, o comună mai răsărită din Valea Almăjului, de unde se trăgea EROUL, a luat fiinţă o Şcoală de arte şi meserii denumită, simbolic, „EFTIMIE MURGU“²⁰. I s-au ridicat monumente în diverse locuri din Banat.

Despre unul dintre aceste monumente, ridicat de asemenea în Bozovici, vrem să vorbim mai extins acum şi aici ! De el se leagă anumite fapte şi întîmplări care, poate, mai tîrziu, vor deveni elemente de istorie naţională, cîteva din acestea nefiind cunoscute suficient sau, probabil, deloc.

În data de 25 februarie 1928, la Bozovici, are loc o şedinţă a Reuniunii sau, mai bine zis, a Casinei Române „Traian Doda“. Prezidează intelectualul local Iancu Conciatu : „(...) În cuvinte bine simţite, ne vorbeşte de înaintaşi, de românii cei mari, de revoluţionarii din 1848 şi, între ei, numără şi pe Eftimie Murgu. Tot d-sa dă ideea ridicării unui monument marelui mucenic şi luptător şi, pătrunşi de importanţa faptului, sîntem de unanimitate părere, vedem chiar ceva necesar în ridicarea unui monument în comuna Bozovici...“²¹. Se formează un comitet de iniţiativă format din : Iancu Conciatu, preşedinte, Ion Cucu (directorul Şcolii de arte şi meserii), secretar ; ca membri, D. Manciu, căpitan în rezervă (prim-pretor), Gr. Dabişa (judecător), Ilie Ruva (directorul Băncii Almăjului şi dirijorul corului), Matei Manolescu (directorul gimnaziului), Gh. Mihailovici, Mihail Suveţi şi Simion Lazăr (învăţători), N. Bihoi şi Romulus Novacovici (preoţi), P. Iliescu şi A. Pungilă (avocaţi), dr. Aurel Drăgan (medic), Ilie Murgu (secretarul gimnaziului) şi Iulian Belcescu (tăran din localitate).

Îndată după şedinţă, comitetul de iniţiativă face cunoscută hotărîrea, o popularizează prin diverse forme şi procedee, iar mai apoi lansează liste de subscripţii. Se tipăresc „fluturaşi“ pe cartonaşe, reprezentînd figura

lui Murgu, vînduți în scopul adunării de sume bănești pentru monument. Dispunem de două modele (probabil să fi fost mai multe, dar, din cîte am aflat noi, doar acestea două ar fi fost puse în vînzare); unul dintre ele este tipărit pe hîrtie de calitate inferioară (carton) și are dimensiunile $7,8 \times 11,2$ cm, sub portretul oval al revoluționarului aflîndu-se scris: EFTIMIE MURGU, 1805—1870, Învățățul și precursorul mișcării de democrație și unitate națională la români. Conducătorul bănățenilor în adunarea de la 1848 de pe Cîmpia Libertății de la Lugoj“. Celălalt cartonaș, cu hîrtie de calitate mai bună, reprezintă de asemenea figura lui Murgu, în cadru ovoidal, la o dimensiune mai mare, raportată la dimensiunile cartonașului însuși, care sînt de 9×15 cm, de formatul unei cărți poștale; textul este același (noi posedăm un exemplar din care partea de jos, cea cu textul, este îndepărtată, pentru ca ilustrata să poată încăpea într-un album). Pe verso-ul „fluturașului“ se află următoarele mențiuni: „ROMANIA, CARTA POSTALA Se vînd sub controlul Comitetului școlar al școlii de Arte și Meserii „Eftimie Murgu“ din Bozovici, jud. Caraș-Severin, cu aprobarea Onor. Minist. Sănătății, As. Soc. No. 37593 din 16 Oct. 1925 pentru mărirea fondului de construcție. Chromo-zincografia E. Marvan“. Fiecare cartonaș, tipărit în baza unei aprobări general valabile atunci cînd era vorba despre vreo construcție ori despre vreun așezămint cultural-social, purta viza pretorului: „Văzut, ss. Indescifrabil, pretor“, precum și sigiliul mare al preturii pe raza căreia se afla localitatea în care se făcea construcția respectivă, Bozovici. Cînd s-a constatat că situația construirii monumentului are sorți de reușită, s-a luat legătura cu sculptorul O. Han, care trebuia să realizeze sculptura, precum și cu profesorul universitar G. Bogdan-Duică, care urma să întocmească o lucrare științifică despre Eftimie Murgu. După un an și două luni de la ședința mai sus descrisă, are loc, tot la Bozovici, marea manifestare cunoscută local sub denumirea de „Serbările Murgu“, prilejuită de dezvelirea monumentului, despre care notăm cîteva detalii: se compune din soclu și bust; bustul e înalt de 1,40 m, e așezat pe un soclu de marmoră albă înalt de 2,10 m, lat de 0,60 m și „Jung“ de 0,65 m; de jur împrejurul monumentului se afla un gard de metal, fixat pe 8 stîlpi de granit (cîte 3 în față și în spate, iar la mijloc încă 2, așezați în așa fel, încît ori de unde s-ar privi, ar fi văzuți în prim plan 3 stîlpi); pe soclu, în partea superioară, se află scris „EFTIMIE MURGU 1805—1870“. Monumentul a fost așezat „la drum“, în fața fostei cazărmi grănicerești, unde se găsea la data respectivă Palatul Cultural și Școala de arte și meserii „Eftimie Murgu“. Astăzi, cazarma de odinioară nu mai există; clădirea a fost demolată, iar monumentul a fost strămutat într-un loc, se zice, mai deschis, mai potrivit.

„Serbările Murgu“, cum le-au denumit oamenii locurilor, au decurs pe baza unei „programe“ stabilite încă la data de 28 aprilie 1929, monumentul fiind cel dintîi ridicat lui în Banat, cu prilejul împlinirii a 10 ani de la Conferința din Paris, ce a consfințit Unirea Banatului cu România, prin Tratatul de la Trianon (1919). Acțiunea a devenit, de aceea, un motiv de mîndrie binemeritată a tuturor bănățenilor din Valea Almăjului²². Cele mai importante momente ale „Serbărilor“ erau primirea înalților oaspeți, la primul arc de triumf; slujba religioasă; solemnitatea dezvelirii monumentului; emularea de coruri și fanfare sub auspiciile „Asociației Corurilor și Fanfarelor din Banat“; congresul despărțămintelor din Banat ASTRA etc. În cadrul acestor momente s-au distins: dezvelirea monumentului pe fundalul muzical al „Imnului Eftimie Murgu“, cîntat de coruri în masă, dirigent Ion Vidu; semnarea actului comemorativ; emularea mu-

zical-artistică, la care au participat multe coruri și fanfare ²³, cuvîntul de la congres, rostit de președintele ASTRA, Vasile Goldiș, organizarea ASTREI BĂNĂȚENE și, mai ales, conferința profesorului universitar, G. Bogdan-Duică, președintele secțiilor literare și științifice ale ASTREI, care a vorbit despre „Viața lui Eftimie Murgu“ ²⁴. Despre acțiunea 1928—1929 din Bozovici, cineva avea să spună, în anul 1947, cînd au început, la Lugoj, pregătirile în vederea „Centenarului revoluției de la 1848“, următoarele : „(...) Comitetul de inițiativă din Almăj îi ridică apoi în 1929 un monument la Bozovici, care este cel dintîi monument în Banat și are meritul de a fi ridicat nu din banii publici, ci din daniile poporului. Odată cu marea manifestare de la Bozovici, despre care se păstrează pînă astăzi un film, izgoditorul trecutului, profesorul și academicianul de la Cluj, Gh. Bogdan-Duică, dă la iveală un studiu cuprinzător despre Eftimie Murgu“ ²⁵.

EFTIMIE MURGU a fost un precursor bănățean al democrației românești. A fost un adevărat dascăl. A fost un mare om politic. A fost un jurist de valoare internațională. A fost un prodigios publicist științific. A fost un pionier important pentru libertate și dreptate socială, în cadrul revoluției burghezo-democratice de la 1848, care „(...) a constituit un moment crucial în trecerea României de la feudalism la capitalism. A dat un puternic impuls creșterii conștiinței de sine a poporului român. A exprimat hotărîrea de a făuri unitatea națională în cadrul frontierelor unuia și aceluiași stat, de a înainta neabătut pe drumul progresului și democrației“ ²⁶.

- ¹ Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Istoria României — compendiu* —, Editura didactică și pedagogică, București, 1969, p. 323.
- ² „Catalogul” ne-a fost pus la dispoziție de către văduva lui Iancu Conciatu, astăzi Aurica, colonel (r.) Marinescu, din Timișoara, str. Tulnicului, bloc T 1, et. II, ap. 12. El are un preambol-invitație : „(...) pentru a vă putea preda documentele cuprinse în următorul catalog...”, după care se enumeră documentele, respectându-se cronologia emiterii lor ; denumindu-se titlul, persoanele care îl emit sau semnează ; menționându-se dacă este sau nu original și limba în care e scris, dimensiunile, linia ; dacă are sau nu și ce fel de sigiliu, diametrul acestuia etc. de unde părerea noastră că I. Conciatu a cunoscut și respectat metodologia arhivistică a vremii sale. Catalogul este dactilografiat, noi având exemplarul al II-lea. Se încheie cu un salut caracteristic anilor '50, Trăiască Republica Populară Română ! și este semnat cu cerneală de către donator, nu însă înainte de formula reverențioasă „Primiți, vă rog, asigurarea deosebitelor mele considerațiuni” ! Documentele au fost primite de I. Conciatu de la o nepoată de-a lui Eftimie Murgu, din Rudăria, la care ele s-au păstrat până prin anii 1925—26 ; Aurica Marinescu ne declară că actele în discuție au fost duse de către Conciatu la Cluj, în decembrie 1951, când, împreună, au plecat acolo, la niște rudeni. Atunci au fost predate.
- ³ Documentul de la nr. 2 din catalog : „1830 August 21 Certificat școlar de la Facultatea Juridică din Pesta. Anii școlari 1827—28, 1828—29, și 1829—30. Semnează vicedirectorul, decarul (probabil, decanul, n.n., C. V.) și profesorii. Orig. Latin, hirtie 23/37, linia 37. Sig. aplicat 5,6”.
- ⁴ Ion Cucu-Bănățeanu, *Note biografice*, în *Calendarul Banatului*, 1948, 1848—1948, închinat democratului înaintemergător Eftimie Murgu, cu prilejul împlinirii unui veac de la revoluția bănățenilor, Editura Curierul Banatului, Timișoara, 1948, pag. 59.
- ⁵ Documentul de la nr. 3 din catalog : „1832 Martie 31. Certificat școlar de la Facultatea de filozofie din Pesta de absolvire a anului II. Semnează directorul și profesorii. Orig. Latin, Hirtie 24/38, linia 34. Sig. aplicat 5,8”.
- ⁶ Documentul de la nr. 4 din catalog : „1832 Aprilie 1. Certificat școlar eliberat de Facultatea de filozofie din Seghedin de frecventarea școlii în anul școlar 1828. Semnează directorul și profesorii. Orig. Latin, hirtie 23,5×27,5, linia 33. Sig. aplicat 5”.
- ⁷ Documentul de la nr. 6 din catalog : „1833 Iulie 28. Aprobarea numirii lui Eftimie Murgu ca profesor de filozofie și drept al naturii la Academia din Iași. Semnează Veniamin, Mitropolitul Moldovei, G. Asachi, referendar. Orig. Român, hirtie 33/3×21, linia 18”.
- ⁸ Gh. Cotoșman, *Eftimie Murgu și Banatul la 1848*, în *Calendarul Românului pe anul 1948*, Caransebeș, 1947, p. 90.
- ⁹ Documentul de la nr. 7 din catalog : „1834 Iulie 28. Diploma de doctor în drept, eliberată de Universitatea Maghiară din Pesta. Semnează I. Valaschi, I. Franc, P. Mitec. Orig. Latin, piele, 46/64, linia 59. Sig. alternat, 7,4”.
- ¹⁰ Documentul de la nr. 8 din catalog : „1834 Iulie 24. Diplomă prin care Eftimie Murgu este cooptat membru al colegiului Facultății Juridice din Pesta. Semnează lg. Franc, P. Mioșo, D. Borjiscachi, Orig. Latin piele, 66/47, linia 45. Sig. atârnat liniei 6”.
- ¹¹ Documentul de la nr. 12 din catalog : „1835 Februarie 3. Diploma prin care Eftimie Murgu este ales și declarat membru de onoare al Societății de Medicină și al cercetărilor naturii din Iași. Semnează A. Balach, președinte etc. Orig. Latin, hirtie 44/5×27, linia 19. Sig. imprimat”.
- ¹² Documentul de la nr. 10 din catalog : „1834 Decembrie 10. Actul D-lui Țării Moldovei, Mihail Grigoriu Sturza, prin care este însărcinat E. Murgu să alcătuiască limba moldovenească (credem, în limba română, n.n., C. V.) un așezămind cuprinzător de Dritul firesc privat. Orig. Român 34/21, linia 19. Sig. imprimat 3×2,7”.
- ¹³ Documentul de la nr. 11 din catalog : „1834. Scrisoare prin care E. Murgu este invitat la București pentru ocuparea vreunei catedre de legi, de filozofie sau alte învățături la Colegiu. Semnează P. Poienaru. Orig. Român, hirtie 36×22, linia 17”.
- ¹⁴ Documentul de la nr. 14 din catalog : „1836 Mai 28. Actul prin care Mitropolia învățăturilor Publice din Principatul Moldovei primește demisia lui Eftimie Murgu din postul de profesor al filozofiei la Academie. Semnează Veniamin, Mitropolitul Moldovei etc. Orig. Român, 32/6×21/5, linia 17”.
- ¹⁵ Documentul de la nr. 15 din catalog : „1938 Decembrie 8. Scrisoare către domnitor, prin care Eftimie Murgu își înaintează repetat dimisia din slujba ce o ocupă la Stat. Orig. Român, hirtie 39/5×25/5, linia 23/2”.

- ¹⁶ Gh. Cotoșman, *op. cit.*, p. 90.
- ¹⁷ Documentul nr. 18 din catalog : „1861 Aprilie 29. Proces verbal de alegerea de deputat dietal a lui E. Murgu în circumscripția electorală Moravița, jud. Timiș, în locul lui Gheorghe Mocsoni demisionat. Semnează Tormassy Kalman, vicepreședinte, și Vaizer Sandor. Orig. Maghiar, hîrtie 34×21, linia 18,2. Sig. personale aplicate“.
- ¹⁸ Inf. Elena Rusalin, 75 ani, Timișoara, Piața Aurel Vlaicu 3, ap. 2, chestionarea s-a făcut la data de 04.07.1980.
- ¹⁹ Inf. Eutimiu Lăpăduș, muzeograf la Muzeul Banatului Timișoara. El ne ajută să înțelegem mai bine sensul aducerii osemintelor lui Murgu la Lugoj, confirmă cele relatate de Elena Rusalin și precizează că în grupul inițiatorilor acțiunii respective s-a aflat și Corneliu-Dumitru Lupea, jurist la Lugoj.
- ²⁰ Inf. Liviu Smeu, profesor pensionar din Bozovici, jud. Caraș-Severin ; chestionarea s-a făcut la data de 10.02.1981.
- ²¹ Ion Cucu-Bănățeanu, *Un monument lui Eftimie Murgu*, în *Curierul Banatului*, anul V, nr. 1, Număr comemorativ, Revistă culturală, Bozovici, 28.IV.1929, director Iancu Conciatu, pp. 24—25.
- ²² Scrisoarea profesorului Liviu Smeu din Bozovici, datată 6 februarie 1981, răspuns la cererea noastră de a ne acorda sprijin pentru problema „Serbările Murgu, 1929“.
- ²³ Au fost în competiție corurile din Bozovici, Anina, Cacova, Iablașița, Mercina, Oravița, Prilipeț, Dalboșeț și fanfarele din Vrani, Mircovăț, Prilipeț, Bozovici. Juriul a fost format din Ion Vidu, Iosif Velceanu, Nicolae Lighezan și I. Cucu.
- ²⁴ *Programa Serbărilor din Bozovici, la 28.IV.1929*, în *Curierul Banatului*, loc. citat.
- ²⁵ Cronicar. *Dezgroparea trecutului bănățean — o scurtă dare de seamă*, în *Calendarul Banatului*, 1948, menționat la nota 4, p. 32.
- ²⁶ Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Editura politică, București, 1975, p. 32.

ACTIVITATEA REVOLUȚIONARĂ A LUI EFTIMIE MURGU OGLINDITĂ ÎN DOCUMENTE DIN ARHIVE EXTERNE

ELENA POȘTĂRIȚĂ, ELENA IOSEFIDE

În cadrul amplului proces de emancipare socială și națională a poporului român, luptătorul patriot Eftimie Murgu reprezintă o figură luminoasă în galeria oamenilor de seamă ai mișcării revoluționare, care a marcat începutul unor înnoiri adânci în societatea românească.

Viața lui *zbuciumată*, numeroasele peregrinări și desele detenții pe care le-a suferit, ne-au privat de posibilitatea de a-l cunoaște prin opera sa, deoarece o mare parte din corespondență și din manuscrise s-a pierdut. De aceea, descoperirea oricărui izvor documentar referitor la Eftimie Murgu este cu atât mai prețioasă, cu cât vine să completeze și să releve noi aspecte ale gândirii politice a acestui democrat revoluționar, ale crezului și luptei sale.

În cadrul programului inițiat de Direcția generală a Arhivelor Statului, de a completa Fondul Arhivistic Național cu noi documente privitoare la istoria României, merită a fi amintite izvoarele provenite din surse externe referitoare la viața și activitatea lui Eftimie Murgu. Acestea permit analizarea tezelor susținute de el, descifrarea argumentației prin care folosește el istoria ca un instrument de luptă închinat dovedirii originii poporului român și a drepturilor sale imprescriptibile, folosindu-se de argumente științifice temeinice.

Integrat în mișcarea de emancipare socială și națională a poporului român, în fruntea căreia se afla, alături de Nicolae Bălcescu, Dimitrie Filipescu, Ion Cîmpineanu ș.a., Eftimie Murgu definește în mod concludent obiectivele de luptă ale epocii sale, fiind unul dintre cei mai înflăcărați susținători ai ideilor înaintate ale vremii.

În studiile și memoriile pe care le-a întocmit, aflate în arhivele din Austria și Ungaria, Eftimie Murgu face o amplă pledoarie pentru originea latină a locuitorilor Banatului, pentru caracterul românesc al acestei provincii, pentru constituirea statului român unitar. El demonstrează, cu probe istorice, filologice și filozofice, dreptatea cererilor sale, pentru a le impune, în ciuda tuturor vicisitudinilor. Cu deosebită forță subliniază el nedreptatea făcută populației românești autohtone și majoritare, lipsită atunci de drepturile politice care i se cuveneau. Memoriile sale, trimise Curții de la Viena, constituie un adevărat act de curaj, din care se desprinde firea sa revoluționară, iubirea pentru libertate, egalitate, fraternitate, principiile sale democrat-revoluționare. De la lucrarea pe care a publicat-o în 1830, în care combătea afirmațiile nefondate ale lui Sava Tökölyi în privința originii poporului român, pînă la corespondența purtată cu diferiți revoluționari, Eftimie Murgu se dovedește a fi nu numai un istoric și un revoluționar, ci și un polemist de forță și un filozof.

Numeroase documente relevă activitatea protestatară, energică, desfășurată de Eftimie Murgu, integrarea sa activă în acțiunile care au premers și au pregătit revoluția de la 1848. Alături de Nicolae Bălcescu, Dimitrie Filipescu și Ion Cîmpineanu, Eftimie Murgu participă la conducerea societății secrete „Frăția“, al cărei program anticipa marile obiective ale revoluției de la 1848. Indiferent unde s-a aflat, în Banat, Moldova sau Țara Românească, a luptat neobosit pentru răsturnarea vechilor rînduieli feudale, pentru eliberarea și împroprietărirea clăcașilor, desființarea privilegiilor boierești, pentru libertatea individuală și egalitatea în fața legilor, pentru republică democratică și constituirea armatei revoluționare, pentru independența țării.

În instrucțiunile din 27 noiembrie 1840, primite de consulul austriac de la București, Timoni, întocmite pe baza rapoartelor din 2, 6, 9 și 13 noiembrie, în legătură cu „complotul“ din Țara Românească și arestarea, respectiv anchetarea lui Eftimie Murgu, se dau indicații severe pentru prevenirea și reprimarea oricăror acțiuni revoluționare, avîndu-se în vedere scopul și aderența lor în rîndul maselor.

Astfel, „în descoperirea acestui complot, care în nici un caz nu trebuie nesocotit din cauza urmărilor sale“ — se arată în instrucțiuni — este necesar nu numai „să se evite izbucnirea revoluției“, ci trebuie, totodată, ca acțiunile represive să fie conduse „energic și temeinic“, avîndu-se în vedere că „răul nu a fost complet dezvăluit“ și că „vinovații nu sînt neputincioși“. Documentul exprimă, de asemenea teama autorităților habsburgice în legătură cu extinderea acțiunilor revoluționare în toate țările române, solicitînd luarea de măsuri pentru împiedicarea oricăror legături cu Transilvania; „rapoartele excelenței voastre — se indică mai departe în aceste instrucțiuni — și mai ales cel din 13 ale acestei luni, mă determină să fiu îngrijorat dacă nu cumva conspirația descoperită are vreo ramificație și în Transilvania; rog pe același să adune cu băgare de seamă toate datele care ar indica sau chiar ar putea dovedi vreo legătură acolo și, fără întîrziere, aceste date să fie comunicate domnului comandant, baronul Wernhardt, pentru ca el să poată urmări mai departe dacă s-ar descoperi ceva în Transilvania. În caz că este necesară arestarea și anchetarea avocatului Eftimie Murgu, ... pus sub acuzații grave, noi sîntem de acord“¹.

Un alt raport, din 24 decembrie 1840, menționează că Eftimie Murgu este „autorul unor proclamații revoluționare“, indicîndu-se agentului cezaro-crăiesc de la București „de a nu face nici un fel de greutăți autorităților române la arestarea acestui om ostil și turbulent“².

Transmițînd autorităților habsburgice hotărîrea nr. 3819 a Marii Logofetii a Dreptății, tradusă în limba franceză, privind evenimentul din 1840 și activitatea conducătorilor acestuia, diplomatul cezaro-crăiesc de la București arată: „este evident că numiții ... căminarul Mitică Filipescu, profesorul Eftimie Murgu și profesorul Vaillant au fost autorii unui complot care avea ca scop de a atenta contra conducătorului guvernului și membrilor administrației, de a distruge ordinea stabilită și de a constitui un alt guvern“³.

Acțiunile represive la care a fost supus pentru activitatea sa nu i-au frînt voința de luptă, Eftimie Murgu continuînd să desfășoare o activitate hotărîtă împotriva regimului represiv și dovedind o viziune largă asupra a ceea ce trebuia să fie, în concepția sa, România viitoare.

Documentele din perioada premergătoare revoluției de la 1848 și din timpul acesteia, remarcă forța și vigoarea cu care s-a afirmat mișcarea națională, dorința de unitate a poporului român, creșterea spiritului revoluționar, ca expresie a idealurilor de care au fost călăuziți conducătorii acestui eveniment de seamă din istoria țării noastre, în rîndul cărora un loc aparte avea E. Murgu.

Subliniem, în acest sens, raportul înaintat la 7 ianuarie 1864 lui Metternich, asupra asociației secrete „Uniunea românilor și a ardelenilor” și scopurilor sale. Asociația a fost, se știe, condusă de Ion Cîmpineanu, D. Filipescu, E. Murgu și Deșu. În acest document se scoate în evidență rolul important al activității revoluționarilor români în înlăturarea unor mari deziderate, între care unirea și independența țării. În egală măsură, se apreciază pericolul pe care-l reprezenta extinderea ideilor revoluționare în toate provinciile românești și legăturile revoluționarilor cu mișcarea de eliberare din Balcani și cu revoluționarii din Franța⁴.

Bănuit a fi autorul unor memorii trimise împăratului Ferdinand, „în numele populației Banatului”, memorii ce susțineau „principii foarte periculoase” (conform viziunii autorităților habsburgice), în urma anchetei întreprinse, la 12 septembrie 1846, vicecomitele Kiss raporta că „după toate probabilitățile, autorul memoriilor este Eftimie Murgu, deținut în arestul statului”. Memoriile respective conțin acuzații vehemente împotriva politicii de deznaționalizare a românilor din Banat. În acest context, se demonstrează inoportunitatea introducerii obligatorii a limbii maghiare în Banat, conținând o serie de judecăți de valoare referitoare la continuitatea românilor și drepturile lor. „Populația noastră din Banat, provincia noastră, arată Eftimie Murgu, au fost din vechime românești, sint și vor rămîne românești” și, mai departe : „Țara Banatului și populația românească din Banat există de multe secole. Noi am avut și avem limba țării și a poporului nostru, tradițiile noastre străvechi, obiceiurile și datinile noastre, care, străbătînd prin toate perioadele barbare, nu numai că au rămas neschimbate, dar, în cele din urmă, au fost respectate cu scrupulozitate chiar și de turci”. În memoriu se arată hotărîrea de a acționa „cu deplina convingere a drepturilor tradiționale, pentru a le ști în viitor în siguranță”⁵. Rechizitoriul pe care-l face împăratului, pentru politica greșită ce a dus-o față de poporul român, scoate în evidență caracterul dîr al lui Eftimie Murgu, maturitatea și abilitatea lui politică, prezentînd valoare și prin incursiunea ce o face în istoria Banatului.

Scoțînd în evidență obiectivele și idealurile de luptă ale lui Eftimie Murgu, raportul vicecomitelui din comitatul Caraș, Jakabffy Kristofor, către ministrul de interne, din iunie 1848, subliniază că „intenția și scopul lui Murgu, cunoscut acum de toată lumea, este ruperea Banatului de la Ungaria și unirea lui cu Transilvania, Moldova și Valahia”, în dorința de a „întemeia un stat românesc puternic”. Arătînd că idealurile lui de luptă „apar din belșug din hîrțile confiscate”, la care se adaugă „cele mai noi informații oficiale”, acesta subliniază : „este sigur că Murgu n-a renunțat nici în cea mai mică măsură la vechile lui dorințe, speranțe, vederi și opinii, intenția lui fiind și acum să unească pe toți românii sub o coroană, să smulgă comitatele bănățene și regiunea de graniță de sub patria maghiară”⁶.

Afirmînd rîspicat originea latină a românilor bănățeni, Eftimie Murgu scrie într-un memoriu din 1849, aflat în arhivele de la Viena, că „populația țării Banatului este și a fost dintotdeauna romanică sau românească — bănățenii își zic în limba țării : români bănățeni ; limba lor se numește

limba română. Sînt recunoscuți ca fiind de origine romană sau italiană, adică română“, de unde — continuă el — „își trag originea și ceilalți români“⁷.

Poporul și limba fiind române, conchidea el, Banatul nu putea fi altfel decît românesc. „Orice bănățean, care vrea să fie luat ca atare, afirmă Murgu, aparține populației Banatului ca unui întreg de sine stătător. Dat fiind că acesta este însă român sau latin, fiecare care vrea să apară ca bănățean, nu poate să apară public decît ca român sau latin“; și, înal departe: „populația este românească, țara este românească; limba țării este română. Banatul „este deci sub toate aspectele românesc sau latin“⁸.

Nelimitîndu-se la simpla constatare a faptelor, memoriul cuprinde, pe lîngă o amplă analiză, și proteste vehemente împotriva samavolnicilor la care românii erau supuși, cu convingerea că sosise clipa luptei hotărîte pentru cîștigarea drepturilor pierdute sau încălcate și îndemnînd, deopotrivă, la o acțiune curajoasă, care s-ar fi bucurat de adeviziunea tuturor românilor. „Noi bănățenii ținem foarte mult la obiceiurile, drepturile și libertățile noastre strămoșești — declară Eftimie Murgu. În spiritul lor nu pot fi admise nici un fel de așa-numite privilegii pe teritoriul Banatului nostru, drept pentru care, în țara noastră, nu poate fi vorba de nici un fel de monopol“⁹.

Protestînd împotriva restrîngerii treptate a drepturilor și libertăților acordate din vechime grănicerilor bănățeni, Eftimie Murgu îndemna la nesupunere față de măsurile luate de imperiali, argumentînd că dispozițiile autorităților habsburgice sînt „contrare drepturilor poporului și bazate pe măsuri represive, sînt himere morale ce ne-au fost impuse și ridicate la înălțimea autonomiei noastre naturale, pe cale mecanică, ca pe niște automați morali în lumea civilizată. Nu găsim nici o rațiune ca să ne plecăm viitorul moral în fața proiectelor și concepțiilor străinilor și să le respectăm ca pe niște legi adevărate“¹⁰.

Parcursirea ideilor fundamentale ale acestui memoriu, descoperit în arhivele vieneze, pune în lumină continuitatea obiectivelor luptei românilor bănățeni și transilvăneni într-un context istoric marcat de intensificarea voinței de emancipare națională și socială, combaterea tendințelor de deznăționalizare pe care nobilimea maghiară din Transilvania a încercat să le oficializeze prin intermediul dietei reacționare.

Luptînd pentru drepturile sacre ale românilor, majoritari în Banat, Eftimie Murgu nu a scăpat nici o dată din vedere și drepturile celorlalți locuitori ai regiunii de a se bucura de limba și obiceiurile proprii, de a trăi liberi și în bună înțelegere.

Cele prezentate aici nu au urmărit decît să ilustreze valoarea documentelor păstrate în arhivele de peste hotare, în primul rînd din Austria și R. P. Ungară, în privința mișcării de emancipare națională în general și a activității revoluționare a lui Eftimie Murgu în special. Fără îndoială, fondurile acestor arhive, aflate în curs de cercetare, vor dezvălui încă multe alte documente importante pentru cunoașterea amănunțită a revoluției române de la 1848 și a rolului lui Eftimie Murgu în acest context.

- ¹ (*Arch. St. Buc.*, colecția microfilme Austria, rola 117, c. 1282—1284, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Moldau — Walachei II, Karton 58).
- ² (*Arch. St. Buc.*, Colecția microfilme Austria, rola 13, c. 374, Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Informationsbureau, Karton 4).
- ³ (*Arch. St. Buc.*, Colecția microfilme Austria, rola 113, c. 123—126).
- ⁴ (*Arch. St. Buc.*, Col. microfilme Austria, rola 117, c. 1258—1259, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Zentralinformationsprotokolle, K. 31).
- ⁵ (*Arch. St. Buc.*, Col. de microfilme Ungaria, rola 203, c. 1098—1121 ; Arhiva Căminării Ungare (Secția „A”) A 32, Acta generalia 1846/264).
- ⁶ (*Arch. St. Buc.* Col. microfilme Ungaria, rola 156, c. 385).
- ⁷ (*Arch. St. Buc.*, Col. microfilme Austria, rola 31, c. 1).
- ⁸ (*Arch. St. Buc.*, Col. microfilme Austria, rola 31, c. 8).
- ⁹ (*Idem*, c. 64).
- ¹⁰ (*Arch. St. Buc.*, Col. microfilme Austria, rola 31, c. 86).

ECOUL RASCOALEI DIN 1907 ÎN PRESA GERMANĂ DIN BANAT

TRAIAN RUS
GELU URECHE
ELEONORA CALINCOF

Marea ridicare la luptă a țăranilor din România în primăvara anului 1907 a avut un puternic ecou în rîndul populației din teritoriile românești aflate sub dominația străină la începutul secolului al XX-lea. Acest lucru este explicabil avînd în vedere, pe de o parte, caracterul, intensitatea și amploarea luptei dusă de țăranime pentru libertate, pentru eliberare socială, iar pe de altă parte condițiile economice și social-politice care erau asemănătoare cu ordinea din vechiul regat. De asemenea, trebuie avut în vedere faptul că masele populare, și în special țăranimea română, din aceste străvechi provincii românești, despărțite de patria mamă datorită vitregiei istoriei și răutății celor puternici, legau lupta lor socială de necesitatea eliberării naționale, cu atît mai mult cu cît proprietatea funciară se afla, în marea ei majoritate, în mîna unor moșieri de origine neromână¹.

Evenimentele din România, sub toate aspectele și implicațiile create, au avut, în același timp, ecou și în rîndul opiniei publice neromâne din Transilvania, Bucovina și Banat. Așa se explică, printre altele, atitudinea pe care a avut-o presa maghiară și germană, indiferent de orientare și nuanță, informațiile apărute, detaliate sau succinte de pe pozițiile claselor și categoriilor sociale pe care le reprezentau, referitoare la aspectele cele mai esențiale legate de desfășurarea luptei țăranimii pentru pămînt și o viață mai bună.

În cele ce urmează ne-am propus să evidențiem doar cîteva aspecte referitoare la ecoul pe care răscoala din 1907 l-a avut în coloanele presei germane din Banat, poziția pe care aceasta a manifestat-o față de lupta pentru dreptate socială și libertate dusă de țăranimea din vechiul regat.

Citirea cu atenție a materialelor prezentate permite nu numai specialistului dar și cititorului îndrăgostit de istorie să rețină ca prim aspect teama ce a cuprins autoritățile dualiste în momentul izbucnirii răscoalei țăranilor din 1907. Pentru a preîntîmpina o eventuală ridicare la luptă a propriilor lor țărani, guvernele țărilor vecine României au luat măsuri „pentru apărarea teritoriului de graniță primejduit”.² În articolul „Revoluția în România” apărut în ziarul timișorean „Süd-Ungarische Reform” se subliniază că guvernul maghiar „observă atent evenimentele din România și sînt făcute toate pregătirile militare” pentru „a împiedica o pătrundere” a ideilor răscoalei în monarhia austro-ungară³. Același ziar, în articolul „Mișcări agrare”, își informează cititorii, la 21 martie, că în Bucovina „există teama izbucnirii unor mișcări țăărănești mai mari, care ar putea duce și la o criză de guvern”⁴.

Teama autorităților față de influența răscoalei asupra truditorilor ogoarelor din monarhia bicefală este bine surprinsă și în articolul „Revolta agrară din România“, inserat în coloanele ziarului „Temesvarer Zeitung“. Prima parte a comentariului are ca obiect unele considerațiuni asupra originii poporului român și a desfășurării răscoalei, iar partea a doua constituie un îndemn adresat autorităților de a lua cele mai eficiente măsuri, pentru a împiedica răspîndirea „Jacheriei“ românești în imperiul austro-ungar. „Trebuie totuși să o spunem — menționează autorul articolului — că dacă arde casa vecinului scînteile pot să sară ușor la noi. Bucovina de sud și mijloc este locuită de români, în Transilvania aceștia constituie pînă la 60 de procente din populația regiunii și ei prevalează în Ungaria de sud. Cît de ușor poate să treacă din România la noi o mișcare agrar-anarhistă. Doar s-a arătat deja de data aceasta că Bucovina de sud ar fi fost cît pe-acî să fie implicată în virtej. Astfel sîntem în orice caz foarte viu interesați la o încheiere a revoluției agrare în România ; dar încă și mai mult la aceea ca revenirea ei să fie prevenită prin reforme înțelepte“⁵.

Ziarul „Temesvarer Volksblatt“, după ce reproduce în paginile sale propunerea făcută adunării generale municipale de către primarul Buda-pestei de a înainta un protest împotriva „atrocităților“ din România, că-rora le cad „victimă și supușii statului ungur“, în care să se ceară guver-nului român a lua cele mai drastice măsuri în vederea curmării „situați-urilor anarhice de acolo“, se subliniază că „așa cum dovedesc faptele sînge-roase asemănătoare ce au avut loc în anul 1848—1849 în Transilvania“ ideile răscoalei din România „trec ușor peste granița noastră și ar putea îndemna și în patria noastră elementul din popor predispus la vărsare de sînge și jaf să imite acest exemplu nemilos“⁶.

Neliniștea ce a cuprins autoritățile dualiste în fața ridicării la luptă a țăranilor din România este reflectată și în coloanele ziarului „Neue Temesvarer Zeitung“. În articolul „Din teatrul lumii“, apărut la 28 martie, de pildă, printre altele se arată : „Dintre actualele griji europene, rezolva-rea problemei agrare române este, teritorial și problematic, cea mai apro-piată monarhiei noastre. Incendiul care, pregătît de vreme lungă, a izbuc-nit acolo a ars și arde încă, cu vîlvătăi, în imediata apropiere a graniței noastre și sînt necesare unele eforturi pentru a-l localiza pe teritoriul românesc“.

Autoritățile, așa după cum rezultă din o seamă de materiale, erau conștiente că răscoala din 1907, pe care o consideră ca avînd „caracterul unei revoluții“, constituie, în această măsură, un imbold pentru lupta de eliberare națională a românilor din provinciile aflate sub jug străin, care așteptau acum, cu mai multă încredere, momentul favorabil pentru a se uni cu „Țara“, cu Patria mămă, România. „Se poate în orice caz — opinia autorul unui material apărut în „Der Freimütige“ — ca peste această țară să vină pe neașteptate o catastrofă și statul ungur să cadă în ruină. În acest caz românii pot spera poate că hărțile lor interzise, existente deja acum — care anexează la România întreaga Transilvanie cu comitatele învecinate și sudul Ungariei — să devină realitate. Dacă lor, anume țăranilor români, le va merge mai bine atunci este în orice caz foarte îndoielnic. Situațiunile care au provocat în România revoluțiunea țărănească sigur nu sînt tentate. Dar pe daco-românism un astfel de vis de viitor poate totuși să-l măgu-lească“⁷.

Spații ample din presa germană bănățeană sînt destinate analizei, în unele situații cu lux de amănunte, a cauzelor ce au stat la baza evenimentelor revoluționare din primăvara anului 1907 din România. Cu mici excepții, în comentariile corespondenților de presă se relevă că la baza răscoalei au stat factorul economico-social, lipsa de pămînt a trudititorilor ogoarelor, exploatarea cruntă la care erau supuși, nerezolvarea problemei agrare la cumpăna secolelor XIX și XX. „Tulburările din Moldova — se afirmă într-un articol — sînt cu caracter agrar, ele își au cauza în mizeria populației sătosești care este înrobătă și supță de proprietarii funciari și care nu vede nici o posibilitate de a obține pămînt. Stările din România sînt de pus îndeosebi pe seama situației triste a țăranilor, a căror mică proprietate de pămînt nu este în stare să-i alimenteze nici măcar cu strictul necesar“. În continuare, pentru a evidenția situația precară a țăranilor, se analizează, pe baza datelor „din statistica Ministerului de Finanțe român privind impunerile și impozitele pe anul 1905“, repartizarea vicioasă a fondului funciar între moșieri și țărani. Un număr de 4 171 mari proprietari dețineau 47,53 la sută din totalul terenului cultivabil, la care se adăugau întinse suprafețe de pășune și păduri; 37,66 la sută din aceste terenuri, ce reprezentau suprafețe peste 500 ha., estimate la 3 101 473 ha era în posesia a 1 563 latifundiari; gospodăriile țărănești de pînă la 10 ha, în număr de 1 015 302, dețineau 41,66 la sută, iar cele 38 699 gospodării, cu peste 10 ha, 10,81 la sută din suprafața cultivabilă a țării⁸.

În articolul „Programul românesc“, apărut în „Temesvarer Volksblatt“, se consideră, pe bună dreptate, că nerezolvarea problemei țărănești, în decursul timpului, constituie una din cauzele principale ale ascuțirii contradicțiilor din lumea satelor, ale ridicării la luptă a țăranimii. „Plîngerile țăranilor din România — menționează autorul articolului — sînt vechi și tot atît de vechi încercările care au fost întreprinse de patruzeci de ani de diferite guverne pentru a îmbunătăți soarta nefericiților oameni. Tot ce s-a întreprins pînă acum în această direcție au fost numai mijloace paleative, căci nimeni nu a avut curajul să rezolve problema din temelii. Oamenii de stat români și reprezentanții poporului sînt de cele mai multe ori proprietari de moșii și din motive evidente nu au putut sau nu au vrut să satisfacă unica dorință arzătoare a țăranului; acordarea de teren și pămînt“⁹. Această idee este reluată peste cîteva zile, într-un amplu comentariu, subliniindu-se că „cumplitele crime pe care le comit de decenii marii moșieri români față de țăranime“ și care „sînt răzbunate acum amar și sîngeros“ constituie tot atîtea cauze ale răscoalei¹⁰. Același ziar, într-un articol din 30 martie, remarcă că „neglijențele fatale comise de secole s-au răzbunat înfricoșător și guvernului a trebuit să i se amintească prin semnale sîngeroase și de foc că pînă atunci a admis cu totală liniște sufletească exploatarea și mizeria, chinul foamei și împovărarea rușinoasă a țăranului de către boieri și arendași deși a avut bineînțeles cunoștință și a trebuit să aibă“.

Aceeași poziție au adoptat-o și alte ziare. Astfel, în articolul „Răscoala românească în România“, publicat la 21 martie în coloanele ziarului „Bogsaner Zeitung“ se arată: „Flăcările unei nereglementare, sălbatice lupte de clasă se înalță în România. Cete de țărani străbat țara cu miile, pustiind prin foc. Cam 70% din populația României depinde în meșteșugul ei de agricultură, dar cultivatorii pămîntului nu au pămînt. Abia în 1864 a fost desființată iobăgia în România și în 1880 țăranii aveau de plătit boierilor 107 milioane de franci pentru răscumpărare; astfel au devenit mici pro-

prietari de pământ liberi, dar plini de datorii ; parcelele proprietarilor au trecut cu timpul din nou în posesia boierilor. Și acum țărani deposezați dau friu mincii lor prin răscoală“.

Exploatarea la care era supusă țărănimea este considerată ca una din cauzele principale a ridicării la luptă a locuitorilor satelor și de către cei care, sub tăvălugul răscoalei, s-au refugiat în Banat. „Oamenii noștri, țărani români care țineau la moșie — relatează un arendaș autorităților din Lugoj unde s-a refugiat împreună cu familia — ne-au întâmpinat întotdeauna cu dragoste și respect și n-au întreprins niciodată nimic rău împotriva noastră, după cum cunosc de fapt pe țăranul român doar ca pe un popor foarte blind, extrem de modest. Doar cea mai mare mizerie și nemiloasă exploatare a unor boieri și a arendașilor lipsiți de conștiință au putut aduce acest blind popor până la acest grad de revoltă“ ¹¹.

În alte materiale, apărute în presa germană din Banat, se evidențiază caracterul spoliator al sistemului arendării, urmările negative pe care l-a avut asupra lumii satelor, a situației materiale și spirituale a țărănimii, în contrast cu beneficiile pe care le-a adus arendașilor, ceea ce a contribuit la adâncirea contradicțiilor printre cei săraci și bogați. „Boierii, cu mici excepții — se subliniază, cu realism într-un material — nu-și administrează singuri domeniile lor, consumând în cea mai mare parte în străinătate veniturile latifundiilor. Marii proprietari funciari își predau domeniile unei exploatare jefuitoare, pentru arende excesiv de ridicate“ ¹². O expresie a creșterii vertiginoase a mării arendări la începutul secolului al XX-lea o constituie, în opinia unor comentatori, constituirea marilor arendași în veritabile trusturi, ceea ce le-a permis obținerea de condiții mai avantajoase de arendare și de determinare a țărănimii să accepte condițiile grele puse de ei. „Moșierii însă, pe care-i interesa mai puțin felul lucrării pământului cât încasările bănești sigure — observă autorul unui articol — au preferat să predea pământul marilor arendași, lăsând acestora posibilitatea să se descurce după plac cu țăranii prin rearendarea în parcele mici. Sistemul acesta al arendării generale a dus la dezvoltarea de adevărate trusturi arendașesti capitaliste care se interpun cu imensa lor putere bănească între boierii veșnic lipsiți de bani și mici țărani veșnic flămânzi după pământ, asigurând unora venituri brute și exploatând fără limită pe ceilalți“ ¹³. Problema arendașului cu implicațiile asupra raporturilor dintre moșieri, arendași și țărani, este reluată la 3 aprilie 1907, într-un larg comentariu intitulat „Tulburări în România“ apărut în „Lugoscher Zeitung“. În analiza făcută se pleacă de la reîmpărțirea inegală a pământului, din acest punct de vedere România fiind comparată cu Anglia. Imensele suprafețe de pământ deținute de moșieri, care „moștenindu-se din generație în generație cresc la infinit“, sînt arendate „la unul sau mai mulți arendași pe un întreg șir de ani“. Acestea, la rîndul lor, „împart din nou totalul, oricum încă considerabil, sub formă de jugăre la țărani“ care trebuiau să se îngrijească de cultivarea lui în schimbul unei arenzii anuale „stabilite din beneficiu“ de cele „mai multe și jumătate“, ceea ce este „foarte apăsător pentru țăranul sărac“. În continuare se relevă că arendașii fiind interesați „să tragă din pământul arendat beneficii“ sînt „pre-dispuși la abuzuri și stoarcere lipsită de scrupule a forței de muncă“. Ca urmare și a acestei situații „țăranul apăsător și exploatat din toate părțile“ a fost nevoit, după părerea autorului, să „recurgă în sfîrșit“ la „legitimă apărare“. Articolul se încheie cu următoarea concluzie : „Noi însă nu pu-

tem trage bună învățătură din întâmplările de dincolo de stîlpul de hotar, că toate cuceririle și victoriile naționale răsunătoare nu sînt nimic dacă politica economică nu a realizat înainte o bază trainică, dacă în loc de bunăstare populația săracă nu mai găsește pîine în patria iubită și trebuie să se strămute departe pentru a primi asemenea pîine. Asemenea situații trebuie întotdeauna să ducă mai devreme sau mai tîrziu la catastrofă“.

În comentariile apărute în presa germană din Banat se relevă totodată că răscoalele țărănești din primăvara lui 1907 au fost îndreptate împotriva moșierilor și marilor arendași fără să se țină seama de originea lor etnică sau confesiune. În articolul „Pirjolul în România“, în care se analizează rolul și locul evreilor în societatea românească, printre altele se arată că „în România nu este vorba, din partea țăranilor, de o mișcare antisemită“; sătenii „fiind exploatați la sînge“ s-au „ridicat contra schingiunitorilor lor, boierii latifundiați“¹⁴. Această idee este evidențiată, la 30 martie, și în coloanele ziarului „Neue Temesvarer Zeitung“, subliniindu-se că „revolta țărănească nu este în nici un caz o extremă antisemită“, fiind „îndreptată în egală măsură împotriva creștinilor și evreilor“, a „lorzilor pămîntului, români ca și contra arendașilor“. Corespondentul ziarului „Südungarische Reform“ își informa cititorii, la 31 martie 1907, că „poporul își manifestă furia numai împotriva boierilor“. Se desprinde concluzia, din marea majoritate a articolelor, că obiectivul principal al luptei țărănimii în 1907 era pămîntul acaparat de boieri și arendași, în decursul vremii, fără să se facă vreo deosebire între exploatare după criteriile naționale și religioase. Caracterul evenimentelor din 1907, în jurul cărora s-a polarizat întreaga viață politică și socială a țării, este evidențiat de scrisoarea trimisă de secretarul particular al regelui Carol la 2 aprilie lui Sidney Whitman, de la marele ziar englez „Daily Mail“, specificîndu-se că răscoala nu a avut „de loc caracter antisemit“, ci „este în esența ei de un caracter agrar“ și „s-a răspîndit peste întreaga țară ca un uragan“¹⁵.

Cele mai multe materiale apărute în presă, în perioada martie—aprilie 1907, sînt destinate izbucnirii, desfășurării și formelor de luptă ale țărănimii. Urmărirea cu atenție a acestor știri, permit să ne facem o imagine clară asupra etapelor desfășurării răscoalei, începînd cu frământările țărănești din februarie din nordul Moldovei și continuînd cu lupta deschisă împotriva moșierilor și arendașilor în luna martie dusă de țăranii din județele Moldovei și ale Munteniei, cînd „mișcările țărănești cîștigă din teren“¹⁶. Răscoala, după cum ne demonstrează datele oferite de corespondenții ziarelor bănățene aflați în primăvara anului 1907 în cele mai fierbinți zone ale țării, a antrenat în mersul ei furtunos, de la un capăt la altul, țărănimea din aproape toate așezările rurale din România. Știri de genul acestora: „De aproximativ o săptămînă întreaga parte superioară a Moldovei este scena a mari frîmțări țărănești, care la început au părut să aibă un caracter trecător, iar acum au degenerat în adevărate revolte“; „Răscoala s-a extins și în districtul Roman“; „Mișcarea, care a cuprins întreaga Valahie, ia mereu dimensiuni mai mari“; „Țăranii întregii văi a Prutului, începînd de la Bivolari, sînt în răscoală“; „În Țara Românească (Muntenia) persistă încă cele mai grave agitații, îndeosebi districtele Dolj, Olt, Romanași, Mehedinți sînt afectate de aceasta“; „Numeroase curți arendașești și boierești au fost devastate“¹⁷ au apărut zilnic din presa germană din Banat. Desigur că publicului bănățean i s-au prezentat și unele știri care denaturau realitatea, în special în ceea ce privește atitu-

dinea țăranimii față de cei bogați. Aceste date de obicei provin din relațiile moșierilor și arendașilor refugiați în centrele județene, în orașele mari sau peste graniță. În cele mai multe cazuri însă știrile transmise de corespondenții de presă, comentariile pe marginea evenimentului din România sînt reale, reflectînd intensitatea răscoalei, combativitatea acțiunilor țărești purtate împotriva exploatatorilor. Multe știri se referă la formele manifestărilor țărești, începînd cu alcătuirea de petiții care înainte de a fi trimise autorităților au fost discutate „în adunări în care s-a pretins împărțirea pămînturilor“, și terminînd cu atacarea și incendierea conacelor boierești și arendășești, subliniindu-se că „aproape nici un sat și nici o moșie nu sînt întregi“. În articolul „Tulburări țărești în România“ apărut la 23 martie în ziarul „Südungarische Reform“, printre altele, se afirmă : „Patru sute de țărani din comunele Hăbănești, Strunga, Crivești și Brătulești, districtul Roman, amenință pe arendași. Moșierul Lupaschen a fost forțat să părăsească satul Brătulești. Ieri a apărut un număr mare de țărani la arendașul S. Herschovici din Roznov și au cerut o scădere a prețurilor la pămînt“. Autorul articolului „Revoluția din România“, apărut în același ziar la 3 aprilie, comentînd acțiunile țăranilor din județul Dolj nota : „În acest district au fost incendiate de către țărani curțile și conacele boierești, ale lui Carol Phérékide, Moravenco, Ioan Tănăsescu și hambarele prințului Stirbei în Băilești. La Tamburești și Predești au avut loc mari incendii“. Ziarul „Temesvarer Volksblatt“ din 29 martie, referindu-se la intensitatea răscoalei, remarcă că „proprietatea regelui care formează moșia Segarcea la Craiova a fost complet devastată ; toate clădirile gospodărești sînt în flăcări“.

Faptul că în timpul acțiunilor îndreptate împotriva exploatatorilor, indiferent de origine etnică, țăranii constituiți în multe cazuri în grupuri mari, formate din răsculați din mai multe sate, urmăreau impunerea unor condiții mai omenești de muncă, precum și ca o expresie a setei lor de pămînt, și distrugerea unor bunuri ale celor bogați, realizate din exploatarea trudiților ogoarelor, i-a determinat pe unii observatori să compare lupta țăranilor din România cu marea răscoală din Transilvania condusă de Horea, Cloșca și Crișan.

Numeroase știri apărute în presa germană din Banat se referă, încă din primele zile ale răscoalei, la încercarea țăranilor de a pătrunde cu forța în diferite orașe din Moldova și Muntenia, în special în reședințele de județ unde s-au refugiat mulți moșieri, în scopul de a determina pe aceștia și pe reprezentanții autorităților să le satisfacă doleanțele legate de învoielile agricole, de îmbunătățirea situației lor materiale. Primele acțiuni de acest gen, semnalate de presa germană, se referă la orașele din Moldova. „Ca urmare a agitațiilor ce s-au făcut de un timp în ținuturile Moldovei superioare din vecinătatea Basarabiei — se evidențiază în articolul „Tulburările din România“ — au apărut ieri mai multe sute de țărani din împrejurimile Botoșanilor în oraș și au început să pustiască un număr de case și prăvălii“¹⁸. În ciuda măsurilor de siguranță luate de autorități, țăranii, constituiți de obicei în impresionante coloane de răsculați, au continuat să atace, uneori cu succes, orașele reședință de județ și alte târguri din Moldova și Muntenia. „Două mii de țărani — se precizează la 29 martie 1907 în ziarul „Südungarische Reform“ — respinși de armată la Galați, se îndreaptă în marș înspre oraș. În cercul de aici a izbucnit o puternică panică. Proprietarii se refugiază luînd cu sine toate bunurile de preț mobile“. În unele cazuri s-a ajuns, cu ocazia atacării orașelor, la cioc-

niri singeroase cu armata. Iată cum este descrisă, de același ziar la 28 martie, încercarea țăranilor răsculați de a pătrunde în Galați. „La barieră se află numai un post militar slab; acesta a fost depășit imediat la primul atac și de acum a devenit liberă pentru răzvrătiți și accesul în oraș. La amenințarea pătrunderii răzvrătiților, trei batalioane de infanterie, sub conducerea unui colonel s-au grăbit încoace în pas de asalt, cu baioneta la armă și se aruncă împotriva acestora. S-a ajuns la o curată luptă cu focuri. În sfârșit, răzvrătiții au fost bătuți și au fugit din fața trupelor, ce îi urmărea. La ora 4 dimineața răzvrătiții s-au întors întăriți. S-a ajuns din nou la o luptă violentă cu focurile. Mulțimea a fost respinsă și își reia atacul ei la ora 8 înainte de masă. S-a ajuns la o luptă de jumătate de oră. Ultimul atac, de la ora 11, a fost cel mai îndrjit. Când se porni artileria, răzvrătiții au fugit. Pierderile au fost de ambele părți serioase“.

De o deosebită importanță pentru cunoașterea formelor de acțiune ale țărănimii, a încercării ei de a se organiza mai bine în lupta dusă împotriva exploatatorilor, o constituie știrile referitoare la intenția miilor de răsculați, constituiți în impresionante coloane, de a pătrunde în București. „*Temesvarer Volksblatt*“ relatînd acest aspect, făcea la 27 martie, următoarea constatare : „În apropiere de capitală s-a ajuns ieri la o îngrozitoare vârsare de sînge. Aproximativ 20 000 de țărani au plecat în marș în spre București. La Vlașca s-a opus armata. Salvele infanteriei nu au folosit la nimic. În timp ce țărănimia a străpuns linia militarilor, se porni în marș artileria și s-a tras asupra țăranilor cu tunuri“. Delegația de țărani trimisă de răsculați la Palatul Justiției, conștientă de forța ce o reprezintă țărănimia, a arătat printre altele : „Noi țărani sîntem destul de numeroși prezenți în jurul Bucureștiului pentru a cuprinde Ministerul de Interne dacă ni se refuză pămîntul“¹⁹. Cu toate că membrii delegației au fost arestați și s-a dispus ca cei peste 15 000 soldați să intensifice paza Capitalei, întregul oraș a intrat în panică, după cum rezultă din articolul „Revoluția în România“ în care se arată : „În cercurile guvernamentale domină o panică uriașă, mulți locuitori se refugiază din capitală. În împrejurimile orașului este cantonată o armată de 10 000 oameni sub comanda unui general ; în interiorul orașului este, de asemenea, concentrată o forță armată constînd din 6 000 oameni sub comanda unui general. Conform știrilor, din împrejurimile Bucureștiului țărani înarmați înaintează din toate părțile împotriva capitalei“²⁰.

Deși în număr mic, știrile apărute în ziarele germane din Banat atestă sprijinul pe care răsculații l-au primit din partea muncitorilor, intelectualilor și a altor categorii sociale. În acest sens, opinia publică bănățeană este informată, de exemplu, despre acțiunea comună a celor „3 000 de țărani și muncitori portuari“ care „au încercat să ia cu asalt bariera de la Galați“²¹, solidaritatea muncitorilor cu lupta țăranilor, participarea directă a acestora la răscoală în unele județe din Moldova și Valea Prahovei, rolul pe care l-au avut „socialiștii români în ridicarea la luptă a țărănimii“, influența lor „devenind vizibilă la aceste tulburări țărănești“²². De asemenea, se evidențiază rolul și prezența învățătorilor la răscoală, atitudinea studenților și elevilor față de lupta țărănimii pentru pămînt și o viață mai bună, activitatea desfășurată de Nicolae Iorga și alți reprezentanți de frunte ai intelectualității din țara noastră pentru sprijinirea cauzei drepte a țăranilor²³.

Ample comentarii au fost dedicate măsurilor întreprinse de guvern și autorități pentru înăbușirea în sînge a răscoalei. Spații largi au fost

afectate, de pildă, demisionării guvernului prezidat de Gh. Gr. Cantacuzino, incapabil să înăbușe răscoala, formării noului cabinet sub prezidența lui D. A. Sturza, cu I. I. Brătianu ministru de interne și Al. Averescu la Ministerul de Război, acordului intervenit între conservatori și liberali în contextul creșterii în intensitate și amploare a mișcărilor țărănești din primăvara lui 1907. „Noul prim-ministru Sturza — se arată în articolele „Evenimentele din România” — s-a prezentat ieri în Cameră și Senat. Sub influența înfricoșătoarelor evenimente din regat, toate partidele s-au unit: liberalii care acum stăpinesc, junimiștii și conservatorii, pentru a pune capăt stării disperate”. De asemenea, se relevă angajamentul luat de cele două partide „istorice” în fața Parlamentului de a se sprijini în acțiunea de reprimare a răscoalei. „În cuvinte calde — se arată în același comentariu — Sturza a apelat la conservatori să acorde guvernului liberal, în prezentele condiții, sprijinul lor. Vechii miniștrii Take Ionescu și Jean Lahovary, ca și fostul ministru Carp au acceptat să acorde guvernului sprijinul lor spre binele patriei. Primul ministru Sturza și-a exprimat adânc emoționat recunoștința și le strînse mâna. Aplauze furtunoase au însoțit această scenă care a stîrnit o adîncă emoție”²⁴. Peste două zile, ziarul timișorean face referiri la conținutul mesajului regal, citit de președintele Consiliului de Miniștri la deschiderea sesiunii Corpurilor legiuitoare. Se insistă pe acea parte din mesaj în care se arată că „atunci cînd patria se găsește într-o situație dificilă, toți fiii națiunii uită divergențele pentru a se uni în îndeplinirea datoriilor față de patrie”. „Neue Temesvarer Zeitung”, de asemenea, se referă, la 30 martie, la manifestul regelui Carol în care „este revărsat un întreg corn al abundenței de măsuri prin care să fie ajutați țărani”. Autorul articolului consideră că pentru ca măsurile preconizate în mesajul regal „să nu rămînă fraze goale, pentru ca dorința să devină cu adevărat faptă” trebuie ca noul guvern să le aplice grabnic în practică. „Mizeria și presiunea împrejurărilor — conchide autorul — au smuls prin luptă guvernului aceste promisiuni; acum nu trebuie să se întîmple să cadă din nou uitării, chiar dacă primejdia momentană ar trece”.

În alte materiale se fac referiri la proclamația către soldați dată în numele noului guvern, mobilizarea rezerviștilor, dislocarea trupelor în întreaga țară, proclamarea stării de asediu „peste toate localitățile în care aceasta s-ar dovedi necesară pentru restabilirea liniștei” etc.²⁵.

Cele mai multe materiale apărute în presa germană din Banat se ocupă de reprimarea răscoalei, prin folosirea celor mai violente și sîngeroase forme, care s-au soldat cu uciderea a mii de țărani. Noul guvern liberal, avînd asentimentul celorlalte partide politice burghezo-mosieresti, a trimis trupe numeroase împotriva țăranilor răsculați. Ministrul de război, așa după cum rezultă dintr-un articol apărut la 3 aprilie în „Luzgoscher Zeitung”, a ordonat comandanților ca „la încăerarea cu țăranii” să „se tragă fără altă formalitate”. Între armată și țăranii constituiți în grupe masive s-a ajuns la ciocniri violente, soldate cu victime și răniți. La început, știrile sînt lapidare, prezentînd ciocnirile sporadice, cărora le-au căzut victime un număr mic de țărani. „La Huși — arată la 27 martie corespondentul de la București al ziarului „Neue Temesvarer Zeitung” — a urmat un conflict între armată și țăranii. Armata a tras o salvă de foc. Patru țărani au fost omorîți, doi răniți”.

Pe măsură ce reprimarea răscoalei a luat un caracter brutal, comentariile și știrile apărute în presă sînt mai ample, uneori cu lux de amănunte, cititorii putîndu-și face o imagine clară asupra înăbușirii în sînge

a amplei ridicări revoluționare a țăranilor din primăvara anului 1907. „În districtul Vlașca — precizează autorul articolului „Situația din România“ apărut, la 27 martie, în „Südungarische Reform“ — s-a ajuns la un conflict violent între țăranii revoluționari și armată, care a făcut uz de arme; 400 de morți și numeroși răniți acoperă cimpul de luptă“.

De asemenea, se prezintă numeroase episoade în care, cu prilejul confruntării directe între trupe și țărani, s-au folosit tunurile și ca urmare rîndurile răsculaților au fost secerate cu o deosebită cruzime. Într-un comunicat, apărut la 30 martie, în „Temesvarer Volksblatt“, se sublinia: „Artileria a bombardat în sfîrșit cele trei comune. Au fost mulți morți și răniți. În apropiere de Craiova s-a ajuns la o ciocnire înfricoșătoare între circa 10 000 țărani și armată. A trebuit să se tragă cu tunuri în țărani. Mai multe sute de țărani ar fi fost uciși“. La 31 martie, același ziar, în articolul „Luptele de artilerie cu răsculații“, face referiri la „Luptele aprige“ între armă și trupe în apropierea Giurgiului, soldate cu bombardarea de către artilerie a localităților Vieru, Odivoaia și Stănești, la înfruntarea între trupe și cei peste 10 000 de răsculați în apropiere de Băilești, unde „s-a tras și cu tunuri“ și „au existat mai multe sute de morți“.

Evenimentele de la Giurgiu și Băilești sînt comentate și în coloanele ziarelor „Südungarische Reform“ și „Neue Temesvarer Zeitung“. În materialul intitulat sugestiv „Cele mai mari știri înfricoșătoare“, printre altele, se arată: „În apropiere de Giurgiu au avut loc lupte intense între răsculați și armată. Șase batalioane de infanterie, patru escadroane de cavalerie și o baterie cu șase tunuri s-au pus împotriva răsculaților. Artileria a bombardat în cele din urmă cele trei sate. Au fost mulți morți și răniți. În apropierea Craiovei s-a ajuns la o ciocnire înfricoșătoare între 10 000 de țărani și armată. Asupra țăranilor a trebuit să se tragă cu tunurile. Mai multe sute de țărani ar fi fost omorîți“²⁶. Articolul „Din România“, pe un ton reținut, face următoarea precizare referitoare la bombardarea satelor din jurul orașului Giurgiu: „Conform dispozițiilor comandamentului general din București, artileria a primit acum ordinul să tragă în satele insurgenților cu șrapnele arzătoare (brennschrapnels). Canonada a durat cîteva ore. Satele sînt acum complet prefăcute în cenușă, locuitorii morți“²⁷.

Știri apărute la începutul lui aprilie 1907 sînt în număr din ce în ce mai mic, referindu-se, în cele mai multe cazuri, la instaurarea „liniștei“ în întreaga țară. „Cum se comunică din București — afirmă un comunicat — în România începe să revină din nou liniște. Desigur cu prețul a uriașe jertfe singeroase. Armata a primit cele mai severe ordine să reprime răscoala și a urmat aceste ordine, pentru aceasta stau martori numeroșii morți din ultimele zile. În Moldova totul este liniștit, în ținuturile dunărene totuși s-a ajuns ieri și alaltăieri din nou la ciocniri între țărani și armată. Împrejurimile Bucureștiului, unde s-au adunat mai multe grupuri de țărani, au fost curățate de către militari“²⁸.

La 4 aprilie a apărut în „Südungarische Reform“ un amplu comentariu intitulat „Revoluția în România. Îmbunătățirea situației“ în care, printre altele, se arată: „Situația în Moldova se îmbunătățește încontinuu. În Valea Trotușului, unde răscoala a izbucnit la 15 martie, a început calmarea. Și în fostele focare de agitație domină pacea, totuși trupele sînt în stare de alarmă. În Valahia unde situația a fost foarte gravă, îndeosebi în județele Teleorman, Vlașca și Olt, situația s-a îmbunătățit simțitor... În județele Brăila, Muscel, Vilcea, Gorj, Ialomița și Ilfov domină pacea.

Pretutindeni unde s-a ajuns la dezordine revolta a fost reprimată“. „Ungarische Weisskirchner Volksblatt“ își anunță cititorii la 7 aprilie că „tulburările din România scad în intensitate“, în majoritatea zonelor „liniștea a fost complet restabilită“, iar țăranii sînt nevoiți să „încheie cu moșierii și arendașii tratative de împăcare“.

Desigur că și după această dată știri referitoare la situația din România au continuat să apară în presa germană din Banat. În cele mai multe cazuri, ele se referă la măsurile luate de guvern imediat după înăbușirea în sînge a răscoalei din 1907 și la poziția pe care partidele și fracțiunile politice din România au adoptat-o față de chestiunea agrară. Opinia publică din provinciile românești subjugate, unde din cauza repartiției anacronice a fondului funciar între moșieri și truditorii ogoarelor la începutul secolului al XX-lea a avut loc un șir larg de mișcări la sate, care reflectau năzuințele țăranilor pentru pămînt, au continuat să urmărească cu atenție frământările din viața social-politică a României determinate de problema agrară.

- ¹ Conform datelor oferite de statisticile maghiare, la începutul secolului al XX-lea situația pentru cele 16 comitate din Transilvania, se prezintă astfel : dintre proprietari cu peste 100 jugăre, 72,1 la sută erau maghiari, 7 la sută germani și 20,9 la sută români ; 84,1 la sută din suprafața moșilor cu peste 100 jugăre aparțineau moșierilor maghiari, 5,1 la sută celor germani și 10,8 la sută proprietarilor români (Tokaji, László, Eladó, Ország, — Cluj, 1913. p. 17 și anexa IV). Din o statistică oficială, extrasă din arhivele din Budapesta, nevalorificată până în prezent, rezultă că cei 555 proprietari români cu peste 100 jugăre, din comitatele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș dețineau o suprafață în întindere de 207 393,95 jugăre. Dacă ne referim, de pildă, la comitatul Timiș situația este următoarea : 22 proprietari români posedau o suprafață de 6 408,05 jugăre, din care 14 moșieri suprafețe între 100—200 jugăre, estimate la 1 817,04 jugăre, 2 între 200—300 jugăre, în întindere de 403,13 jugăre, 3 între 300—500 jugăre, cu 1 027,13, 1 între 500—1 000 jugăre cu 676,13 jugăre, 2 între 1 000—2 000 jugăre în întindere de 2 485,10 jugăre (Arhivele Statului București, Microfilme din R. P. Ungară, rola 34, cadrul 673).
- ² Südungarn, an 15, nr. 26. 31 martie 1907 ; Temesvarer Zeitung, an 56, nr. 73, 29 martie 1907.
- ³ Südungarische Reform, an. 19. nr. 74, 30 martie 1907. În același timp, apar știri cu privire la teama manifestată de autoritățile din statele sud-dunărene față de influența răscoalei din 1907 în această zonă. În articolul „Răscoala țărănească din România“, apărut în „Ungarische — Weisskirchner Volksblatt“ din 31 martie 1907, se arată că guvernul bulgar „a pus în vedere comandanților de armată de la granița româno-bulgară să fie pregătiți pentru orice eventualitate“.
- ⁴ Idem, 21 martie 1907 ; Der Freimütige, an XXII, nr. 14, 6 aprilie 1907.
- ⁵ Temesvarer Zeitung, an 56, nr. 76, 1 aprilie 1907.
- ⁶ Temesvárer Volksblatt, an VI, nr. 71, 27 martie 1907.
- ⁷ Der Freimütige, an XXII, nr. 15, 13 aprilie 1907.
- ⁸ Südungarische Reform, an 19, nr. 70, din 24 martie 1907. Autorul articolului a folosit, în unele cazuri, în mod superficial datele statistice din 1905. În realitate, situația se prezenta astfel : cei aproximativ 4 170 moșieri, cu peste 100 ha, dețineau peste 3 810 000 ha teren arabil, ceea ce reprezenta 57,4% din suprafața agro-silvică a țării ; aproape 921 000 proprietăți țărănești, până la 10 ha, nu aveau decît aproximativ 3 153 000 ha (34,2%), restul terenului aparținînd elementelor înstărite din lumea satelor cu proprietăți între 10 și 15 ha. Dintre țărani cu proprietate sub 10 ha, doar 176 375 dețineau de la 5 la 10 ha, majoritatea posedînd suprafețe pînă la 5 ha ; circa 300 000 capi de familie erau lipsiți complet de pămînt (Istoria României, compendiu, 1969, p. 388).
- ⁹ Temesvarer Volksblatt, an VI, nr. 68, 22 martie 1907.
- ¹⁰ Idem, nr. 71, 27 martie 1907.
- ¹¹ Lugoscher Zeitung, an III, nr. 27, 3 aprilie 1907.
- ¹² Südungarische Reform, an 19, nr. 70, 20 martie 1907.
- ¹³ Neue Temesvárer Zeitung, an 40, nr. 70, 24 martie 1907.
- ¹⁴ Temesvárer Volksblatt, an VI, nr. 69.
- ¹⁵ Drapelul (Lugoj), an 7, nr. 39, 3 aprilie 1907.
- ¹⁶ Südungarische Reform, an 19, nr. 67 și 69, 21 și 23 martie 1907.
- ¹⁷ Idem, nr. 76, 3 aprilie 1907 ; „Temesvárer Volksblatt“, an VI, nr. 68, 22 martie 1907.
- ¹⁸ Ungarische — Weisskirchner Volksblatt, an 12, nr. 12, 24 martie 1907.
- ¹⁹ Temesvárer Volksblatt, an VI, nr. 74, 30 martie 1907.
- ²⁰ Temesvárer Zeitung, nr. 72, 28 martie 1907.
- ²¹ Südungarische Reform, an 19, nr. 72, 28 martie 1907.
- ²² Neue Temesvárer Zeitung, an 40, nr. 74, 30 martie 1907.
- ²³ „Studentii din Iași au răspîndit manifeste cu conținutul „Români ! Atenție ! Înarmați-vă !“ (Temesvárer Volksblatt, an VI, nr. 71, 27 martie 1907) ; „Cu participarea mai multor profesori universitari a avut loc ieri o demonstrație studentească care totuși a fost reprimată la timp. În cercurile liberale domină indignarea în legătură cu participarea profesorilor la demonstrație“ (Südungarische Reform, an 19, nr. 68, 22 martie 1907) ; „În urma intervenției guvernelor externe, în special ale Angliei și Americii, guvernul român s-a decis, în sfîrșit, pentru o hotărîre energetică. Conducătorii mișcării rebele din Iași și Botoșani, profesorul Iorga și Lukas

și prefectul Păsescu au fost suspendați din funcțiile lor și amenințați că vor fi arestați în cazul continuării agitațiilor lor" (Neue Temesvárer Zeitung, an 40, nr. 70, 24 martie 1907 ; Temesvárer Volksblatt, an VI, nr. 69, 23 martie 1907) ; „A avut loc miercuri o mare întrunire în București în sala „Dacia“. D. Cantacuzino a vorbit aici cu durere despre singele românesc ce a curs în Moldova și a cerut măsuri contra oprimării bieților săteni prin arendări... Profesorul N. Iorga respinge ovațiile ce i se fac, spunînd că este vorba de un prohod, căci țărani români au fost împușcați" (Drapelul, Lugoj, an 7, nr. 29, 10 martie 1907).

²⁴ Südungarische Reform, an 19, nr. 73, 29 martie 1907.

²⁵ Neue Temesvárer Zeitung, an 40, nr. 75, 31 martie 1907.

²⁶ Südungarische Reform, an 19, nr. 75, 31 martie 1907.

²⁷ Temesvárer Volksblatt, an VI, nr. 74, 30 martie 1907.

²⁸ Ideni, nr. 75, 2 aprilie 1907.

STRĂLUCITE FAPTE DE ARME SĂVÎRȘITE DE MILITARIII ROMÂNI DIN REGIMENTUL 2 VÎNĂTORI ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL, ÎN BĂTĂLIA DE LA MĂRĂȘTI (IULIE 1917)

MIA MARIA GIURAN, VALERIU A. GIURAN

În primul război mondial, „ostașii români, animați de dorința arzătoare de a elibera pe frații lor de sub dominația străină, n-au precupețit nici un efort, nici un sacrificiu și au dat dovadă de eroism și vitejie în situațiile excepționale de grele în care au fost puși”¹.

2. În Moldova, „în tot cursul iernii și primăverii anului 1917, paralel cu procesul de reorganizare și înzestrare a unităților și marilor unități, s-a continuat instruirea trupelor și a cadrelor de comandă”². Astfel, „printr-un suprem efort al întregii națiuni, s-a reușit ca, într-o perioadă relativ scurtă, armata română să-și schimbe complet înfățișarea. Constituită acum din mari unități omogene ca structură, dotare și instruire a efectivelor, dispunând de armament automat modern și în cantități suficiente, precum și de o artilerie puternică, armata română a devenit o forță capabilă să desfășoare operații ofensive și de apărare de mare amploare pe teritoriul național”³.

3. Regimentul 2 Vînători, după ce „se reface, completându-și efectivele și munițiunile, este adus din nou pe poziție la mijlocul lunii februarie, primind sector în munții Vrancei, pe Dealul Alba, în fața satului Mărăști”⁴. Unitatea a desfășurat „o muncă intensă pentru punerea sectorului în bune condițiuni de apărare”⁵. S-a lucrat zi și noapte, „cu cea mai mare asiduitate, cu tot gerul iernii, care încă nu se sfîrșise. Nici o piedică, nici o greutate nu stînjenea însuflețirea și răbdarea cu care soldatul român își pregătea sectorul său”⁶.

În „Istoricul acțiunilor din vara anului 1917 ale Regimentului 2 Vînători”⁷ se menționează: „Plînsul fraților subjugați pătrundea pînă dincoace de apa Albei și strîngea inima de durere, atîrînd dorul de război”⁸. Cu ardoare și perseverență, „zi de zi, companiile, pe rînd, și batalioanele trec în spatele frontului, pe Dealul Curmătura, unde fac instrucție de luptă, pentru ca trupa să-și asimileze toate cunoștințele, toată instrucția noilor sisteme de luptă. Din zi și pînă în noapte munceau ofițerii și trupa fără preget”⁹. Iar „nerăbdarea începerii luptei e zugrăvită pe chipul fiecăruia”¹⁰.

4. În Ordinul de Zi dat la 9 iulie 1917 de comandantul Armatei a II-a române, „generalul Alexandru Averescu”¹¹, cu prilejul „declanșării ofensivei de la Mărăști”¹² și adresat ostașilor, se arată că „nici asprimea timpului de iarnă, nici grozăviile boalelor ce ne-au bîntuit, nici oboselile supraomenești la care ați fost supuși nu v-au putut clinti de la datoria sfîntă de apărători ai țarei în primejdie. Timp de 6 luni de zile, cu un curaj statornic și cu o vrednicie care se ridică mai presus de orice laudă,

nu numai că ați știut să zădărniciți toate opintirile desperate ale vrăjmașilor, făcând zid cu adevărat voinicesc și de netrecut din piepturile voastre, dar ați putut să vă și refaceți, pregătindu-vă pentru noi eforturi și astăzi sunteți mai tari ca oricând”¹³.

În continuarea acestui Ordin de Zi, s-a menționat :

„O S T A Ș I !

A sosit momentul mult așteptat de toată suflarea românească, de voi însă cu bună seamă mai mult decât de oricine, să reluăm lupta, pentru a răsturna zăgazul uricios, dincolo de care se aud gemetele părinților, fraților, copiilor noștri, sub apăsarea vrăjmașului hrăpăreț. Nu uitați că reluăm lupta pentru cea mai dreaptă și mai sfântă cauză : pentru izgonirea contro-pitorilor din căminele noastre”¹⁴.

5. Potrivit Ordinului de Operații nr. 124¹⁵, din 9 iulie 1917, artileria noastră a început în această zi bombardamentul „în sectorul ofensiv”¹⁶. A început, astfel, „seria marilor victorii ale armatei române, dovezi grăitoare ale vitalității și tăriei morale a poporului nostru”¹⁷. A început, astfel, „un episod strălucit al luptelor din vara anului 1917, o dovadă grăitoare a creșterii capacității militare a cadrelor de comandă ca și a elanului și vitejiei soldatului român”¹⁸.

Potrivit Ordinului de Operații nr. 1908, dat de Comandantul Armatei a II-a române, s-a precizat linia pe care trebuiau să înainteze „trupele sectorului ofensiv”¹⁹, stabilită anterior „prin ordinul de operațiuni nr. 1038 din 20.VI”²⁰, și s-a dispus că „atacul trebuie să înceapă la ora 4 a.m.”²¹.

În ziua de 11 iulie 1917, „la orele 4, o rachetă albă cu trei stele roșii vestea atacul”²². A fost nu un simplu atac ci *un veritabil moment istoric, plin de semnificație. Era momentul în care ostașii români, reprezentând întreaga noastră națiune, sub faldurile drapelului tricolor, au asaltat forțele inamice coto-pitoare. „Cu baioneta la armă, cu strigăte de ură !, ostașii noștri s-au năpustit asupra liniilor vrăjmașe”*²³. A început *Bătălia de la Mărăști, care a marcat nu numai vigoarea armatei române reorganizată ci și intrarea ei într-o acțiune de amploare și repurtarea unei strălucite victorii asupra dușmanului.*

6. *Regimentul 2 Vinători a fost unul din regimentele române care, acționând cu fermitate, competență și eroism, duse pînă la cotele cele mai înalte pentru îndeplinirea misiunilor încredințate, personifică la superlativ atît vitejia milita-rilor români cît și hotărîrea întregii suflări românești de a alunga forțele vrăjmașe de pe vatra strămoșească, în acel de neuitat an, 1917.*

7. Derularea succesiunii luptelor în care au fost angajate subunitățile Regimentului 2 Vinători în Bătălia de la Mărăști, începînd din ziua de 11 iulie 1917, *relevă impresionanta contribuție, de la ostași la comandant, a întregii unități. Ca un torent viu, de nestăvilît, militarii acestui brav regiment au măturat succesele rezistențe inamice, eliberînd poziție după poziție, marcînd victoriile de pe aceste locuri cu sînge de eroi.*

La 11 iulie 1917, „ostașii Regimentului 2 Vinători, urmașii eroilor care cu 40 de ani înainte cuceriseră reduta de la Grivița, s-au avîntat cu elan spre pozițiile dușmane”²⁴.

În darea de seamă a Comandamentului Armatei a II-a română „asupra luptelor care au avut loc în ziua de 11 iulie 1917, pe frontul de la Mă-răști“²⁵ se menționează : „Regimentul 2 Vinători este cel dintâi care a por-nit la asalt, la ora 4. La ora 4,15, acest regiment traversează rețelele de sîrmă prin 2 breșe făcute în dreptul uvrăjelor 114 și 115 și pătrunde în tranșeele inamice, în interiorul cărora s-a încins o luptă crîncenă, corp la corp. Artileria, lungind tirul, a barat atît intervenția rezervelor cît și re-tragerea luptătorilor rămași în lucrări. Lupta pentru curățirea tranșeelor a durat două ore. Aci, vînătorii au dat probă de curaj și eroism în cel mai înalt grad. La ora 6,30, regimentul reia înaintarea. La ora 9,30, el pune stăpînire pe Dealul Teișului. La ora 14,15, regimentul începe din nou miș-carea înainte, pentru a respinge inamicul, care se oprișe pe dealul Cotul Roșca și Dealul Viei. La ora 19, Regimentul 2 Vinători ocupă înălțimile de la nord, la Ciurucul, de la cota 423, unde se leagă cu Regimentul 4 Infan-terie, pînă la cota 420 (Dealul Viei)“²⁶.

În darea de seamă din această zi a „Corpului 2 Armată român“²⁷ se menționează că „trupele se opresc la ora 19 și se organizează pe pozițiile următoare : — Regimentul 4 Infanterie, pe Dealul Mare (est Cîmpurile) : — Regimentul 2 Vinători, pe înălțimile nord Ciurucul ; — Regimentele 17 și 18 Infanterie, pe înălțimile dintre Valea Babei și Valea Draceea Mare“²⁸. În cursul nopții de 11/12 iulie 1917, „au avut loc angajamente singeroase între patrurile adverse“²⁹.

În prima zi a Bătăliei de la Mă-răști, „trupele noastre au realizat în frontul inamic o spărtură de peste 10 km. Dizivia 218 infanterie germană, înfrîntă, a fost silită să se retragă în dezordine, urmărită îndeaproape de bravii noștri ostași“³⁰. Forțele inamice au fost surprinse „de impetuozitatea atacului trupelor noastre și de ritmul vertiginos în care s-a dezvoltat“³¹.

În ziua de 12 iulie 1917, Regimentul 2 Vinători s-a aflat „pe clina de sud a dealului Cotul Roșca și Dealul Viei, întinzîndu-se de la cota 423 pînă la cota 420“³². În aceeași zi, „între orele 12,30—15, Regimentele 4 In-fanterie și 2 Vinători sunt înlocuite pe front de trupele Diviziei 1 (Brigada 2 Infanterie)“³³. Regimentul 2 Vinători a fost trecut „sub ordinele Brigăzii 6 Infanterie“³⁴.

La 13 iulie 1917, Regimentul 2 Vinători a primit ordin „să înainteze prin Valea Tichirișului asupra Dealului Teiuș (cota 826), care trebuia cu-cerit, spre a întoarce rezistența inamicului de pe dealurile Ceardac și Bătă-ragă“³⁵. Efectuînd această „manevră învăluitoare“³⁶ la ora 12, Regimentul 2 Vinători a ajuns „aproape de Colțul sudic al pădurei de la nordul Văii Tichireș“³⁷. În această situație, „inamicul de pe Dealul Ceardac (cota 760), văzîndu-se întors, s-a retras în grabă spre cota 726 (Dealul Teiușu)“³⁸. Între timp, „inamicul de pe Dealul Bătăragă a continuat rezistența cu in-dirjire“³⁹.

În cursul nopții de 13/14 iulie 1917, „după lupte crîncene“⁴⁰, Regi-mentul 2 Vinători a reușit să ocupe „P.T. (Dealul Teiușu) și Dealul La Corbu“⁴¹.

În ziua de 14 iulie 1917, Regimentul 2 Vinători s-a aflat „în sectorul Valea Topești — Dealul La Rîpi — Dealul Frăsinet — cota 611 (vîrful Momia), inclusiv“⁴². Acționînd energic, „la ora 9,30, Regimentul 2 Vin-ători respinge pe inamic, cucerind satul Topești. Resturile fracțiunilor ina-mice care se retrăgeau în dezordine au fost urmărite pînă în satul Bir-sești“⁴³.

În „Istoricul acțiunilor din vara anului 1917 ale Regimentului 2 Vinători“⁴⁴ se consemnează, în ziua de 14 iulie, între altele : La ora 5 Regimentul 2 Vinători atacă cu „ambele batalioane în linia I“⁴⁵, iar „inamicul, complet derutat, e pus pe fugă“⁴⁶. Acțiunea „trupelor noastre e plină de îndrăzneală, nimic nu-i mai poate opri. Inamicul se retrage în fugă pe înălțimile din spatele Teișului, dar nici aici nu au liniște. Sînt din nou atacați și respinși pînă dincolo de Putna. A fost aici cel mai frumos episod al luptei : regimente întregi în completă dezordine se retrăgeau în mase prin apa Putnei, spre Dealul Dumei. Ai noștri petreceau, nu mai luptau, era o adevărată vinătoare“⁴⁷. Apa rîului „e înroșită de sîngele și leșurile inamicilor, loviți de mitralierele noastre, care trăgeau aștă dată mai în plin ca oricînd. Batalionul II ocupă Dealul Frăsinet, legîndu-se la dreapta cu I/2 Vinători, care ocupă cu posturi înaintate satul Topești și patrule spre Dealul Dumei. O recunoaștere făcută în satul Bărsești ne pricinuieste cîteva pierderi. Inamicul, în retragere, mai seceră încă cu mitralierele“⁴⁸. În continuare se consemnează : „noaptea se lasă încet și cuprinde în liniștea ei tristă gîndurile altor vinători ce rîvnesc mereu să meargă tot înainte, unde îi așteaptă copiii și mamele dragi“⁴⁹. În timpul nopții, „o companie din batalionul II ocupă înălțimea Momia Putnei, pe care se organizează, făcînd legătura la stînga cu Regimentul 3 Muscel. În zorii zilei, o secție de mitraliere susține înaintarea Regimentului 30, care trebuia să iasă la înălțimea noastră. Frontul se deplasează ceva mai înainte, ocupîndu-se poziția inamică. Gro-pile sînt pline de leșuri, care dau de lucru laei noștri. Românul e viteaz dar e și milos din fire. Morții inamici au fost strînși și îngropați, cu respectul ce se cuvine oricărui luptător ce cade pe cîmpul de onoare“⁵⁰. „În acest sector, Regimentul 2 Vinători a rămas pînă la 17 iulie, cînd a fost schimbat de Regimentul 30 Muscel“⁵¹. Regimentului 2 Vinători i se încredințează un alt sector⁵². Este „o poziție admirabilă, care domină pe a inamicului. De pe cotele 642 și 647 orizontul se deschide ochiului pînă departe spre Neruja. E mare nerăbdarea vinătorilor, pe care cu greu îi poți ține la loc. Gîndul lor zboară departe și ard de dorința de a porni mereu înainte“⁵³.

8. Pentru strălucita comportare a militarilor Regimentului 2 Vinători în Bătălia de la Mărăști, Drapelul unității a fost decorat cu Ordinul militar „MIHAI VITEAZUL“ cl. a III-a, prin Înalt Decret Nr. 928, din 21 VIII 1917⁵⁴. Acordarea celei mai înalte distincții militare românești Drapelului Regimentului 2 Vinători s-a făcut „pentru vitejia și avîntul extraordinar cu care au luptat ofițerii, subofițerii și soldații corpului în aprigele lupte din iulie 1917. Primind ordinul de a străpunge puternicul front german de pe Dealul Mărăști, regimentul a pornit cel dintîi la asalt și, pătrunzînd în tranșeele inamice, după o luptă înverșunată corp la corp, a silit pe apărători să fugă în dezordine. În aceeași zi, prin atacuri furioase la baionetă, i-a aruncat afară din tranșeele lor de pe dealurile Teișului, Roșu și cel de la est de Cîmpurile, iar în zilele următoare i-a împins pînă dincolo de rîul Putna. S-au capturat 5 ofițeri, 320 trupă, 4 tunuri antiaeriene, 2 obuziere de 105 mm, 14 mortiere de tranșee, un mortier de 117 mm, 6 mitraliere, 8 aruncătoare de grenade, peste 800 arme, 38 che-soane, 1 trăsură cu motor al unui balon și o imensă cantitate de munițiuni și material de război“⁵⁵.

Prin „ÎNALT ORDIN DE ZI NR. 40“⁵⁶, din 12 august 1917 „se citează fapta de abnegație a sergentului Ioan Frigorescu, din Regimentul 2 Vinători“⁵⁷. Se menționează : „Sergentul Frigorescu Ioan din Regimentul

2 Vinători, pierzându-și ochiul stîng și rămînînd desfigurat în urma rănirii cu o schije de obuz, n-a voit a fi reformat, cerînd favoarea de a fi retrimis la corpul său, pentru a se răzbuna, luptînd și apărînd Patria. Cereerea i-a fost admisă și îi face cinste. Se aduce acest act măreț la cunoștința tuturor ostașilor, spre a servi drept pildă de sacrificiu și de înălțător avînt moral⁵⁸.

9. Prezentarea și introducerea în circuitul științific a documentului „Istoricul acțiunilor din vara anului 1917 ale Regimentului 2 Vinători”⁵⁹ (Rev. Arhivelor, 1967, an X, nr. 1, p. 275—282) aduce o prețioasă contribuție, după cum se menționează pe drept, la întărirea sau chiar completarea datelor „cunoscute pînă în prezent cu privire la desfășurarea campaniei din 1917”⁶⁰.

Pentru reliefarea, în plenitudinea sa, a aportului substanțial și deosebit pe care l-au adus militarii Regimentului 2 Vinători în cadrul Bătăliei de la Mărăști, în iulie 1917, se impune, în mod necesar, continuarea investigațiilor și atașarea la istoricul acțiunilor de luptă la care a participat unitatea și a unor mențiuni rezultate din documente oficiale, întocmite în perioada respectivă sau la scurt timp după desfășurarea luptelor, în urma cunoașterii, examinării și aprecierii acestora. În acest cadru, o excepțională valoare, atît documentară, de atestare cu înaltă autoritate, cît și cu remarcabil rol cognitiv și educativ, prezintă mențiunile făcute în: „ÎNALT ORDIN DE ZI NR. 40”⁶¹; „Înalt Decret Nr. 928, din 21 VIII 917”⁶²; „Înalt Decret Nr. 849, din 11 VIII 917”⁶³; „Înalt Decret Nr. 850, din 11 VIII 917”⁶⁴ și „Înalt Decret Nr. 291, din 14 II 918”⁶⁵.

Mențiunile din Înalt Decret nr. 849/11 VIII 917; nr. 850/11 VIII 917 și nr. 291/14 II 918, prin care sînt înfățișate excepționalele fapte de arme săvîrșite de un număr de șapte ofițeri din Regimentul 2 Vinători în timpul Bătăliei de la Mărăști (iulie 1917), pentru care li s-a conferit cel mai înalt ordin militar românesc, Ordinul „MIHAI VITEAZUL”, cl. a III-a, se impun a fi redatate într-un cadru unitar, indisolubil legat de istoricul acțiunilor de luptă.

Pentru vitejia remarcabilă, avîntul, competența, ingeniozitatea și eficiența în luptele crîncene în care a fost angajat Regimentul 2 Vinători în cadrul Bătăliei de la Mărăști, din luna iulie 1917, următorii șapte ofițeri au fost decorați cu Ordinul „MIHAI VITEAZUL” cl. a III-a :

9.1. *Slt. ALEXANDRESCU GHEORGHE*, „pentru vitejia și avîntul cu care a luptat în iulie 1917, fiind primul intrat în foc în luptele de la Mărăști, Roșculeț, Ciucurul, cît și la atacul punctului Teișul, cerînd să atace satul Bîrsești, din Valea Putnei; l-a cucerit căzînd rănit de 4 gloanțe de mitralieră”⁶⁶. (Î.D., Nr. 850, din 11 VIII 917)⁶⁷.

9.2. *Slt. rez. BĂLANESCU T. IOAN*, „pentru vitejia și avîntul fără seamăn ce a arătat în cursul operațiilor ofensive din iulie 1917, cînd, la Mărăști, a intrat cu patrulele de recunoaștere în tranșeele inamice, atacînd cu grenade. În a doua noapte, a recunoscut rețele noi de sîrmă executate de inamic, pe care, semnalîndu-le, le-a distrus, înlesnind atacul trupelor noastre”⁶⁸. (Î.D., Nr. 850, din 11 VIII 917)⁶⁹.

9.3. *Slt. BUNESCU GHEORGHE*, „pentru vitejia și avîntul ce a arătat în toate luptele din iulie 1917. Fiind detașat la Divizie și aflînd că regimentul său începe luptele, a cerut a merge la compania ce instruisese, sosînd cu 30 minute înainte de începerea atacului. A plecat cu batalionul din linia I-a, contribuind la cucerirea redutelor 114 și 115 după Dealul Mărăști”⁷⁰. (Î.D., Nr. 850, din 11 VIII 917)⁷¹.

9.4. Lt. rez. ROMALO GRIGORE, „pentru vitejia și avîntul excepțional cu care în dimineața zilei de 11 iulie 1917, năpustindu-se asupra redutei Nr. 114 de pe frontul Mărășești (Mărăști), în fruntea primului val de asalt, a cucerit poziția, înlesnind regimentului ruperea frontului inamic în acel punct“⁷². (Î.D., Nr. 291, din 14 II 1918)⁷³.

9.5. Maior BEREȘTEANU GHEORGHE, „pentru vitejia cu care la 11 iulie 1917, în fruntea companiei a 7-a din Batalionul ce comanda la Mărăști, a atras focul inamicului concentrat în flancul și spatele batalionului care executa ruperea frontului, dînd astfel posibilitatea să se efectueze ruperea frontului dușman“⁷⁴. (Î.D., Nr. 849, din 11 VIII 1917)⁷⁵.

9.6. Maior MARINESCU GABRIEL, „pentru spiritul de sacrificiu și dragostea de țară cu care a fost animat cerînd să lupte în linia I-a cu Batalionul său la ruperea frontului german de la Mărăști, unde, la 11 iulie 1917, a cucerit uvrajele 114 și 115, prin care a realizat ruperea frontului inamic“⁷⁶. (Î.D., Nr. 849, din 11 VIII 1917)⁷⁷.

9.7. Locotenent-Colonel BUTESCU MIHAIL, comandantul Regimentului 2 Vinători, „pentru vitejia cu care a condus regimentul la 11 iulie 1917, la atacul pozițiilor inamice din Dealurile Mărăști și Teișului, punînd stăpînire pe uvrajele 114 și 115“⁷⁸. (Î.D., Nr. 849, din 14 VIII 1917)⁷⁹.

Sînt documente de maximă importanță, prin conținutul lor care atestă strălucite fapte de arme, care străbat timpul, așezate la loc de cinste în file de istorie. Ele relevă elocvent calitățile deosebite de care au dat dovadă ofițerii Regimentului 2 Vinători în Bătălia de la Mărăști, confirmînd competența, capacitatea de conducere, vitejia și hotărîrea, pregnant manifestată în lupte, pentru îndeplinirea exemplară și cu deplin succes a misiunilor încredințate. Prin alese virtuți ostășești, ofițerii Regimentului 2 Vinători au imprimat subunităților un ritm viu în desfășurarea atacului, impetuozitate, ingeniozitate, combativitate, coeziune în atac, împletite cu eroism pînă la cel mai înalt grad. Sînt fapte de arme care s-au înscris cu litere de aur în filele nepieritoare ale istoriei poporului român.

10. După 64 de ani, prin această modestă lucrare, se aduce un omagiu militarilor români din bravul Regiment 2 Vinători, care, în zilele fierbinți și de neuitat ale Bătăliei de la Mărăști, în decurs de numai 4 zile, cu un avînt și o vitejie uimitoare, „de la prima izbire“⁸⁰ cu forțele inamice, prin suita succeselor remarcabile repurtate în lupte, au dat o strălucire deosebită Drapelului tricolor al unității. Pe drept se poate aprecia că Regimentul 2 Vinători s-a înscris prin faptele de arme săvîrșite în zilele Bătăliei de la Mărăști între cele mai brave regimente din primul război mondial, în campania anului 1917.

Generație după generație, trecînd prin Piața Mărăști din Timișoara⁸¹, trebuie să-și îndrepte gîndul măcar un moment înspre militarii care au luptat atunci, în 1917, cu eroism și au învins.

- 1 N. N. Constantinescu ; I. Cupşa, *Efortul militar şi material al României în anii primului război mondial*, în *Anale de istorie*, anul XXIII, 3, 1977, p. 15.
- 2 I.M.P.R., p. 162.
- 3 *Ibidem*.
- 4 I. Burlacu, *File din istoria glorioasă a campaniei armatei române din anul 1917*, în *Revista Arhivelor*, anul X, 1967, nr. 1, p. 276 (în continuare : *F.I.*, 1917).
- 5 *Ibidem*.
- 6 *Ibidem*.
- 7 *Ibidem*.
- 8 *Ibidem*.
- 9 *Ibidem*.
- 10 *Ibidem*.
- 11 *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz, documente militare*. Centrul de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară. Volum întocmit de : colonel Constantin Căzănişteanu (coordonator), colonel dr. Vasile Alexandrescu, colonel Aurelian Miriţă, Dorina Rusu, locotenent-major Dumitru Dobre, Editura Militară, Bucureşti, 1977 (în continuare : *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz, documente militare*) ; doc. nr. 42, rez. doc. p. XXIV.
- 12 *Ibidem*.
- 13 *Ibidem*, p. 73—74.
- 14 *Ibidem*, p. 74.
- 15 *Ibidem*, doc. nr. 43, f. 75.
- 16 *Ibidem*.
- 17 *F.I.*, 1917, p. 275.
- 18 I.M.P.R., p. 166.
- 19 *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz, documente militare*, doc. nr. 48, p. 86.
- 20 *Ibidem*.
- 21 *Ibidem*.
- 22 General-maior dr. Ion Cupşa, *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz*, Editura Militară, 1977, p. 27 (în continuare : *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz*).
- 23 *Ibidem*.
- 24 *Ibidem*, p. 28.
- 25 *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz, documente militare*, doc. nr. 51, rez. doc. p. XXV.
- 26 *Ibidem*, p. 99—100.
- 27 *Ibidem*, rez. doc. nr. 49, p. XXIV.
- 28 *Ibidem*, doc. nr. 49, p. 90.
- 29 *Ibidem*, doc. nr. 51, p. 100.
- 30 *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz*, p. 30.
- 31 *Ibidem*.
- 32 *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz, documente militare*, doc. nr. 57, p. 116.
- 33 *Ibidem*, p. 117.
- 34 *Ibidem*.
- 35 *Ibidem*, doc. nr. 65, p. 133.
- 36 *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz*, p. 33.
- 37 *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz, documente militare*, doc. nr. 65, p. 133.
- 38 *Ibidem*.
- 39 *Ibidem*.
- 40 *Ibidem*.
- 41 *Ibidem*.
- 42 *Ibidem*, doc. nr. 68, p. 141.
- 43 *Ibidem*, p. 141—142.
- 44 *F.I.*, 1917, p. 279.
- 45 *Ibidem*.
- 46 *Ibidem*.
- 47 *Ibidem*.
- 48 *Ibidem*.
- 49 *Ibidem*.
- 50 *Ibidem*.
- 51 *Ibidem*.
- 52 *Ibidem*.
- 53 *Ibidem*.

- ⁵⁴ * * * Ministerul de Război, *Anuarul ofițerilor și Drapelul Armatei Române* că-
rora li s-au conferit Ordinul „MIHAI VITEAZUL”, Atelierele grafice Sococ. & Co.,
București (f.a.). p. 161, poz. nr. 12 (în continuare : Ordinul „Mihai Viteazul”).
- ⁵⁵ Mărăști, Mărășești, Oituz, doc. nr. 190, p. 371—372 ; Ordinul „Mihai Viteazul”,
p. 161, poz. nr. 12.
- ⁵⁶ *Ibidem.* doc. nr. 172, p. 346.
- ⁵⁷ *Ibidem.* rez. doc. nr. 172, p. XXXIV.
- ⁵⁸ *Ibidem.* p. 346.
- ⁵⁹ *F.I.*, 1917, p. 275.
- ⁶⁰ *Ibidem.*
- ⁶¹ Ordinul „Mihai Viteazul”.
- ⁶² *Ibidem.*
- ⁶³ *Ibidem.*
- ⁶⁴ *Ibidem.*
- ⁶⁵ *Ibidem.*
- ⁶⁶ *Ibidem.* p. 95, poz. nr. 140.
- ⁶⁷ *Ibidem.*
- ⁶⁸ *Ibidem.* p. 95, poz. nr. 141.
- ⁶⁹ *Ibidem.*
- ⁷⁰ *Ibidem.* p. 94, poz. nr. 139.
- ⁷¹ *Ibidem.*
- ⁷² *Ibidem.* p. 125, poz. nr. 228.
- ⁷³ *Ibidem.*
- ⁷⁴ *Ibidem.* p. 92, poz. nr. 132.
- ⁷⁵ *Ibidem.*
- ⁷⁶ *Ibidem.* p. 92, poz. nr. 131.
- ⁷⁷ *Ibidem.*
- ⁷⁸ *Ibidem.* p. 91, poz. nr. 130.
- ⁷⁹ *Ibidem.*
- ⁸⁰ Mărăști. Mărășești, Oituz, *documente militare*, doc. nr. 64, p. 128.
- ⁸¹ * * * Municipiul Timișoara, *Ghidul străzilor*, 1980, D.3, tipărit de Întreprinderea
Poligrafică Banat din Timișoara.

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN BANAT ȘI MAREA UNIRE DIN 1918

VASILE DUDAS

Marea Unire din anul 1918 a fost rezultatul unui îndelungat proces istoric, expresia necesității legitime a evoluției societății românești, consecința luptei eroice duse de poporul nostru de-a lungul veacurilor pentru făurirea unui stat național unitar. Un rol important în acțiunile întreprinse pentru desăvîrșirea statului național unitar român l-a avut mișcarea muncitorească și socialistă. Este cunoscut faptul că, încă de la apariția sa pe scena istoriei, proletariatul a înscris pe steagul său de luptă, alături de dezideratul eliberării sociale, și pe cel al unității naționale.

Începînd cu veacul trecut, socialiștii români, relevînd însemnătatea deosebită a actului de la 24 ianuarie 1859, au subliniat că aceasta reprezintă doar începutul procesului de făurire a statului unitar. Făcînd cunoscută dorința socialiștilor de a participa la lupta pentru dezrobirea românilor aflați sub stăpînire străină, revista socialistă intitulată simbolic „Dacia viitoare” sublinia, într-un număr apărut în anul 1883 : „Nu vom avea o zi, un ceas de odihnă pe cît timp un frate al nostru va geme în lanțurile sclaviei și vom lupta necurmat, așteptînd cu nerăbdare și credință în viitor fericita zi cînd, mină în mină, vom putea striga liberi și împreună : Trăiască România”¹.

Dezlănțuirea primului război mondial, în vara anului 1914, organizată de către marile puteri imperialiste ale Europei, angajate în lupta pentru reîmpărțirea lumii, apărarea de noi teritorii și bogății au dus la intensificarea contradicțiilor sociale și naționale și în localitățile Banatului. Sub loviturile puternice ale mișcărilor pentru dreptate socială și eliberare națională precum și sub loviturile primite pe toate fronturile de luptă din partea forțelor militare ale Antantei, criza care cuprinsese monarhia austro-ungară a intrat, începînd cu a doua jumătate a anului 1918, în faza ei finală. În centrele urbane și rurale bănățene, la fel ca pe cuprinsul întregii Transilvanii, au loc mari acțiuni protestatare, în cadrul lor mii de oameni ai muncii exprimîndu-și nemulțumirile față de măsurile luate pentru continuarea războiului, încheierea imediată a păcii, îmbunătățirea condițiilor de muncă și viață, dreptul popoarelor subjugate la autodeterminare². În acest climat de puternică efervescență revoluționară, la sfîrșitul lunii octombrie izbucnește revoluția burghezo-democratică. Ea a avut un caracter larg, antrenînd, alături de clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea progresistă, toate forțele înaintate ale vremii.

În urma contactelor dintre conducătorii mișcării socialiste din Ardeal și Banat și ai Partidului național, la începutul lunii noiembrie își începe activitatea la Arad Consiliul Național Român Central, alcătuit din cîte 6 reprezentanți ai fiecărui partid. Ei aveau ca obiectiv coordonarea și pre-

gătirea actului final al unirii Transilvaniei și Banatului cu România. Între cei 6 reprezentanți socialiști figura și numele lui Iosif Renoi, muncitor din Bocșa³.

Aducînd la cunoștința cititorilor săi marele eveniment, gazeta socialistă „Adevărul“, organul central al socialiștilor ardeleni și bănățeni, sublinia, într-un articol intitulat „Întreg poporul român se alătură la Consiliul Național“, că „muncitorimea română declară că se alătură cu trup și suflet la Consiliul Național și așteaptă ca el să fie la înălțimea chemării“⁴.

Începînd cu primele zile ale lunii noiembrie, mișcarea de eliberare națională a atins cotele de vîrf. În timp ce la orașe muncitorii organizau puternice acțiuni de clasă, în multe centre industriale puterea locală a trecut în mîna unor sfaturi sau consilii muncitorești, la sate locuitorii îi alungau prin forță pe reprezentanții vechii administrații, alegînd în locul lor consilii și gărzi naționale locale, ceea ce, de fapt, reprezenta introducerea administrației românești. În mai multe localități, muncitorii, țărăni și intelectuali au acționat împreună în cadrul consiliilor și gărzilor naționale.

Cu ocazia adunării care a avut loc la Bocșa Română în prima jumătate a lunii noiembrie, secția din localitate a P.S.D. a aderat la Consiliul național român local. Aceeași hotărîre a luat-o și organizația din Bocșa Montană. La sfîrșitul adunării populare organizate aici în ziua de 10 noiembrie, participanții au intonat, alături de cîntece naționale, și mai multe cîntece muncitorești⁵.

La 20 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central anunța printr-un manifest convocarea unei mari adunări naționale pentru ziua de 1 decembrie la Alba Iulia, unde reprezentanții tuturor claselor sociale, ai întregului popor român urmau să hotărască „soarta neamului nostru... pentru vecie“⁶. Organizațiile social-democrate erau chemate să-și trimită, fiecare, delegați „ca reprezentanți ai muncitorimii organizate“⁷.

Salutînd hotărîrea luată, „Adevărul“, prin intermediul unui articol de fond intitulat „La Alba Iulia“, făcea un vibrant apel maselor, să participe în număr mare la marele forum național anunțat. „Acolo, la Alba Iulia, — sublinia periodicul socialist — se va arăta, în primul rînd, că națiunea română, care veacuri de-a rîndul a suportat jugul robiei naționale, voiește să devină acum liberă și să se contopească într-un singur stat național“⁸.

Lupta pentru desăvîrșirea dezideratului național s-a manifestat unitar. Colaborarea deplină dintre Partidul Național Român și Partidul Social-Democrat este atestată de numeroase documente ale vremii. Astfel, în preajma Marii Adunări Naționale, cunoscuta publicație „Românul“, care apărea la Arad, a publicat mai multe articole în care se sublinia acordul perfect de vederi între cele două partide⁹.

Pe parcursul celor 10 zile care au precedat adunarea, în localitățile Banatului au avut loc întruniri în vederea alegerii delegaților. În cadrul lor, organizațiile social-democrate s-au pronunțat cu hotărîre pentru unirea cu România și înfăptuirea unor reforme democratice. „Toți muncitorii români din Reșița eram de părere că e imperios să participăm neapărat la Marea Adunare de la Alba Iulia“¹⁰, nota în memoriile sale unul din liderii socialiști locali. În urma întrunirii organizației social-democrate locale a fost aleasă o delegație care a primit mandatul de a vota pentru înfăptuirea unității naționale.

Adunări asemănătoare au avut loc și în alte localități urbane : Timișoara, Lugoj, Bocșa Montană, Bocșa Română, Văliug, Dognecea, Caransebeș etc. Delegaților aleși cu aceste privilegii, dintre care-i amintim pe Petru Birnau, Gheorghe Porojanin, Iosif Renoi, Traian Novac, George Urzică, li s-au alăturat reprezentanții reuniunilor de meseriași precum și aleși localităților rurale din împrejurimile centrelor industriale, unde muncitorii au participat alături de ceilalți locuitori la desemnarea celor ce urmau să-i reprezinte la Alba Iulia ¹¹.

La 30 noiembrie au loc dezbaterile legate de redactarea finală a proiectului de declarație ce urma a fi prezentată marelui forum național. Alături de ceilalți reprezentanți ai muncitorimii, delegații socialiști bănățeni au participat activ la dezbateri. Luându-se în discuție rezoluția adunării, Traian Novac, delegatul muncitorimii din Timișoara, a propus ca în cadrul acestui document să fie formulată unirea cu România iar nu cu „regatul român“, cum fusese formulat înainte, ceea ce a și fost acceptat.

Faptul că în declarația de la Alba Iulia au fost cuprinse o serie de revendicări cu caracter larg democratic ca : votul universal, reforma agrară, libertatea și egalitatea în drepturi pentru toți cetățenii țării, legislație muncitorească la nivelul celor mai avansate state ale Europei, s-a datorat, în primul rând, luptei hotărâte a maselor largi populare, în frunte cu clasa muncitoare.

Semnificativ pentru popularitatea de care se bucurau reprezentanții organizațiilor social-democrate bănățene este faptul că Traian Novac a făcut parte din secretariatul adunării iar la sfârșitul întrunirii a fost cooptat, alături de Petru Birnau, președintele sfatului muncitoresc din Reșița, în colectivul Marelui sfat național.

În istorica zi de 1 Decembrie 1918, cei 150 de reprezentanți ai social-democrației române, împuterniciți ai celor peste 70 000 de muncitori organizați, au hotărât, alături de toți reprezentanții poporului român, unirea cu România a tuturor teritoriilor locuite de români din cadrul fostei monarhii dualiste ¹². În numele lor, a luat cuvântul, în fața celor 1 228 de delegați prezenți, Iosif Jumanca. Din relatările publicațiilor vremii care și-au trimis reprezentanți la Alba Iulia, rezultă că entuziasta sa expunere a fost întreruptă de mai multe ori de aplauze furtunoase. În numele muncitorimii române de pe întreg cuprinsul Transilvaniei și Banatului, el a subliniat cu acest prilej următoarele : „Noi venim azi, ca adevărați reprezentanți ai muncitorimii române... ca să declarăm preacinstitei adunări naționale, în fața social-democrației internaționale, că și noi sintem pentru unirea tuturor românilor și că sintem gata să luptăm cu toate mijloacele pentru înfăptuirea acestei uniri“ ¹³.

Poziția adoptată de socialiștii transilvăneni și bănățeni a primit adeziunea deplină a socialiștilor din vechea Românie, care, într-o declarație adoptată după unire, arătau : „Ca socialiști români, internaționaliști, să luptăm cu bucurie, dezrobirea națională a poporului român“, adăugind în continuare că „România nouă, de astăzi, trebuie să devină România socialistă de mîine“ ¹⁴, prefigurînd astfel continuarea luptelor maselor populare pentru împlinirea, în condițiile României unite, a tuturor obiectivelor cu caracter social, pentru transformarea socialistă a societății românești.

- ¹ *Dacia viitoare*, an I, nr. 1, din 1883.
- ² „*Românul*“, anul VII, nr. 1, din 26 oct./8noiembrie 1918.
- ³ „*Drapelul*“, nr. 116, din 30 octombrie/12 noiembrie 1918.
- ⁴ „*Adevărul*“, anul XIV, nr. din 28 oct./10 noiembrie 1918.
- ⁵ Al. Porțeanu, *Mișcarea muncitorească din Transilvania și desăvârșirea unității statale a României*, în *Studii*, tom 21, nr. 6/1968, p. 1058.
- ⁶ „*Românul*“, an VII, nr. 11, din 8/21 noiembrie 1918.
- ⁷ *Ibidem*.
- ⁸ „*Adevărul*“, an XIV, din 17 noiembrie/1 decembrie 1918.
- ⁹ „*Românul*“, an VII, nr. 15, din 13/27 noiembrie 1918, nr. 16, din 15/28 noiembrie 1918.
- ¹⁰ I. D. Suciș, *Banatul și unirea din 1918*, în *Studii*, tom 21, nr. 6, din 1968, p. 1096.
- ¹¹ Potrivit legitimației eliberate la 14 noiembrie (stil vechi) 1918, delegatul organizației social-democrate din Lugoj era „încredințat să participe și să vorbească în numele muncitorilor români organizați din Lugoj la adunarea națională română ce se va ține la Alba Iulia, duminică la 17 noiembrie (stil vechi) 1918“, Arhiva Muzeului Unirii Alba Iulia, fond Documentele Unirii, vol. I, f. 967. O legitimație asemănătoare a fost întocmită și pentru Traian Novac, muncitor țimplar, delegatul organizației social-democrate din Timișoara (*Idem*, vol. I, f. 973).
- ¹² I. D. Suciș, *op. cit.*, p. 1100.
- ¹³ „*Izbinda*“, an I, nr. 26, din 24 noiembrie/7 decembrie 1918.
- ¹⁴ „*Socialismul*“, an IX, nr. 37, din 17 februarie 1919.

FAURIREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN — ETAPĂ NOUĂ, SUPERIOARĂ ÎN MIȘCAREA REVOLUȚIONARĂ ȘI DEMOCRATICĂ DIN ROMÂNIA

prof. univ. dr. NICOLAE PETREANU

Expresie a necesității politice a timpului, care a decurs din locul și rolul crescând al clasei muncitoare în viața societății românești, făurirea Partidului Comunist Român, la Congresul din mai 1921, a încununat o perioadă de creștere impetuoasă a mișcării revoluționare și, totodată, a ridicat pe o treaptă superioară activitatea detașamentului de avangardă, revoluționar al clasei muncitoare din România.

Partidul Comunist Român este moștenitorul întregului tezaur al tradițiilor revoluționare ale clasei muncitoare, ale organizațiilor sale politice și profesionale, exponentul fidel al intereselor vitale ale întregului nostru popor. În constituirea partidului comunist s-au îngemănat trăsăturile pozitive și sensurile progresiste ale mișcării muncitorești, revoluționare anterioare, s-au afirmat mai pregnant și în termeni de acțiune practică țelurile fundamentale ale proletariatului și, odată cu ele, aspirațiile înaintate ale poporului român.

„Crearea Partidului Comunist Român pe baza ideologiei marxist-leniniste — se arată în Programul P.C.R. — a marcat o etapă nouă, superioară, atât pe plan politic și ideologic, cât și organizatoric în mișcarea revoluționară din România, în dezvoltarea detașamentului de avangardă al clasei muncitoare“, acest eveniment, de o uriașă importanță, dând un nou și puternic avânt luptelor politice și sociale desfășurate de masele largi populare din țara noastră¹.

Făurirea statului național unitar român, deziderat realizat prin lupta neabătută a celor mai înaintate forțe ale societății, a maselor largi populare, a creat condiții favorabile pentru dezvoltarea forțelor de producție, pentru afirmarea și unificarea la dimensiunile întregii țări a mișcării muncitorești și a tuturor forțelor progresiste, a determinat noi perspective pentru progresul României. În perioada ce a urmat, au fost adoptate însemnate reforme cu un caracter burghezo-democratic, cum au fost: votul universal, reforma agrară, reforma administrativă, reforma financiară. A fost adoptată o nouă constituție, care, reflectând realitatea desăvârșirii unității statale, definea România ca „un stat național unitar și indivizibil“ și proclama caracterul independent și suveran al statului român.

Schimbările produse în evoluția economică și social-politică a țării au fost însoțite de o vie efervescență politică și ideologică, în centrul căreia un rol tot mai important îl are clasa muncitoare, clasa cea mai avansată

a societății. În acești ani, a crescut într-o măsură importantă forța proletariatului, capacitatea lui de a se situa în avangarda mișcării generale progresiste. Totodată, s-a manifestat, cu o intensitate nemaicunoscută pînă atunci, mișcarea oamenilor muncii, a unor largi și diverse categorii sociale, care s-au alăturat luptei clasei muncitoare pentru rezolvarea democratică a marilor și complexelor probleme care se puneau, cu acuitate, în fața societății românești.

Condițiile social-economice și politice interne, marcate îndeosebi de uriașele distrugerii și pierderi materiale și umane cauzate prin ocuparea, în timpul războiului, a unei mari părți a țării, pe de o parte, operațiile militare și jaful puterilor centrale cotropitoare ca și influența conjuncturii internaționale, pe de altă parte, au determinat un puternic avînd revoluționar al maselor populare, care a avut loc în condițiile creșterii mișcării revoluționare pe plan internațional. Puterea Sovietică se consolida, înfrîngînd contrarevoluția internă și intervenția imperialistă. În noiembrie 1918 au izbucnit revoluții burghezo-democratice în Germania, Ungaria, Cehoslovacia, Austria. În Ungaria, în martie 1919, revoluția burghezo-democratică s-a transformat în revoluție socialistă, ducînd la instaurarea, pentru un scurt timp, a puterii muncitorești. În 1919, în diferite orașe și provincii din Germania clasa muncitoare a preluat vremelnice puterea. În aceste împrejurări, țelurile unei noi orînduiri sociale, lipsite de exploatare, au devenit un ideal care a fost îmbrățișat de sute de milioane de oameni de pe întregul glob.

În ambianța revoluționară a acestor ani, mișcarea socialistă din România a devenit, în scurt timp, o forță politică de masă, înregistrîndu-se un flux puternic al muncitorilor și al altor categorii de oameni ai muncii spre organizațiile socialiste, sindicale și de tineret. Faptul că în elaborarea concepției sale programatice partidul clasei muncitoare a ținut seama de realitățile țării, pronunțîndu-se, de pe pozițiile cele mai înaintate, asupra tuturor problemelor care preocupau societatea românească, s-a răsfrînt pozitiv asupra evoluției sale organizatorice, a creșterii influenței lui în rîndurile maselor muncitoare. Este concludent faptul că, la sfîrșitul anului 1919, Partidul Socialist era singura forță politică din țară care avea organizații pe întregul teritoriu național iar efectivul său se ridica la aproape 150 000 de membri. O creștere vertiginoasă a cunoscut și mișcarea sindicală, încît de la cîteva mii de membri ai sindicatelor, cîți erau în anii războiului, ea a ajuns să cuprindă, în 1920, aproape un sfert de milion de membri.

Realizarea statului unitar precum și cerințele transformării democratice a societății românești în ansamblul ei, făceau imperios necesară unificarea pe scară națională a mișcării muncitorești și revoluționare, a tuturor forțelor politice înaintate ale țării. Exprimîndu-și satisfacția pentru înfăptuirea unității statale, Comitetul Executiv Provizoriu al Partidului Socialist din România și Comisia Generală Provizorie a Sindicatelor s-au adresat tuturor forțelor socialiste, chemîndu-le să formeze „un singur bloc socialist, un singur partid proletar, care să ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Romînie spre realizarea idealului ei socialist”². Procesul profund și rapid de radicalizare prin care trecea mișcarea muncitorească din România în acești ani a fost însoțit de ample dezbateri politico-ideologice. În acest scop, au fost reeditate unele lucrări teoretice ale militanților partidului, au fost traduse și publicate articole, fragmente ale unor opere ale lui K. Marx, Fr. Engels și V. I. Lenin. Și-a reluat activitatea

cercul de studii sociale „Ștefan Gheorghiu“, din Capitală, apoi cercurile similare din Iași, Ploiești, Cîmpina, Brăila, Craiova, Turnu-Severin etc.

În a doua jumătate a lunii noiembrie și la începutul lunii decembrie 1918, au avut loc ample dezbateri, atât în Comitetul Executiv al partidului, cât și în organizațiile locale, cu privire la elaborarea unui nou program, care să reflecte într-o măsură mai mare mutațiile și transformările calitative care aveau loc ori erau în curs de desfășurare în mișcarea muncitorească din țara noastră. În Proiectul de program al Partidului Socialist din România, dat publicității la 9 decembrie 1918, se sublinia ideea că dezvoltarea partidului clasei muncitoare era urmarea firească a agravării contradicțiilor capitalismului, că el trebuie să fie un partid de clasă, revoluționar, care să se inspire din învățătura socialismului științific. Scopul partidului era, după cum se arăta în document, desființarea exploatării de orice fel, prin trecerea mijloacelor de producție în stăpânirea societății. Proiectul de program sublinia că, fiind un partid revoluționar, Partidul Socialist va lupta pentru „cucerirea prin orice mijloc a puterii politice din mâinile burheziei“, „va depune toate eforturile pentru trezirea, educarea și organizarea muncitorimii, de la sate și din orașe“, pentru ca, „făcînd-o conștientă asupra idealului comunist — idealul ei de clasă —, s-o pregătească pentru momentul decisiv al realizării societății socialiste“³. Lupta pentru libertăți democratice trebuia să constituie una din coordonatele principale ale activității Partidului Socialist. Revoluția socialistă nu mai reprezenta un „ideal“ îndepărtat ci, fiind abordată în termeni de acțiune apropiată, direcționa întreaga mișcare și activitate a proletariatului, a maselor muncitoare din România. Reflectînd această orientare, Partidul Social-Democrat din România și-a schimbat denumirea în Partidul Socialist din România, subliniind și prin aceasta delimitarea față de vechile partide tradiționale ale social-democratismului.

O semnificație deosebită pe linia unificării mișcării muncitorești în cadrul statului național unitar a avut-o Conferința Partidului Socialist, din 23—26 mai 1919, ținută la București, la lucrări participînd delegați de pe întregul teritoriu al României. Măsurile organizatorice adoptate au favorizat constituirea, în decembrie 1919, a Consiliului general al Partidului Socialist, organul reprezentativ al întregii mișcări socialiste din România. Făcînd o analiză a dezvoltării societății românești, programul adoptat de conferință sublinia ideea că : „O dată cu dezvoltarea industriei s-a creat și în România un proletariat industrial care, ca și proletariatul din țările înaintate, este o clasă revoluționară, chemată a-și îndeplini misiunea istorică în evoluția societății românești“⁴.

Definind caracterul și conținutul activității politice a clasei muncitoare, programul relua și sublinia ideile din decembrie 1918 conform cărora partidul clasei muncitoare, călăuzit de principiile socialismului științific, urmărește desființarea exploatării omului de către om, „prin trecerea mijloacelor de producere... din proprietatea particulară în proprietatea întregii societăți“. În program era exprimată și concepția partidului în problema puterii politice, subliniindu-se că Partidul Socialist din România, ca detașament de avangardă al clasei muncitoare, urmărește „desființarea exploatării sub orice formă și cucerirea puterii politice de către proletariat“.

În elaborarea programului s-a avut în vedere ca el să corespundă într-un înalt grad condițiilor concret-istorice și stadiului în care se afla atunci statul român. Tot în această direcție, conferința a adoptat o platformă electorală, în care erau nominalizate și concretizate problemele ma-

jore ale societății românești, precum și poziția partidului clasei muncitoare față de revendicările maselor populare.

Existența unor neclarități ca și prezența unor lideri reformiști în conducerea partidului au făcut ca, în același document, în care erau înscrise dezideratele imediate și de perspectivă ale mișcării revoluționare, să fie trecută și teza potrivit căreia orînduirea socialistă urma „să se desemneze și să se precizeze în însăși societatea burgheză, printr-o înnoire adîncă a cadrelor și așezămintelor sale”⁵, ceea ce presupunea o atitudine pasivă, de desfășurare a unor acțiuni muncitorești în limitele îngăduite de regimul burghez. Cu toată prezența unor asemenea confuzii, referitoare, cu deosebire, la practica revoluționară, programul conținea o serie de prevederi înaintate, care-l situau în fruntea celor mai avansate programe ale vremii.

O caracteristică a documentelor programatice care au apărut în această perioadă relevă preocuparea socialistilor de a aplica în mod creator principiile socialismului științific la realitățile României, subliniindu-se, totodată rolul factorilor interni și, deopotrivă, al condițiilor specifice românești. „Teoria marxistă care ne călăuzește — se scria în „Socialismul” — ne impune să cunoaștem, în rîndul dintii, împrejurările în care trăim, mediul țării noastre, solul în care trebuie să săpăm și fiecare să așezăm temelia organizațiilor noastre. Să clădim casa noastră pe temelia de piatră masivă, ca nici furtunile să nu o clatine, nici șuvoaiele să nu o miște, nici cutremurile să nu o zdruncine”⁶, aceasta însemnînd „că aplicarea socialismului într-o țară se deosebește de aplicarea lui într-alta, după cum deosebite sînt condițiile în care el trebuie să fie aplicat”⁷.

Ancorat în realitățile social-politice ale țării, partidul clasei muncitoare și-a spus cuvîntul și a preconizat soluții în toate problemele care frământau societatea românească, militînd pentru : cucerirea de libertăți general-democratice, lichidarea proprietății moșierești, îmbunătățirea condițiilor generale de viață ale poporului, asigurarea independenței economice și politice a țării, împotriva aservirii ei de către monopolurile imperialiste. Poziția înaintată a Partidului Socialist față de problemele fundamentale care se puneau în fața societății românești a dus la creșterea influenței sale în rîndul clasei muncitoare, a maselor largi populare, fapt oglindit și cu prilejul alegerilor parlamentare din acei ani. Astfel, în pofida faptului că Partidul Socialist a luat hotărîrea de a se abține de la alegerile parlamentare din noiembrie 1919 — hotărîre ce constituie o greșeală tactică, motivată de faptul că alegerile urmau să se desfășoare în condițiile menținerii stării de asediu —, candidații săi, care se înscriseră deja pe listele electorale, au întrunit 273 303 voturi, obținînd 7 mandate în Adunarea deputaților. În anul 1920, cînd cadrul electoral nu mai era **legat** de starea de asediu iar partidul clasei muncitoare a avut posibilitatea să participe la campania electorală, el a reușit să obțină 21 de mandate în Cameră și 3 mandate în Senat.

Odată cu procesul de clarificare ideologică și politică în mișcarea muncitorească, are loc o creștere neconținută a acțiunilor revendicative, a luptei generale a maselor populare pentru apărarea libertăților general-democratice și ameliorarea condițiilor de viață, culminînd cu greva generală din octombrie 1920, cel mai important moment din istoria luptelor de clasă anticapitaliste din România. Această mare ridicare la luptă a constituit o puternică manifestare a clasei muncitoare pentru drepturi și libertăți politice, dînd o puternică lovitură intențiilor guvernului Averescu de a cîrmui țara printr-un regim autoritar, dictatorial ; cercurile guvernante au fost

obligate să mențină în continuare o seamă de norme constituționale, de posibilități legale pentru activitatea politică a maselor.

Pentru proletariatul român a devenit mai limpede decât înainte că partidul revoluționar trebuie să fie cât mai capabil de a se situa în fruntea maselor muncitoare pe care să le organizeze și să le conducă cu succes în lupta grea cu clasele exploatare. „Din greșelile făcute — se arăta într-un manifest apărut după greva generală — noi trebuie să tragem învățăminte pentru viitor. Lupta noastră n-a luat sfârșit. Poziția slabă trebuie întărită și armele îmbunătățite. Partidul Socialist trebuie transformat într-un puternic partid politic comunist”⁸.

Deși după greva generală din 1920 mișcarea muncitorească și activitatea partidului clasei muncitoare au fost confruntate cu momente de dificultate sporită, procesul de maturizare și călire politico-ideologică a mișcării înregistrează progrese simțitoare. Prin eforturi intensificate, la care și-au adus contribuția militanții revoluționari și masa largă a membrilor partidului, au fost realizate, treptat, premisele necesare pentru ca forumul politic suprem al clasei muncitoare să se poată întruni, să dezbată și să adopte hotărâri care să înscrie căile de rezolvare comunistă a problemelor fundamentale ale societății românești.

Totodată, amplul proces de unificare a Partidului Socialist, a celorlalte organizații muncitorești a cunoscut în vara și toamna anului 1920 noi progrese, un rol important în acest sens avându-l Congresul Partidului Socialist din Ardeal și Banat, care, desfășurându-și lucrările la Cluj, între 15 și 17 august, a hotărât unificarea cu Partidul Socialist din România. „În vederea realizării acestui deziderat, — s-a subliniat la congres — Partidul Socialist din Ardeal și Banat încetează de a mai ființa ca partid independent și lasă în grijă Congresului general, ce va avea loc mai târziu, cu participarea delegaților din toată țara, ca acesta să stabilească atât programul de acțiune cât și Statutul partidului unificat”⁹. Hotărâri asemănătoare a adoptat și Congresul mișcării socialiste din Banat, care a avut loc la Timișoara, în zilele de 19—20 septembrie 1920, precum și congresele și conferințele sindicale și de tineret. Treptat, în conștiința membrilor partidului, a muncitorilor cu un simț de clasă mai dezvoltat și-a făcut loc ideea, devenită o fermă convingere, că transformarea partidului socialist în partid comunist nu se reduce la o simplă declarație de afiliere la Internaționala a III-a ci impune profunde transformări în viața internă și în structura partidului, că acesta trebuie să-și așeze întreaga activitate pe temelia trainică a doctrinei revoluționare și să adopte principiile centralismului democratic, obiectivele sale fundamentale urmînd să fie rezolvate în strînsă legătură cu trebuințele mișcării revoluționare.

Pentru a discuta asupra condițiilor de afiliere ale partidului la Internaționala comunistă, în toamna anului 1920, a plecat în Rusia Sovietică o delegație a Partidului Socialist din România. În timpul întîlnirilor și al discuțiilor care au avut loc, socialiștii români și-au afirmat adeziunea pentru afilierea partidului la Internaționala III-a, formulînd, totodată, o serie de obiecții precum și dezacordul lor atît cu privire la modul cum era apreciat actul desăvîrșirii statului național unitar român cât și în legătură cu cererea de a se stabili încă în timpul acestor întîlniri componența organelor de conducere ale partidului.

Un eveniment care se înscrie în aria pregătirilor pentru convocarea marelui forum al partidului a fost ședința Consiliului general al partidului și sindicatelor, din 30 ianuarie — 3 februarie 1921. Nemulțumite de faptul că mișcarea muncitorească a luat un curs ireversibil către transformarea,

În cel mai scurt timp, a partidului socialist într-un partid revoluționar, comunist, elementele social-democrate nereceptive la transformările care trebuiau să se producă, dealtfel puține la număr, au declarat că se consideră în afara partidului, hotărîre care n-a afectat unitatea partidului. „Social-democrații — remarcă „Socialismul“ după ședința Consiliului general — au apărut ceea ce sînt, elemente izolate, care ar fi rămas înăuntrul partidului tot atît de străine de năzuințele masei pe cît de străine-s acum în afara partidului. Ele n-au nimic comun cu masele muncitoare de astăzi și de aceea manifestul Consiliului general proclamă cu seninătate că «unitatea partidului nu e atinsă» și partidul întreg «rămîne unit împrejurul steagului purtat cu cinste prin atîtea bătălii»“¹⁰.

În ziarele muncitorești, în secțiunile locale ale partidului, în organizațiile sindicale și de tineret s-au purtat ample discuții în legătură cu problemele politico-ideologice și organizatorice care urmau să constituie fundamentul partidului comunist. Militanții comuniști erau pătrunși de necesitatea ca partidul să întrunească acele trăsături care să-i confere caracteristicile unei avangărzi riguros organizate. „Un partid nu devine comunist nici numai pentru ca să-și schimbe numele și nici numai pentru că acceptă anumite directive“ — se scria în „Socialismul“, din februarie 1921. „Un partid devine comunist de-abia cînd el își schimbă structura și tipul de organizare, cînd devine un partid de proletari aleși, convinși, conștienți, încercați în luptă și capabili să reziste la luptă și să conducă masele mari la lupta de clasă“¹¹. Cristalizarea ideii potrivit căreia partidul comunist urma să ia ființă nu prin scizionarea vechiului partid socialist ci prin folosirea și preluarea a tot ce era pozitiv în partidul existent, în experiența și tradiția lui, a avut o mare importanță, marcînd o recuperare, pe un plan superior, a unității mișcării revoluționare.

Într-o atmosferă de mare responsabilitate politică, secțiunile partidului au organizat adunări de dări de seamă, cu acest prilej fiind aleși și delegați pentru congres. Acolo unde, din diferite motive, nu s-au putut convoca adunări, s-a dat mandat altor secțiuni să le reprezinte. În lunile premergătoare congresului anunțat în oficiosul partidului, „Socialismul“, au fost publicate ordinea de zi și texte ale unor rapoarte care urmau să fie dezbătute la congres. Actul istoric al convocării forumului mișcării socialiste și pregătirile care se făceau pentru acest eveniment au concentrat atenția întregii mișcări muncitorești, a opiniei publice din țară.

La 8 mai 1921, au început, în Capitală, lucrările Congresului general al Partidului Socialist, căruia îi revenea sarcina de a consfinți unificarea mișcării muncitorești și de a proclama transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român. La congres au fost reprezentate prin cei 90 de delegați, care dispuneau de 540 de mandate, toate organizațiile de pe cuprinsul țării. Participau de asemenea membrii Comitetului Executiv, ai Comisiei centrale de control și ai Comisiei generale a sindicatelor, reprezentanți ai mișcării de tineret și ai altor organisme muncitorești. Printre cei prezenți se numărau militanți de seamă ai mișcării socialiste : Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, Andrei Ionescu, Dumitru Grofu, Gh. Niculescu-Mizil, Constantin Mănescu, Eugen Rozvan, Mihai Macavei, Mihai Cruceanu ș.a. O parte dintre militanții revoluționari aleși ca delegați n-au putut participa, fiind arestați ori urmăriți de autorități. Alții au fost arestați în timpul deplasării la congres. După alegerea organelor de conducere și a comisiilor de lucru, congresul și-a început lucrările prin adoptarea mai multor moțiuni, care exprimau un protest hotărît împotriva măsurilor

antidemocratice, represive luate de autorități, precum și poziția de solidaritate internațională a mișcării muncitorești din România.

Documentele programatice supuse dezbaterii precum și luările de cuvânt au reliefat dorința de nezdruccinat a participanților de a înarma partidul cu o tactică și o strategie consecvent revoluționare, care să corespundă în grad mai înalt misiunii istorice de răsturnare de la putere a claselor exploatare și de „trecere a puterii politice și economice în mâna muncitorilor de la orașe și sate“. Formele de activitate și de luptă pentru atingerea acestui scop urmau să fie stabilite în funcție de condițiile concrete și de „rezistența adversarilor“, mergându-se „până la conflict înarmat cu puterea de stat capitalistă“. În programul partidului se prevedea ca, imediat după cucerirea puterii politice, clasa muncitoare să procedeze la exproprierea mijloacelor de producție și schimb acolo unde procesul de concentrare capitalistă este mai înaintat, trecându-le în proprietatea socialistă. Pentru a nu se crea nelămuriri cu privire la categoriile și limitele expropriării, în program se sublinia că „mica producțiune sau simplul meșteșugar, în afară de câteva unelte, mai mult sau mai puțin primitive, nu posedă nimic. Prin urmare, nici una, nici altul nu pot fi expropriati“¹². Datorită unor limite de cunoaștere, programul nu delimita cu suficientă claritate obiectivele revoluției în funcție de stadiul de dezvoltare și de etapa revoluționară în care se afla România. În pofida acestor neajunsuri, el sintetiza experiența și cuceririle anterioare ale mișcării muncitorești și socialiste, sub aspect ideologic și politic, teoretic și practic, concluziile de fond ale acestei experiențe fiind puse pentru prima dată în termeni de acțiune practică, care vizau transformări radicale în viața societății românești.

Înscrierea partidului pe o traiectorie ferm revoluționară a fost exprimată limpede și în alte documente supuse dezbaterii la congres, în rezoluția cu privire la problema agrară, în chestiunea naționalităților, în proiectul de statut al partidului ș.a. Dezbaterile pe marginea raportului cu privire la aderarea Partidului Socialist din România la Internaționala Comunistă au luat sfârșit în seara zilei de 11 mai, după care, într-un entuziasm de nedescris, — după cum se relatea în ziarul „Socialismul“ — s-a trecut la vot. Congresul a hotărât cu o majoritate de 428 voturi (mandate) afilierea necondiționată la Internaționala a III-a Comunistă, și cu 111 voturi (mandate) afilierea cu anumite rezerve¹³. S-a hotărât, astfel, transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român, realizându-se, în fapt, dezideratul pentru care au militat cu ardoare și devotament cei mai buni fii ai clasei muncitoare. Aceasta a constituit o strălucită victorie politică, ideologică și organizatorică a clasei muncitoare, rezultatul unui amplu proces de maturizare, clarificare ideologică și organizare politică a mișcării muncitorești din România.

Partidul Comunist Român a luat ființă ca un partid național, centralizat, având organizații în întreaga țară. El înmănușea muncitori cu o conștiință de clasă ridicată din rindurile poporului român și ale naționalităților conlocuitoare. Titulatura de Partid Socialist-Comunist, care a fost folosită încă înainte de Congresul din mai 1921 și care a figurat în documentele partidului până la cel de-al doilea congres, avea menirea să sublinieze ideea continuității, filiațiunea directă și legitimă cu trecutul mișcării și, totodată, să realizeze saltul calitativ, valențele noi, revoluționare care defineau partidul comunistilor. Referindu-se la unitatea dialectică între conținut și saltul calitativ din mișcarea muncitorească, reflectată pregnant la Congresul general al partidului din mai 1921, tovarășul Nicolae Ceaușescu releva: „Partidul comunist, continuatorul direct al

mișcării revoluționare, socialiste, al partidului clasei muncitoare făurit în 1893, a dus mai departe și a ridicat pe un plan superior, în noile condiții ale dezvoltării României, lupta de eliberare socială și națională¹⁴.

Întemeindu-și activitatea pe tradițiile înaintate ale mișcării noastre muncitorești, pe legătura organică cu realitățile țării, pe spiritul revoluționar, patriotismul fierbinte și internaționalismul militant al membrilor săi, partidul comunist întrunea acele trăsături și calități care să-i permită să organizeze și să conducă clasa muncitoare și aliații ei firești în lupta pentru realizarea obiectivelor revoluției și a idealului făuririi orînduirii socialiste. Începînd din 1921, clasa muncitoare, sub conducerea partidului comunist, a fost prezentă și și-a spus cuvîntul în toate împrejurările mai importante, s-a situat în fruntea luptei pentru libertate și progres social, pentru cauza construirii socialismului și comunismului în patria noastră. Încă din primii ani ai activității sale, acumulînd treptat experiență, înfruntînd obstacole, greutăți, partidul comunist a dovedit capacitatea de a reflecta veridic realitatea din România, de a folosi posibilitățile legale pentru mobilizarea mai largă a maselor muncitoare în lupta pentru transformarea societății, pentru victoria socialismului și comunismului.

Activitatea politică, ideologică și organizatorică a Partidului Comunist Român a fost, imediat după crearea sa, îngreunată într-o bună măsură de faptul că primul său congres n-a avut posibilitatea de a clarifica pînă la capăt multiplele probleme legate de strategia și tactica partidului, de organizarea luptei maselor. Prin întreruperea lucrărilor congresului și arestarea unui număr important de militanți, opera de organizare a partidului rămăsese neterminată. Nu a fost aprobat și votat statutul partidului, nu a fost ales comitetul său central și nici nu au fost luate hotărîrile privind activitatea partidului în mai multe probleme care au figurat pe ordinea de zi¹⁵.

Între anii 1921—1924, Partidul Comunist Român, desfășurîndu-și activitatea în condiții legale, și-a concentrat atenția asupra întăririi sale organizatorice și a definirii liniei sale generale, politice. Acumulînd treptat experiență, înfruntînd obstacole, greutăți, partidul comunist a reușit să-și refacă structura organizatorică, centrală și locală, să facă posibilă reapariția ziarului „Socialismul” și a altor organe de presă revoluționare, să se afirme ca o veritabilă forță de avangardă a celor ce muncesc. Creșterea prestigiului Partidului Comunist Român, a influenței sale în rîndurile maselor muncitoare, politica sa democratică, populară și revoluționară, au îngrijorat clasele exploatare. Evoluția vieții politice românești ducea inevitabil către formarea unei coaliții de forțe opoziționaliste, avînd în componența sa factorii de acțiune social-politică revoluționară. Îngrijorat de această perspectivă, guvernul liberal a declarat Partidul Comunist în afara legii, încercînd, prin măsuri represive, să-i bareze calea către mase. Teroarea și vicisitudinile vremii nu au reușit să înfrîngă voința de luptă a comuniștilor, a militanților revoluționari pentru progres și o viață mai bună. „Partidul Comunist — se arată într-un manifest — știe că sub regimul brutal al burgheziei nu se poate aștepta la libertate și legalitate. El știe și s-a așteptat ca teroarea să crească tot mai mult împotriva lui. Dar tot atît de bine știe că, oricare ar fi teroarea, el nu va părăsi postul său de conducător al maselor muncitoare exploatare...”¹⁶.

În noile împrejurări, de după interzicerea sa, în 1924, necesitatea organizării muncii ilegale, a îmbinării ei cu munca legală, găsirea unor forme de manifestare care să asigure lărgirea și întărirea legăturilor partidului cu masele muncitoare, în primul rînd cu proletariatul, au devenit

probleme de stringență actualitate. Potrivit condițiilor aspre ale muncii ilegale, comuniștii și-au adaptat tactica la cerințele impuse de momentul istoric dat, găsind și folosind forme noi, variate de îmbinare a muncii ilegale cu activitatea legală, menită să asigure menținerea și dezvoltarea legăturilor partidului cu masele, posibilitatea afirmării sale în viața politică. Activitatea desfășurată de partid pentru strângerea și întărirea legăturilor cu masele muncitoare, pentru organizarea și conducerea luptei acestora s-a împletit strâns cu lupta pentru întărirea unității de acțiune a clasei muncitoare în frontul unic al comuniștilor și socialiștilor. În această acțiune, forțele revoluționare au avut de învins numeroase piedici și greutăți, generate nu numai de existența mai multor partide muncitorești — Federația Partidelor Socialiste din România (1921—1927), Partidul Social-Democrat, constituit în 1927, Partidul Socialist al Muncitorilor din România, creat în 1928, fiecare dintre acestea având sub influența lor sindicate, organizații de tineret, organe de presă etc. —, dar mai ales, de concepțiile avute de acestea în problemele majore ale luptei revoluționare. În aceste împrejurări, Partidului Comunist Român i se cerea să se creeze o tactică elastică, plină de înțelegere pentru cucerirea majorității clasei muncitoare în lupta unită împotriva exploatării. Organizând lupta împotriva exploatării și asupririi, comuniștii au demască politica dusă de vîrfurile reacționare ale claselor dominante, care facilitau pătrunderea capitalului monopolist occidental în economia țării. Se arăta atunci că printr-o astfel de politică se creau condiții pentru ca interesele politice și economice ale țării noastre să fie subordonate tot mai mult puterilor străine, fapt ce ducea la știrbirea independenței și suveranității naționale a patriei noastre.

Reprezentînd o puternică manifestare a voinței clasei muncitoare, în frunte avîndu-i pe comuniști, de a se opune politicii antipopulare a claselor exploatoare, eroicele bătălii de clasă din timpul crizei economice, care au culminat cu marea ridicare la luptă din ianuarie—februarie 1933 au avut, pe lîngă caracterul lor politic și economic intern, un puternic caracter antiimperialist, împotriva capitalului monopolist care deținea poziții însemnate în ramurile economice principale. Aceste lupte au zădărnicit aplicarea Planului de la Geneva, au ridicat obstacole în calea politicii de cedare a claselor dominante în fața capitalului străin, au întărit frontul luptei proletare împotriva exploatării. Totodată, luptele din 1933 s-au înscris printre primele mari acțiuni ale clasei muncitoare internaționale după venirea la putere a hitlerismului în Germania.

În noile împrejurări, rolul clasei muncitoare și al partidului ei de avangardă a crescut nemăsurat, partidul politic revoluționar al proletariatului situîndu-se în fruntea forțelor sociale și politice ale vremii. În condițiile afirmării fascismului pe plan internațional, ale transformării Germaniei într-un focar de revizuire teritoriale, de încălcare a tratatelor internaționale, precum și al creșterii pericolului fascist pe plan intern, cînd în viața politică a țării se accentua pericolul de lichidare a democrației burgheze, de restrîngere a oricăror drepturi și libertăți cetățenești, au sporit eforturile Partidului Comunist Român pentru coalizarea tuturor forțelor patriotice, democratice și antifasciste, pentru apărarea drepturilor și libertăților civice, pentru apărarea integrității teritoriale, independenței și suveranității naționale a României. „Noi, comuniștii, — se spunea într-un document al partidului — care ne iubim fierbinte poporul nostru, pentru a cărui plîne, pentru a cărui libertate, pentru a cărui cultură luptăm fără preget, și pentru care știm să dăm jertfele cele mai grele . . . noi, comuniștii, știm să stăm în fruntea mișcării pentru apărarea neatîrnării poporu-

lui nostru“¹⁷. Această amplă activitate desfășurată de comuniști pentru apărarea intereselor majore ale poporului român, a integrității teritoriale, a independenței și suveranității țării a fost dusă și prin intermediul a numeroase organizații de masă legale și semilegale, create, conduse ori influențate de partid, precum și prin intermediul publicațiilor ilegale și legale muncitorești și democratice, în care cuvîntul partidului a fost permanent prezent, unde, alături de comuniști, socialiști și social-democrați, au colaborat oameni politici și de cultură proeminenți.

Un capitol deosebit de luminos din lupta clasei muncitoare din țara noastră, a întregului popor român, în frunte cu Partidul Comunist Român îl constituie secțiunile de solidaritate internaționalistă cu acele forțe care luptau împotriva pericolului fascist și a războiului, pentru progres și democrație. În acest context se înscriu numeroasele și variatele forme de manifestare a solidarității militante antifasciste cu Ernst Thälman, Gheorghe Dimitrov, cu poporul abisinian, victimă a fascismului italian, cu poporul chinez, cu frontul popular înfăptuit în Franța etc. Circa 600 de voluntari români, comuniști și alți antifasciști, au luptat cu arma în mînă în apărarea Spaniei republicane. Eroica luptă dusă în acei ani de partidul comunist în fruntea clasei muncitoare și a unor largi forțe progresiste, sub steagul democrației și independenței țării, amploarea mișcărilor democratice și atitudinea realistă a unor personalități și grupări politice burgheze au stăvilit pentru un timp ascensiunea spre putere a organizațiilor fasciste și înrobirea țării Germaniei naziste.

După instaurarea dictaturii militaro-fasciste, în septembrie 1940, România a fost subordonată intereselor Germaniei hitleriste, fiind tirită în războiul antisovietic. În noile condiții, cînd independența națională a fost grav afectată, lupta antifascistă desfășurată de poporul român s-a transformat într-o amplă mișcare de rezistență antihitleristă, care a căpătat un caracter național, cuprinzînd cercuri politice și pături sociale extrem de diverse. În fruntea acestei rezistențe s-a situat clasa muncitoare, condusă de partidul său de avangardă, Partidul Comunist Român.

Declanșarea revoluției de eliberare socială și națională din august 1944 a marcat o nouă etapă în istoria patriei noastre, a deschis calea împlinirii idealurilor și năzuințelor de libertate ale poporului român, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale, a afirmării României ca națiune liberă și demnă în rîndul națiunilor lumii contemporane. Totodată, victoria insurecției și intrarea armatei române în războiul antihitlerist au fost apreciate pe plan internațional ca acte cu profunde implicații asupra cursului celui de-al doilea război mondial, accelerînd prăbușirea frontului fascist în această zonă a Europei. Procesul revoluționar din România, început la 23 August 1944, a cunoscut o desfășurare ascendentă, în etape succesive, fără întrerupere între ele, determinînd transformarea democratică, radicală a societății românești, a structurilor sale economice și social-politice, victoria orînduirii socialiste și cucerirea deplinei independențe și suveranități naționale. În cursul acestei perioade istorice, forțele democratice, revoluționare, conduse de Partidul Comunist Român, au cucerit puterea de stat, asigurînd un șir de transformări necesare trecerii la revoluția socialistă, cum au fost : instaurarea guvernului revoluționar-democratic la 6 martie 1945 ; înfăptuirea unor reforme cu caracter revoluționar-democratic ; abolirea monarhiei ; proclamarea Republicii.

Un factor decisiv pentru întărirea capacității partidului clasei muncitoare de a-și exercita rolul conducător, de a asigura mobilizarea și unirea într-un singur șuvoi a tuturor forțelor revoluționare, democratice, l-a

constituit unificarea Partidului Comunist Român cu Partidul Social-Democrat, eveniment consemnat la Congresul din februarie 1948, și crearea, prin aceasta, pe baza concepției marxist-leniniste, a partidului unic al clasei muncitoare. Schimbarea calitativă produsă în conținutul puterii la sfârșitul anului 1947 — în urma proclamării Republicii —, a deschis o nouă etapă istorică de dezvoltare a României, de transformări radicale în toate domeniile vieții economice, sociale, politice și spirituale — etapa îndeplinirii sarcinilor revoluției socialiste. În această etapă, partidul a desfășurat o intensă activitate politic-organizatorică, reușind să soluționeze în mod corespunzător multiplele probleme ale făuririi noii orînduirii sociale. În spirit de înaltă responsabilitate, proprie activității partidului, la o analiză obiectivă a înseși activității sale, se poate afirma că drumul parcurs nu a fost lipsit de unele greutăți interne, sustrăgîndu-l, în unele cazuri, de la preocupările principale. Așa cum arată și Programul Partidului Comunist Român, de fiecare dată însă partidul a găsit în sine forța necesară pentru a depăși lipsurile și greutățile. Caracteristica generală a activității sale a fost și este slujirea devotată a intereselor fundamentale ale poporului, aplicarea creatoare a principiilor generale ale socialismului științific la condițiile concrete ale țării.

O nouă perioadă, cea mai fertilă și mai dinamică din activitatea partidului și a dezvoltării României, a fost inaugurată de Congresul al IX-lea al P.C.R., ținut în 1965, și amplificată în anii care au urmat. În acest timp, a fost elaborată linia făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, etapă superioară, de maturizare și evoluție neîntreruptă a orînduirii sociale noi, de lărgire și diversificare a bazei tehnico-materiale a socialismului, de perfecționare a bazei economice a societății, a suprastructurii ei, a culturii, ideologiei, a activității de educare a maselor populare.

Eveniment politic de amplă semnificație, Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, care a avut loc la București în perioada 19—23 noiembrie 1979, a constituit o puternică manifestare a forței și unității politice, ideologice și organizatorice a partidului, a unității dintre partid și popor. Lucrările congresului au demonstrat cu deosebită putere unitatea de nezdruccinat a tuturor comuniștilor, a întregului nostru popor în jurul partidului, al tovarășului Nicolae Ceaușescu, strălucit gînditor și conducător revoluționar, care dinamizează întreaga operă de construire și edificare a socialismului în patria noastră.

*
* *

La împlinirea a șase decenii de la făurirea Partidului Comunist Român, în retrospectiva drumului parcurs de poporul nostru, acest eveniment ne apare deosebit de bogat în semnificații. Transformările radicale care au avut loc în anii revoluției și construirii socialismului în toate domeniile sînt inseparabil legate de existența și activitatea partidului clasei muncitoare — Partidul Comunist Român —, sub a cărui conducere poporul român făurește astăzi societatea socialistă multilateral dezvoltată, militează activ pentru împlinirea înalțelor idealuri de libertate și dreptate socială, pace, bunăstare și fericire ale tuturor celor ce muncesc, pentru triumful cauzei generale a socialismului. „Niciodată în România, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — n-a existat un alt partid cu o istorie atît de bogată și glorioasă, care să fi luptat cu abnegație și să fi realizat atîtea pentru fericirea poporului român, pentru măreția națiunii noastre”¹⁸.

- ¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 40.
- ² *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 166.
- ³ *Ibidem*, p. 126—127.
- ⁴ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 119.
- ⁵ *Ibidem*, p. 205.
- ⁶ *Socialismul*, din 6 noiembrie 1920.
- ⁷ *Socialismul*, din 12 martie 1919.
- ⁸ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cota A-IV-2.
- ⁹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*. Editura politică, București, 1966, p. 477.
- ¹⁰ *Socialismul*, din 6 februarie 1921.
- ¹¹ Citat după lucrarea : *Crearea Partidului Comunist Român (mai 1921)*, apărută sub redacția lui Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac. Editura științifică, București, 1971, p. 468—469.
- ¹² *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Editura politică, București, 1966, p. 623.
- ¹³ *Ibidem*, p. 724.
- ¹⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Editura politică, București, 1973, p. 275.
- ¹⁵ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*. Editura politică, București, 1966, p. 735.
- ¹⁶ *Lupta comunistă*, nr. 1, din 10 aprilie 1924.
- ¹⁷ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., A. XIX-4, nr. 793.
- ¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 1, Editura politică, București, 1968, p. 414.

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN, CONTINUATOR DIRECT AL PARTIDULUI CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA, CREAT ÎN 1893

dr. AUGUSTIN DEAC

Partidul Comunist Român, constituit în mai 1921, la marele Congres al întregii noastre mișcări muncitorești, prin reșezarea organizației revoluționare a clasei muncitoare pe temelia statului național unitar și pe baza ideologiei comuniste, este partidul ale cărui adevărate începuturi „coincid — după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă”¹, creat în anul 1893, el *continând direct, pe un plan superior* activitatea acestui detașament de avangardă al clasei muncitoare.

Încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, după cum se știe, în structura social-economică a țării, ca urmare a extinderii și adâncirii relațiilor economice capitaliste, s-au petrecut prefaceri adinci, care au dat naștere unei clase sociale noi, proletariatul, și, de asemenea, mișcării muncitorești și socialiste.

Un moment de mare însemnătate în dezvoltarea procesului de organizare politică a proletariatului român pe principiul luptei de clasă a fost înființarea, la 1 octombrie 1872, a *Asociației generale a lucrătorilor din România*, care-și propunea, pentru prima dată în istoria mișcării noastre muncitorești, unirea lucrătorilor tuturor ramurilor de producție din întreaga țară. Deși și-a desfășurat activitatea aproape doi ani de zile, condiții obiective și subiective au împiedicat, totuși, pentru o perioadă afirmarea acesteia.

După cucerirea independenței depline de stat a României prin războiul din anii 1877—1878, amplexarea pe care a luat-o acțiunea de propagare a socialismului științific ca și afirmarea politică a muncitorimii în viața țării au adus în planul dezbaterilor necesitatea formării nemijlocite a partidului politic al clasei muncitoare. Sînt concludente, în acest sens, numeroasele documente ale mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră, care, începînd din anii 1878—1879, evidențiază *permanentele căutări ale revoluționarilor români spre definirea structurii și denumirii partidului politic al proletariatului român*.

Congresul socialist ținut la Iași în octombrie 1879, la care au participat o seamă de reprezentanți ai organizațiilor socialiste-marxiste din țară, deși n-a statuat centralizarea tuturor organizațiilor socialiste la scară națională, a cristalizat prevederi programatice specifice etapei respective de evoluție a mișcării noastre socialiste, înainte de toate în ceea ce privește orientarea activității spre înarmarea clasei muncitoare din România cu socialismul științific, reușind să întărească și să lărgască atît cadrul organizatoric cît și sfera și metodele de luptă ale mișcării socialiste. După această dată, în viața social-politică a țării se vorbea tot mai insistent des-

pre existența partidului socialist, fie că era numit *Partidă Socialistă*, *Partidă a Muncitorilor*, fie *Social-Democrație*.

Remarcînd organizația politică nouă, socialistă-marxistă în constelația vieții social-politice muncitorești, *Partida Muncitorilor*, pe care o reprezenta, gazeta „Înainte“, în editorialul-program din primul său număr (apărut în 1880) sublinia : „Sintem în România avangarda luptătorilor puternicei falange a Occidentului, care a ridicat deja de mult și face să filfii sus și mîndru drapelul roșu, nepătat al democrației socialiste . . . Vom fi, așadar, apărătorul drepturilor de om și muncitor ale proletariatului român“².

Deși, formal, nu se constituise o organizație politică marxistă centralizată la scara întregii Români, cu o conducere unitară și cu un statut de organizare, între anii 1879—1893 această organizație exista și se manifesta în viața țării. „*Sintem deci un partid nou* — declara ziarul „Drepturile omului“, precizînd locul și sarcinile partidului socialist în viața social-politică a țării —, *un partid care, în sfera economică și socială, voim să facem cele reforme radicale care vor putea stîrpi sărăcia, care vor putea stîrpi cauza tuturor relelor din societate*“³.

În numele Partidei Muncitorilor și pentru a direcționa activitatea acesteia, C. Dobrogeanu-Gherea publică, în 1886, programul intitulat *Ce vor socialiștii români ?*, în care este susținută și argumentată ideea necesității cuceririi puterii politice de către proletariat și a necesității organizării partidului politic al clasei muncitoare la scara întregii țări, acesta fiind primul program marxist al mișcării revoluționare din țara noastră. Documentele vremii atestă convingător faptul că programul *Ce vor socialiștii români ?* a fost acela care a unit ideologic toate forțele socialiste, determinînd crearea de noi și noi organizații politice ale clasei muncitoare în diferite orașe ale țării și gruparea lor distinctă în „Partida muncitorilor“. Membrii „cercurilor muncitorești“ se declarau membri ai Partidei Muncitoare, ai Partidului Socialist iar gazetele socialiste „Dezrobirea“, din București, „Muncitorul“, din Iași aveau ca subtitlu formula „organ al Partidei Muncitoare“, în numele căreia și-au desfășurat activitatea, afirmîndu-se din ce în ce mai mult pe arena vieții social-politice. *Partida Muncitorilor*, desfășurîndu-și activitatea răslețit, la nivelul orașelor, fără o conducere centralizată și fără un statut corespunzător la scara întregii țări, cu toate că avea un program ideologic, a întîmpinat mari greutăți și nu a putut să aibă asupra țării o influență preponderentă. De aceea, se impunea cu acuitate convocarea unui congres național care să statuteze structura și centralizarea în fapt ale partidului.

Crearea în 1893 a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România „a intrat în istoria noastră ca moment de excepțională însemnătate pentru destinele luptei revoluționare a proletariatului și a maselor muncitoare“⁴, moment ce marchează centralizarea organizațiilor politice ale clasei muncitoare pe plan național. Acest partid, constituit pe baza principiilor socialismului științific, a teoriei de clasă a lui Marx și Engels, și-a asumat din prima clipă misiunea istorică de a conduce lupta revoluționară pentru cucerirea puterii politice de către proletariat și celelalte mase muncitoare de la orașe și sate, pentru transformarea socialistă a societății românești. Tocmai pentru aceasta, „*Anul 1893 — cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — este anul nașterii detașamentului revoluționar, de avangardă al clasei muncitoare din România*“⁵. Din 1879 și pînă astăzi, în România a existat un singur partid muncitoresc, care și-a elaborat un

program practic în fiecare etapă istorică, conform sarcinilor pe care le avea de îndeplinit clasa muncitoare în drumul ei pentru cucerirea puterii politice și înfăptuirea transformărilor revoluționare, a societății socialiste. Reflectând tocmai caracteristicile fiecărei etape și procesul continuu de maturizare politică și ideologică, partidul clasei muncitoare a avut și o seamă de denumiri care-l defineau.

În anii 1879—1893 activa *Partida Socialistă* ; din 1893, partidul clasei muncitoare avea titulatura de *P.S.D.M.R.* ; în 1906 — cea de *Comitet Central al cercului „România Muncitoare”* ; în 1907 partidul revoluționar se intitula *Uniunea Socialistă* ; în 1910 — *Partidul Social-Democrat* ; în 1918 — *Partidul Socialist* ; în 1921 — *Partidul Socialist-Comunist din România* ; în 1922 — *Partidul Comunist din România* ; în 1945 — *Partidul Comunist Român* ; în 1948 — *Partidul Muncitoresc Român* ; din 1965 *Partidul Comunist Român*.

Programul partidului ținea seama de capacitatea lui organizatorică și de etapa de dezvoltare. Astfel, în 1893 se prevedea doar „sarcina social-democrației de a organiza proletariatul, de a organiza poporul muncitor, de a-l face conștient de menirea lui istorică și de lupta pe care trebuie să o ducă”, „să lupte pentru ridicarea puterii materiale și intelectuale a poporului muncitor, deci și a puterii lui de luptă, puterii de împotrivire, putinței (capacității de luptă — A.D.) spre victoria finală”⁶. Principala îndatorire a social-democrației — se sublinia în acel program — era „organizarea politică a poporului muncitor, arătarea pozițiunii lui actuale și a pozițiunii ce trebuie să o aibă, ce este el și ce trebuie să fie, care e menirea lui istorică”⁷. Cu alte cuvinte, se sublinia convingător în program că principala îndatorire a social-democrației era atunci „prefacerea poporului muncitor într-o armată bună de luptă, conștientă și pătrunsă de menirea ei”⁸.

Conștienți de deosebirea „foarte importantă în unele privințe între condițiunile economico-sociale ale țării noastre și ale țărilor eminamente capitalist-burgheze”, din apusul Europei, și dându-și „perfect seama” că „proletariatul industrial, care alcătuiește cadrele principale ale forțelor socialiste”, era încă slab în țara noastră, în programul *P.S.D.M.R.*, adoptat în 1893, se remarcă : „De aici însă urmează că mai mult decât oriunde lupta socialistă de la noi nu poate viza transformarea imediată a ordinii sociale actuale (capitaliste — A.D.)”⁹, că lupta poate și trebuie să fie numai pregătitoare. Această pregătire — se lămurea în program — înseamnă propagandă socialistă, organizare și luminare a poporului muncitor, luptă pentru îmbunătățirea materială și morală a muncitorilor.

Ținând seama tocmai de aceste particularități, așa cum se releva în programul adoptat în 1893, „social-democrația română are un program de acțiune apropiat cu condițiile speciale ale țării noastre și care înfățișează cererile imediate ale Partidului Social-Democrat Român. Prin aducerea la îndeplinire a acestor cereri — se specifică în mod deosebit în program — nu se realizează idealul nostru socialist. Acest program de luptă reprezintă numai acele reforme care s-ar putea realiza chiar în societatea actuală (capitalistă — A.D.) și a căror îndeplinire ar fi un pas uriaș către idealul nostru, prin faptul că s-ar stabili o stare mai prielnică pentru întemeierea unei societăți socialiste, prin faptul că s-ar spori bunăstarea materială și intelectuală a poporului muncitor și deci puterea lui de luptă și de împotrivire”¹⁰.

Maturitatea clasei muncitoare, a mișcării muncitorești a dus, în anii de început ai secolului al XX-lea, la întărirea bazei proletare a organizațiilor politice ale clasei muncitoare și, implicit, la consolidarea acestora¹¹, precum și a organizațiilor sindicale, la ridicarea capacității lor de acțiune revoluționară. Partidul muncitorilor, cu toate că avea să se resimtă, pentru scurtă vreme, la nivelul central, s-a făcut prezent în viața social-politică a țării prin continuarea activității cluburilor muncitorești și, apoi, a cercurilor socialiste „România muncitoare“, care au jucat, în continuare, rolul de organizații de partid locale. La începutul secolului, cercul socialist „România muncitoare“ din București a îndeplinit cu succes misiunea de conducător și de îndrumător al întregii mișcări muncitorești din țară, acționând cu fermitate revoluționară pentru centralizarea organizațiilor politice. În această direcție, un rol important la avut conferința organizațiilor sindicale și a cercurilor „România muncitoare“, din august 1906. „Acest congres — după cum îl aprecia Cr. Racovski — era menit a ne uni forțele și organele dispersate, pentru a realiza o centralizare“. Această conferință, apreciată pe drept cuvânt ca un adevărat „congres socialist român“ a hotărât crearea *Comisiei generale a sindicatelor din România*, organizație centralizată la scară națională, și înființarea *Comitetului Central al cercurilor „României muncitoare“*, cu rol de centre și coordonare a tuturor organizațiilor politice ale clasei muncitoare din țară.

La conferința organizațiilor socialiste din 1907, partidul politic al clasei muncitoare s-a afirmat sub denumirea de *Uniunea Socialistă din România*. „Datoria Uniunii Socialiste din România, ca și a oricărui partid socialist, — se sublinia în programul adoptat — este tocmai să caute ca, prin explicarea neîntreruptă a sensului dezvoltării economice moderne, prin dezrobirea vrăjmășiei adânci ce există între muncă și capital, prin îndrumări sistematice și inteligente ale luptei de clasă a proletariatului, să-l organizeze și să-l pregătească pentru marea luptă, pentru definitivă sa dezrobire“¹². *Uniunea Socialistă din România* — se mai sublinia în program „este un partid internaționalist (subl. ns. — A.D.), ce luptă împotriva oricărui privilegiu, ea cere drepturi egale pentru toți, fără deosebire de origine — de neam, de religie, și de sex —, ea cere liberarea de sub orice apăsare religioasă, națională sau alta“¹³. Spre deosebire de programele partidului muncitoresc revoluționar de până atunci, acum ne apare un capitol nou, intitulat *Spre socialism*, în care se propunea : „Ca măsuri îndrumătoare pentru socializarea mijloacelor de producție, *Uniunea Socialistă din România* cere : 1) Naționalizarea rafinăriilor de petrol, de zahăr, a minelor, a alcoolului etc. Municipalizarea. Luarea privilegiilor de care se bucură Banca Națională. Monopolul ei de a emite bani în hirtie trecut unei bănci de stat. 2) Obligația statului și a comunelor de a cumpăra orice pământ, pădure sau orice altă bogăție naturală sau socială care se vinde la licitație“¹⁴.

Caracterul revoluționar, ca *partid de clasă*, al *Uniunii Socialiste din România* rezultă din statutul adoptat și din întreaga sa activitate. „*Uniunea Socialistă din România* — se specifica în articolul 1 al statutului său — are ca scop să întrunească printr-o acțiune comună toată muncitorimea din România, organizând-o în *partid de clasă* (subl. ns. — A.D.) și îndrumând-o spre desăvârșita ei dezrobire, economică, politică și culturală“. Cu privire la calitatea de membru de partid, la articolul 3 se prevedea că „poate deveni membru al *Uniunii* orice persoană de la 18 ani în sus, fără deosebire de neam, religie, sau sex, care recunoaște principiile programului și sprijină *Uniunea* după puterile sale. Asupra primirii în *Uniune*, se

menționa expres, hotărăște *organizația* (subl. ns. — A.D.) din fiecare localitate¹⁵. Pentru prima dată în mișcarea muncitorească din România într-un statut muncitoresc se prevede că: „Uniunea este compusă din *organizații locale* (subl. ns. — A.D.)”¹⁶. În statutul Uniunii Socialiste din România se mai preciza, la articolul 4, că „nu poate fi membru al Uniunii acela a cărui activitate este contrarie principiilor sau disciplinei organizației sau care se face vinovat de o faptă necinstită”¹⁷.

Statutul Uniunii Socialiste din România prevede, la art. 24: „Conducerea muncii este încredințată unui Comitet Central”. Termenul de Comitet Central este folosit pentru prima dată în Statutul Asociației sociale a lucrătorilor din România din 1872.

Congresul socialist din 1910 a statuat existența partidului clasei muncitoare sub denumirea de *Partidul Social-Democrat din România*, care s-a proclamat în mod solemn „Vlăstar al vechii rădăcini socialiste pe care nimic nu a putut-o distruge”.

Analizând documentele programatice din 1910 ale partidului clasei muncitoare și comparându-le cu cele ale sale din 1893 se poate aprecia că la congresul din 1910 s-a reușit să se analizeze mai profund, în lumina socialismului științific, realitățile concrete ale României la începutul secolului XX, emițându-se aprecieri corespunzătoare noului stadiu atins de mișcarea muncitorească și, totodată, conturându-se în *spirit realist* sarcinile imediate și de perspectivă ale proletariatului. Astfel, congresul din 1910 a apreciat în mod just etapa în care se afla România la acest început de secol, ca o etapă de *dezvoltare* a capitalismului, în care relațiile capitaliste se mai îmbinau cu puternice rămășițe feudale și iobăgiste. În programul partidului, adoptat de congres, se sublinia că „Partidul Social-Democrat din România se inspiră din ideile socialismului științific și din principiile de program și de tactică elaborate de congresele socialiste internaționale”, că el urmărește „desființarea exploatării muncii sub orice formă și înlocuirea ei prin socializarea mijloacelor de producție, inclusiv solul, a mijloacelor de transport și de schimb. În acest scop, Partidul Social-Democrat vrea să *cucerească puterea guvernamentală*” (subl. ns. — A.D.), ca unul din mijloacele de prefacere socială¹⁸. Este pentru prima dată când găsim formulată o asemenea idee, ceea ce denotă că, față de 1893, când și-a pus în programul său doar ideea recunoașterii de principiu a socializării principalelor mijloace de producție, în timp ce activitatea sa practică era redusă la „propagandă și organizare”, acum, în 1910, partidul înțelege ca acest program să se completeze judicios prin sublinierea că „în acest scop P.S.D. avea să cucerească puterea guvernamentală”. În același timp, în programul adoptat se aprecia clar că P.S.D. este „un partid revoluționar”, întrucât, spre deosebire de partidele burgheze, „a căror activitate nu trece de marginile societății actuale (capitaliste — A.D.), P.S.D.R. se pune în opoziție hotărâtă cu acestea și luptă pentru completa prefacere a societății”¹⁹.

Afirmându-se ca apărător al intereselor *întregii națiuni*, ceea ce este, firește, un nou și mare pas înainte spre înțelegerea misiunii istorice a clasei muncitoare, partidul specifica magistral în programul său din 1910: „Chemînd la viața politică și culturală întreaga națiune, și mai cu seamă clasele ei orășenești și satești cele mai de jos, ținute în întuneric și apăsare, el se sforțează a le face conștiente, spre a lua ele însele în mîini destinele României și a avea un loc de vrednicie și fericire în mijlocul popoarelor înfrățite și eliberate de sub jugul capitalismului. La această luptă

cheamă nu numai proletariatul dar și clasele și straturile sociale care sînt amenințate de același capitalism și de aceeași putere istovitoare a statului ; adică pe micii producători de la orașe și sate“²⁰.

Aflîndu-se într-un continuu proces de maturizare politică, determinat de „amestecarea“ în toate problemele vieții social-economice, politice și culturale ale societății românești din acest început de secol, revoluționarii români, văzînd și simțînd marile nedreptăți promovate de clasele dominante în toate domeniile de activitate, împilarea și asuprirea maselor muncitoare în scopul de menținere a dominației economice și politice, au votat, în 1914, după dezbateri ample, un nou statut al partidului muncitorilor, în care, iarăși, apare un element nou, calitativ, deosebit de important, marcînd un pas înainte. În articolul 1 se specifică : „Partidul social-democrat din România urmărește organizarea proletariatului român pe terenul luptei de clasă și al înțelegerii internaționale a muncitorilor, *pentru cucerirea puterii politice*, (subl. — A.D.) în vederea socializării mijloacelor de producție (fabrici, ateliere, pămînt, mijloace de transport și de schimb) adică transformarea societății capitaliste bazată pe exploatarea muncii într-o societate socialistă întemeiată pe munca liberă și asociată“²¹.

Era, astfel, sintetizat, în lumina socialismului științific, rodul activității teoretice și practice a socialiștilor români, desfășurată timp de aproape 70 de ani pe solul realităților românești. Această concluzie programatică, care exprima cu claritate poziția revoluționară, consecventă a partidului clasei muncitoare din România, era una dintre cele mai înaintate poziții din vremea aceea în mișcarea muncitorească internațională.

Cu o asemenea înarmare ideologică, politică și organizatorică, puternic ancorat în realitățile țării, partidul revoluționar al clasei muncitoare s-a spus cuvîntul față de marile probleme care frămîntau societatea românească la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea și a preconizat soluții concrete, dintre cele mai înaintate, potrivit cu interesele și aspirațiile revoluționare și patriotice ale maselor largi populare, ale întregului nostru popor, cu necesitățile înaintării României pe calea progresului social și material, pentru pregătirea condițiilor obiective ale transformării revoluționare a societății. Prin poziția activă adoptată și căile rezolvării depline a acestor probleme fundamentale, partidul revoluționar al clasei muncitoare din România s-a afirmat în realitate ca forța politică cea mai avansată, revoluționară a societății românești.

De fapt în concepția revoluționarilor români era clară ideea că pînă ce nu se înfăptuiesc problemele fundamentale — reforma agrară, acordarea dreptului de vot universal, desăvîrșirea statului național unitar —, ei, socialiștii, nu au un cîmp propice pentru trecerea la cucerirea puterii politice de stat. Ei voiau înfăptuirea socialismului pe toată întinderea vechii Dacii, pentru ca, astfel, în noua societate socialistă să se regăsească toți românii. Numai așa se poate explica contribuția istorică a clasei muncitoare la înfăptuirea Marii Uniri din 1918.

În noua etapă istorică, de după 1918, cînd s-a înfăptuit „noua Românie“, după cum declarau socialiștii români, cu același spirit revoluționar au analizat, în lumina socialismului științific, realitățile societății românești și sarcinile proletariatului român, ținînd seama de îndelungata lor experiență și de experiența partidelor revoluționare din celelalte țări, mai ales de experiența revoluției socialiste victorioase în Rusia vecină. Uimește profund rapiditatea cu care eminenții militanți din Comitetul Executiv al partidului, cu sediul în capitala țării reîntregite, au reușit ca, la numai

o săptămână după Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (1 decembrie 1918), să elaboreze și să publice un proiect de program menit să stea la baza activității partidului clasei muncitoare, unificat la scara întregii țări, partid pe care îl denumeau acum *Partid Socialist* (înțelegând prin aceasta o denumire mai adecvată scopului istoric al clasei muncitoare). Aceasta dovedește nivelul înalt de pregătire teoretică și politică a militanților de frunte ai mișcării revoluționare românești, capacitatea lor de a scruta experiența ultimilor ani de activitate, ținând seama de maturizarea clasei muncitoare și de radicalizarea ei. Așa se explică sarcinile noi pe care le propun ei, în concordanță cu noua etapă de dezvoltare a țării reîntregite și a mișcării muncitorești.

O parte considerabilă din „Declarația de principii” este rezervată analizei generale a orînduirii capitaliste pe plan mondial, precum și experienței dobîndite de mișcarea muncitorească prin victoria revoluției sovietice. Analizînd situația din interiorul țării după desăvîrșirea statului național unitar român, cînd se accentuează contradicția fundamentală a societății românești, cea dintre muncă și capital, și ținînd seama de experiența internațională, conducerea mișcării revoluționare din țara reîntregită a relevat necesitatea organizării nemijlocite a luptei decisive cu clasele dominante. „Partidul Socialist din România” — se afirmă în „Declarația de principii” — luptă „pentru cucerirea prin toate mijloacele a puterii politice și economice din mîinile burgheziei și întronarea dictaturii proletariatului, pentru realizarea societății socialiste, care formează unicul său scop”²².

Saltul calitativ al acestei „Declarații de principii”, comparativ cu toate programele mișcării noastre muncitorești și socialiste din trecut îl constituie exprimarea pentru prima dată cu claritate și, în același timp, cu hotărîre, a necesității cuceririi *prin orice mijloace* a puterii politice și economice din mîinile burgheziei române și întronării dictaturii proletariatului, în vederea realizării idealului comunist.

În această ordine de idei, este cunoscut faptul că întemeietorii socialismului științific au apreciat nu o dată orientarea partidelor socialiste și muncitorești și chiar definirea acestora după prezența în program a acestor deziderate majore, care formează esența învățaturii revoluționare a proletariatului. Recunoscută ca principiu încă din primele programe ale partidului clasei muncitoare, necesitatea întronării dictaturii proletariatului prin orice mijloace era trecută în această Declarație de principii ca sarcină fundamentală după desăvîrșirea statului național unitar român, așadar o clară orientare revoluționară.

„Declarația de principii”, după cum se menționa în ziarul „Socialismul”, a fost însoțită de Comitetul Executiv al Partidului Socialist și primită favorabil de secțiunea din București și, apoi, de alte secțiuni din țară. Publicarea ei a avut un larg ecou în rîndurile muncitorilor, țăranilor, intelectualilor din țara reîntregită, corespunzînd celor mai înaintate concepții din mișcarea muncitorească internațională. Apreciînd partidul clasei muncitoare după acest nou proiect de program, el putea fi denumit fără nici o rețineră *Partid Comunist*. Revoluționarii din conducerea Partidului Socialist și-au dat însă seama că noul program trebuia dezbătut și susținut de către toate secțiile din țară și adoptat în cadrul unui congres general, în urma căruia să fie reunite într-un singur și viguros partid toate organizațiile politice muncitorești din România Mare. „Noi — se subliniază într-un articol publicat în decembrie 1920 în „Buletinul Interna-

ționalei Comuniste“ — am fi putut mai de mult să aderăm la Internaționala a III-a, dar am socotit necesar să intrăm în prealabil în legătură cu partidele din Transilvania și Bucovina, pentru a intra în Internaționala a III-a ca un partid unit pe întreaga Românie“²³. În această direcție, proiectul de program al Partidului Socialist din România, publicat la 9 (22) decembrie 1918, a constituit o bază principală de dezbatere ideologică, pentru întreaga mișcare muncitorească din România nouă, creîndu-se, astfel, toate premisele, inclusiv subiective, pentru afirmarea Partidului Socialist-Comunist la Marele Congres Unificator din mai 1921.

Asimilarea ideilor comuniste de către majoritatea covârșitoare a membrilor Partidului Socialist, ceea ce, în acel moment, însemna recunoașterea necesității luptei pentru putere, pentru instaurarea dictaturii proletariatului, pentru îndeplinirea misiunii istorice a clasei muncitoare — rezultat al unui proces intern de maturizare politică și ideologică —, a condus la ideea de a nu se renunța la activitatea și experiența unui partid care a avut timp de decenii o activitate glorioasă, care a împletit magistral activitatea sa social-politică cu promovarea intereselor întregului popor, ale problemelor sale fundamentale. Tocmai de aceea, în România Partidul Comunist s-a constituit nu prin sciziunea organizațiilor muncitorești, prin crearea unui astfel de partid în afara țării, cum s-a încercat insistent. La noi, partidul clasei muncitoare, printr-o profundă analiză a sarcinilor noi care stăteau în fața proletariatului și avînd sprijinul total al organizațiilor sindicale din întreaga țară, la congresul istoric din mai 1921 s-a așezat organizatoric pe temeliile țării reîntregite în 1918, adoptînd, totodată, noul program, comunist.

Eveniment istoric cu ample rezonanțe în istoria României, făurirea în mai 1921 a P.C.R. avea să însemne, așa cum au demonstrat faptele, un moment de maturitate a clasei muncitoare, de afirmare superioară a trăsăturilor sale revoluționare. Partidul Comunist Român a dat un nou impuls luptei revoluționare a proletariatului, forțelor democratice, progresiste, a ridicat pe o nouă treaptă, superioară, glorioasele tradiții de luptă ale poporului pentru eliberare socială și națională, pentru făurirea unei Româнії libere, independente și socialiste.

- ¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, Editura politică, București, vol. 8, p. 261.
- ² *Înainte* (București), anul I, nr. 1, din 26 octombrie 1880.
- ³ *Drepturile omului*, anul II, nr. 21, din 5 octombrie 1888.
- ⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, p. 261.
- ⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, p. 263.
- ⁶ *idem*, p. 457.
- ⁷ *idem*, p. 457.
- ⁸ *Idem*.
- ⁹ *Idem*, p. 456.
- ¹⁰ *Idem*, p. 458.
- ¹¹ A se vedea : Ion Iacoș, *Partidul muncitorilor din România în viața social-politică a țării. 1893—1910*, Editura politică, București, 1973, p. 15.
- ¹² *Documente ... 1900—1909*, p. 694.
- ¹³ *80 de ani ...*, p. 621.
- ¹⁴ *Idem*.
- ¹⁵ *Idem*.
- ¹⁶ *Idem*.
- ¹⁷ *Idem*, p. 622—623.
- ¹⁸ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1910—1915*, Editura politică, București, 1896, p. 11.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 12.
- ²⁰ *Idem*.
- ²¹ *80 de ani ...*, p. 650.
- ²² *Socialismul*, an VIII, nr. 29, din 9(22) decembrie 1918 ; vezi și Arhiva C.C. al P.C.R., fond 28, an 1918, mapa 24.
- ²³ *Buletinul Internaționalei Comuniste*, nr. 448, din 3 decembrie 1920.

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — FORȚA POLITICĂ CEA MAI ACTIVĂ A LUPTEI POPORULUI ROMÂN PENTRU PROGRESUL, INDEPENDENȚA ȘI INTEGRITATEA TERITORIALĂ A ROMÂNIEI

conf. univ. dr. MIHAI FĂTU

Istoria partidului nostru comunist a consacrat pentru totdeauna adevărul subliniat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, adevăr potrivit căruia „continuînd lupta de veacuri pentru eliberarea socială și națională, cele mai bune tradiții ale mișcării muncitorești și socialiste din România, partidul comunist este, în noile condiții istorice, exponentul fidel al intereselor clasei muncitoare, ale întregului popor. Începînd din acest moment, clasa muncitoare, sub conducerea partidului comunist, a fost prezentă și și-a spus cuvîntul în toate evenimentele mai importante ale țării“. Într-adevăr, istoria confirmă pe deplin această realitate. Sărbătorind jubileul celor 60 de ani de existență de sine stătătoare a Partidului Comunist Român trebuie subliniat că deja cu aproape un an înaintea Congresului din mai 1921, în iulie 1920, militanții de frunte ai Partidului Socialist, pregătind noul salt calitativ din mișcarea noastră muncitorească — transformarea Partidului Socialist în Partid Comunist — au reflectat profund asupra profilului, a bazelor programatice și a acțiunii politice a partidului clasei muncitoare, în noua lui definire. În raportul asupra problemei afilierii — ca principal document pregătit pentru viitorul Congres al partidului și publicat, o primă parte, în „Socialismul“, din 12 iulie 1920, sînt sintetizate coordonatele programatice ale viitorului Partid Socialist-Comunist din România — după cum se propunea, chiar atunci, denumirea partidului clasei muncitoare. Acest document, cu toate insuficiențele firești rezultate din epocă, poartă pecetea înaltei răspunderi a partidului clasei muncitoare pentru destinele României, ale maselor muncitoare, ale progresului neconținut al patriei. Reluînd ceea ce înaintașii au definit teoretic și programatic, documentul pornește de la premisa fundamentală că idealul socialist „are ca scop trecerea puterii politice și economice în mîna muncitorilor de la sate și orașe“, care „implică imediată expropriere a capitalului, suprimarea dreptului de proprietate privată, munca obligatorie pentru toți“, iar „pămînturile, industria, minele, mijloacele de transport (urmas să fie) puse sub directa conducere a sfaturilor tehnicienilor, țăranilor și muncitorilor“. În cea de a doua parte a documentului, publicată tot în „Socialismul“, la 7 mai 1921, sînt sintetizate, în planuri largi, direcțiile programatice ale partidului, subsumîndu-se totul luptei „pentru înfăptuirea societății viitoare, care nu-i alta decît comunismul“. În document este limpede formulată perspectiva dezvoltării economiei naționale pe temeiul industrializării și al sporirii gradului de înzestrare tehnică a industriei, preconizîndu-se „întrebuințarea mașinilor în uzine și fabrici care vor fi mult perfecționate cînd vor deveni proprietate publică,

obștească“. Era, de asemenea, formulată ideea, de mare importanță pentru România, că pământul este „izvorul fundamental al producției“, urmînd ca proletariatul victorios „să desființeze toate formele proprietății funciare private și să proclame pământul drept proprietate publică, drept fond comun, aparținînd tuturor oamenilor, întregului popor, începînd prin a expropria pe marii proprietari și transformînd marile culturi în întreprinderi publice, muncite cu ajutorul mașinilor agricole cele mai perfecționate“. Este foarte important să remarcăm acea mențiune programatică prin care se sublinia că proletariatul revoluționar va organiza „proprietatea funciară pe baze colective, iar cultura pămîntului cu ajutorul mașinilor celor mai perfecționate și ale mijloacelor celor mai raționale“.

Printre marile probleme de care depindea progresul general al României se găsea în prim plan, în concepția comuniștilor români, asigurarea unor condiții de muncă și viață tot mai bune, civilizate pentru masele muncitoare, asuprite și exploatate de clasele dominante. Punînd o importantă sarcină în fața partidului politic al clasei muncitoare, realizarea „completă și efectivă a protecției muncii“, documentul subliniază necesitatea imperioasă a luării de măsuri care să asigure masele muncitoare în cazuri de accidente, boală, infirmitate, în timpul bătrîneții, cerînd interzicerea muncii de noapte a copiilor și minorilor, repausul săptămînal, realizarea unui riguros regim al asigurărilor sociale, toate acestea fiind menite a „alina mizeriile poporului“. Un important loc îl ocupă, în acest cadru, asigurarea unor condiții civilizate de locuit prin construirea de „locuințe noi și igienice“ și dărîmarea tuturor celor insalubre. În viziunea militanților de seamă ai mișcării comuniste se conturase încă de atunci necesitatea imperioasă, devenită angajament al noului partid, aflat încă în germe, de a realiza o vastă operă educativă, care „trebuie să aibă drept scop să asigure persoanei umane dezvoltarea fizică și intelectuală desăvîrșită și să pregătească generația tînără să participe la marea operă a dezvoltării științelor, artei și literaturii în toată libertatea, dînd astfel libertatea tuturor talentelor și geniilor să se afirme ca forță creatoare“.

Am citat aceste principii programatice pregătite și supuse discuției publice încă înainte de Marele Congres din mai, pentru a demonstra ceea ce de cele multe ori pierdem încă din vedere, și anume că în fața acestui forum al partidului se aduceau nu atît problemele afilierii sau nu la Internaționala a III-a cît marile sarcini care stăteau, în chip firesc, în fața partidului clasei muncitoare în noua perspectivă istorică a existenței statului național unitar, desăvîrșit în anul 1918 ; pentru a demonstra de asemenea, că încă de la început partidul nostru comunist se impunea, în configurația politică românească, ca un partid al progresului economic, social, politic și spiritual, legîndu-și soarta și existența de aceste mari probleme, care se ridicau cu obiectivitate în fața poporului român. Din acest context rezultă, că la congresul din mai nu problemele afilierii urmau a se situa în prim-plan ci sarcinile partidului ca partid autentic național, adînc ancorat în realitățile societății românești, pentru asigurarea progresului neconținut al patriei pe cale modernă, pentru apărarea și realizarea intereselor supreme ale maselor muncitoare, ale poporului român.

După Congresul din mai, Partidul Comunist Român, cu toate greutățile și lipsurile, cauzate îndeosebi de consecințele negative ale imixtiunii Internaționalei a III-a comuniste în problemele sale interne, mai ales după anul 1923, a continuat să fie forța politică cea mai activă a luptei pentru prefacerea societății capitaliste în societate socialistă și, desigur, pentru soluționarea, în condițiile capitalismului, a unora din marile probleme ce

priveau interesele zilnice și de perspectivă ale maselor muncitoare. Partidului nostru comunist i-a fost întotdeauna limpede problema fundamentală de care depindea progresul general al țării, „înlocuirea relațiilor sociale de producție capitaliste, care împiedică dezvoltarea forțelor de producție și a țării (...), cu relațiuni de producție comuniste — conținutul cărora este producerea de bogății materiale pentru asigurarea dezvoltării celei mai bune a tuturor ființelor omenеști și expresiunea juridică a cărora este proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producțiune, ceea ce formează esența revoluției sociale a proletariatului” — după cum se remarcă în raportul Comitetului executiv provizoriu prezentat celui de-al doilea Congres al partidului, din octombrie 1922.

În aceeași largă perspectivă istorică, în atenția Partidului Comunist s-a situat și delimitarea sa față de alte partide democratice, ca forță politică fundamentală a luptei pentru reorganizarea pe baze noi, socialiste a societății românești — singurul drum valabil al progresului general al patriei. Într-un articol intitulat „Ce-i de făcut”, din 10 iunie 1923, și publicat în „Socialismul”, se constata, cu temei, faptul că „Singura decosebire dintre noi, partidul comunist și celelalte partide pur burgheze și mic burgheze, din dreapta și din stînga (...) constă în acest fapt : pe cînd noi desfășurăm steagul revoluționar și chemăm muncitorimea la *detronarea* actualului sistem social, înlocuindu-l cu cel proletar, toate celelalte partide, chiar recunoscînd mai mult sau mai puțin defectuositatea actualului sistem social, luptă și vor să lupte *numai pentru îmbunătățirea organizației sociale de azi*. Și dacă pe steagul nostru stă astăzi scrisă lupta pentru revendicări imediate, ca de pildă ziua de lucru de 8 ore, legislația muncii, libertatea de asociere etc., asta nu înseamnă că renunțăm, chiar pentru moment, la parola noastră de căpetenie : *revoluția*”.

Cu această optică fundamentală a militat apoi Partidul Comunist în toți anii care au urmat. El s-a situat în fruntea luptei revoluționare a celor ce muncesc, conducîndu-i atît pentru apărarea și lărgirea drepturilor și libertăților politice și economice, pentru apărarea împotriva exploatării și asupririi lor de către clasele dominante și contra măsurilor repressive ale statului burghez (și, deci, din acest punct de vedere, pentru o anumită „perfecționare” a societății existente), cît și, mai ales, pentru „netezirea” căilor necesare transformării societății burgheze în societate socialistă. În articolul citat se remarcă, pe deplin justificat, faptul că Partidul Comunist urmărește rezolvarea revendicărilor concrete, de ordin economic și politic, al maselor, „în vederea netezirii drumului spre revoluție”. În optica partidului, era limpede că „Schimbarea structurii societății (...) poate fi făcută numai de o mare masă a societății care este interesată în această schimbare, în cazul nostru de masele muncitorești, orășanești și agricole”.

Întreaga istorie a partidului nostru, de atunci și pînă astăzi, este de natură să ateste că aceste mari comandamente, care au asigurat progresul neconținut al României, au guvernat întregul efort al partidului, atît în marile înclеștări de clasă din anii interbelici (1929—1933 etc.) cît și în confruntarea cu fascismul intern și internațional, din perioada ce a urmat anului 1933 și pînă la revoluția de eliberare națională și socială din august 1944.

Fiind vorba de această mare și hotărîtoare problemă a luptei anti-fasciste și de apărare a independenței, suveranității și integrității teritoriale a României din perioada de după 1933, nu putem să nu reafirmăm adevărul că Partidul Comunist Român a fost acea forță politică a societății

care a reușit să depășească și să învingă numeroase greutăți, greșeli, insuficiențe care și-au făcut loc în activitatea sa începând cu anul 1924. Acestea se datorau îndeosebi impunerii de către Comintern a numeroase teze teoretice, principii tactice și programatice străine realităților românești în ceea ce privește profilul statului român făurit după Marea Unire din 1918, situație care a fost de natură să îngreuneze îndeplinirea de către Partidul Comunist a rolului său fundamental, ca forța politică cea mai avansată a societății, pentru consolidarea unității statului, apărarea lui împotriva forțelor revizioniste apărute încă în anii imediat postbelici. Putem spune astăzi că, în această privință, partidul nostru comunist a realizat o autentică și amplă revoluție în modul său de a gândi, acționa și privi marile probleme cu care se confrunta România în fața primejdiei fasciste, a pericolului dezmembrării ei teritoriale de către statele ce promovau această politică. Autentica revoluție de care am amintit s-a materializat într-un număr infinit de acțiuni și documente programatice, de teze și lozinci tactice, inițiate și elaborate de partid în amplul efort de a realiza unitatea de luptă a tuturor forțelor naționale în vederea salvării patriei. După ce se acumulase o importantă experiență de luptă în cadrul Comitetului Național Antifascist, creat în vara anului 1934, din conducerea căruia a făcut parte și tovarășul Nicolae Ceaușescu, în noiembrie 1935, într-o scrisoare adresată Comitetului Executiv al P.S.D., Comitetul Central al P.C.R. atrăgea atenția că și în centrul european se formează un bloc al țărilor fasciste, în frunte cu Germania, care amenință pacea și securitatea europeană, vizate imediat fiind țările mici, popoarele învecinate, printre care și România. De la înălțimea misiunii istorice a comuniștilor, C.C. al P.C.R. afirma: „Noi, comuniștii, sintem gata să apărăm cu arma în mână independența României dacă țara noastră ar fi silită să ducă un război de apărare contra imperia-lismului fascist“. Nu o dată în acești ani, pe măsura extinderii expansiunii statelor revizioniste în direcția României, Partidul Comunist a atras atenția că națiunea este în pericol, că România poate deveni un obiect de reîmpărțire imperialistă a Europei, că România este în primejdie de a deveni un stat vasal Germaniei, un obiectiv de cucerire, o anexă a imperialismului, o victimă a intereselor statelor expansioniste și revizioniste. După anexarea de către Germania a Austriei, în martie 1938, partidul nostru comunist a supus unei ample și responsabile analize gravele primejdii ce planau asupra țării. În cunoscuta broșură, *După Austria. Cehoslovacia*, se atrage atenția asupra primejdiei extinderii agresiunii Germaniei împotriva Cehoslovaciei, României, Iugoslaviei și a altor țări balcanice, subliniind cu toată responsabilitatea că „*soarta întregii Europe este în joc*“. O magistrală analiză a situației României în contextul internațional din vara anului 1939 o face Plenara a VI-a lărgită a C.C. al P.C.R., care a subliniat că „primejdia dezmembrării și ocupării României de către Germania fascistă și statele revizioniste a crescut enorm în urma ocupării Cehoslovaciei, Albaniei, Memelului, în urma aderării Ungariei la pactul Anticomintern și a creșterii influenței fascismului german în Bulgaria și Iugoslavia“. Plenara sublinia necesitatea realizării urgente a unității de luptă a întregii națiuni și creării unui „guvern de salvare națională“, menit să apere țara împotriva primejdiei ce o amenința.

Cu toate aceste eforturi, însă, deplasarea raportului de forțe pe plan internațional în favoarea statelor ce promovau o politică a reîmpărțirii teritoriale, ale căror victime erau statele mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei, inclusiv România, soluționarea intereselor marilor puteri atît pe calea armelor cît și a tratativelor (München — septembrie

1938 ; Moscova — august 1939), agresiunea împotriva Poloniei, dezmembrarea și reîmpărțirea acesteia, în septembrie 1939, extinderea agresiunii Germaniei naziste spre centrul și vestul Europei, au constituit, după cum se știe, factori care au agravat primejdia ce plana asupra României, aceea de a fi dezmembrată și aruncată în brațele Germaniei naziste. În aceste grave împrejurări, efortul partidului nostru, care milita tot mai activ pentru apărarea intereselor supreme ale țării, a primit o grea lovitură ca urmare a reorientărilor impuse de Comintern împotriva realității istorice și a intereselor popoarelor amenințate de fascism, în toamna anului 1939, când i s-a cerut partidului nostru să renunțe la lozincile de pînă atunci și la lupta activă de apărare a patriei împotriva pericolului fascismului, fiind obligat să-și îndrepte ascuțișul luptei împotriva așa-numitului pericol imperialist anglo-francez. Au fost necesare, în anii ce au urmat, eforturi mari din partea comuniștilor români pentru a trece și peste aceste momente grele și pentru a-și menține conduita lor, rămînînd cele mai dinamice și responsabile forțe puse în slujba idealurilor supreme ale poporului nostru. Aceste eforturi nu au întirziat să-și aducă roadele pe care istoria, în chip firesc, le aștepta.

ASPECTE DIN LUPTA CLASEI MUNCITOARE TIMIȘORENE, CONDUSĂ DE PARTIDUL COMUNIST ROMÂN, ÎN ANII CRIZEI ECONOMICE (1929—1933)

IONEL ILIAN

În primii ani posbelici, necunoscând distrugerile primului război mondial, Timișoara devine unul din cele mai puternice centre economice ale țării, cu o industrie în care erau reprezentate toate ramurile, cu un comerț dezvoltat, cu o întinsă activitate bancară. Datorită politicii promovate de burghezia industrială din România, sub lozincă „naționalizării” întreprinderilor cu capital străin din Banat, se înregistrează o puternică afluență de capital din vechea Românie în Timișoara. Monopolurile străine care dominau economia orașului înainte de război continuă, totuși, să-și mențină o poziție importantă, în ciuda presiunii capitalului autohton. Industria timișoreană, ferită în parte de concurența produselor străine, obține piețe de desfacere și surse de materii prime în toate provinciile românești. Numărul întreprinderilor sporește, astfel, simțitor iar cele existente își largesc proporțiile : numărul întreprinderilor din industria mare din Timișoara ajunge la 135 în anul 1928, iar cel al muncitorilor ocupați în această industrie, de 8 875 ¹. În 1931, Timișoara era orașul cu cele mai multe stabilimente industriale după București și al patrulea centru muncitoresc din țară, ca număr de muncitori ocupați în industrie. În total, în fabricile și atelierele din Timișoara lucrau, la declanșarea crizei, peste 20 000 de muncitori ². Criza economică din anii 1929—1933 a provocat o puternică scădere a producției a multora din întreprinderile orașului, prin încetarea activității, pentru perioade mai scurte sau mai îndelungate.

Dezvoltarea industriei și creșterea populației au dus la sporirea numărului de firme comerciale, Timișoara devenind unul dintre cele mai importante centre comerciale, cu cele peste 1 300 de unități comerciale ale sale ³. Acumularea capitalului, dezvoltarea capitalului industrial și comercial au determinat și o creștere a capitalului bancar. Marile bănci ale orașului, însă, erau subordonate capitalului străin, îndeosebi celui francez, englez și maghiar. În anii crizei, se accentuează pătrunderea capitalului bancar străin, care acaparează total marile bănci timișorene ⁴. Dezvoltarea industriei, comerțului și a activității bancare, pătrunderea monopolurilor autohtone în viața economică, menținerea dominației capitalului străin au favorizat pe de altă parte adâncirea contradicției dintre proletariat și burghezie și intensificarea luptei de clasă.

Declanșarea, în 1929, a crizei economice de supraproducție în România, a avut consecințe deosebite. Ca urmare a crizei, toate provinciile românești au cunoscut reduceri substanțiale ale producției și amplificarea șomajului, ceea ce a dus la manifestarea unei ample lupte de clasă. În

Timișoara, concedierile, scăderea sistematică a salariilor, ridicarea chiriilor și, în general, a costului vieții, au dus la înrăutățirea situației maselor populare. Încă în primul an de criză, ca urmare a concedierilor, numărul șomerilor din oraș a ajuns la 4 000, reprezentând 20% din totalul muncitorilor⁵, șomajul cronic, de masă din perioada crizei, a constituit un puternic factor de reducere a nivelului salariului mediu al muncitorilor timișoreni, capitaliștii dispunând de forță de muncă de rezervă, care urma să fie angajată doar în contextul desfășurării unor acțiuni de luptă. Acest lucru a contribuit la înrăutățirea situației maselor, mai ales că în România ajutorul de șomaj nu era legiferat ci lăsat la latitudinea autorităților. Acest ajutor a fost acordat de burghezie din fonduri proprii iar mărimea lui nu era comparabilă cu profitul obținut de capitaliști. Astfel, în 1930, mai multe bănci timișorene au constituit un fond pentru donații către muncitorii șomeri din oraș. Suma adunată, 49 753 lei, nu poate, desigur, fi comparată cu profitul de peste 50 de milioane de lei al amintitelor bănci⁶.

Numărul șomerilor a rămas în toată perioada crizei de peste 4 000, manifestându-se prin încetarea totală a lucrului sau prin concedieri parțiale. În 1929, fabricile „Turul“, „Detra“, „Fabrica de pălării“, „Aroma“ au concediat personalul lor pe lungi perioade de timp⁷. Situația clasei muncitoare s-a agravat și datorită reducerilor de salarii, în unele cazuri cu 30—35%, prin plata cu întârziere a salariilor, în unele cazuri chiar cu o întârziere de 6 luni⁸. În timp ce durata zilei de muncă se prelungea, ca de exemplu la fabrica „Atlanta“, unde muncitoarele lucrau 16 ore într-o zi⁹, salariile s-au redus iar prețurile la principalele produse alimentare au crescut foarte mult. Referindu-se la situația grea a muncitorilor, ziarul „Arbeiter Zeitung“, din Timișoara, arăta că „mizeria crește din zi în zi, tot mai mulți muncitori sînt fără lucru (...), zi de zi vezi cum oamenii cu mizeria scrisă pe față se frămîntă cum să plătească chiriile, cum să procure o bucată de pîine“¹⁰. În unul din manifestele organizației locale a P.C.R. din Timișoara, difuzat în iunie 1932, se descria astfel mizeria în care erau nevoiți să trăiască muncitorii fără lucru din Timișoara: „peste 6 mii de muncitori din oraș stau fără pîine, rupți, flămînzi, într-adevăr muritori de foame“¹¹. O situație la fel de grea o aveau tinerii de la căminele de ucenici, întreținuți de stat, cărora municipalitatea le-a redus subvențiile de la 9 198 000 de lei în 1929 la 4 252 647 de lei în 1933¹².

În fața acestei realități, deși aflată în adîncă ilegalitate, organizația locală a P.C.R. a știut să mențină legătura cu masele, să se ocupe sistematic de educarea lor revoluționară și să organizeze lupta clasei muncitoare. Un mijloc important de a face cunoscută linia politică a partidului a fost tipărirea și răspîndirea sistematică a manifestelor. Astfel, la 4 mai 1930, cu ocazia alegerilor municipale, un manifest lansat de Comitetul local al P.C.R. chema muncitorimea la luptă împotriva ofensivei capitalului. Autoritățile au arestat în 1930 în mai multe rînduri muncitori comuniști care participaseră la acțiunea de tipărire și răspîndire a manifestelor, dar aceștia n-au denunțat poliției locul de producere a acestora¹³. Un ajutor de preț al partidului în răspîndirea manifestelor l-au constituit uteciștii. După cum rezultă dintr-un raport al siguranței, din 16 august 1932, organizația locală a U.T.C. a răspîndit manifeste la „Industria lîinii“, Fabrica de lanțuri, precum și în suburbiile muncitorești ale orașului¹⁴.

Un rol deosebit de important în educarea politică a maselor, în mobilizarea lor la acțiune l-au avut ziarele editate sub îndrumarea P.C.R.

În anii 1929—1933, au apărut la Timișoara 2 publicații editate de P.C.R., 4 editate de U.T.C., una de Blocul Muncitoresc-Țărănesc și 4 publicații editate de Sindicatele Unitare¹⁵. Editarea presei de partid a primit în mai multe rinduri lovituri din partea siguranței dar comuniștii timișoreni au știut să-și refacă secția tehnică și să continue editarea manifestelor și a presei de partid. Astfel, în iunie 1933 este confiscată de poliție mașina de tipărit a organizației locale, care putea tipări 2 000 de manifeste pe oră, fiind arestați 4 muncitori care lucrau la tipografierea manifestelor¹⁶. Cu toate acestea organizația locală s-a refăcut rapid și, în noiembrie deja, edita ilegal „Scinteia Banatului” și „Banati Szikra”, organe oficiale ale Comitetului regional Banat al P.C.R.¹⁷.

Munca politică ideologică a partidului a avut ca urmare creșterea conștiinței muncitorilor, reflectată în numeroase acțiuni cu caracter politic. Una din cele mai importante acțiuni de acest gen a fost suita de greve demonstrative de protest împotriva condamnării la închisoare a militantului comunist Alexandru Dobrogeanu-Gherea¹⁸. O mare amploare au căpătat și acțiunile muncitorimii timișorene din aprilie 1929, cu prilejul întrunirii Congresului Sindicatelor Unitare, ținut în Timișoara la 2—5 aprilie¹⁹. În anii crizei economice cele mai numeroase acțiuni de luptă au vizat însă satisfacerea unor revendicări economice. În acest scop au fost declanșate numeroase conflicte de muncă și greve. Astfel, în mai 1929 a început un puternic conflict de muncă la fabrica de încălțăminte „Turul”. Direcția preconiza o masivă concediere a muncitorilor dar aceștia, solidarizându-se cu cei concediați, au ocupat fabrica, determinând prin aceasta direcția să revină asupra măsurilor luate²⁰. În luna iunie 1929 izbucnește un conflict de muncă și la *Fabrica de pălării Timișoara*.

Deseori, conflictele de muncă se transformau în greve, căci greva era, după cum afirma un ziar muncitoresc, „un mijloc de constrângere exercitat în conflictele muncitorești de către lucrători asupra patronilor, pentru a-i sili să modifice condițiile contractului de muncă”²¹. Amploarea acestor greve creștea pe măsura agravării crizei și a amplificării muncii politice desfășurate de comuniști și de militanții social-democrați. O manifestare a luptei hotărâte a muncitorilor a fost greva de la fabrica „Standard”, din aprilie 1929. Greva fusese declanșată datorită încercării direcțiunii de a reduce cu 15% salariile celor 350 de muncitoare din fabrică. Grevistele, conduse de un comitet de grevă, au rezistat amenințărilor la care au fost supuse și, în fața dirzeniei lor, patronii s-au văzut siliți să renunțe la măsurile preconizate²². Victoria grevistelor de la „Standard” a fost posibilă prin faptul că greva a fost bine organizată, s-a desfășurat pe baza frontului unic de jos și a fost sprijinită de întreaga muncitorime timișoreană.

În timpul grevei, care a durat o lună de zile, muncitorii de la „Standard” au primit colete și bani de la ceilalți muncitori din oraș iar victoria greviștilor a constituit un puternic stimulent pentru angajații din alte fabrici, care au declarat și ei greve. Astfel, la sfârșitul lui aprilie 1929 au izbucnit greve la *Fabrica de pălării* și la fabrica „*Uniunea Româno-Italiană*”²³. Greva de la fabrica „*Uniunea Româno-Italiană*”, la care au participat toate muncitoarele, s-a declanșat datorită refuzului patronilor de a acorda muncitoarelor salariile promise. Mai mult decât atât, la sfârșitul lui aprilie direcția hotărăște o reducere cu 10% a salariilor. Greva se prelungește, de aceea, pînă în iunie și se încheie cu victoria muncitoarelor²⁴. În primăvara anului 1929 lucrătorii de la fabrica „*Turul*” se aflau

în permanență în conflict cu direcțiunea fabricii. Periodic, conflictele se agravau sau scădeau, apogeul conflictului fiind atins la 18 iunie 1929, când direcțiunea hotărăște închiderea fabricii pe timp de 6 săptămâni, lăsându-i, deci, pe drumuri pe toți cei 550 de muncitori. Muncitorii se organizează, aleg un comitet de grevă, declanșează greva și poartă tratative cu patronatul. Discuțiile se prelungesc pînă la sfîrșitul lunii iulie, cînd patronii sînt obligați să cedeze. Din nou patronatul a fost învins de lupta hotărîtă a muncitorilor, greva desfășurîndu-se tot pe baza frontului unic de jos ²⁵.

În desfășurarea luptelor de clasă din anul 1929 organizația locală P.C.R. din Timișoara a antrenat toate forțele sociale. Astfel, în acțiuni demonstrative și greve au fost atrași funcționarii, intelectualii și chiar invalizii, orfanii și văduvele de război. Totodată, au fost numeroase acțiunile de luptă ale șomerilor. Aceste acțiuni au fost sprijinite și de muncitorimea din fabrici și din ateliere.

Un obstacol în amplificarea luptei de clasă a muncitorimii timisorene către sfîrșitul anului 1929, l-a constituit scindarea unității sindicale. Această acțiune s-a datorat, între altele, cunoscutului lider socialist timișorean Coloman Müller, care susținea teoria menținerii legalității sindicatelor cu orice preț; în acest fel, el a spart unitatea sindicatelor unitare, creînd așa-numitele „sindicate independente”. Organul central al sindicatelor unitare, „Viața muncitoare”, a criticat această poziție: la fel au procedat „Internaționala Sindicatelor Roșii” și Congresul al V-lea al P.C.R., care a considerat poziția mülleristă drept „dezarmarea proletariatului, supunerea sa organizării burgheziei și transformarea sindicatelor din organizații ale luptei de clasă, în organizații de sabotare și înnăbușire a luptei de clasă”. ²⁶ Sindicatele independente au avut, însă, un număr mic de membri. În 1930, ele s-au reorganizat sub numele de Sindicatele de uzină și industrie și căutau să frîneze lupta de clasă. Așa, de pildă, cu prilejul grevei generale a lucrătorilor textiliști, din noiembrie 1930, mülle-riștii au acționat împotriva grevei. ²⁷

În ciuda măsurilor represive ale autorităților, syndicatele unitare și-au continuat activitatea folosindu-se de mijloace legale, semilegale și chiar ilegale. Procesul de organizare a muncitorilor în aceste syndicate bazate pe lupta de clasă a avut de înfruntat teroarea dezlănțuită de autorități. Așa, de pildă, în noiembrie 1930, muncitorii de la *Fabrica de chibrituri* din Timișoara întruniți într-o adunare de organizare s-au pronunțat pentru syndicatele unitare și pentru lupta de clasă. Poliția a întrerupt desfășurarea acestei adunări și a arestat 50 de muncitori ²⁸.

La începutul anului 1930 organizația P.C.R. din Transilvania, care cuprindea în acea vreme și Banatul, a dispus dizolvarea organizațiilor P.C.R. și U.T.C. din Timișoara. Această măsură a îngreunat desfășurarea muncii politice de masă și, în general, a luptei de clasă ²⁹. La Timișoara, deși organizația locală a fost desființată, comuniștii, celulele de partid de la „Industria Liniei”, „Turul”, „Atelierele C.F.R.”, și-au continuat activitatea, răspîndind manifeste în care se chema la luptă pentru o viață mai bună. Cu toate acestea, acțiunile greviste din anul 1930 sînt mai puțin numeroase deși în cursul acestui an ofensiva patronală a fost puternică. Această situație se datorează faptului că celulele de partid, lipsite de o conducere centrală, au acționat izolat, au angrenat la luptă un număr mic de muncitori. Printre cele mai mari acțiuni declanșate de muncitorimea timișoreană în 1930 se numără greva de la fabrica de încălțăminte

„Turul“. Greva este declanșată la începutul lunii martie, când direcția fabricii încearcă să impună o reducere de salarii. Muncitorii, în rîndul cărora se aflau mulți foști aparținători ai Sindicatelor Unitare și care se căliseră în luptele cu patronatul în marile lupte greviste din anul 1924 și primăvara anului 1929, au declarat atunci grevă. Greva este de scurtă durată, muncitorii reluînd lucrul după numai trei zile, timp în care muncitorii au convins însă direcția să nu procedeze la această reducere de salarii. Greva se termină, deci, cu o strălucită victorie a muncitorilor ³⁰. La 28 iunie 1930 declară grevă și muncitoarele de la „*Industria de tricotație Carol Nagy*“. Conflictul de muncă, început la mijlocul lunii iunie din cauza încercării patronului de a reduce salariile angajaților săi cu 10 %, se transformă în grevă la 28 iunie, încheindu-se cu victoria muncitoarelor ³¹. O grevă puternică izbucnește la 13 noiembrie 1930 la „*Industria Lînii*“. Greva a fost condusă de celula de partid din fabrică și a fost declanșată datorită reducerii cu 20 % a salariilor muncitorilor. Cei 1 600 de muncitori din fabrică au declarat grevă generală și au purtat anevoioase discuții cu direcțiunea fabricii, care s-au încheiat cu un compromis. Ca urmare a grevei, autoritățile îi arestează pe unii dintre conducătorii manifestării și închid localul sindicatului muncitorilor ³².

Ca urmare a clarificării ideologice de după Congresul al V-lea al Partidului Comunist Român, activitatea organizațiilor de partid din Timișoara se intensifică. Aceasta se reflectă și în faptul că influența P.C.R. în rîndul maselor a determinat victoria Blocului Muncitoresc-Țărănesc la alegerile din 1931 în județul Timiș-Torontal, când candidatul acestuia, comunistul Lucrețiu Pătrășcanu cîștigă alegerile ³³. Totodată, în anul 1931 se declanșează un val de greve care cuprind în desfășurarea lor mai multe mii de muncitori. Între cele mai importante acțiuni greviste se înscriu cele de la fabricile „*Fadepa*“, „*Banatul*“, „*Romitex*“ și „*Fabrica de bere*“. Organizația locală a P.C.R. și-a concentrat atenția în 1931 și spre organizarea unor demonstrații de stradă ale șomerilor, meseriașilor și funcționarilor din Timișoara ³⁴. A continuat acțiunea de răspîndire a manifestelor, ceea ce a determinat Inspectoratul de poliție să afirme într-un raport că „Timișoara a devenit un centru de răspîndire a manifestelor comuniste“ ³⁵. Autoritățile trec la represalii și, în lunile august și septembrie, sînt arestați mai mulți comuniști, care sînt condamnați pentru activitatea lor, considerată ilegală ³⁶. Acțiunile muncitorești din 1931 în Timișoara sînt apreciate în documentele Congresului al V-lea al P.C.R., care subliniază solidaritatea tuturor categoriilor sociale din Timișoara în desfășurarea acțiunilor de luptă ³⁷.

În 1932, în condițiile intensificării exploatării, ale adîncirii crizei crește numărul conflictelor de muncă și al grevelor. În iarna anului 1932 se declanșează greva muncitorilor de la *Fabrica de lanțuri*, care se prelungește mai multe săptămîni și se încheie cu victoria muncitorilor ³⁸. Tot în ianuarie 1932 izbucnesc grevele muncitorilor de la *Industria lînii*, *Fabrica de zahăr*, *Fabrica de bere* și a muncitorilor ceferiști ³⁹. Răspunzînd chemării Comitetului Central al P.C.R., la 15 ianuarie 1932, organizația locală P.C.R. a organizat o mare demonstrație, la care au participat deopotrivă șomeri și muncitori ocupați ⁴⁰.

În 1932, cele mai ample acțiuni greviste au fost cele declanșate de muncitorii de la fabrica „*Standard*“ și de la fabrica „*Leda*“ ⁴¹. Ambele acțiuni au constituit o admirabilă pildă de solidaritate proletară, ceea ce a asigurat victoria muncitorilor. Acțiunile greviste din 1932 au fost spri-

jinite de „Ajutorul Muncitoresc Român“. Secția din Timișoara a acestei organizații s-a înființat în 1930 cuprinzând, alături de comuniști, muncitori, socialiști și membri fără partid. Ea a desfășurat o amplă activitate de ajutorare a muncitorilor ce au avut de suferit în urma crizei. În repetate rânduri, autoritățile din Timișoara au îngreunat activitatea acestei organizații conduse de comuniști. Astfel, în iulie 1932, autoritățile au închis localul „Ajutorului Muncitoresc Român“. Membrii secției au organizat atunci o mare demonstrație de protest, obligînd autoritățile să re-deschidă localul și să accepte continuarea activității secției ⁴².

La începutul anului 1933, primii care se pun în luptă sînt comuniștii de la fabrica de ulei „Olea“, care declară grevă la 4 ianuarie, în semn de protest față de intenția patronilor de a concedia un mare număr de muncitori și de a scădea salariile celor rămași. Conduasă de un comitet de acțiune alcătuit pe baza frontului unic de jos, greva se încheie după cîteva zile, cînd patronii au fost obligați să încheie un nou contract colectiv de muncă și, totodată, să mărească salariile muncitorilor cu 10 % ⁴³.

Puternicele frămîntări muncitorești din anii crizei economice au culminat cu eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933. Aceste acțiuni au avut un puternic răsunet în Timișoara, oamenii muncii din această localitate aflînd prin intermediul presei de stînga de revendicările muncitorilor ceferiști și petroliști. Pentru a preîntîmpina solidaritatea muncitorilor timișoreni cu greviștii din București și din alte centre, la începutul lunii februarie autoritățile au oprit activitatea sindicatelor, au închis sediile din oraș ale acestora și au introdus la Atelierele C.F.R., Industria lîinii, „Standard“ și în alte fabrici detașamente de jandarmi înarmați ⁴⁴. Au fost organizate, totodată, descinderi la locuințele mai multor muncitori și intelectuali timișoreni, fiind arestate, cu acest prilej, 35 de persoane ⁴⁵. În pofida tuturor acestor acțiuni, la 9 februarie 1933 are loc consfătuirea activului revoluționar timișorean, care dezbat sarcinile organizațiilor revoluționare în lumina documentelor C.C. al P.C.R. La 11 februarie, un manifest redactat și răspîndit prin grija organizației U.T.C. și a „Ajutorului Roșu Muncitoresc“ informează muncitorimea timișoreană despre hotărîrile consfătuirii și cheamă la luptă împotriva stării de asediu ⁴⁶. Celula comunistă de la Atelierele C.F.R. a făcut pregătiri pentru declararea unei greve în semn de protest față de reprimarea luptelor de la Grivița dar acțiunea, insuficient pregătită, n-a reușit. Protestul muncitorilor feroviari din Timișoara a fost, totuși, exprimat prin mai multe întruniri-fulger, organizate la 17 februarie la ieșirea din schimb în mai multe puncte din vecinătatea atelierelor dar, mai ales, prin întrunirea de la Industria lîinii, care a fost reprimată cu brutalitate de poliție ⁴⁷.

După marile lupte din 1933, influența organizației locale a P.C.R. s-a extins, au fost create noi organizații și au fost întărite cele existente. Totodată, au fost obținute importante succese pe linie sindicală, fiind create sindicatele revoluționare ale textiliștilor și ceferiștilor și a sporit rolul comuniștilor în cadrul sindicatelor reformiste, unde mai mult de jumătate din membri urmau linia revoluționară a sindicatelor unitare ⁴⁸.

Prigoana dezlănțuită de autorități, în vara anului 1933, împotriva comuniștilor, a dus la descoperirea de către poliție a secției tehnice a organizației locale P.C.R. ⁴⁹. Cu această ocazie a fost arestată curiera regională P.C.R. Banat, care l-a denunțat Siguranței pe Mauriciu Encsel, militant de seamă al P.C.R., sosit la Timișoara în iunie 1933. Schingiuit

apoi cu „cele mai sadice și rafinate metode“, după cum arată „Scînteia Banatului“, acesta nu și-a trădat tovarășii de luptă și, în cele din urmă, a fost ucis de călăii siguranței ⁵⁰. Arestările au continuat și după moartea lui Encsel, dar mișcarea revendicativă a oamenilor muncii a continuat să se dezvolte. Au loc acțiuni revendicative ale muncitorilor din diferite întreprinderi, ale zidarilor, micilor meseriași, învățătorilor și pensionarilor ⁵¹. La sfîrșitul anului 1933, cea mai curajoasă acțiune a muncitorilor timișoreni a fost realizată de lucrătorii ceferiști, care au arborat cu prilejul zilei de 7 noiembrie steagul roșu revoluționar deasupra clădirii principale a Atelierelor C.F.R.

Luptele de clasă ale muncitorilor timișoreni, desfășurate în anii 1929—1933 sub conducerea Partidului Comunist Român, au constituit o remarcabilă școală politică, contribuind la dezvoltarea conștiinței lor revoluționare. Totodată, aceste lupte au scos în evidență rolul comuniștilor, al muncitorilor înaintați în organizarea luptei de clasă, desfășurată sub teroarea dezlănțuită de regimul burghezo-moșieresc.

- ¹ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Timișoara — Pagini din trecut și azi*, Timișoara, 1969, p. 166.
- ² *Voința Banatului*, nr. 18—19, din 12 mai 1931.
- ³ *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, an IV, nr. 6, din 1936, p. 70.
- ⁴ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Op. cit.*, p. 172.
- ⁵ *Voința Banatului*, din 16 februarie 1930.
- ⁶ *Idem*, din 18 ianuarie 1931.
- ⁷ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Op. cit.*, p. 185.
- ⁸ *Voința Banatului*, nr. 58, din 6 septembrie 1931.
- ⁹ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Op. cit.*, p. 84.
- ¹⁰ *Arbeiter Zeitung*, din 12 ianuarie 1924.
- ¹¹ G. Sarafoleanu, *Acțiuni ale muncitorilor șomeri din Banat în anii 1929—1933*, în *Anale P.C.R.*, nr. 1, din 1964, p. 72.
- ¹² *Vrerea*, an V, nr. 1, din ianuarie 1936.
- ¹³ *Voința Banatului*, din 11 mai 1930.
- ¹⁴ Arhivele Statului Timișoara — Fond Prefectura municipiului Timișoara, dosar 2, fila 18.
- ¹⁵ T. Georgescu, M. Ioanid, *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă, 1921—1944*, București, 1963, pp. 66, 67 și 125.
- ¹⁶ *Înfrățirea*, nr. 5, din 19 iunie 1933.
- ¹⁷ T. Georgescu, M. Ioanid, *Op. cit.*, pp. 210—211.
- ¹⁸ W. Marin, V. Farcaș, Fr. Albert, *Muncitorimea timișoreană în anii crizei economice*, în *Anale P.C.R.*, nr. 2, 1963, p. 96.
- ¹⁹ *Voința Banatului*, nr. 15, din 14 aprilie 1929.
- ²⁰ *Buletinul C.C. al P.C.R.*, din 6 și 15 iunie 1931.
- ²¹ *Șomerul*, anul I, nr. V—VI, septembrie, 1935.
- ²² *Muncitorul din îmbrăcăminte și piele*, din 15 august 1929.
- ²³ *Buletinul C.C. al P.C.R.*, din 15 iunie 1931.
- ²⁴ *Idem*.
- ²⁵ W. Marin, V. Farcaș, Fr. Albert, *Op. cit.*, p. 95.
- ²⁶ *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, vol. III, E.S.P.L.P., 1956, p. 328.
- ²⁷ W. Marin, V. Farcaș, Fr. Albert, *Op. cit.*, p. 101.
- ²⁸ *Voința Banatului*, nr. 6, din 8 februarie 1931.
- ²⁹ *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, E.S.P.L.P., 1956, p. 81.
- ³⁰ W. Marin, V. Farcaș, Fr. Albert, *Op. cit.*, p. 101.
- ³¹ *Idem*.
- ³² *Vestul*, din 21 și 22 noiembrie 1930.
- ³³ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Op. cit.*, p. 189.
- ³⁴ *Voința Banatului*, nr. 16, din 19 aprilie 1931.
- ³⁵ Arhivele Statului Timișoara — Fond Prefectura județului Timiș, dosar V, nr. 36, fila 82.
- ³⁶ *Voința Banatului*, din 20 septembrie 1921.
- ³⁷ *Documente din istoria P.C.R. — 1929—1933*, E.S.P.L.P., 1956, p. 269.
- ³⁸ W. Marin, V. Farcaș, Fr. Albert, *Op. cit.*, p. 104.
- ³⁹ I. Ceaușescu, *P.C.R., stegarul luptelor revoluționare din anii 1929—1933*, București, 1971, p. 212.
- ⁴⁰ G. Sarafoleanu, *Op. cit.*, p. 81.
- ⁴¹ *Șomerul*, nr. 24, din septembrie 1926.
- ⁴² G. Sarafoleanu, *Op. cit.*, p. 81.
- ⁴³ I. Ceaușescu, *Op. cit.*, p. 236.
- ⁴⁴ G. Sarafoleanu, *Op. cit.*, p. 84.
- ⁴⁵ W. Marin, G. Oancea, *Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat*, Timișoara, 1971, p. 69.
- ⁴⁶ *Idem*, p. 67.
- ⁴⁷ Șt. Pascu, I. Zahiu, A. Țintă, *Op. cit.*, p. 190.
- ⁴⁸ W. Marin, G. Oancea, *Op. cit.*, p. 78.
- ⁴⁹ *Înfrățirea*, nr. V, din 19 iunie 1933.
- ⁵⁰ *Scinteia Banatului*, din 1 noiembrie 1933.
- ⁵¹ *Înfrățirea*, nr. 6, din 26 iunie 1933.

ACTIVITATEA REVOLUȚIONARĂ DIN ANII ILEGALITĂȚII A TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU — PILDĂ DE DÎRZENIE ȘI DEVOTAMENT PENTRU SLUJIREA ÎNALTELOR IDEALURI ALE P.C.R.

dr. OLIMPIU MATICHESCU

Istoria îndelungată și glorioasă a poporului nostru, lupta sa necontenită pentru unitate, libertate națională și progres social înregistrează faptul semnificativ că toate marile evenimente revoluționare, cu precădere cele din epoca modernă și contemporană, toate ideile înnoitoare, promo-toare de progres și civilizație au avut reprezentanți autentici în tineri înflăcărați și patrioți, capabili să ducă spre izbândă idealurile cele mai înaintate ale timpului lor, să lupte cu hotărîre și abnegație revoluționară supremă pentru ca aspirațiile vitale ale întregului popor să fie transfor-mate din deziderat în realitate istorică. Filele glorioase ale mișcării revo-luționare de tineret din țara noastră vin să întărească constatarea că, prin structura și capacitatea sa creatoare, prin sentimentele sale curate de dra-goste față de pămîntul și țara în care s-a născut, tineretul are aptitudinea înțelegerii mai acute a nedreptăților sociale, pricepe mai viu necesitatea libertății și independenței naționale a poporului din care face parte, rele-vînd totodată și rolul excepțional pe care îl încredințează istoria reprezen-tanților tineretului revoluționar și patriot în dinamica fenomenului luptei de clasă, pentru triumful dreptății și progresului social. Ori, lupta tineretului nostru comunist nu și-ar fi putut găsi o mai grăitoare expresie decît în forța caracterului și exemplului trecutului revoluționar al tovarășului Nicolae Ceaușescu, acel tînăr comunist de exemplară conduită morală și politică, fruntașul unei generații și mîndria poporului român.

Intrat încă la vîrsta de 15 ani în rîndurile mișcării revoluționare din patria noastră, tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a făcut repede remarcât prin activitate neobosită, dîrzenie, abnegație și curaj în înfruntarea pri-goanei regimului burghez. Atunci cînd, din inițiativa și sub conducerea P.C.R., a luat ființă, în iunie 1933, Comitetul Național Antifascist, tinere-tul democrat din capitală era reprezentat de tînărul utecist Nicolae Ceaușescu. Începînd încă din această epocă, Partidul Comunist Român, Uniunea Tineretului Comunist au avut în tovarășul Nicolae Ceaușescu un conducător eminent, călit la înalta școală a luptei revoluționare. Prin persoana sa, Uniunea Tineretului Comunist a fost angajată plenar în toate marile confruntări, bătălii sociale și politice conduse de P.C.R. împotriva exploatării capitaliste, a pericolului fascist, pentru apărarea independen-ței și suveranității naționale, a integrității patriei.

În timpul memorabilelor acțiuni de solidaritate cu conducătorii mun-citorilor feroviari și petroliști judecați la Craiova, în vara anului 1934,

reprezentanți ai partidului comunist, sindicatelor muncitorești și altor organizații de masă aflate sub conducerea P.C.R. s-au deplasat în această localitate, compărind ca martori ai apărării sau purtând cu ei mesajul de sprijin și solidaritate al maselor muncitoare din România, exprimat în liste de subscripție și proteste semnate de mii de muncitori, intelectuali, meseriași, liber-profesioniști.

Cu prilejul unei asemenea acțiuni, în iunie 1934, a fost arestat de către organele represive militantul comunist Nicolae Ceaușescu. Deși foarte tânăr, el a înțeles să-și facă datoria pe care i-o dicta conștiința de clasă. A acceptat să preia asupra sa sarcina de a duce la Craiova protestul muncitorilor din București, care cereau încetarea samavolnicilor anti-muncitorești, stingerea procesului și eliberarea celor arestați.

Găsind asupra sa și a altor trei tineri care îl însoțeau 22 de moțiuni de solidaritate cu conducătorii ceferiști și petroliști judecați, organele de poliție din localitate l-au predat autorităților militare ale Corpului I de Armată, al cărui tribunal judeca procesul. De aici a fost înaintat, cu acte de dare în judecată, Parchetului Tribunalului Dolj. Interogat, tânărul comunist nu s-a lăsat intimidat, a declarat fără reținere că venise la Craiova din proprie inițiativă, ca unul ce participase la stringerea de semnături pe memoriile de protest și de solidaritate pe care le aducea cu sine, dar și că fusese, în acest sens, „delegat de către organizațiile muncitorești din capitală să meargă la Craiova, pentru a depune aceste proteste și a face declarații favorabile ceferiștilor de la «Grivița»”.

Organele de anchetă nu i-au putut dovedi culpabilitatea și au fost obligate să-l pună în libertate. Adăugându-se unei arestări și anchetări anterioare (în noiembrie 1933, pentru îndemn la grevă printre muncitorii unei întreprinderi de încălțăminte din București), episodul revoluționar, de solidaritate de clasă de la Craiova avea însă să alerteze împotriva sa autoritățile, Ministerul de Interne. „Vă semnalăm, în vederea luării măsurilor de rigoare — se arăta într-o notă a organelor de siguranță adresată Prefecturii de poliție din București — pe comunistul Nicolae Ceaușescu, care, făcându-se vinovat de adunarea de adeziuni de solidaritate a muncitorilor cu ceferiștii condamnați în procesul de rebeliune, a fost deferit Parchetului Tribunalului din Craiova și apoi pus în libertate, după care s-a întors în capitală”. „Măsurile de rigoare” semnificau, în limbajul autorităților represive, urmărire și persecuție neconținută.

Nicolae Ceaușescu a acceptat însă ca pe o datorie a sa consecințele „măsurilor de rigoare”, călindu-se la școala aspră a activității conspirative a partidului comunist, școală care îl va forma ca pe unul dintre cei mai conștienți, energici și capabili militanți pentru independența și libertatea poporului român. Activitatea sa politică neobosită își va evidenția roadele nu numai în București, unde activa în conducerea Comitetului Național Antifascist, dar și în numeroase alte localități din județele țării: Argeș, Prahova, Dimbovița, Mehedinți. Era prezent cu sfatul și fapta pretutindeni unde nevoile partidului erau mai mari; organiza, mobiliza și pregătea pentru luptă cadre noi de tineri comuniști, militanți antifasciști. Aprecîind aceste calități excepționale, proprii luptătorilor comuniști, partidul i-a încredințat, în toamna anului 1935, funcția de secretar al Comitetului regional Prahova al U.T.C., calitate în care se afirmă din nou, cu strălucite virtuți de organizator al maselor și luptător neînfrînt pentru îndeplinirea idealurilor de dreptate și libertate ale poporului.

Experiența bogată cu care venea în domeniul muncii antifasciste a partidului comunist s-a reflectat în scurt timp în toate compartimentele care țineau de activitatea organizației regionale a U.T.C. Neobosit și activ, urmărit în permanență de agenții aparatului represiv, de multe ori flămând și dormind pe unde apuca, — așa cum consemnează documentele vremii — tânărul militant al partidului comunist va căuta să așeze pe baze solide în special munca de agitație și propagandă a organizației pe care o conducea, avînd în vedere sarcina popularizării în mase a liniei politice, antifasciste și patriotice a P.C.R. La capătul unei asemenea acțiuni, care avea drept scop și înființarea de noi organizații locale ale U.T.C. și ale Blocului pentru apărarea libertăților democratice, este arestat în comuna Ulmi, județul Dimbovița, în ziua de 15 ianuarie 1936, împreună cu alți uteciști și militanți antifasciști. „Apartenența la organizații politice comuniste interzise prin lege“, „crearea unor filiale ale acestor organizații“ în diverse localități din Prahova și Dimbovița, „deținerea și difuzarea materialelor conspirative“, „arborarea de steaguri roșii“, „participarea la întruniri ilegale“ și rostirea unor „discursuri potrivnice regimului“ erau principalele dintre cele peste 150 de „capete de acuzare“ formulate în ordonanță de dare în judecată și, ca urmare, în rechizitoriul procurorului regal. Marea majoritate a acestor așa-zise „delicte politice“ îl vizau, în primul rînd, așa cum rezultă și din textul ordonanței definitive, pe militantul comunist Nicolae Ceaușescu, în calitate de inițiator și conducător al acțiunilor revoluționare amintite. Astfel se și explică înversunarea manifestată de anchetatori și de completul militar de judecată împotriva sa, faptul că la sfîrșitul procesului avea să primească cea mai grea pedeapsă, 2 ani și jumătate de temniță grea.

În istoria partidului, a mișcării muncitorești și antifasciste din România, procesul politic de la Brașov, din primăvara anului 1936, se detașează ca un moment plin de semnificație. Prin implicațiile și ecoul său, el a contribuit la amplificarea stării de spirit antifasciste a maselor muncitoare, la creșterea gradului de mobilizare a poporului român în lupta împotriva fascismului, pentru libertatea și independența patriei.

Și în timpul procesului de la Brașov, în împrejurările neînchipuit de grele ale înfruntării cu organele represive ale regimului burghez, s-au vădit înaltele trăsături politico-morale — patriotismul înflăcărat, devotamentul în slujirea intereselor vitale ale țării, abnegația, dîrzenia și neînfricarea în lupta revoluționară — ale celui care astăzi se află în fruntea partidului și statului și care, prin contribuția sa esențială la elaborarea și aplicarea politicii partidului, prin tot ceea ce a făcut și face pentru înălțarea României socialiste, pentru demnitatea și fericirea poporului, și-a cîștigat dragostea și încrederea nemărginită a întregii națiuni.

Condamnarea militanților comuniști și antifasciști judecați la Brașov a reprezentat nu numai un nou act de răzbunare politică, de clasă, ci, în același timp, a dezvăluit incapacitatea regimului burghez de a înțelege interesele cele mai stringente, fundamentale ale poporului român din acea epocă istorică — interese pe care le promovau partidul comunist, militanții antifasciști cu riscul vieții lor. Lupta comuniștilor pentru propășirea poporului român, pentru libertatea și independența națională a patriei a prevalat întotdeauna în fața oricăror pericole și sacrificii.

Militanții comuniști și antifasciști judecați la Brașov în primăvara anului 1936 vor păși dincolo de porțile ferecate ale Doftanei și ale altor

inchisori cu sentimentul datoriei împlinite. Și nu vor fi singurii. „Pentru piine, pace, libertate — scria ziarul democrat „Arena“ —, tinăru Nicolae Ceaușescu va întâlni în ocele țării noastre peste 1 500 de deținuți“ politici, comuniști și antifasciști, cu „care și-a luat sarcina de a lumina poporul“. Întemnițarea luptătorului comunist Nicolae Ceaușescu în închisoarea Doftana se înscrie ca un fapt semnificativ, de mare însemnătate în contextul mișcării de rezistență internă a colectivului de deținuți politici revoluționari. Documentele vremii și, deopotrivă, tovarășii care l-au cunoscut în această perioadă de detențiune la Doftana (15 august 1936—12 decembrie 1938) îi evidențiază activitatea intensă desfășurată în cadrul conducerii celulei de partid, a organizației de colectiv. Tinăru luptător revoluționar s-a remarcat, totodată, printr-o activitate neobosită de studiu instructiv, de educație revoluționară și partinică, fiind încadrat activ în formele specifice de organizare a învățămîntului de partid din închisoare. Cunoștințele ideologice, cele de cultură generală dobîndite în acești ani în condițiile deosebit de vitrege, specifice Doftanei, îl vor detașa pe comunistul Nicolae Ceaușescu în rîndurile cursanților Școlii superioare de cadre a P.C.R. de la Ploiești, organizată conspirativ de conducerea partidului în vara anului 1939. „El s-a impus — avea să remarce ulterior unul dintre militanții P.C.R., participant la cursurile acestei școli de partid — prin cunoștințele asimilate în «Academia» Doftanei, unde a fost închis la vîrsta de 18 ani, prin capacitatea sa neobișnuită de asimilare, prin regimul său de studiu riguros și organizat, început de la primele ore ale dimineții pînă noaptea tîrziu. Era încă de pe atunci neobosit dar perfect sănătos. Știa să asculte toate părerile, comenta cu mare putere de discernămint problemele puse în discuție, știa să-și spună cu o logică fără cusur opiniile și nu ceda niciodată cînd știa că are dreptate“.

În mod deosebit însă s-a impus contribuția tovarășului Nicolae Ceaușescu la lupta colectivului de militanți comuniști și antifasciști întemnițați împotriva represiunii, pentru introducerea și respectarea regimului politic. Atitudinea sa intransigentă față de samavolniciile administrației, față de maltratările și regimul de izolare la care erau supuși deținuții politici revoluționari își găseau deseori reflectarea în rapoartele gardienilor, în cererile repetate ale acestora de a se adopta măsuri aspre, de represiune împotriva sa. Concepută drept mijloc de opresiune și de izolare politică a luptătorilor revoluționari ai clasei muncitoare, Doftana a fost transformată în adevărata școală de educație revoluționară și patriotică în care s-au format cadre de conducători comuniști, strîns legate de mase, a căror activitate constituie exemple de dăruire revoluționară, de înaltă principalitate, clarviziune politică și fidelitate neabătută față de interesele poporului român, ale patriei. Amintindu-și cu emoție de grelele încercări pe care comuniștii le-au înfruntat cu dîrzenie în anii îndelungați de detenție la Doftana și în alte închisori, de dăruirea și spiritul revoluționar, al eticii comuniste cu care au înfruntat angrenajul măsurilor represive, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia: „Lupta revoluționară, viața în colectivele din închisori și lagăre au constituit o înaltă școală de pregătire politico-ideologică, de educare și formare în spiritul principiilor eticii și echității socialiste și comuniste. Activiștii revoluționari, comuniștii puneau mai presus de orice interesele maselor populare, lupta împotriva asuprașilor, ei renunțau la tot, împărțind de multe ori între ei ultima bucată de piine, dar ținînd sus steagul luptei revoluționare. În mod deosebit, aș dori să menționez viața organizată în închisori în spiri-

„tul principiilor eticii comuniste, care au dat tărie și forță tuturor celor închiși să reziste prigoanei, înfometării, mizeriei și să țină sus steagul luptei revoluționare, să nu se plece nici un moment în fața claselor exploatoare“.

Eliberat din închisoare la sfârșitul anului 1938, comunistul Nicolae Ceaușescu s-a avântat din nou în vîltoarea luptei, cu entuziasmul și dăduirea ce îl caracterizau, participînd, alături de viitoarea sa tovarășă de viață — tinăra comunistă Elena Petrescu —, la acțiunile revoluționare de amploare desfășurate de partidul comunist împotriva fascismului, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru apărarea independenței și suveranității naționale a României, a integrității sale teritoriale, grav amenințată în epoca respectivă. Prezența tovarășului Nicolae Ceaușescu în Comisia conspirativă de organizare a zilei de 1 Mai 1939 poartă în sine semnificația prețuirii pe care partidul o acorda meritelor sale de încercat luptător, discernămintului său politic, dirzeniei și intransigenței revoluționare, patriotismului înflăcărat, calități pe care le probase în numeroase împrejurări, dar și grija partidului pentru realizarea obiectivelor strategice și tactice pe care le urmărea în această epocă și anume : înfăptuirea unității de acțiune a clasei muncitoare, reorganizarea Uniunii Tineretului Comunist și crearea Frontului Popular Antifascist — organism politic menit să salvgardeze independența și suveranitatea națională, integritatea teritorială a României. Iar simbolul acestei lupte avea să-l constituie marea demonstrație antifascistă, antirăzboinică și antirevizionistă de la 1 Mai 1939, în cursul căreia aportul tinerei generații a fost deosebit de relevant, ilustrativ fiind însăși activitatea tînărului militant comunist Nicolae Ceaușescu.

Marea demonstrație de la 1 Mai 1939, ca și cele ce i-au urmat, a constituit acel fundal istoric pe care s-au desfășurat pregătirile, tot mai intense, pentru refacerea Uniunii Tineretului Comunist. Sufletul viu al acestei acțiuni, animatorul principal al procesului de reorganizare a U.T.C. a fost luptătorul revoluționar Nicolae Ceaușescu. În cadrul Comisiei centrale de reorganizare a U.T.C., el a jucat un rol deosebit, avînd în vedere experiența politică și organizatorică bogată, dobîndită în marile confruntări sociale și antifasciste din anii anteriori.

După pregătiri minuțioase, în condiții de conspirativitate desăvîrșită, la sfârșitul anului 1939, a putut avea loc, la București, într-o casă conspirativă de pe Șoseaua Giurgiului, Conferința de reconstituire a Uniunii Tineretului Comunist. În problema centrală a Conferinței a fost prezentat un raport organizatoric susținut de tovarășul Nicolae Ceaușescu, urmat de alte relatări și discuții. O atenție deosebită a fost acordată situației politice interne și internaționale, participanții relevînd cu îngrijorare implicațiile grave ale războiului care izbucnise, locul și rolul României în noua conjunctură politico-militară. În ultima parte a lucrărilor Conferinței a fost adoptat planul de acțiune al U.T.C. și s-a ales Comitetul Central. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost ales în secretariatul Comitetului Central al U.T.C. și a condus efectiv activitatea organizației.

Noua conducere a U.T.C. a trecut la o intensă muncă politică și organizatorică, la o vastă acțiune de reconstituire a celulelor U.T.C., a organizațiilor teritoriale, la întărirea legăturilor cu tineretul din fabrici, pe tot cuprinsul țării, activitate care, în întregul ei, avea să poarte amprenta personalității tovarășului Nicolae Ceaușescu.

Arestat din nou, în vara anului 1940, judecat și condamnat la alți ani de temniță grea, comunistul Nicolae Ceaușescu va milita cu același devotament și dăruire pentru transpunerea în fapt a crezului său politic, izvorit din viziunea clară a rolului ce revenea clasei muncitoare, partidului comunist în răsturnarea regimului exploatator și opresiv, în edificarea unei noi societăți. În rîndurile deținuților politici comuniști și antifasciști întemnițați în anii grei ai regimului de dictatură militară fascistă la Văcărești, Jilava, Caransebeș, în lagărul de la Tg. Jiu, numele său a semnificat curajul, maturitatea politică și capacitatea organizatorică ce au permis colectivului să reziste și să se salveze în împrejurări dintre cele mai dramatice. Sub conducerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, a altor cadre de bază ale partidului comunist, s-au pus baze trainice pentru activitatea organizațiilor P.C.R. din închisori și lagăre, s-au lărgit contactele și legăturile conspirative cu mișcarea muncitorească din afară, s-a organizat învățămîntul de partid și de cultură generală.

Membru în conducerea organizației de partid din lagărul de la Tg. Jiu, tovarășul Nicolae Ceaușescu și-a adus o contribuție însemnată la fixarea obiectivelor de luptă politică și a liniei tactice adoptate de partidul comunist pentru pregătirea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944.

Activînd în condiții noi, de legalitate, partidul comunist a acordat o atenție deosebită întăririi organizatorice a Uniunii Tineretului Comunist, avînd în vedere rolul însemnat ce revenea acesteia în procesul marilor transformări economice, sociale și politice ale revoluției democrat-populare. Conducerea Uniunii Tineretului Comunist a fost încredințată tovarășului Nicolae Ceaușescu, revoluționarul ale cărui experiență organizatorică, capacitate de muncă, discernămint și competență politică își găsiseră deja o strălucită concretizare în activitatea revoluționară și politică din anii grei ai ilegalității. În calitate de secretar general al Uniunii Tineretului Comunist, tovarășul Nicolae Ceaușescu a desfășurat o activitate neobosită pentru antrenarea largă a tinerei generații în marile înclăștări de clasă din anii care au urmat, pentru instaurarea puterii democrat-populare, refacerea economică a țării, pentru construcția societății socialiste.

De numele tovarășului Nicolae Ceaușescu, de prezența sa titanică în fruntea partidului se leagă indisolubil toate marile înfăptuiri obținute de poporul nostru în etapa cea mai rodnică din cadrul istoriei sale contemporane, inaugurată de Congresul al IX-lea al P.C.R., perioadă în care idealurile luptei eroice a clasei muncitoare, a poporului au revenit realități ale României socialiste.

Eforturile și biruințele de prestigiu tot mai înalt obținute de poporul român pe drumul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și al înaintării României spre comunism se nasc azi din puterea exemplului strălucitor al tovarășului Nicolae Ceaușescu — omul care în anii tinereții și-a pus viața și munca în slujba intereselor vitale ale poporului, patriotul înflăcărat, revoluționarul dirz, neînfricat și clarvăzător, eminentul conducător politic a cărui prezență în fruntea partidului și a statului chezuiește progresul și prosperitatea poporului român, independența și suveranitatea patriei socialiste, înaintarea victorioasă a României spre comunism.

**ASPECTE ALE LUPTEI FORȚELOR PROGRESISTE
ȘI DEMOCRATICE DIN RÎNDURILE NAȚIONALITĂȚII
GERMANE, CONDUSĂ DE COMUNIȘTI, PENTRU APĂRAREA
INTEGRITĂȚII TERITORIALE, A INDEPENDENȚEI
ȘI SUVERANITĂȚII NAȚIONALE (1933—1940)**

MARIN BADEA

Am avut în câteva rînduri prilejul să afirm și, într-o anumită măsură, să demonstrez, folosind ca argumente mărturii documentare grăitoare prin ceea ce erau ele în măsură să releve ca fapte și, mai ales, ca substanță istorică propriu-zisă, că istoria culturii și civilizației noastre, a ceea ce au făurit mai bun și mai de preț oamenii acestor pămînturi poartă pecetea vizibilă a unei realități indubitabile : aceea că, alături de români și împreună cu ei, au trăit și au muncit într-o zonă sau alta a țării și maghiari sau germani și turci sau bulgari, iar într-o proporție mai redusă și locuitori de alte naționalități : evrei, sîrbi, tătari, ucraineni etc. S-a impus, de asemenea, observația că în procesul creației materiale și spirituale, în confruntarea, adesea foarte aspră, cu natura sau cu vitregiile istoriei, capacitatea de acțiune și aportul concret al oamenilor din această țară n-au putut și nici n-au trebuit să fie judecate după apartenența etnică ci după valoarea a ceea ce au pus la înălțarea edificiului social-istoric al țării, la apărarea gliei, ce a devenit, în mod obiectiv, patrie comună, la realizarea, în ultimă instanță, a progresului general al societății.

În plus, trebuie să fac mențiunea că nu o dată această realitate s-a reflectat adecvat în planul conștiinței istorice atît a românilor cît și a naționalităților conlocuitoare, că ea a avut un rol propulsor, mai ales în epoci sau momente de luptă, fie pentru a impune noul în viața societății, fie pentru a găsi calea cea mai simplă și mai ușor de străbătut în vederea apărării cu succes a ceea ce era fruct al conviețuirii. Oricum, și într-un caz și în celălalt (ori în ambele concomitent), s-a acționat în front comun pentru realizarea unei propășiri mai rapide a uneia și aceleiași realități sociale, în contextul căreia să fie posibilă, odată cu dezvoltarea omului ca individ social, și înflorirea trăsăturilor naționale specifice : limba, cultura, tradițiile ș.a.m.d. Este, de asemenea, limpede că fenomene ca intoleranța națională, cu întreaga gamă a elementelor ei conexe, a putut fi depășită cu succes, în ciuda alimentării ei de către forțele social-politice retrograde, numai printr-o acțiune convergentă, într-un front comun, la care au aderat forțele progresiste ale societății, atît români cît și germani, maghiari, evrei sau de alte naționalități. În acest sens, putem invoca, pe bună dreptate, spusele lui Stephan Ludwig Roth, dintr-o cunoscută epistolă către George Bariț, scrisă în primăvara anului 1848, cînd, mai ales

aici în Banat și în Ardeal, problema limbii era focarul unor intense controverse, cu rezonanță politică și ideologică : „Pentru mine, diferitele naționalități nu sînt decît fracțiuni ale unui tot mai mare. Socotesc această nesăbuită furie a luptelor pentru limbă ca îndepărtare de la ideea umanității ce în mijlocul acestor vremuri agitate e mereu maltrată și ar putea să piară“.

Unirea Transilvaniei cu România în 1918, ca și a celorlalte teritorii românești aflate pînă atunci sub dominație străină, a găsit în conștiința politică a naționalității germane o reflectare dintre cele mai obiective, ceea ce, în practică, a condus nu numai la exprimarea unor acte de aprobare și susținere dar și la acțiuni concrete, care au slujit nemijlocit consolidării unei opere ce, din punct de vedere istoric, era legic determinată. Iar pe temeiul ulterior al unei politici de factură democrat-burgheză, ce s-a străduit să realizeze în fapt Declarația de la Alba-Iulia, inclusiv deplina libertate națională pentru naționalitățile conlocuitoare, aportul constructiv al naționalității germane n-a întîrziat să se facă vizibil și, nu de puține ori, elogiât.

Se știe foarte bine că, de-a curmezișul procesului istoric de realizare a unui climat propice unei conviețuiri pașnice, de conlucrare armonioasă între români și germani, între români și celelalte naționalități, s-au așezat forțele fasciste, atît cele din exterior (Ungaria, Italia și Germania) cît și cele formate în interiorul țării cu sprijinul celor din afară. Cele din exterior, în tendința lor de slăbire a capacității de rezistență a poporului român și apoi de subordonare a sa intereselor economice și politice ale monopolurilor imperialiste pe care le reprezentau, au văzut în susținerea și încurajarea organizațiilor politice de dreapta, conduse de Alexandru Vaida Voevod, Octavian Goga, A. C. Cuza și Corneliu Zelea Codreanu, sau a organizațiilor prohitleriste, la care a aderat o parte a populației germane din România, îndeosebi tineretul, ca și în alimentarea artificială a ideologiei și a practicilor politice șovine, emenate de reprezentanți ai claselor dominante din România, o cale eficientă de acțiune pentru angrenarea României în politica lor. În fața acestui dublu pericol pentru soarta independenței și suveranității naționale, a integrității teritoriale, grav amenințată de tendințele revizioniste ale țărilor fasciste vecine, sprijinite de Italia mussoliniană și de Germania nazistă, forțele antifasciste românești, avînd alături de ele și forțe progresiste, democratice și patriotice din rîndurile naționalităților conlocuitoare, au pornit, cu rînduri din ce în ce mai dense, pe calea luptei organizate atît împotriva imperialismului german și a sateliților săi revizionști cît și împotriva agenturilor acestora din interiorul țării noastre.

Îndeosebi comuniștii au fost aceia care au văzut în necesitatea dezvăluirii marilor primejdii reprezentate de fascism o datorie primordială pe care trebuiau să și-o asume toate forțele democratice și progresiste ale țării, inclusiv cele aparținînd naționalităților conlocuitoare, și au făcut din mobilizarea maselor la lupta contra forțelor de dreapta o componentă fundamentală a practicii lor politice și ideologice de-a lungul anilor 1933—1940 și în continuare. În sensul reclamat de împlinirea acestor imperative, comuniștii, încă în primăvara anului 1933, pe fondul succeselor obținute în angrenarea maselor la luptă pentru revendicări sociale, ca în eroicele confruntări din ianuarie-februarie 1933, au chemat pe frontul acțiunii antifasciste toate forțele progresiste, inclusiv pe cele ale naționalităților

conlocuitoare. Un manifest comunist din perioada menționată, deși conținea unele erori de înțelegere a problemei naționale în România, sau a modalității istorice concrete de făurire a frontului antifascist, consemna, între altele, ideea justă că „Partidul comunist este contra asupririi naționale, e pentru drepturi egale ale tuturor naționalităților, e pentru dreptul fiecărui popor să hotărască singur asupra soartei sale” și ținea să demaște politica forțelor fasciste de învrăjbire națională, de alterare a atmosferei pașnice de conviețuire și conlucrare între poporul român și naționalitățile conlocuitoare, pentru ca, în final, să cheme masele la stringerea rîndurilor, indiferent de apartenența etnică, „într-un front unic antifascist”. Adresîndu-se naționalităților, manifestul comunist citat preciza că : „Aici trăiți, aici munciți, aici să luptați mină în mină cu masele muncitoare... contra dușmanului comun : contra capitalismului fascist și războinic”¹.

Avertismentul P.C.R. că pericolul războiului nu poate să nu crească de vreme ce „politica de revizuire a tratatelor de la Versailles și Trianon”², nu numai că nu era stopată, ci, pe diverse căi, era încurajată iar burgheziei germane i se conferise deja posibilitatea de a trece la „reorganizarea armatei și la înzestrarea ei cu ultimele perfecțiuni ale tehnicii de ucidere”³, avea să găsească un ecou larg în conștiința politică a celor mai diverse forțe sociale ale țării dar, în special, în rîndurile maselor populare din Transilvania, Banat, Bucovina și Dobrogea, regiuni istorice care erau direct vizate de politica revizionismului fascist. De aceea, în diferite orașe din aceste zone istorice au fost organizate numeroase acțiuni de protest, cu participarea atît a românilor cît și a populației maghiare, germane, sîrbe ș.a.m.d. O asemenea acțiune i-a adus în prim plan, la Cluj, în seara zilei de 5 martie 1933, pe comuniștii Kupper și Klein Iosif iar o alta, la Vatra Dornei, la 11 martie, pe social-democratul Carol Mehlferber, toți trei criticînd politica regimului nazist, un regim foarte dăunător intereselor clasei muncitoare și păcii între popoare.

La intensificarea propagandei revizioniste și revanșarde declanșate de nazism puțin timp după preluarea puterii, care avea ca obiectiv și România, au răspuns prompt, alături de poporul român și antifasciștii germani din țara noastră, distingîndu-se îndeosebi cei din Bucovina, unde curentul prohitlerist a avut o aderență mai redusă. Oricum, cu prilejul unei adunări populare ce a avut loc la Cernăuți, în 10 iunie 1933, social-democratul Arthur Oberländer aprecia că „fascismul din Italia și Germania este o pregătire a unui nou război mondial”, iar la Congresul regional al organizației P.S.D. din Bucovina (5 noiembrie 1933), Carol Mehlferber declara, între altele, că „hitlerismul este un pericol pentru pacea mondială și înseamnă război mondial”. O atitudine fermă au dovedit nu numai reprezentanții clasei muncitoare, ci și ai altor forțe sociale cum a fost în cazul lui Rodolf Brandsch, personalitate politică marcantă a populației germane din Transilvania, care într-o declarație publică afirma, către sfîrșitul anului 1933, următoarele : „În fiecare sat a fost dusă acum o luptă politică necunoscută la poporul nostru. De altă parte se face imposibilă o conviețuire pașnică cu poporul majoritar și celelalte minorități, expunînd în felul acesta poporul nostru la cel mai mare pericol politic și național, mai ales că național-socialiștii au încheiat acorduri cu fracțiunile extremiste. În loc să lucreze și să lupte pentru nevoile locale ale sașilor, ei se preocupă de politica Germaniei pe care o importă aplicînd-o

sașilor, fără nici un fel de modificare, desfigurându-ne și deșărădăcinându-ne de tradițiile și sufletul nostru sășesc, care se deosebește de al germanilor“.

În fața tendințelor de proliferare a aderențelor la politica de tip fascist, promovată deja de Garda de Fier, de extindere a numărului celor ce priveau peste graniță, încercînd să imite practici de genul celor horthyste sau naziste și să pună la îndoială valoarea istorică a integrității teritoriale a țării, forțele progresiste din rîndurile naționalităților conlocuitoare n-au ezitat să ia atitudine potrivnică, să condamne asemenea tendințe și să pună în evidență adevăratul conținut istoric al unor noțiuni de care, abuziv, se serveau adepții fascismului : patrie, patriotism, națiune, libertate națională ș.a.m.d. Este, poate, semnificativă, în acest sens, opțiunea lui Iuliu Kompas, din comuna Hălmăgel, jud. Arad, care, într-un memoriu din 13 ianuarie 1945, după ce declara că n-a făcut „parte din nici o organizație politică cu caracter fascist“, ținea să menționeze : „Mi-am identificat întotdeauna sentimentele cu ale românilor“.

În deplin acord cu voința și aspirațiile maselor populare, majoritatea forțelor politice angajate pe frontul luptei antifasciste, dar mai ales comuniștii, către sfîrșitul anului 1935 și începutul anului următor, și-au intensificat eforturile de demascare a revizionismului fascist și, îndeosebi, a celui horthist. Remarcabil este faptul că, în ceea ce-i privește pe comuniști, după Congresul al VII-lea al Internaționalei a III-a, ei au putut să acționeze cu un plus de realism politic, să-și bazeze hotărîrile pe analize politice care țineau cont în mai mare măsură de realitățile istorice concrete pe fundalul cărora își desfășurau activitatea, să aprecieze mai lucid unele probleme interpretate greșit în anii anteriori, mai ales cu privire la chestiunea națională, în general, și la conținutul ei în România. Pe această linie, în mod treptat, a fost revăzută imaginea procesului istoric de desăvîrșire a statului național unitar, redînd-o ca o operă ce a izvorît, în chip firesc, din voința maselor populare și nu ca produs al păcii imperialiste de la Versailles, de unde și necesitatea istorică a unor eforturi convergente, din partea tuturor forțelor patriotice, de a apăra această realizare cu prețul oricăror jertfe. De aceea, în coloanele „Scînteii“, din decembrie 1935, după ce se preciza că P.C.R. a luptat neîncetat împotriva asupririi unor popoare de către alte popoare și a militat pentru asigurarea unor drepturi foarte largi naționalităților conlocuitoare, se atrăgea atenția că, în momentul respectiv, pericolul extern este atît de grav încît „Existența neamului românesc ca națiune, existența României ca țară independentă sînt în joc“. De aceea, „Poporul român trebuie să se decidă dacă înțelege să-și apere existența și independența. Iar poporul român nu poate da decît un singur răspuns. Cu toată energia, la nevoie cu arma în mînă, poporul român își va apăra existența contra bandiților hitleriști care vor să ne răpească independența națională“⁴.

În acțiunea de atragere a naționalităților conlocuitoare pe frontul luptei contra revizionismului fascist și, îndeosebi, a celui horthist, comuniștii s-au angajat într-o multitudine de forme concrete ale muncii politice, diversificînd neîncetat mijloacele de propagandă și de antrenare a maselor, de conștientizare a lor, pentru ca frontul rezistenței interne să fie cît mai solid cu putință. Presa, legală și ilegală, broșurile, manifestele, întrunirile secrete sau publice, demonstrațiile de stradă ș.a.m.d. au fost orientate din ce în ce mai mult în sensul combaterii fascismului intern și extern, subliniindu-se cu precădere atît dimensiunile, în curs de ampli-

ficare accelerată, ale revizionismului extern, cât și misiunea istorică ce revenea României în lupta pentru bararea tendințelor belicoase ale acestuia. O suită întreagă de publicații, scrise în limbile naționalităților conlocuitoare — noi amintind dintre cele în limba germană doar câteva: „Volkswille“, „Freies Wort“, „Neue Zeitung“ etc. — și-au îndreptat focul principal împotriva ideologiei reacționare, revizionismului maghiar sau nazist. De sub pana unor comuniști și publiciști democrați ca Georg Hromadka, Heinrich Simonis, Anton Breitenhofer și mulți alții au ieșit articole de presă și diferite alte materiale ce au vestejit cu vigoare și forță de convingere ideologia care promova izolarea naționalistă în rîndurile populației neromânești, concepțiile fascisto-corporatiste, îmbibate de idei mistice și șovine, răspindite de cercuri și forțe politice de dreapta. Au combătut teoriile și practicile diversioniste de tipul „numerus valachicus“ sau cea referitoare la așa-zisa „unitate minoritară“, ca și manifestările irendentismului agresiv, susținînd ideea că singura cale de asigurare pe mai departe a drepturilor naționale o constituie lupta dusă cot la cot, alături de masele populare românești.

Pe același fond al realităților istorice și din necesitatea de a răspunde exigențelor luptei pentru apărarea integrității teritoriale a țării, pentru consolidarea frontului intern al poporului român, Partidul comunist a supus unei noi analize, cu caracter critic, unele puncte de vedere exprimate anterior cu privire la problema națională. Pornind de la ideea că P.C.R. nu s-a pronunțat „niciodată pentru înfăptuirea dreptului de autodeterminare cu orice preț și în orice condiții“, organul teoretic al partidului, „Lupta de clasă“, cerea, în august 1939, să se renunțe la orice lozincă ce ar friza prin conținutul ei „izolarea problemei naționale din România de sarcina esențială ce stă astăzi în fața tuturor democrațiilor și revoluționarilor din lume — slăbirea și zdrobirea fascismului agresor“⁵. La rîndul său, „Scînteia“, într-un articol intitulat „Cum trebuie luptat pentru dreptul de autodeterminare“, articol care a circulat și ca material de partid difuzat pe linie organizatorică, după ce formula critici aspre la adresa denaturării lozincii cu privire la autodeterminarea națională pînă la despărțirea de statul român de către unele cadre de partid din Transilvania și Dobrogea, lozincă lansată fără a se ține seama de structura realităților istorice și de sarcinile existente în fața partidului, atrăgea atenția că o traducere în fapt a acestei lozinci ar conduce la dezmembrarea țării. Iar „de pe urma acestei dezmembrări nu ar profita desigur nici poporul bulgar, nici cel român, ci numai agresorii fasciști, în primul rînd cei germani“. În concepția conducerii P.C.R., acesta trebuia să fie „criteriul atitudinii noastre în chestia autodeterminării“⁶. De altfel, așa-zisa problemă națională devenise „un punct de sprijin pentru manevrele fasciste contra unității teritoriale și independenței României“; în aceste condiții clasa muncitoare, naționalitățile conlocuitoare înseși ca și forțele progresiste ale țării desfășurau o activitate și mai susținută pentru realizarea unui front comun, care să ducă la evitarea oricărei intervenții externe în treburile interne ale poporului român. „Proletariatul revoluționar, scria „Lupta de clasă“, este organizatorul luptei pentru apărarea independenței și integrității României. Aceasta îi impune sarcina de a organiza unirea tuturor popoarelor din România (a poporului român și a naționalităților conlocuitoare — n.n.) în vederea acestei lupte. În sfîrșit, proletariatul revoluționar este organizatorul revoluției în România. Masele naționalităților asuprite sînt un prețios aliat al muncitorimii în revoluție“⁷.

Pe temeiul acestor postulate teoretice, „Scinteia” formula concluzia că „În măsura în care comuniștii se vor afla în fruntea luptei naționalităților (...), pentru o deplină egalitate în drepturi cu ale poporului român, pentru nevoile lor vitale, sociale și naționale, în măsura în care vor ști să demaște pe revizionistii reacționari, în măsura în care comuniștii (...) vor reuși să lămurească masele asupra nevoii unei lupte comune cu poporul român și cu celelalte popoare din România împotriva celui mai primejdios dușman — agresorul fascist — în aceeași măsură masele (...) îi vor urma și vor păși la lupta pentru drepturile lor și pentru existența liberă a țării în care trăiesc”⁸. În același sens s-a pronunțat marea majoritate a comuniștilor din Transilvania și Banat când, la ședința Comitetului teritorial, din 13 aprilie 1939, considerau că „este necesar... să mobilizăm masele largi ale poporului maghiar ca, mină în mină cu poporul român, să respingă bandele revizioniste care vor să năvălească asupra hotarelor României. Tot pe baza înfrățirii comune se pot cuceri drepturi egale, cât și ridicarea nivelului de trai”⁹.

Subsumată, astfel, luptei pentru apărarea integrității teritoriale, a independenței și a suveranității naționale ale poporului român, activitatea comuniștilor pentru făurirea Frontului Popular Antifascist, pentru unirea tuturor forțelor interesate în înlăturarea pericolului fascist, care, în ascensiunea sa, punea sub semnul întrebării existența însăși a României ca stat liber, independent și suveran, întrunea atît din punct de vedere teoretic cît și al practicii politice nemijlocite toate condițiile necesare. De aceea, comuniștii români, pe drept cuvînt, în 1939, mai mult decît în anii anteriori, puteau să considere ca posibilă de rezolvat problema „creării unității muncitorești, a frontului popular, cumpănind cu atenție considerentele concentrării tuturor forțelor nefasciste”¹⁰. Îndreptățesc această afirmație nu numai considerentele deja menționate dar și corectarea altor puncte de vedere exprimate de comuniști în legătură cu forțele menite a adera la Frontul Popular Antifascist și care priveau nu numai pe social-democrați ci și unele cercuri ale burgheziei înspăimîntate de ororile comise de fascism atît în Germania cît și în țările deja cوتropite : Austria și Cehoslovacia. Fără să renunțe la propriile sale puncte programatice, fără să-și altereze doctrina alianțelor politice necesare luptei pentru înfăptuirea revoluției proletare, ceea ce presupune și definirea exactă a forțelor cu care urma să se confrunte clasa muncitoare în lupta pentru împlinirea misiunii sale istorice, P.C.R. pune, totuși, pe primul plan necesitatea înfrîngerii fascismului, urgența înfăptuirii celui mai larg posibil front popular, capabil să cîștige confruntarea cu forțele negre ale fascismului intern și extern.

Apreciind că „apărarea independenței țării contra amenințărilor hitleriste de afară și a gardiștilor hitleriști dinăuntru, care o subminau, este o datorie a tuturor iubitorilor de popor și țară”, comuniștii, în chemarea lor fierbinte de acțiune concertată pentru închegarea Frontului Popular Antifascist, scriau în coloanele aceluiași organ de presă, „Scinteia” : „Astăzi, în aceste zile grele pentru poporul român și pentru popoarele (naționalitățile — n.n.) conlocuitoare, mai mult ca oricînd se pune chestiunea — nu ce desparte forțele democratice ci ce le unește : îi unește necesitatea luptei contra fascismului dinăuntru și dinafară. Necesitatea luptei pentru independența națională a țării. Așadar, toate eforturile, toate energiile pentru realizarea frontului unic și frontului popular antifascist care să cuprindă

toate partidele, toate organizațiile care sînt contra fascismului, contra orientării României spre Germania hitleristă și Italia fascistă”¹¹.

După cum se știe, frontul forțelor antifasciste din România, deși amplu ca dimensiuni, deși superior capacității de acțiune a dreptei, n-a putut obține victoria, balanța fiind înclinată în favoarea acesteia din urmă de presiunile și ingerințele directe ale fascismului extern. În aceste condiții, cînd și pe plan extern România s-a văzut complet izolată după înfrîngerea Franței și alungarea trupelor engleze de pe continent, ciopîrtirea teritorială succesivă a țării a fost inevitabilă. Dar, și în aceste condiții, vocea conștiințelor lucide din rîndurile naționalităților conlocuitoare, a celor ce au împărtășit cu consecvență ideea că drumul devenirii istorice a naționalităților cărora le aparțineau era strîns legat de acela al poporului român, ca popor majoritar pe acest teritoriu, a continuat să răsune și să fie ascultată. Numărul lor este desigur mai mare dar noi vom aminti aici doar pe așa-numiții „dizidenți”, în frunte cu Johann Anton, de la Timișoara, președintele cooperativei șvăbești „Centru”, care acuza, la începutul anului 1940, pe conducătorii secției timișene a Volksgemeinschaft-ului „că fac politică de izolare și că pe ei i-au exclus din formațiunea lor fiindcă nu au consimțit la această politică”... „Fracțiunea d-lui Johann Anton, informa o dare de seamă a Gărzii Naționale din ținutul Timiș, pentru luna aprilie 1940, își arată dorința de a face o politică loială față de statul român”.

Cînd a survenit odiosul Dictat de la Viena, spiritele progresiste, democratice din rîndurile naționalității germane au condamnat actul ca atare. Așa, de pildă, casierul comunei Circul, județul Făgăraș, conform unei note informative a poliției acestui județ, a exprimat deschis ideea că, din punctul de vedere al sașilor, e „mai bine cu românii decît cu ungurii, lovitura care s-a dat României cu tăierea Transilvaniei în două este o lovitură dată și minorității germane, pe care a despărțit-o în două”¹².

De pe asemenea poziții, forțele patriotice ale poporului român și ale naționalităților conlocuitoare, în frunte cu clasa muncitoare și Partidul comunist, s-au angrenat într-o luptă și mai susținută contra fascismului și hitlerismului, împotriva atragerii României pe calea războiului antisovietic, iar apoi, din iunie 1941, pentru scoaterea țării din război și alăturarea ei coaliției Națiunilor Unite. A fost o luptă dură, în cursul căreia au fost făcute sacrificii imense, dar care finalmente avea să fie încununată cu laurii victoriei revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antihitleristă, ea fiind cu adevărat începutul unei ere noi : era revoluției populare și a construcției socialiste, operă a poporului român și a naționalităților conlocuitoare. De aceea, pe bună dreptate, la plenara comună a consiliilor oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană, din 14 martie 1978, după ce a reamintit ideea că „istoria este plină de învățăminte cu privire la lupta comună a oamenilor muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități împotriva asupririi și inegalității”, tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia că „toate mărețele realizări pe care le-am obținut pe calea făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate le datorăm, în primul rînd, eforturilor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, români, maghiari, germani, sîrbi — întregului nostru popor, care, într-o deplină unitate, înfăptuiește neabătut politica internă și externă a partidului și statului nostru”¹³.

- ¹ Arhiva I.S.I.S.P., de pe lângă C.C. al P.C.R., cota A XVIII-81, inv. 1388.
- ² „Scinteia”, din 15 aprilie 1933.
- ³ „Alarma”, din ianuarie 1933.
- ⁴ „Scinteia”, an. V, nr. 27—28, din decembrie 1935.
- ⁵ *Ibidem*.
- ⁶ „Scinteia”, an. IX, nr. 21 din 26 iulie 1939 ; vezi și Arh. C.C. al P.C.R., fond 1/1939, mapa 51.
- ⁷ „Lupta de clasă”, nr. 6 din august 1939.
- ⁸ „Scinteia”, din 26 iulie 1939.
- ⁹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 1/1939, mapa 166.
- ¹⁰ Arh. I.S.I.S.P., cota Ab XXIII-14.
- ¹¹ „Scinteia”, an. IX, nr. 15—16, din 24 ianuarie 1939.
- ¹² Arh. C.C. al P.C.R., colecția 50, dos. 2541, f. 522.
- ¹³ Nicolae Ceaușescu, România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate, vol. 15, Edit. politică, București, 1978, p. 576.

CLASA MUNCITOARE, PRINCIPALA FORȚĂ SOCIALĂ ANTIFASCISTĂ DIN ROMÂNIA (1934—1937)

dr. IOAN IACOȘ

Clasa muncitoare din țara noastră s-a afirmat, pe măsura dezvoltării sale, încă din veacul trecut, drept forța socială cea mai înaintată a societății românești, exponenta intereselor fundamentale ale poporului român, ea fiind clasa a cărei menire istorică a fost și este de a duce societatea înainte, pe drumul transformărilor revoluționare, în direcția socialistă și comunistă.

În noile împrejurări istorice, după Marea Unire, clasei muncitoare i-au revenit sarcini sporite în lupta pentru întărirea partidului creat încă în 1893, a strategiei și tacticii revoluționare, pentru înmănunchierea energiilor proletare în cadrele noului stat, pentru consolidarea țării, pentru transformarea ei în România nouă, socialistă. Acestor obiective le-a dat viață Congresul partidului, din 8—12 mai 1921. El a avut menirea istorică să consfințească centralizarea organizațiilor politice ale proletariatului din România întreagă, să adopte programul comunist de luptă, corespunzător cu noua etapă de dezvoltare a mișcării muncitorești și a țării, adoptînd, totodată, denumirea de Partidul Socialist-Comunist (din 1922, Partidul Comunist din România, ca secție a Internaționalei Comuniste). Partidul Comunist, purtător al tradițiilor vechii mișcări muncitorești, al glorioaselor fapte de luptă ale înaintașilor, a ridicat la noi cote valorice întreaga activitate revoluționară a clasei muncitoare, i-a dat noi dimensiuni pentru afirmarea ei în viața social-politică a țării, în lupta generală, dezrobitoare, pentru socialism. Clasa muncitoare, în pofida greutăților cauzate de sciziune și de măsurile restrictive și represive ale statului burghez, s-a manifestat ca o *forță unitară* în marile bătălii pentru condiții mai bune de muncă și de viață, pentru apărarea libertăților democratice, a independenței și integrității României, contra primejdiei fasciste. În comunicarea de față, dorim să relevăm unele trăsături ale manifestărilor muncitorești din anii 1934—1937, îndeosebi din Banat, ca parte integrantă a luptei proletariatului din țara noastră pentru apărarea destinelor naționale ale poporului român, a luptei contra primejdiei fasciste și a politicii revizioniste fasciste.

*

După cum se știe, instaurarea hitlerismului în Germania, în 1933, și creșterea treptată a agresivității fasciste pe plan internațional în anii ce au urmat au creat un grav pericol pentru omenire, în general, și pentru țara noastră, în special. Conjunctura tot mai neliniștitoare creată pe plan mondial se conjuga, pe plan intern, cu recrudescența organizațiilor de extremă dreaptă, în special a Gărzii de fier — coloana a V-a a hit-

lerismului în România —, care amenințau independența și integritatea patriei, înseși destinele națiunii române. Asemenea primejdii au ridicat în fața clasei muncitoare, a întregului popor român, a avangărzii politice — Partidul Comunist Român — noi sarcini, de mare răspundere, pentru a organiza lupta împotriva pericolului hitlerist-revizionist și a agenturilor sale interne, pentru libertate și democrație, pentru apărarea suveranității naționale și a integrității teritoriale a patriei. Așadar, în acele condiții, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, „clasa muncitoare, în frunte cu partidul comunist, s-a afirmat cu putere pe arena istoriei ca cea mai înaintată forță a societății românești, avangarda luptei întregului popor împotriva pericolului fascist, pentru drepturi economice și politice, pentru democrație, independență și suveranitate națională”¹.

În aceste împrejurări istorice, apare și mai clară menirea clasei muncitoare, rolul său nu numai de forță socială fundamentală a societății, ci și de principal factor în lupta antifascistă. S-a acționat printr-o gamă multiplă de forme și de metode, exprimată în congrese și conferințe, întruniri, manifestații și demonstrații, rezoluții și moțiuni, articole în presa muncitorească, numeroase alte manifestări muncitorești. Caracteristica tuturor acestor acțiuni consta în combaterea și demascarea fără cruțare a forțelor reacționare, fasciste și profasciste, din țară și de peste hotare, lupta activă contra revizionistilor, concomitent cu acțiunea pentru menținerea și lărgirea libertăților democratice, pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a României. Manifestările antifasciste evidențiau și o altă caracteristică esențială a luptei proletariatului din țara noastră, *acțiunea sa unitară*, indiferent de apartenența la un partid muncitoresc sau altul, la sindicatele unitare sau la cele confederate.

Tradiția dezvoltării unitare a mișcării noastre muncitorești de până la 1921 s-a reflectat pozitiv și în perioada interbelică, atenuând întrucitva efectele negative ale sciziunii, care era o realitate și în țara noastră. Dacă în plan organizatoric și ideologic continuau să se manifeste deosebiri de păreri și chiar divergențe, în domeniul luptei generale, democratice și antifasciste, constatăm tot mai numeroase puncte de vedere comune, manifestări la care lua parte întreaga muncitorime, atât cea organizată cât și cea neorganizată. De asemenea, relevăm ideea, de mare importanță pentru lupta antifascistă din acea perioadă, că *muncitorii organizați* au reprezentat elementul dinamizator, antrenând masa întregii muncitorimi la acțiune, făcând din manifestarea proletariatului elementul polarizator al țărânimii, intelectualității, meseriașilor, funcționarilor și al altor categorii sociale. De aici conștiința că în lupta antifascistă trebuiau și puteau fi atrase alături de proletariat celelalte forțe și categorii sociale, că numai acțiunea lor comună putea fi eficientă în stăvilirea puhoiului fascist-revizionist, în apărarea democrației. Clasa muncitoare s-a manifestat în plan social-politic și, ca atare, și în lupta antifascistă, prin intermediul organizațiilor sale politice și sindicale, indiferent de nuanța lor și de apartenența la un for sau altul internațional.

În ansamblul luptei antifasciste și democratice din țara noastră, o înfrîurire pozitivă a avut-o Partidul Comunist Român — forța politică cea mai înaintată din societatea românească. Situarea P.C.R. în prima linie a forțelor politice din România rezultă cu claritate din obiectivele de luptă imediată și de perspectivă, din modul de organizare (pe baze legale și ilegale), din intransigența revoluționară a membrilor, din influența sa în rândurile muncitorimii și a maselor largi populare, din întreaga activitate

antifascistă și antirevizionistă desfășurată de acest partid pe multiple planuri. Înainte de toate, trebuie să subliniem ideile, de mare importanță politică, desprinse din documentele programatice ale P.C.R. adoptate de plenaryle sale din aprilie 1934, februarie 1935 și iulie 1936. P.C.R. a definit în aceste documente, cu claritate și într-o manieră tot mai realistă, obiectivele luptei antifasciste, rolul clasei muncitoare, al altor forțe sociale, modul de acțiune și de colaborare pentru realizarea Frontului Democratic. Lupta pentru apărarea libertăților democratice, contra pericolului fascist și revizionist, era analizată în contextul general al manifestărilor muncitorești, avându-se în vedere permanent interacțiunea dintre acestea și mișcarea antifascistă pe un plan mai larg. S-a relevat necesitatea colaborării cu celelalte partide muncitorești, cu grupări și partide democratice, burghezo-democratice și antifasciste, cu toți aceia care, dintr-un motiv sau altul, se ridicau împotriva hitlerismului.

În mod deosebit, Plenara a V-a lărgită a C.C. al P.C.R., din 9—12 iulie 1936, a pus în centrul atenției problema pericolului fascist și revizionist, care amenința integritatea teritorială a țării și însăși ființa națională a poporului român. În chip realist, plenara a apreciat că „România poate deveni numai obiect de reîmpărțire, nouă, imperialistă a Europei, iar nu un subiect“, că, în planurile Germaniei hitleriste, țara noastră avea o importanță deosebită atât ca sursă de grâu și petrol cât și ca bază strategică pentru Balcani și în agresiunea antisovietică. Ca urmare, la plenară s-a precizat că triumful hitlerismului va duce la „dezmembrarea României în folosul țărilor vecine fasciste și la înrobirea străină a poporului român, la acapararea tuturor bogățiilor țării de către imperialismul german“, că România, într-o asemenea împrejurare nefericită, va fi transformată „într-un stat vasal, care să fie străjerul intereselor imperialismului german la gurile Dunării și în ținutul Mării Negre“. Punând în evidență primejdia gravă ce amenința națiunea română, plenara a trasat drept sarcină de bază a P.C.R. mobilizarea clasei muncitoare și, în jurul ei, a tuturor forțelor sociale, pentru „a se organiza rezistența la un atac posibil din partea fascismului german și ungar asupra României“. În cadrul acestei lupte generale, P.C.R. considera o datorie patriotică a fiecărui cetățean de „apărare a fiecărei palme de pământ a țării“, arătând că, în această eroică bătălie, comuniștii „vor intra în primele rînduri ale luptătorilor pentru respingerea agresiunii fasciste“².

Din ansamblul acestor documente reținem ideea, deosebit de importantă, că, de fiecare dată, P.C.R. a relevat rolul clasei muncitoare în lupta antifascistă și de apărare a țării, precizând că „Proletariatul este răspunzător de soarta poporului său, în fruntea căruia istoria îl cheamă. Lupta pentru împiedicarea pregătirilor fasciste și a triumfului fascismului, pentru salvarea propriei clase, pentru mîntuirea întregului popor, e sarcina cea mai arzătoare a muncitorimii“³. Inducînd sarcinile de răspundere ce reveneau muncitorimii, Partidul Comunist s-a ridicat împotriva oricărui echivoc, a stîngismului și dogmatismului ce se mai manifesta la unii comuniști, ca și contra tendințelor de subapreciere a formelor parlamentare burgheze. „Noi, — se spunea în scrisoarea C.C. al P.C.R., din 1 noiembrie 1935, adresată C.E. al P.S.D. — am fost și sîntem gata de a lupta cu toate puterile, pentru apărarea și lărgirea la maximum a democrației burgheze împotriva fascismului, de a apăra ori cuceri cel mai mic, cel mai umil drept democratic al maselor, de-a nu ceda nici o palmă de teren democratic față de ofensiva fascistă“⁴.

În ampla campanie antifascistă și pentru apărarea independenței patriei o contribuție prețioasă au adus Partidul Social-Democrat și Partidul Socialist Unitar, ca partide muncitorești din țara noastră. Ele vor fuziona la sfârșitul anului 1937 în P.S.D., netezind astfel drumul spre unificare cu P.C.R. Congreșele regionale social-democratice, din vara anului 1934, și Congresul general al P.S.D., din 5—7 aprilie 1936, au dat glas hotărârii muncitorilor organizați în acest partid de a acționa unitar contra primejdiei hitleriste și a războiului, pentru pace. „Congresul — se spunea în rezoluție — denunță opiniei publice fascismul, care constituie astăzi cel mai mare pericol de război, din care cauză lupta pentru menținerea păcii nu trebuie separată de lupta contra fascismului⁴. În același timp, congresul a făcut apel la masele muncitoare din toată lumea să acționeze hotărât pentru a găsi mijloacele practice de consolidare a păcii, să lupte cu forțe unite pentru a bara drumul fascismului⁵. La rindul său, Partidul Socialist Unitar, în consfăturile din noiembrie 1933 și august 1934 și în Conferința generală din 8—10 iunie 1935, a analizat situația politică internă și internațională a României, semnalând primejdia ce plana asupra noastră datorită creșterii agresivității statelor fasciste. Rezoluția adoptată exprima năzuința partidului „în acțiunea de refacere a frontului muncitoresc, pentru bararea drumului fascismului, apărarea drepturilor muncitorești și zădărnicierea războiului“⁶. Poziția Partidului Socialist (Popovici) este exprimată de adeziunea sa la acordul de Front Popular de la Tebea, din 6 decembrie 1935.

Din analiza materialelor programatice menționate mai sus, — le spuneau programatice deoarece ele au fost adoptate de plenary, conferințe sau congres — se desprinde o altă trăsătură de bază a luptei clasei muncitoare din perioada analizată. Constatăm că partidele muncitorești (P.C.R., P.S.D, P.S.U. și P.S.) s-au întâlnit, deși nu pe baza unui acord de principii prealabil, cu toate că au avut loc numeroase tratative și schimburi de scrisori, pe aceeași platformă de luptă în cadrul mișcării antifasciste, contribuind la crearea climatului favorabil de apropiere și înțelegere necesar pentru făurirea Frontului Democratic și, în perspectivă, a Frontului Unic Muncitoresc. Referindu-se la discuțiile purtate între P.C.R., P.S.D. și P.S.U. asupra încheierii frontului unic, ca și de altfel, a altor manifestări comune, Direcția generală a poliției releva, într-un raport din noiembrie 1937, rolul P.C.R., amintit nu numai în acțiunea concretă de atunci, ci și într-o mult mai largă perspectivă istorică: „Este de remarcat faptul că oricare ar fi forma în care s-ar realiza o unitate de acțiune a celor trei partide, aceasta a fost inițiată și condusă de către comuniști, care vor constitui și mai departe elementul diriguitor al acestei unități muncitorești și tot ei vor fi aceia care vor pregăti evoluția către unitatea completă a întregii muncitorimii organizate din România“⁷. Din cele afirmate până aici se poate, credem, afirma cu tărie rolul major al comuniștilor, al delegaților organizațiilor muncitorești din Timișoara, în general, din Banat, la dezbaterile și adoptarea rezoluțiilor, a celorlalte documente ale P.C.R., P.S.D. și P.S.U. pe tema luptei contra primejdiei fasciste, pentru pace, pentru apărarea intereselor fundamentale ale poporului român⁸.

Una dintre primele manifestări pe plan local contra fascismului, eveniment care evidențiază contribuția muncitorimii din Timișoara în acel context istoric a reprezentat-o sprijinirea Comitetului de coordonare a Frontului Unic realizat, în octombrie 1934, între Comitetul Național Antifascist, Liga Muncii și Partidul Socialist Unitar. Încă în data de 15 iunie

1934 autoritățile locale precizau că „activitatea ei (Ligii muncii, n.n.) este susținută în această regiune de însăși organizațiile comuniste ilegale și de cele camuflate ale partidului comunist, cum sînt Comitetele antifasciste și antirăzboinice“⁹. Era vorba, deci, de o corelare, exercitată de către comuniști, a activității secțiilor locale ale Ligii Muncii și Comitetului Național Antifascist. Dealtfel Plenara C.N.A. din septembrie 1934 a adoptat noi măsuri de întărire a luptei contra fascismului și războiului, ceea ce s-a reflectat pozitiv și în intensificarea acțiunilor pe plan local¹⁰. În procesul verbal al Comitetului de coordonare a F.U., din 17 octombrie 1934, se preciza că acesta s-a pus în legătură cu organizațiile aderente din țară, între care și Timișoara, mobilizîndu-le să participe la campania „contra pericolului fascist și războiului ce ne amenință“, la toate acțiunile în curs de organizare, „la pregătirea și organizarea întrunirilor, grevelor, demonstrațiilor etc., pentru apărarea victimelor antifasciste“, împotriva „Gărzii de fier și a cuziștilor“¹¹. Ele se conjugau cu manifestările de solidaritate cu proletariatul din Austria și Spania, cu lupta generală contra fascismului, a atentatelor ce aveau loc, pe plan internațional, la adresa păcii și securității popoarelor¹².

Numeroase documente provenind de la organizațiile comuniste, social-democrate și de la sindicatele muncitorești din Timișoara, Reșița, Anina, Lugoj, Jimbolia evidențiază hotărîrea acestora pentru apărarea libertăților democratice, lupta lor contra organizațiilor teroriste, a primejdiei fasciste. De asemenea, rapoarte ale Inspectoratului regional de poliție Timișoara informau că, în octombrie și noiembrie 1934, se țineau „zilnic ședințe și consfătuiri“, că, la Reșița, bunăoară, se manifestă hotărîrea pentru „unificarea în Frontul unic antifascist“, că în întreaga regiune, de altfel, se „desfășoară o intensă propagandă printre muncitori pentru organizarea în sindicate...“, avînd printre membri persoane care militează în organizațiile comuniste“¹³. În aceeași ordine de idei, autoritățile locale relatau, în septembrie 1934, că „încă de acum trei luni a început să se manifeste în rîndurile membrilor sindicatelor profesionale o febrilă activitate de reorganizare a muncitorilor“, încît ei să poată realiza, astfel, o „conlucrare efectivă cu acele partide și grupări democratice care înțeleg să lupte și să aducă orice jertfe pentru izbînda cauzei democrației și dreptății“¹⁴. Un alt raport, din noiembrie 1934, preciza că „s-a constatat că elementele militante ale mișcării comuniste au încercat o apropiere de social-democrați, în scopul formării unui front unic împotriva fascismului și alte revendicări muncitorești“¹⁵. La rîndul său, Direcția generală a poliției semnală Inspectoratului regional Timișoara că a fost lansat un apel al „Comitetului mișcării antifasciste din România către Liga Muncii, în vederea unei acțiuni comune“. Ca atare, cerea să se ia „cunoștință și măsuri pentru urmărirea chestiunii semnalată, raportînd constatările“¹⁶. Iată elemente care probează modul de manifestare a muncitorilor din Banat, rolul comuniștilor de aici, aflați în prima linie a luptei pentru democrație și antifascism.

Întreaga activitate din anul 1934 a fost subordonată luptei contra primejdiei fasciste și demonstrează că activul de partid din Banat, (comuniști și simpatizanți ai P.C.R.) format, între alții, din Ioan Cuedan, Pavel Varga, Iosif Dudaș, Maria Crăciun, Dumitru Gruia, Ludovic Csupor, Iulian Pușcaș, Augustin Alexa, Georg Hromadka, Gheorghe Florea, Coloman Müller, Vasile Alexandru, Safta Dănilă, Moise Cocoș, Constantin Lepădatu, Ioan Merza, Francisc Hormung, Iuliana Pál, Tudor Maghiari etc., a

găsit drumul spre mase, a știut să depășească numeroase greutăți, să aibă o rodnică activitate¹⁷. Li s-au alăturat comuniștilor unii social-democrați : Dănilă Ciortuș, Ștefan Boț, Carol Pirovski, Josef Mayer, Iulian Bucea, Carol Lindner, Petru Bernau, Pavel Anghel, Ioan Klein, Iosif Rose etc., care au înțeles imperativul momentului, contribuind la dezvoltarea acțiunilor comune muncitorești. În aceste condiții, colaborarea dintre comuniști și social-democrați devine tot mai intensă, după cum și influența organizațiilor revoluționare în rândurile maselor muncitoare era tot mai evidentă. Ea s-a manifestat nu numai în luptele greviste (I.L.S.A., Standard, Filt, Anina, Reșița) cât, mai ales, în demonstrațiile de solidaritate cu lupta proletariatului austriac și spaniol împotriva fascismului, cu înseși protestele tot mai puternice ale muncitorilor din Timișoara, Anina, Reșița etc. contra organizațiilor fasciste, a sindicatelor galbene¹⁸. Trebuie să relevăm aici faptul că, spre deosebire de alte zone, în Banat influența hitleristă era mai puternică iar încercările diversioniste au fost mai variate, creînd nu numai sindicate galbene dar și sindicate catolice, spre a fărâmița rîndurile muncitorești. Această stare de lucruri impunea sarcini sporite, o tactică mai elastică, clarviziune și realism în întreaga activitate revoluționară, atît în planul acțiunilor, cât și în cel propagandistic.

Presa comunistă bănățeană s-a ridicat cu hotărîre contra fascismului, deoarece acesta, scria „Banati Szikra“ (Scînteia Banatului) „nu este decît o unealtă pentru cea mai sălbatecă exploatare, pentru ca să poată, cu atît mai ușor, îneca în sînge aspirațiile și luptele mulțimilor“. Ziarul se angaja să „devină și să fie o armă de luptă împotriva fascismului și a terorii declanșată de fascism“¹⁹. Sub titlul *Luptă din ce în ce mai îndrîjită împotriva atacurilor teroriste ale fasciștilor*, publicația comuniștilor bănățeni întreprinde o largă campanie contra organizațiilor extremiste de dreapta, a celor fasciste și profasciste (L.A.N.C., Garda de fier), a grupărilor hitleriste din rîndurile sașilor și șvabilor, a celor iredentist-fasciste din unele cercuri ungurești. Relevînd primejdia fascismului pentru întreaga masă muncitoare, indiferent de naționalitate, ziarul menționat scria : „Să pornim la luptă imediat împotriva atacului capitalist și împotriva fascismului și a pregătirilor de război“²⁰. La rîndul său, organul tineretului comunist bănățean a desfășurat o largă campanie propagandistică contra fascismului, legînd-o de acțiunea pentru apărarea intereselor imediate ale ucenicilor și ale tinerilor muncitori²¹. Observăm acum, tot mai frecvent, îmbinarea luptei contra primejdiei fasciste cu manifestări pentru apărarea libertăților democratice, cu cele pentru condiții mai bune de muncă și de viață, între toate acestea existînd o strînsă corelație, o condiționare și o influențare reciprocă. Avînd o astfel de viziune, ziarul se angaja să „lupte împotriva exploatării capitaliste, a fascizării și militarizării tineretului, a războiului“. La rubrica *Pe frontul muncii* erau abordate aspecte din munca și viața tinerilor de la Atelierele C.F.R. — Timișoara, de la Astra — Arad, Căminul de ucenici, condamînd programul economic al guvernului liberal, care lovea în nivelul de trai al maselor muncitoare. Alte publicații ale tineretului muncitor bănățean vădesc o preocupare atentă față de viața și lupta muncitorilor, chemînd la formarea unor „comitete de front unic contra fascismului și războiului“²². În acest cadru, relevăm și contribuția deosebită a ziarului social-democrat „Neue Zeitung“.

Activitatea propagandistică locală se încadra în larga campanie desfășurată atunci pe aceleași teme, de presa muncitorească centrală, îndeo-

sebi de „Scînteia“²³, „Proletarul“²⁴ și „Lumea nouă“²⁵ care au abordat o serie de aspecte ale luptei pentru apărarea libertăților democratice, abrogarea cenzurii și stării de asediu, deplină libertate de întruniri și organizare pentru muncitori și pentru forțele democratice, libertatea presei, abrogarea legiurilor reacționare, ca și ale luptei împotriva primejdiei fasciste, demascarea și dizolvarea organizațiilor fasciste, a publicațiilor acestora, înfierarea bandelor criminale fasciste, a metodelor huliganice ce începuseră să fie introduse în viața politică a țării de către fasciști. Trebuie remarcat, în acest loc, faptul că publicațiile aflate sub influența comuniștilor, cele ale uniunilor sindicale²⁶ ca și cele democratice și burghezo-democratice au contribuit efectiv la ampla campanie antifascistă și antirăzboinică, vădind o preocupare crescîndă față de viața maselor muncitoare, față de soarta țării, de destinele generale ale națiunii române, amenințată grav de fascism. În articolul *În pragul noului an de luptă*, oficiosul Uniunii muncitorilor grafici, luînd atitudine împotriva fascismului și a organizațiilor reacționare, scria : „Fascismul, cu toată umflarea la care a ajuns, în fond nu este decît un instrument de teroare politică. E un produs al vremurilor tulburi și al dezorientării oamenilor în oceanul suferințelor cauzate de criză“. Muncitorii erau chemați să-și întărească organizațiile, să-și sporească combativitatea și să stea „la posturile de datorie“²⁷.

Relevînd pericolul pe care-l reprezenta fascismul, presa muncitorească combătea, totodată, ideologia fascistă, reacționară, retrogradă și mistică, atacîndu-i vehement și pe purtătorii lor : gardiștii, vaidiștii, cuziștii etc. Era demascată, îndeosebi, Garda de fier²⁸, agentura hitleristă în România, cea mai reacționară și primejdioasă organizație fascistă din țara noastră. Pentru țara noastră, fascismul reprezenta o dublă primejdie : în politica internă, aducerea la putere a fasciștilor ar fi echivalat cu nimicirea a tot ceea ce poporul a putut menține cu mari eforturi pe tărîmul libertății și democrației ; în politica externă, biruința fascismului ar fi aruncat țara noastră în flăcările războiului pustiitor²⁹. Totodată, era relevată superioritatea ideilor democratice și umanitare în opoziție cu cele fasciste sau profasciste, ideile progresului social, combătîndu-se teoriile fasciste și dictatoriale care își concentraseră atacul, în primul rînd, contra mișcării muncitorești.

De pe aceste poziții își desfășurau ziarele muncitorești lupta lor de demascare a organizațiilor fasciste, militînd pentru organizarea muncitorilor pe baza principiilor revoluționare, pentru educarea maselor în spiritul dragostei față de patrie, al colaborării tuturor forțelor democratice. Confruntarea a fost permanentă și uneori dură, manifestîndu-se în forme dintre cele mai diferite. Depășind o stare critică determinată de măsurile antimuncitorești luate, în noiembrie 1934, de guvernul liberal — dizolvarea Comitetului de front unic, a organizațiilor de masă legale, arestarea unor militanți revoluționari —, Comitetul regional Banat al P.C.R. s-a reorganizat, și-a întărit legăturile la Atelierele C.F.R. și la alte întreprinderi din Timișoara, la Anina și Reșița, dar și la Lugoj și Jimbolia. Totodată, P.C.R. și-a sporit influența în sindicatele muncitorești, terenul cel mai prielnic de conlucrare dintre comuniști, socialiști și social-democrați pentru desfășurarea unitară a luptei democratice. Comentînd acest fenomen, un raport din 26 ianuarie 1935 scria că activiștii revoluționari „au întreprins o vie activitate de propagandă, desfășurată în direcția organizării, constituirii sindicatelor profesionale și îndeplinirii formelor pentru

legalizarea acestei activități... iar după ce se vor realiza aceste organizații, vor începe *lupta într-un singur bloc*“³⁰. Acțiunea comună a muncitorilor avea o importanță deosebită căci reducea sau anihila influența sindicatelor galbene, create mai ales la Reșița drept unelte de diversivune fascistă. Muncitorii din Reșița, în moțiunea adoptată la 24 mai 1935, au avertizat că „Dacă față de această provocare fascistă, căci în fruntea acestei mișcări se află elemente cuziste, codreniste și hitleriste, nu se vor lua măsuri, iar provocările vor continua, spiritele a peste cinci mii de muncitori fiind foarte agitate, este de prevăzut că liniștea va deveni amenințată“³¹. La Timișoara s-a desfășurat, de asemenea, o muncă activă și rodnică. Sindicatul C.F.R. și-a refăcut rîndurile, precizînd, la 12 mai 1935, că „unirea puternică a muncitorilor este cea mai potrivită armă de a-și cîștiga revendicările“, dar și faptul că organizația lor va constitui „un luptător hotărît și energic contra tuturor tendințelor de fascizare a mentalității lucrătorilor“³². În același timp, și sindicatul textil, constructori, lemnari, pielari manifestă o direcție de acțiune asemănătoare³³. Nu o dată, muncitorii din Timișoara s-au ridicat împotriva unor directori de întreprindere care, cu diferite ocazii, au căutat să preamărească Germania fascistă, „să laude hitlerismul german“, sau, tot astfel, să sprijine organizațiile diversioniste fasciste³⁴. Demnă de subliniat este și adunarea sindicatelor din Timișoara, de la 14 aprilie 1935, cînd muncitorimea „s-a declarat solidară cu colegii minoritari“. Gestul acestora, scria „Lumea nouă“, „capătă o importanță deosebită și constituie o replică usturătoare pentru cei ce au lansat «Numerus valahicus»“³⁵. În aceeași ordine de idei, muncitorii din comuna Giarmata au acționat unitar contra tendințelor fasciste. La întrunirea din data de 15 aprilie 1935, Josef Mayer și Vasile Teodorescu au relevat semnificația luptei comune a muncitorilor, și aceasta cu atît mai mult cu cît în acea localitate erau destui hitleriști, arătînd că „astăzi șvabii s-au săturat de hitlerism“.

Cu aceeași hotărîre s-au ridicat muncitorii și împotriva cenzurii, a faptului că ziarul social-democrat „Neue Zeitung“, din Timișoara, se lovea de rigorile aspre ale cenzurii, care mutilau și tăiau frazele care combăteau „propaganda hitleristă în rîndurile populației germane din Banat“³⁶. Sub titlul *Cenzorii de la Timișoara în slujba lui Hitler?*, ziarul „Dimineța“ denunța în fața opiniei publice faptul că autoritățile au interzis *întrunirea* muncitorească programată pentru 18 august 1935 și că, tot atunci, Deutsche Einheitsbewegung (Mișcarea hitleristă din România) a pornit ofensiva contra populației germane din Banat, care a rămas credincioasă democrației. Totodată, se combătea faptul că presa hitleristă din Timișoara era liberă, în timp ce presa socialistă și democratică era supusă sistematic la o severă cenzură. „Orice cuvînt de critică, orice atac, orice aluzie cît de indirectă că hitlerismul și fascismul sînt primejdii care trebuiesc combătute în interesul țării, sînt suprimate de cenzură“³⁷. În pofida greutăților, acțiunea de organizare și de demascare a fascismului a găsit un răsunset adînc în rîndurile muncitorilor.

În vara anului 1935 s-a desfășurat o largă campanie de acțiuni muncitorești sub lozincile *luptei contra scumpetei, a fascismului și războiului, pentru libertate și democrație*. Semnificative pentru combativitatea lor, pentru numărul mare de participanți și moțiunile adoptate au fost întrunirile publice din București, Cluj, Cîmpulung-Moldovenesc, Bacău, Suceava, Cernăuți, Brașov, Tr. Severin, Dej, Galați, Satu Mare, Arad etc. Chiar și titlurile unor articole apărute în presa vremii sugerează atmos-

fera ce domnea în rindurile muncitorilor : *Lupta contra scumpetei și fascismului ; Jos scumpetea ! Jos fascismul ! ; Campania de întruniri contra scumpetei și fascismului, pentru democrație și libertate* ș.a. Manifestările de la Timișoara, Oravița, Anina, Lugoj, Bocșa au completat în mod fericit tabloul puternicelor acțiuni ale clasei muncitoare din țara noastră contra primejdiei fasciste, pentru democrație, dreptate și libertate.

Întrunirea din Timișoara, de pildă, organizată de Comisia locală a sindicatelor, interzisă de 4 ori de către autorități, s-a putut ține abia la 15 septembrie 1935, în sala „Störk“, unde a participat un mare număr de muncitori și delegați din fabrici și uzine. Adunarea a fost prezidată de Vasile Teodorescu, președintele Comisiei locale a sindicatelor, care a precizat că lupta contra scumpetei, a speculei și fascismului se constituia într-o manifestare unitară a muncitorimii, indiferent dacă erau comuniști, socialiști ori fără partid și, tot astfel, fără a se face deosebire de naționalitate. În cadrul întrunirii, animată de sentimentul patriotic, au luat cuvîntul : Constantin Lepădatu (C.F.R.), Dănilă Ciortuș (tăbăcari-textili), Ștefan Bot (timplari), Vecsernyès Ladislau (tipografi), Josef Mayer și Eftimie Gherman, care au protestat împotriva persecuțiilor polițienești și, în mod deosebit, contra organizațiilor fasciste, chemînd muncitorii la luptă pentru apărarea drepturilor lor, pentru drepturi egale. Moțiunea adoptată reflecta starea de spirit din rîndurile muncitorilor din Timișoara, hotărîrea lor de a acționa împotriva acelor „curente politice care încearcă pentru înlăturarea neajunsurilor să așeze organizațiile de stat pe baze fasciste“ și, în felul acesta, „să răpească drepturile cetățenești de la pătura muncitoare“. Marea adunare a muncitorilor din Timișoara, se spunea în continuare în moțiune, „declară că pentru curmarea acestei situații și în scopul de a opri tendințele fasciste se unește cu muncitorimea din întreaga țară“³⁸. Concomitent cu aceste opinii, în cadrul întrunirii s-au formulat o serie de obiective privind stăvilirea scumpetei, salarii minimale, ridicarea cenzurii și stării de asediu din unele centre muncitorești etc., socotindu-se că singura condiție pentru realizarea acestor revendecări „este o mișcare muncitorească puternică, unită, și obiectivă“.

Pe aceeași linie de puternic protest proletar se înscrie și manifestația muncitorească de la Anina, din 15 septembrie 1935. În cadrul întrunirii au luat cuvîntul Nicolae Deleanu, Pavel Anghel, Iosif Rose, Petre Mihăilă, Francisc Gavron, Nicolae Munteanu, Anton Breitenhofer, care au scos în evidență faptul că „în ultimul timp au luat ființă diferite organizațiuni, numite syndicate galbene“, care urmăresc „îndepărtarea muncitorimii de la adevăratele ei idealuri“. Ei au demascat faptul că anumite cercuri capitaliste se serveau de curentele fasciste pentru a-i induce în eroare pe muncitori, pentru a-i împiedica în lupta lor economico-socială. Cei prezenți și-au exprimat protestul contra agenților fasciști din regiune, declarîndu-se solidari cu acțiunea generală a clasei muncitoare din țara noastră contra pericolului fascist, care amenință interesele fundamentale ale României și pe un plan mai larg ale întregii omeniri³⁹. Moțiuni similare cu cea de la Timișoara au adoptat și muncitorii din Reșița, Jimbolia, Oravița⁴⁰. Ele demonstau, încă o dată, manifestarea unitară a muncitorilor din Banat contra primejdiei fasciste, pentru apărarea intereselor majore ale clasei muncitoare, ale poporului nostru.

În anul 1936, primejdia pentru pacea și securitatea popoarelor a crescut și mai mult ca urmare a încordării internaționale, determinată,

aceasta de introducerea trupelor hitleriste în Renania, de intervenția fascistă germano-italiană în Spania, de constituirea blocului militar agresiv, „Axa Berlin-Roma“, și de alte acte contrare spiritului păcii. De aceea și acțiunile pentru apărarea libertăților democratice, a integrității teritoriale a României, contra pericolului fascist și revizionist au crescut foarte mult. Ele s-au caracterizat printr-o luptă acerbă între forțele democratice, în frunte cu avangarda clasei muncitoare, Partidul Comunist Român, și cele reacționare, fasciste — agenți ale hitlerismului. Se constată, de asemenea, o participare masivă a maselor, un dinamism și o combativitate revoluționară extraordinară, precum și o influență mereu sporită a P.C.R. în viața social-politică a țării; întrunirile publice, la care au participat mii de demonstranți, erau, adesea, urmate sau precedate de mari manifestații de stradă, în cadrul cărora proletariatul avea un rol hotărâtor.

În Banat, în rândurile muncitorimii, domnea aceeași atmosferă însuflețitoare, de luptă revoluționară și cald patriotism, ca și în rândul altor categorii sociale. Realizarea unificării sindicale în Confederația Generală a Muncii a fost de natură să dea noi dimensiuni luptelor muncitorești, poziției înseși pe care o ocupa clasa muncitoare în viața socială a țării și, cu atât mai mult, pe plan local. Inspectoratul general al poliției Timișoara, în subordinea căruia se aflau chesturile Timișoara, Oradea, Arad, Lugoj, poliția din Oravița și comisariatul din Reșița, semnala, în data de 2 ianuarie 1936, că „numeroși comuniști, unii care au făcut parte din organizațiile dizolvate pentru acțiuni extremiste, s-au introdus în sindicatele social-democrate (confederate — n.n.), reușind a câștiga pentru ideile lor unele elemente social-democrate“. Reține atenția, acum, consolidarea unității în cadrul organizațiilor sindicale, colaborarea tot mai strinsă dintre muncitori și cei din comitetele sindicale, riposta organelor alese față de încercările poliției de a împiedica pătrunderea comuniștilor în sindicat. Așa se face că același raport menționa: „Intervențiunea noastră a rămas însă fără efect, comuniștii pătrunzând în mare număr în sindicatele social-democrate (confederate). Dar nu numai atât: voind a scruta atitudinea comuniștilor în ședințele sindicale sau la întrunirile membrilor acestora, am fost împiedicați de însăși conducătorii social-democrați, care au uzat de argumentul că sînt legal constituiți“⁴¹. Într-adevăr, unitatea dintre comuniști, socialiști și social-democrați se manifesta tot mai pregnant, nu numai la Timișoara ci și la Anina, Reșița etc., fapt demonstrat și cu ocazia respingerii de către autorități a cererii sindicatului muncitorilor din industria pielăriei Timișoara de a i se acorda personalitate juridică⁴². Totuși în ciuda opoziției autorităților, influența comuniștilor în rândurile maselor muncitoare este tot mai mare, ea fiind demonstrată pentru Banat și de crearea, în decembrie 1935, a cercului cultural „Prietenii avîntului liber“, de pe lângă sindicatul C.F.R. — Timișoara. În fruntea acestei organizații se aflau Timotei Scribnic, Nicolae Ionescu și Constantin Georgescu, care mențineau legătura, la București, cu Alexandru Sahia, ce răspundea de problemele culturale în munca comunistă. Preocupările culturale ale cercului erau îmbinate cu cele ale cultivării dragostei de țară, a tradiției revoluționare a înaintașilor, și, mai presus de toate, combaterea hotărîită a organizațiilor fasciste, a primejdiei hitleriste⁴³.

Concomitent cu organizarea unor manifestații în Banat, care evidențiau lupta în prima linie a muncitorilor contra primejdiei hitleriste, observăm acum un deosebit sprijin și o caldă simpatie față de asemenea acțiuni, care aveau loc în alte orașe ale țării, pe plan local sau național.

La campania pentru alegerile parlamentare parțiale din Hunedoara și Mehedinți (februarie 1936), din inițiativa P.C.R., s-a realizat un acord de front democratic cu Frontul plugarilor, Partidul socialist, Blocul democratic, cu organizații ale P.S.D. și P.N.Ț., în urma căruia candidații democrați au ieșit victorioși. Această campanie a avut un puternic ecou și în rîndurile muncitorilor din Banat⁴⁴. Cu acest prilej, au fost organizate întruniri publice, în cadrul cărora rolul predominant l-a avut muncitorimea. La întrunirea din Timișoara, de pildă, ținută la începutul lunii martie 1936, organizată de Comisia locală a sindicatelor, a fost desfășurată o intensă agitație scandîndu-se lozinci: „Jos scumpetea!”, „Jos fascismul!”, „Jos războiul!”, „Vrem Front popular și Front unic!”. Adunarea a făcut un vibrant apel muncitorimii ca, prin luminare și organizare, să curețe țara de bandele amatoare de dictatură și să-și afirme adevăratele ei revendicări de clasă oprimată. „Fiecare muncitor conștient — se spunea în moțiune — e dator să lămurească pe toți muncitorii asupra cauzelor scumpetei și asupra faptului că fascismul înseamnă pentru ei: mizerie, lipsuri, apăsare și robie. Să pornim deci la lupta de dezrobire! În contra scumpetei și fascismului aducător de închisoare, întineric și mizerie”⁴⁵. Desprinzînd unele concluzii din manifestările muncitorești de la începutul anului 1936, ziarul „Scînteia” scria că „oricare ar fi deosebirile noastre ideologice, ca organizațiuni ale aceleiași clase, a clasei muncitoare, în fața dușmanului comun se pot găsi puncte comune care ne apropie, iar în procesul luptei aceste puncte comune se înmulțesc în așa măsură încît ușurează găsirea drumului spre unitate de acțiune a întregii clase muncitoare și a mișcării sale sindicale și politice”⁴⁶.

Întrunirilor publice muncitorești li s-au adăugat și alte forme de manifestare, care, pe un plan mai larg, făceau parte integrantă din frontul proletar comun pentru o viață mai bună, pentru viața și soarta întregii națiuni. Inaugurarea, la 23 februarie 1936, a Căminului muncitoresc de la Reșița, în prezența a 4 000 de muncitori, a reprezentat, în același timp, o strălucită afirmare a acestora contra primejdiei fasciste. Delegatul muncitorilor din Timișoara, Moise Cocoș, a relevat rolul și locul lăcașului muncitoresc pentru luptele de zi cu zi dar, mai ales, pentru planul educației proletare, al democrației și solidarității umane, al luptei împotriva celor ce atentează la pacea și securitatea statelor în lume⁴⁷. Alți vorbitori (Petre Crăciun, Petru Mihăilă, Eftimie Gherman) au condamnat faptul că organizațiile fasciste din regiune găsesc înțelegere la autoritățile locale, că fasciștii, prin articole în diferite publicații, atacă mișcarea muncitorească⁴⁸.

O puternică tribună de afirmare a clasei muncitoare în viața social-politică a țării, în apărarea intereselor sale economice, dar totodată și de vehement protest împotriva organizațiilor fasciste, de luptă pentru apărarea democrației au constituit-o congresele sindicale muncitorești din primăvara și vara anului 1936. În cadrul acestor manifestări, muncitorimea din Timișoara și, în general, din Banat s-a afirmat activ prin participarea la dezbateri, prezență activă în diferite organisme ale congreselor, inclusiv în comitetele sindicatelor sau ale uniunilor sindicale. La cele 8 congrese și conferințe, din Banat au participat peste 30 de delegați. Așa, de exemplu, la Congresul muncitorilor mineri (1—3 martie 1936) au luat parte I. Rose și F. Gongola (Anina), C. Naghi și Gh. But (Anina), Gh. Muntean (Ocna de Fier), care au relevat că „în Banat, autoritățile și întreprinderile favorizează sindicatele galbene... care nu fac altceva decît să în-

vrăjbească spiritele împotriva muncitorilor minoritari". În rezoluția intitulată *Contra stării de asediu și cenzurii, contra fascismului și pentru respectarea libertăților democratice*, se demascau autoritățile burgheze care, prin măsuri abuzive, restrîngeau libertățile democratice și îngrădeau, treptat, activitatea organizațiilor muncitorești, în timp ce organizațiile fasciste și profasciste se manifestau nestingherit. Congresul „înfiearează cu energie acțiunile anumitor grupări politice care flutură parola dictaturii fasciste” și-și exprimă hotărîrea pentru apărarea regimului democratic, declarînd că „lupta pentru democrație și implicit împotriva fascismului a devenit o sarcină imediată a clasei muncitoare din întreaga țară”⁴⁹. Totodată, congresul a cerut eliberarea deținuților politici revoluționari și stingerea tuturor proceselor înscenate de autoritățile burgheze împotriva acestor militanți. În același sens s-a pronunțat și Congresul Uniunii muncitorilor metalurgiști (24 mai 1936), care a arătat că „fascismul nu amenință numai mișcarea muncitorească, ci și cea sindicală, ceea ce este mult mai grav”. Ridicîndu-se cu vehemență împotriva vîrfurilor reacționare ale burgheziei și moșierimii române, care, în frunte cu regele Carol, vizau instaurarea unei dictaturi, congresul atrăgea atenția muncitorilor metalurgiști că „dictaturile au fost create prin promisiuni demagogice”⁵⁰ și, ca atare, masele nu se pot aștepta de la o eventuală dictatură carlistă decît la foame, mizerie, ignoranță. Ținînd seama de aceste primejdii, congresul făcea un cald apel pentru colaborarea tuturor forțelor democratice „în vederea luptei contra tendințelor dictatorilor, contra organizațiilor fasciste și a sprijinitorilor lor”⁵¹. Reprezentanții metalurgiștilor din Banat au relevat faptul că fascismul „nu mai e o glumă în România. Furia lui se îndreaptă îndeosebi împotriva organizațiilor muncitorești”. În acest sens, ei au aderat la ideea că lupta trebuie continuată cu hotărîre, o luptă de combatere ferventă a fascismului, dar și „o acțiune pozitivă pentru democrație și progresul situației economice a maselor”. Carol Pirovski, ca și ceilalți delegați (Petru Bernau, Tudor Constantin, Carol Lindner, Francisc Klein, din Reșița, Klein Imre, Constantin Craioveanu, din Anina, Constantin Jumanca, din Bocșa etc.) a susținut activ rezoluția contra fascismului și războiului, pentru democrație. Congresul sindicatelor muncitorești din industriile de îmbrăcăminte, textile și pielărie (31 mai 1936) s-a ridicat, de asemenea, împotriva primejdiei fasciste căci, așa cum declara un delegat „ne ridicăm cu toată energia contra dictaturii fasciste-hitleriste, care înăbușind libertățile democratice și punînd în pericol pacea lumii, continuă să asigure regimul de exploatare cruntă și de jaf”. Delegații din Timișoara, Dănilă Ciortuș, Iacob Heicler, Iosif Zarda, aleși și în comitetul Uniunii, s-au manifestat în spiritul conduitei proletare, pentru frontul unic al muncitorimii, pentru lupta comună a tuturor forțelor democratice contra fascismului⁵².

În cadrul acestor manifestări, la loc de frunte se înscrie Congresul Uniunii Generale a Sindicatelor C.F.R. (26—28 iulie 1936), ținut la Brașov. Delegații din Timișoara (Moise Cocos, Constantin Lepădatu, Alexandru Sasu etc.) au avut o contribuție activă în desfășurarea lucrărilor, în menținerea unității de acțiune și a unității sindicale în rîndurile ceferiștilor⁵³. Rezoluția adoptată de congres împotriva pericolului fascist, pentru democrație, pentru pace constituie un act puternic de demascare a organizațiilor fasciste, în cap cu Garda de fier, a terorii bandelor fasciste și a autorităților care tolerau actele huliganice ale acestora, de intimidare și proferare de amenințări la adresa unor personalități progresiste, de

devastare a sediilor muncitorești, cît și împotriva uneltirilor statelor fasciste, care amenințau independența națională a României. „Față de aceste mari pericole care ne amenință, — se spunea în rezoluție — Congresul sindicatelor ceferiste hotărăște mobilizarea întregii mase ceferiste la luptă, contra pericolului fascist și de război”⁵⁴. Totodată, congresul și-a exprimat părerea că „numai încheierea unui larg front popular antifascist al tuturor forțelor democratice, avînd ca bază frontul unic muncitoresc, cît și înfăptuirea unui larg front al păcii, poate bara drumul fascismului și al războiului”.

Moțiuni sau rezoluții de luptă democratică, antifascistă au adoptat în cursul anului 1936 și Congresul Uniunii muncitorilor constructori, al Uniunii muncitorilor din industria lemnului, al Frontului comun al meseriașilor, la care au participat și delegați ai muncitorilor din Lugoj, Reșița și Timișoara⁵⁵. Congresele uniunilor sindicale au exprimat poziția antifascistă, democratică a întregii muncitorimi organizate, întrucît în syndicate erau grupați deja muncitori comuniști, social-democrați, socialiști unitari și muncitori fără de partid. În același timp, prin modul de organizare, prin participare și problematica largă, ele au constituit o afirmare a clasei muncitoare, a detașamentelor ei principale în viața politică a țării, în dinamizarea curentului antifascist în rîndurile opiniei publice. Hotărîrile adoptate nu au fost un act izolat ci au reprezentat spiritul democratic de care era animat proletariatul român, care, prin delegații săi, și-a spus cuvîntul, și-a afirmat hotărîrea de a lupta pentru propășirea democratică a țării, pentru păstrarea și dezvoltarea a tot ceea ce era înaintat, progresist, împotriva primejdiei fasciste, pentru integritatea teritorială a țării. Manifestările de 1 Mai 1936 de la Timișoara, Reșița, Anina, Lugoj, Jimbolia, Doman, Dognecea etc. s-au înscris, mai mult decît înainte, drept ample acțiuni proletare pentru întărirea rîndurilor muncitorești, pentru apărarea intereselor de clasă dar și ale maselor largi populare, în favoarea luptei neobosite contra fascismului și a politicii sale revizioniste.

Virulența organizațiilor fasciste, în frunte cu Garda de fier, stipendiate de Germania hitleristă și de vîrfurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii române, care urmăreau crearea unei agenturi interne de manevră contra organizațiilor muncitorești și democratice, a stîrnit indignarea legitimă în rîndurile proletariatului, ale maselor populare. Lupta se arăta a fi din ce în ce mai încordată, luînd aspecte de-a dreptul dramatice. În vara anului 1936 se dezlănțuie o nouă ofensivă împotriva libertăților cetățenești, prin coloanele ziarelor „Porunca vremii”, „Curentul”, „Universul” contra presei democratice și a reprezentanților ei, în scopul împingerii României în orbita sferei de influență germană. Echipele de șoc legionare, cuziste, vaidiste, au atacat sediile unor publicații muncitorești și democratice, au devastat librării și chioșcuri de ziare, au ars cărți ale unor mari scriitori democrați și umaniști în piețe publice, au proferat amenințări cu moartea la adresa unor personalități politice marcante antihitleriste. Atacurile dezlănțuite de fasciști în cursul lunii iunie 1936, atacuri care au cunoscut o continuă creștere pînă la 24 iunie, li s-a răspuns printr-o largă campanie de protest în întreaga țară. „La provocările fascismului — chema P.C.R. — răspundeți cu stringerea rîndurilor voastre în Frontul unic proletar, duceți acțiuni comune... pentru dizolvarea bandelor fasciste criminale, arestarea imediată a conducătorilor lor și închiderea cuiburilor fasciste”⁵⁶.

Muncitorimea și-a făcut simțită prezența ca un ferment activ în acele momente, prin nenumărate acțiuni de protest, organizînd întruniri, manifestații, adoptînd rezoluții și moțiuni de protest în toată țara. Marea adunare a muncitorilor din Timișoara exprima atunci, în consens cu muncitorimea din întreaga țară, atitudinea ei antifascistă. „Credincioși ideilor de libertate și democrație pentru care luptăm fără încetare și pentru care au luptat și înaintașii noștri, — se spunea în moțiune — ne exprimăm solidaritatea deplină cu presa care apără libertățile existente, atîtea cîte mai sînt astăzi, și care totdeauna a dat sprijin larg și neprecupețit revendicărilor clasei muncitoare“. În strînsă solidaritate cu întregul proletariat, muncitorii din Banat se angajau să militeze contra fascismului, „să respingă cu indignare ziarele și organizațiile fasciste, să le demaște în fața opiniei publice și să nu uite niciodată că fascismul este cel mai mare dușman al clasei muncitoare“⁵⁷.

Puternice manifestări muncitorești s-au desfășurat în vara și în toamna anului 1936 sub semnul luptei pentru pace, împotriva pericolului fascist și revizionist. Relevînd rolul pe care trebuia să-l joace clasa muncitoare în această mișcare, C.C. al P.C.R. arăta, în iunie 1936, că „Proletariatul trebuie să fie în fruntea luptelor de apărare a păcii... motorul frontului tuturor partizanilor păcii“⁵⁸. La rîndul lor, Partidul Social-Democrat și Partidul Socialist Unitar au lansat apeluri și chemări pentru pace, au publicat în presa socialistă numeroase articole contra pericolului fascist și a războiului. La apelul luptei pentru pace lansat de Comitetul român al Reuniunii universale pentru pace, muncitorii au aderat cu însuflețire, au adoptat moțiuni, au subscris la fondul păcii, au manifestat pentru apărarea libertăților democratice și a independenței naționale. Coordonația, pe plan local, a acestor manifestări s-a făcut de către un comitet pentru pace creat la Timișoara. Muncitorii ceferiști, cei din industriile îmbrăcăminte, textile și pielărie, tipografii, constructorii, lemnarii, cei din alimentație precum și comisia locală a sindicatelor din Timișoara au aderat cu însuflețire la apelul luptei pentru pace⁵⁹. La Timișoara și la Reșița s-au creat, de asemenea, comitete de tineret pentru pace, care au participat activ la întreaga gamă de manifestări antirevizioniste și antifasciste, pentru pace. Inspectoratul regional de poliție Timișoara semnala în acel timp activitatea comitetului local pentru pace și intensificarea luptelor muncitorești⁶⁰. Creșterea mișcării pentru pace și, mai ales, abordarea unui cerc larg de probleme, vitale pentru mase, în cadrul întrunirilor, demonstrațiilor, moțiunilor și rezoluțiilor, au produs o oarecare îngrijorare autorităților burgheze, mai ales că unele acțiuni erau îndreptate contra guvernului liberal, socotit, în mod eronat, drept un guvern fascizant sau, oricum, unul care pregătește dictatura fascistă. Asemenea aprecieri nerealiste mai întîlnim, nu numai în presa comunistă ci și în cea social-democrată, național-țărănistă și în general, în toată presa din opoziție.

Manifestările antirevizioniste, pentru pace și contra războiului, desfășurate în toată țara în zilele de 5 și 6 septembrie 1936 și la începutul lunii noiembrie, în același an, au fost deosebit de puternice. La Timișoara, Anina, Reșița, Lugoj s-au organizat, în ziua de 5 septembrie 1936, adunări generale prin care muncitorii și-au afirmat, încă o dată, credința lor nestrămutată că pacea este o condiție indispensabilă pentru propășirea și bunăstarea tuturor națiunilor, declarînd că sînt hotărîți să sprijine cu toate puterile lupta pentru pace⁶¹. Muncitorii și-au exprimat, totodată, convingerea că pacea nu va putea fi menținută dacă nu se vor opune ori-

cărui act de violare a tratatelor, oricărui act de agresiune, acționându-se energic și unit, prin colaborarea tuturor țărilor iubitoare de pace. În moțiunea adoptată se spunea că muncitorii „declară că sînt gata să lupte împotriva fascismului ațîțător la războaie atît în ordine internă cît și în ordine externă. Ei sînt gata să apere țara împotriva oricărei agresiuni și să susțină pînă la ultimele ei consecințe orice acțiune a țării pentru aplicarea politicii de securitate colectivă”⁶². Acesta era mesajul patriotic al muncitorimii, identificarea intereselor imediate cu cele generale, de apărare a țării împotriva oricărei agresiuni.

În noiembrie 1936, față de noua campanie a cercurilor revizioniste horthyste, încurajate de discursul rostit de Mussolini la Milano, oamenii muncii din România, indiferent de naționalitate, întregul popor au ripostat hotărît, declarînd că vor lupta pentru apărarea patriei la un eventual atac fascist. Semnificative sînt, în această direcție, întrunirile populare din 7 și 14 noiembrie, în cadrul cărora muncitorii și-au manifestat voința de luptă, reafirmînd hotărîrea lor pentru înfăptuirea frontului unic, forță care să regrupeze în jurul clasei muncitoare cele mai largi pături sociale, menite să apere integritatea teritorială a țării. În felul acesta se contura consensul național al tuturor forțelor muncitorești și democratice pentru apărarea destinului patriei, tot mai grav amenințată. La întrunirea din Timișoara, muncitorii au demascat agitațiile revizioniste susținute de unele elemente fasciste, demonstrînd că organizațiile fasciste și profasciste nu fac decît să apere interesele conților, baronilor, magnaților și latifundiarilor unguri și germani din România. Adunarea a declarat că muncitorii „sînt pentru menținerea tratatelor internaționale în vigoare și pentru pace”⁶³. Într-adevăr, „Acțiunile pentru pace în România, spunea dr. Petru Groza, reprezintă o ieșire pe teren pentru securitatea colectivă și intangibilitatea tratatelor, dinamică și cu caracter de luptă populară, contra aventurii care ne amenință”. Revizionismul, declara el, „trebuie frînt prin organizarea acțiunii pacifiste din partea tuturor adevăraților patrioți români, concentrați în Comitetul național al păcii”⁶⁴.

Mobilizînd un numeros public la asemenea întruniri, comuniștii, cadrele din organizațiile sindicale imprimeau manifestărilor caracter de masă și nu o dată glasul muncitorilor s-a făcut auzit prin lozincile : „Jos fascismul și războiul”, „Jos starea de asediu”, „Jos cenzura militară”, „Vrem pace”, „Vrem pîine și libertate”, „Vrem libertate de întrunire și organizare”. Apreciind participarea clasei muncitoare la manifestările pentru pace și la cele antirevizioniste, P.C.R. arăta că „În fruntea luptei pentru pace se găsește pretutindeni sub conducerea Partidului Comunist muncitorimea, clasa conștientă care duce înainte făclia progresului și culturii”⁶⁵. Toate acestea dovedeau că manifestările pentru pace se împleteau, pe de o parte, cu acțiuni revendicative imediate, iar, pe de altă parte, cu interesele generale ale poporului și ale țării. Prezența muncitorimii s-a făcut simțită din plin nu numai prin acțiuni proprii ci și prin participarea activă la unele întruniri ale partidelor politice burgheze, cărora le impuneau combativitate, dinamism. Un ecou deosebit în rîndurile opiniei publice l-a avut participarea muncitorilor la demonstrațiile din 31 mai 1936, în București, Iași, Bacău, Cernăuți, Vaslui, Bîrlad, Craiova, Focșani⁶⁶, organizate de P.N.T. contra guvernului liberal. Rețin atenția, totodată, demonstrațiile și întrunirile muncitorești ce au avut loc la Anina, Lugoj, Reșița și Timișoara, care au exprimat năzuința muncitorimii de a se asigura respectarea contractelor colective de muncă, de a se înlătura

agenții fasciști din rîndurile lor și, îndeosebi, de a se dizolva organizațiile fasciste. De asemenea, muncitorimea a participat în număr mare și la unele întruniri antirevizioniste organizate de P.N.Ț. Arad, Satu Mare, Cluj, sau de P.N.L. la Oradea, Deva, Timișoara, unindu-și glasul de luptă cu cel al țăranilor și al altor categorii sociale, pentru apărarea integrității teritoriale a României, a unității naționale a poporului român. La Timișoara, întrunirea din 20 decembrie 1936 a fost deosebit de impunătoare. În prezența a mii de muncitori și țărani din satele învecinate a fost dezvelit un bust a lui I. G. Duca, victimă a fasciștilor asasini. Vorbitorii au condamnat din nou terorismul și fascismul, subliniind necesitatea luptei pentru apărarea granițelor, a mobilizării tuturor forțelor naționale împotriva revizionismului fascist⁶⁷. Referindu-se la asemenea manifestări, tovarășul Nicolae Ceaușescu aprecia: „Comuniștii iau parte la întrunirile și demonstrațiile organizate în anii 1936—1937 de partidul național-țărănesc și radical-țărănesc, imprimîndu-le combativitatea, influențînd transformarea lor în manifestări antifasciste, sub lozincă frontului popular“⁶⁸.

În cursul anului 1937, întrunirile și demonstrațiile muncitorești s-au desfășurat fără a avea aceeași intensitate ca în anul precedent. Lupta pentru apărarea libertăților democratice, contra pericolului fascist, contra guvernului liberal și a forțelor de dreapta, pentru un guvern al forțelor democratice s-a făcut simțită mai ales în alegerile comunale din primăvara și vara anului 1937, dar și în alegerile parlamentare din decembrie același an⁶⁹. Un loc însemnat în lupta democratică, antifascistă a clasei muncitoare, l-au avut întrunirile din februarie și martie 1937 de la București, Reșița, Anina, Arad, Ploiești, Cîmpina, Iași ș.a., unde muncitorii organizați și, alături de ei, numeroși lucrători neorganizați s-au ridicat împotriva Gărzii de fier și a celorlalte grupări fasciste, împotriva susținătorilor lor din fabrici și uzine.

Muncitorii metalurgiști din Reșița, în adunarea din 7 februarie 1937, la care au participat și delegați din Anina, Bocșa, Doman, Secul, Ocna de Fier și Dognecea, și-au exprimat atașamentul față de libertățile cetățenești, hotărîrea lor de a „apăra bazele democratice și pe toți aceia care urmăresc și luptă pentru o viață constructivă și nu distructivă, ca elementele fasciste“⁷⁰. Deosebit de importantă ni se pare ideea participării, la unele întruniri și demonstrații, a delegaților din alte centre, dînd astfel acțiunii respective un caracter mult mai impunător. Vorbitorii Petru Bernau, Teodor Constantin, Nicolae Munteanu și alții au condamnat cu vehemență grupările fasciste din regiune, modul de șicanare și terorizare a bărbaților de încredere, au demascat practicile patronale de încălcare a legilor sociale muncitorești, faptul că se adoptă tot felul de măsuri menite a dezorganiza lupta muncitorilor. Ei au relevat faptul că, în pofida piedicilor „ce se fac proletariatului de către capitaliști prin partidele de extremă dreaptă, s-a dovedit că curentul este tot mai favorabil democrației“. Dar și muncitorii ceferiști din Banat s-au ridicat împotriva organizațiilor fasciste și profasciste, a modificării unor articole din Statutul C.F.R., prin care se restrînge dreptul lor de întrunire și organizare, împotriva arestării de către autoritățile polițienești din Timișoara a unor cadre revoluționare din fruntea sindicatelor. Semnificativă, în această direcție, este întrunirea Federației C.F.R., din 7 februarie 1937, la București, unde au fost prezenți delegați din 38 de orașe și centre, între care și Timișoara⁷¹. Vorbitorii au arătat că salariații C.F.R. sînt în slujba „țării și a neamului“, că „nu sîntem acei care punem o cruce încîrligată sau cămăși albastre“.

Demascînd agitațiile șoviniste, prin care se căuta să se „demonstreze” că revendicările salariaților C.F.R. ar fi determinate, chipurile, de alte cauze, în cadrul întrunirii, mai mulți delegați au arătat : „Noi sîntem români, căci muncim și producem pentru țară... Perseverăm însă pentru cîștigarea drepturilor noastre”⁷². Rapoarte ale organelor polițienești, referindu-se la poziția muncitorilor ceferiști (din ateliere și tracțiune) cit și a salariaților inferiori, arătau că „aproape în unanimitatea lor resping ideile fasciste și sînt hotărîți pentru un regim democratic, manifestîndu-se pretutindeni pentru ideile de stînga și merg cu toții uniți”⁷³.

Influența sporită a ideilor revoluționare în rîndurile ceferiștilor a provocat neliniște autorităților guvernamentale, care, în colaborare cu Direcția generală a C.F.R., au dizolvat, în august 1937, Federația C.F.R., unor conducători arestați fiindu-le înscenate procese. În aceste condiții, la 9 august 1937, autoritățile polițienești, împreună cu Parchetul din Timișoara, au descins la sediul sindicatului C.F.R., l-au sigilat și au declarat interzisă orice activitate a sindicatului⁷⁴. Dar lupta muncitorilor nu putea fi interzisă. Frămîntările au continuat iar problematica lor, cauza lor au alimentat protestul crescînd al muncitorilor ceferiști. Un raport al Direcției generale a poliției, din 7 septembrie 1937, relatează următoarele : „Salariații ceferiști, constatînd că măsurile de represiune continuă, arestîndu-se conducătorii asociațiilor, au ținut dese consfătuiri, examinînd situația și hotărînd continuarea acțiunii pînă la obținerea cererilor lor”⁷⁵. În aceeași ordine de idei, subliniem faptul că Uniunea muncitorilor metalurgiști a adresat, la 22 noiembrie 1937, un protest Ministerului de Interne, arătînd că la Reșița muncitorii sînt terorizați de către elementele fasciste, că în-siși „conducerea uzinelor s-a pus în fruntea acelei campanii, prin subvenționarea unui ziar de ură contra muncitorilor”⁷⁶.

Toate acestea și alte numeroase acte reacționare demonstrează greutatea întîmpinate de muncitori în lupta lor revoluționară, în manifestările contra organizațiilor fasciste, a agenturilor acestora din fabrici și uzine. Clasa muncitoare a luat poziție și față de alte evenimente politice sau acte teroriste ale Gărzii de fier, contra revizionismului, pentru frontul democratic, la baza căruia „stă conștiința născîndă a comunității de destine care leagă azi în mod vizibil pe muncitorii de la oraș cu țărani, iar pe aceștia de păturile mijlocii, negustorii, meseriași, intelectuali, mici industriași, în contra fascismului ca formă sălbatică și reacționară de guvernă-mînt, în contra politicii de război care amenință hotarele, pentru apărarea libertăților democratice”⁷⁷.

Un moment important în lupta antirevizionistă, la care muncitorii și-au adus o contribuție prețioasă, l-a constituit campania de întruniri din noiembrie-decembrie 1937. Tot mai mult, organizațiile muncitorești, împreună cu alte organizații de masă conduse de P.C.R., au acționat în comun contra grupărilor fasciste, pentru apărarea libertăților democratice. Concludentă este, în această direcție, marea întrunire democratică și anti-fascistă desfășurată în sala „Marna”, din București, la 12 decembrie 1937. În manifestul de convocare a adunării se preciza că „lupta pentru independența noastră națională (este) azi amenințată dinăuntru și din afara granițelor de țările revizioniste și de sprijinatorii băștinași ai revizionismului așezați pe axa Berlin-Roma”⁷⁸. În acest cadru, a fost creată și la Timișoara o secție a Uniunii democratice, în frunte cu Savu Coșlaru, care a polarizat acțiunile de condamnare a Gărzii de fier și a tuturor organiza-

șilor hitleriste din România, chemînd masele la rezistență în fața agresiunii statelor fasciste-revizioniste, pentru apărarea hotarelor țării ⁷⁹.

Eroica luptă dusă în acei ani de Partidul comunist în fruntea clasei muncitoare și a unor largi forțe progresiste, sub steagul democrației și al independenței țării, au stăvilit pentru un timp ascensiunea spre putere a organizațiilor fasciste și înrobirea țării Germaniei hitleriste ⁸⁰. În toate aceste manifestări clasa muncitoare din România s-a afirmat cu tot mai multă putere în viața social-politică a țării, asumîndu-și menirea istorică a marilor transformări sociale și politice dar și a luptei neclintite pentru apărarea patriei. Muncitorimea din Timișoara și din Banat și-a adus, așa cum am arătat, contribuția sa meritorie la toate aceste acțiuni, înscriind noi pagini de luptă eroică în cronica istorică multimilenară a poporului român.

- ¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Editura politică, București, 1968, p. 367.
- ² Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab XX-3. Încă la 1 noiembrie 1935 P.C.R. declara: „Noi, comuniștii sintem gata să apărăm cu arma în mînă independența României, dacă țara noastră ar fi silită să ducă un război național de apărare contra imperialismului fascist”. (*Idem*, cota A-XIX-23). A se vedea și Viorica Moisuc, Florea Nedelcu, *Problemele politicii externe a României reflectate în documentele plenarelor a V-a și a VI-a ale C.C. al P.C.R. (1936, 1939)* în „Anale de istorie”, nr. 6/1971, p. 83—98.
- ³ Arhiva I.S.I.S.P., cota A. XIX-23.
- ⁴ *Ibidem*. „În mod firesc proletariatul conștient (organizat — n.n.) — se spunea în scrisoare — este chemat la o mare răspundere în formarea frontului popular antifascist”.
- ⁵ *Lumea nouă*, an. XXX, nr. 16 din 19 aprilie 1936. Sub titlul *Un progres. Rezultatele Congresului Partidului Social-Democrat*, Ștefan Foriș aprecia că „Această atitudine net antifascistă și antirăzboinică a Congresului social-democrat e un mare progres și câștig pentru lupta democrației contra reacțiunii fasciste... Congresul P.S.D., prin rezoluția sa, s-a pronunțat hotărît în sprijinul stîngii, reprezentînd voința masei partidului contra fascismului și pericolului de război, pentru un tratat de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică, pentru unirea tuturor forțelor democratice și proletare” (*Atlas*, an. I, nr. 7, din 19 aprilie 1936). Această idee este relevată și în articolul *Ce face Partidul Social-Democrat? Rezoluțiile Congresului și realizarea lor* („Arena”, nr. 6 și 7, din 28 și 31 mai 1936).
- ⁶ *Dimineața*, din 12 iunie 1935; vezi și *Proletarul*, nr. 64 și 76, din 5 noiembrie 1933 și 2 septembrie 1934; *Lupta muncitorilor*, din 29 aprilie 1936. Menționăm că dr. L. Ghelerter și Gheorghe Cristescu, răspunzînd, în noiembrie 1935, unei anchete realizate de ziarul *Lupta*, precizau că „alcătuiind majoritatea țării, clasa muncitoare are dreptul legitim să aspire și să se impună în rolul de factor hotărîtor în viața publică”, căci, fără a subestima și alte forțe sociale, „numai mișcarea muncitorească poate lupta sincer și efectiv contra organizațiilor fasciste”. Tocmai pentru a putea bara drumul fascismului, spunea Cristescu, „trebuie refăcut blocul proletar, unitatea de acțiune organizatorică, politică și sindicală, a mișcării muncitorești”. (*Pentru Blocul proletarian*, Editura Partidului Socialist Unitar, București, 1935, p. 10—11).
- ⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 4435, fila 479.
- ⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 4435, f. 120—124.
- ⁹ *Idem*, fond nr. 22, dosar nr. 4142, f. 148.
- ¹⁰ A. Simion, Șt. Neagoe, *Comitetul Național antifascist din România*, Editura politică, București, 1973, p. 24—34.
- ¹¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 161, f. 56; fond nr. 25, dosar nr. 4170, f. 115—118.
- ¹² Ion Babici, *Solidaritate militantă antifascistă. 1933—1939*, Editura politică, București, 1972, p. 108—123.
- ¹³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 4446, f. 166—168.
- ¹⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 9334, f. 2; Cercurile reacționare — preciza un muncitor din Timișoara — „caută să instaureze un regim curat fascist, după modelul Germaniei. La aceasta sînt ajutate de organizațiile fasciste L.A.N.C., Garda de fier etc., care prin vorbe și făgăduieli frumoase strîng tinereții muncitor și țărănimea” (*Idem*, fond nr. 22, dosar nr. 4125, f. 22).
- ¹⁵ *Idem*, fond nr. 1, dosar nr. 161, fila 145.
- ¹⁶ *Idem*, fond. 22, dosar nr. 4134, f. 98. Apelul chema la „realizarea unității de acțiune contra mizeriei, fascismului și a războiului” (*Idem*, dosar nr. 4137, f. 368). Alte manifeste au fost publicate în *Clopotul și Umanitatea*, din 24 octombrie și 18 noiembrie 1934.
- ¹⁷ *Idem*, fond 1, dosar nr. 159, f. 1—9.
- ¹⁸ A se vedea articolele *Muncitorii de la „Industria lînii” din Timișoara declară grevă și ocupă fabrica*; *Greva generală de la Anina*; *Minerii din Anina și U.D.R. se pregătesc din nou de luptă*; *Muncitorii uzinelor și domeniilor Reșița intră în luptă* (*Scînteia*, anul IV, nr. 2, din februarie 1934; an V, nr. 4, 8, 21—22, din 17 februarie, 20 martie, 27 iulie 1935; *Kommunistă Ifjuharcos*, nr. 1, din ianuarie 1934).

- ¹⁹ *Bándti Szikra (Scinteia Banatului)*, din noiembrie 1933.
- ²⁰ Același ziar, în anchetele realizate la Atelierele C.F.R. — Timișoara, la „Industria linii”, „Standard”, „Fadescă”, chema muncitorii la luptă pentru apărarea drepturilor lor economice și politice, la formarea frontului unic împotriva primejdiei fasciste, pentru combaterea unor societăți reacționare la C.F.R., a Sindicatului catolic din Timișoara, creat în scop diversionist etc. A se vedea pe larg : William Marin, Gheorghe I. Oancea, *Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat*, Timișoara, 1971, p. 70—92.
- ²¹ *Bánati Kommunistá Ifjűmunkás (Tinărul muncitor comunist din Banat)*, nr. 1, din ianuarie 1935.
- ²² *Kommunistá Ifjúharcos (Tinărul luptător comunist)*, din ianuarie 1934 ; *Neue Zeitung*, din 31 august, 1, 8 sept. 1935, 8 iulie, 1 oct. 1936.
- ²³ A se vedea articolele : *Lupta muncitorimii bucureștene contra fascismului ; Solidaritatea cu eroicul proletariat din Austria ; Bilanțul fascismului hitlerist ; Campaniá contra fascismului și războiului ; P.C.R. propune partidelor social-democrat și socialist unitar încheierea frontului unic împotriva fascismului ; Fascismul și războiul vă amenință ; Fascismul, pericolul de război și tratatele franco-sovietice și cehoslovaco-sovietice de asistență mutuală ; Front unic proletar de acțiune împotriva fascismului* (Scinteia, an IV, nr. 3 și 4, din martie, nr. 6, din 27 mai, nr. 11, din 14 august 1934 ; an V, nr. 6—7, din 3 martie, nr. 10, din 3 aprilie, nr. 16, 17, din 12 iunie, nr. 18, din 20 iunie 1935).
- ²⁴ Între articole pe această temă : *Muncitorimea și fascismul ; Diversitatea fascistă ; Împotriva terorii fasciste ; Proletariatul și pericolul fascist ; Rezistența eroică și unitară a muncitorimii austriece ; Împotriva fascismului și războiului* (Proletarul, an VI, nr. 61, 63, 64, din 17 septembrie, 29 octombrie, 5 noiembrie 1933 ; an VII, nr. 69, 70 și 78 din 28 ianuarie, 18 februarie, 23 septembrie 1934).
- ²⁵ În presa social-democrată întâlnim articolele : *Primejdia hitleristă la noi ; Boicotați Germania ; Fascismul german a desființat libertățile publice ; Epopeea socialismului austriac ; Ce se ascunde în jurul hitlerismului săses ; Contra fascismului ; Ofensiva fascisto-hitleristă* (Lumea nouă, din 5, 19 martie, 14 mai, 27 august 1933, 25 februarie 1934, 7 și 14 aprilie 1935).
- ²⁶ A se vedea, în acest sens : *Constructorul, Minerul, Metalurgistul, Muncitorul căilor ferate, Muncitorul din îmbrăcăminte și pielărie, Uniunea în alimentație, Gutemberg, Funcționarul particular, Tribuna porturilor și navigației, Viața sindicală. Gutemberg*, nr. 1, din 1 ianuarie 1935.
- ²⁷ M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de fier, organizație teroristă de tip fascist*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura politică, București, 1980, p. 130—161.
- ²⁸ *P.C.R. în viața social-politică a României, 1921—1944*, Editura militară, București, 1971 ; *Din lupta antifascistă a poporului român*, Editura politică, București, 1973 ; E. Cimponeriu, *Reșița luptătoare*, Editura științifică, București, 1965, p. 191—219.
- ²⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 4446, f. 177, 201. În același timp, la Arad apărea *Buletinul sindicatelor muncitorești*, care propaga ideea de reorganizare a sindicatelor existente și a celor desființate, reflectând stări de lucruri care priveau și orașul Timișoara (Idem, f. 179).
- ³⁰ *Lumea nouă*, nr. 22, din 2 iunie 1935.
- ³¹ *Muncitorul căilor ferate*, an III, nr. 1, din martie, nr. 4, din 1 iunie 1935 ; *Neue Zeitung*, din 20 martie, 8 mai 1935.
- ³² Arhiva I.S.I.S.P., fond 30, dosar nr. 982, vol. 9, f. 638—650. La Anina și la Reșița, sindicatele metalurgice, minier și al constructorilor constituiau terenul cel mai fertil pentru activitatea revoluționară și antifascistă. La uzinele Ferdinand, Fabrica de șuruburi, Fabrica de cherestea, Uzina electrică au fost organizate întruniri care au dezbătut contractul de muncă, afirmând protestul muncitorilor contra fascismilor. (Metalurgistul, din noiembrie 1935).
- ³³ *Lumea nouă*, nr. 11, din 17 martie 1935. Vezi articolul «Educația» la C.F.R. — Timișoara. De asemenea, în *Contra fascismului*, se sublinia că „Interesele clasei muncitoare cer azi mai mult ca oricând întărirea democrației, sprijinirea curentelor democratice chiar în tabăra burgheză, lupta, pe toate căile și cu toate mijloacele, împotriva fascismului și războiului” (*Lumea nouă*, din 7 aprilie 1935).
- ³⁴ *Lumea nouă*, nr. 16, din 21 aprilie 1935. Numai unitatea clasei muncitoare va „putea pune stavilă scăderii salariilor, scumpetei și brațelor sugrumătoare ale fascismului” (*Munca*, nr. 2, din 28 aprilie 1935) ; vezi și *Neue Zeitung*, din 2 aprilie 1935.
- ³⁵ *Idem*, nr. 11, din 17 martie 1935. „Nici un atac (nu contra hitlerismului din Germania, ci contra celui din România) nu poate apare neciuit în «Neue Zeitung»”.
- ³⁶ *Dimineața*, din 21 august 1935 ; *Lumea nouă*, nr. 34, din 25 august 1935 ;

- Muncitorul căilor ferate*, nr. 4, 5, 6, din iunie, iulie și august 1935 ; *Neue Zeitung*, din 1 septembrie 1935.
- ³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 4446, f. 368—370.
- ³⁹ *Lumea nouă*, nr. 38, din 22 septembrie 1935 ; *Neue Zeitung* din sept. 1935.
- ⁴⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 9336, f. 61 ; *Lumea nouă*, din 6 și 13 octombrie 1935. Sub titlul *Scumpetea și lupta contra fascismului*, ziarul *Scînteia*, din octombrie 1935, scria că peste tot trebuie continuată „lupta unită a muncitorilor, funcționarilor de stat și particulari, învățătorilor, profesorilor, care sînt deopotrivă loviți de scumpete și fascism” ; W. Marin, Gh. I. Oancea, *Op. cit.*, p. 85—86 ; E. Cimponeriu, *Op. cit.*, p. 198—206.
- ⁴¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 28, dosar nr. 4446, f. 17. La 25 ianuarie 1936, un alt raport semnală : „s-a observat că numeroși comuniști... s-au introdus în sindicatele social-democrate (confederate), scăzînd astfel autoritatea conducătorilor social-democrați”. Cu toate că acești conducători „au fost avizați de pericolul invaziei în sindicate a comuniștilor și sfătuiți a stăvilii intrarea elementelor comuniste în sindicate, comuniștii au pătruns totuși în mare număr în sindicate” (Idem, fond 6, dosar nr. 8928, f. 5).
- ⁴² Idem, fond nr. 5, dosar nr. 1096, f. 151. Observăm intervenția Chesturii Timișoara pe lângă Ministerul Muncii, căruia i se cerea a nu acorda personalitate juridică sindicatului, deși acesta era afiliat la C.G.M.
- ⁴³ Idem, fond nr. 5, dosar nr. 979, f. 3, 34.
- ⁴⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 1015, f. 159, 197 ; Gh. I. Ioniță, *P.C.R. și masele populare (1934—1938)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 173—187. Sub titlul *Problema Frontului popular în România*, se sublinia că acesta „s-a născut în mijlocul și din frământarea maselor populare care-și caută drumul pentru apărarea drepturilor și libertăților”, că „unitatea muncitorimii trebuie să devină o realitate, ea fiind piedestalul pe care se sprijină întreaga acțiune”. (*Reporter*, nr. 1—2, din 24 ianuarie 1936 ; *Înfrățirea*, din 24 februarie 1936).
- ⁴⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 9336, f. 209, 227.
- ⁴⁶ *Scînteia*, an VI, nr. 1—2, din ianuarie 1936.
- ⁴⁷ *Metalurgistul*, nr. 3, din martie 1936. Au mai participat delegați din Anina, Nădrag, București, Oravița etc.
- ⁴⁸ *Lumea nouă*, din 3 martie 1936 ; *Dimineața*, din 25 aprilie 1936.
- ⁴⁹ *Minerul*, nr. 4, din aprilie 1936 ; Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 1115, f. 160. La Conferința Uniunii C.F.R., din 1 martie 1936, delegatul din Timișoara, Moise Cocos, a protestat contra persecutării muncitorilor înaintați de către Direcția C.F.R., condamînd atitudinea unor ingineri care caută „a introduce metode fasciste în sinul personalului C.F.R.”. De asemenea, a protestat contra încercărilor de „creare a unor organizații cu tendințe fasciste” (*Lumea nouă*, nr. 10, din 8 martie 1936).
- ⁵⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosar nr. 1045, f. 31—35 ; *Metalurgistul*, nr. 6, din iunie 1936 ; *Arena*, din 31 mai 1936.
- ⁵¹ *Scînteia*, din 1 iulie 1936.
- ⁵² Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 1095, f. 371—374 ; *Muncitorul din îmbrăcăminte și pielărie*, nr. 6, din iulie 1936. Relevăm și faptul că la Congresul P.S.D., din 6 aprilie 1936, Iosif Gross, din Timișoara, a declarat : „Pentru a duce singuri lupta contra fascismului, noi sîntem prea slabi, mai ales dacă ținem seama și de faptul că această mișcare fascistă este finanțată de Germania hitleristă”. Ca atare, el socotea că P.S.D., „păstrîndu-și independența, trebuie să caute acele grupări democratice cu care să poată duce lupta împotriva fascismului”. Și alți delegați — Josef Mayer (Timișoara), Ioan Popeț, Ferdinand Gavron (Reșița), Anghel Pavel (Anina) etc. și-au exprimat opiniile în aceeași manieră (*Lumea nouă*, nr. 15 și 16, din 12 și 19 aprilie 1936).
- ⁵³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 979, f. 410—413 ; *Scînteia*, din 1 septembrie 1936 ; *Dimineața*, nr. 10360, din 29 iulie 1936.
- ⁵⁴ *Cuvîntul liber*, nr. 39, din 1 august 1936 ; *Dimineața*, nr. 10632, din 31 iulie 1936.
- ⁵⁵ Arhiva I.S.I.S.P., fond nr. 30, dosar nr. 982, vol. 3, f. 219 ; Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 1109, f. 286 ; fond nr. 28, dosar nr. 4395, f. 3. În rezoluția Uniunii muncitorilor din porturi se arăta : „Congresul declară că este datoria întregii muncitorimii din porturi să lupte pentru înfăptuirea regimului democratic, bază neapărat necesară atît luptei pentru revendicări de zi cu zi, cit și luptei pentru instaurarea societății socialiste și împotriva mișcărilor fasciste-hitleriste,

- care încearcă să înlocuiască democrația cu dictatura și să transforme România într-o colonie a lui Hitler și Mussolini" (Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 1067, f. 117—122).
- ⁵⁶ Arhiva I.S.I.S.P., cota A. XX-2, inv. 927.
- ⁵⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 1123, f. 22. În același spirit s-a desfășurat și adunarea metalurgistilor de la Reșița, din 1 iulie 1936. Ei au protestat vehement contra suprimării unor organizații democratice și a presei antifasciste, cerind pedepsirea exemplară a bandelor fasciste ce s-au datat în acele zile la acțiuni criminale în București, Valea Jiului și în alte centre muncitorești (Arhiva Ministerului sănătății și prevederilor sociale, dosar nr. 637/1936); *Neue Zeitung*, din 8 iulie 1936.
- ⁵⁸ Arhiva I.S.I.S.P., cota XX-3, inv. 928; vezi și *Lupta maselor populare pentru pace, împotriva războiului și a pericolului fascist. Comitetul român pentru pace (1936—1939)*, în *Studii*, nr. 3/1966, p. 513; *Înfrățirea*, din 24 septembrie 1936.
- ⁵⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 25, dosar nr. 4162, f. 184; fond 5, dosar nr. 1067, f. 70, 72; fond nr. 28, dosar nr. 4435, f. 405.
- ⁶⁰ Idem, fond nr. 11, dosar nr. 2948, f. 28—30; fond nr. 25, dosar nr. 4162, f. 98. Demonstrația de la Reșița s-a desfășurat sub lozincile: „Jos fascismul“, „Sus Franța și democrația“, „Trăiască pacea“, „Jos războiul“.
- ⁶¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 11, dosar nr. 2949, f. 48.
- ⁶² Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 201, f. 88; *Lumea nouă*, nr. 37, din 13 septembrie 1936; *Din lupta antifascistă, pentru independența și suveranitatea României*, Editura militară, București, 1971.
- ⁶³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 28, dosar nr. 9336, f. 184; *Lumea nouă*, din 22 noiembrie 1936; *Adevărul*, din 9 și 17 noiembrie 1936.
- ⁶⁴ Dr. Petru Groza, *Texte alese*, Editura politică, București, 1973, p. 171.
- ⁶⁵ *Scinteia*, nr. 12, din 15 septembrie 1936.
- ⁶⁶ *Momente din Istoria Partidului Comunist Român*, Editura politică, București, 1966, p. 118.
- ⁶⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 25, dosar nr. 4162, f. 185—187; *Adevărul*, din 22 decembrie 1936.
- ⁶⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Editura politică, București, 1968, p. 370.
- ⁶⁹ Arhiva I.S.I.S.P., cota A XXI-4, inv. 979; vezi mai pe larg Florea Nedelcu, *Viața politică din România în preajma instaurării dictaturii regale*, Editura Dacia, Cluj, 1973.
- ⁷⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 72, dosar nr. 7020, f. 36.
- ⁷¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 898, f. 6; fond nr. 13, dosar nr. 3437, f. 512.
- ⁷² Idem, fond nr. 5, dosar nr. 898, f. 8. La întrunirea din 18 martie 1937, în sala „Locomotiva“, se arăta că: „Noi cerem drepturile noastre și să înceteze cu ocările, cu răspîndirea de insigne și poze de-ale legionarilor printre muncitori. Noi sîntem muncitori ceferiști și cu toții vrem pace“ (Idem, fond nr. 5, dosar nr. 981, f. 260—265).
- ⁷³ Idem, dosar nr. 980, f. 273.
- ⁷⁴ Idem, fond nr. 72, dosar nr. 6855, f. 101. Încă în martie 1937 autoritățile au arestat în mod abuziv pe Ion Bogobia, C. Lepădatu, Toma Ivanici și alții (Idem, fond nr. 11, dosar nr. 2817, f. 25—26).
- ⁷⁵ Idem, fond nr. 10, dosar nr. 2517, f. 127; fond nr. 72, dosar nr. 7020, f. 181.
- ⁷⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 72, dosar nr. 6827, f. 2.
- ⁷⁷ *Reporter*, nr. 29, din 12 septembrie 1937; vezi *Primejdia hitleristă în Banat ia tot mai mari proporții (Lumea, din 8 mai 1937)*.
- ⁷⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 6, dosar nr. 1201, f. 36.
- ⁷⁹ Idem, dosar nr. 1202, f. 126; *Reporter*, din 19 decembrie 1937.
- ⁸⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Editura politică, București, 1968, p. 371.

INDUSTRIA DIN BANAT ÎN CONTEXTUL EFORTURILOR ÎNTEPRINSE DE ROMÂNIA PENTRU SALVGARDAREA INDEPENDENȚEI ECONOMICE ȘI POLITICE (1938—1940)

GHEORGHE RUJA

Înlăturarea efectelor dăunătoare ale crizei economice dintre anii 1929—1933, a permis în România o creștere sensibilă a potențialului economic, în cadrul căruia industria avea o tot mai importantă pondere. Legislația elaborată în ultimii ani de guvernare liberală a încurajat politica protecționistă a industriei românești promovată cu asiduitate de cercurile capitaliste interesate. Dacă între 1932—1934, politica de industrializare a pus accentul pe crearea întreprinderilor care să prelucreză semifabricatele importate, următorii ani ai deceniului patru marchează o schimbare în sensul că industria românească a fost orientată spre o politică de investiții menită să contribuie la prelucrarea pe scară mai largă a materiilor prime, în special în industria textilă, metalurgică, chimică și alimentară.

Ca o consecință imediată a intensificării activității economice în România, trebuie notată stimularea emisiunilor de acțiuni pentru întreprinderile noi, sau pentru cele ce și-au mărit capitalurile. Revelator în această privință este faptul că în anul 1937 acțiunile emise pe întreaga economie s-au triplat față de 1936, iar emisiunile și majorările de capital în cadrul societăților industriale și comerciale au înregistrat o curbă ascendentă după anii de criză, ajungând în 1938 la o valoare de circa 4 ori mai mare decât în anul 1934¹. Procesul de industrializare capitalistă a României, deși intensificat în anii deceniului al patrulea, n-a reușit să scoată țara din inapoierea economică, astfel că balanța comercială a rămas „factorul cel mai important al echilibrului schimburilor generale cu străinătatea”². Comparând cifrele de import și export în anul 1937, pe grupele principale de producție, conform nomenclaturii de la Bruxelles, raportul mărfurilor importate și exportate pe cap de locuitor înregistra un plus de 15,70 mărci, spre deosebire de alte state ca Germania care înregistra un plus de 6 mărci, Anglia și Franța cu un minus de 112 respectiv 44 mărci³. Acest excedent al balanței comerciale este semnificativ pentru rigurozitatea politicii protecționiste desfășurate de statul român.

Invocând în primul plan argumente de apărare națională, statul devine în anii următori crizei economice factorul determinant în dezvoltarea producției industriale, consistența comenzilor statului compensând scăderea comenzilor particularilor mai ales după 1936, când starea conflictuală între statele Europei devine evidentă.

În concertul diplomatic european asistăm în această perioadă la o creștere fără precedent a importanței factorilor economici ca mijloace de influențare a politicului.

Progresele făcute de Germania hitleristă în penetrația economică spre Europa centrală și sud-răsăriteană, amenința vizibil țările din această regiune cu pierderea totală a independenței economice, pregătindu-se prin această modalitate stabilirea controlului politic asupra lor. Începând cu anul 1938, expansiunea economică fascistă a trecut cu mult limita relațiilor comerciale naturale dintre Germania și țările situate în această zonă. Deși a promis tot ajutorul pentru stăvilirea subjugării economiei țărilor centrale și est-europene, Liga Națiunilor s-a dovedit totalmente neputincioasă în fața pretențiilor Germaniei ⁴.

Politica economică desfășurată de Germania nazistă viza subordonarea economiilor naționale ale țărilor balcanice fără excepție. Aceasta cu atât mai mult cu cât structura economică a acestor state oferea celui de-al III-lea Reich o excelentă piață de desfacere și aprovizionare cu materii prime, situație facilitată de slăbiciunea economică caracteristică pentru aceste țări.

Schimbările survenite în arena politică în cursul anului 1938, prin anexarea Austriei și dezmembrarea Cehoslovaciei de către naziști cu largul concurs al guvernelor occidentale aduc statele balcanice într-o stare mai vulnerabilă pe planul independenței economice față de Germania. În toamna anului 1938 se încheie tratatul economic germano-polon, Iugoslavia este silită să semneze acordul de clearing cu Germania, iar Bulgaria și Turcia finalizează cu Reichul acorduri de plăți. La rîndul ei România încheie la 10 decembrie un acord comercial cu Germania ⁵.

În aceste împrejurări în opinia publică din România s-a pornit o puternică reacție împotriva implantării Germaniei în economia țării, care așa cum sublinia Armand Călinescu urmărea să transforme Dunărea în „bulevard comercial și strategic între est și vest“ ⁶. Comentînd raporturile economice dintre România și Germania după ciuntirea Cehoslovaciei, presa românească se exprima împotriva integrării țării în cîmpul economic hitlerist, subliniind că „... unilateralitatea în raporturi economice aduce cu sine și o unilateralitate politică. Lucru de care trebuie să ne ferim din răspuțeri“ ⁷. Referindu-se la politica economică pe care o avea de urmat România, în condițiile expansiunii statelor fasciste, ziarul „Excelsior“ afirma cu claritate : *„Vrem independență economică, pentru a avea independența noastră politică. Nu există independență politică fără independență economică“* ⁸.

Personalități ale vieții politice, economiști, oameni de cultură, pe deplin conștienți de pericolul aservirii țării de către imperialismul german, militau pentru dezvoltarea colaborării cu alte state, pentru întărirea securității țării. Reputatul economist Virgil N. Madgearu, adresîndu-se statelor occidentale amenințate de Germania, considera că „... este de un interes vital ca Anglia și Franța să aplice o suplețe mai mare în metodele lor comerciale, care să permită menținerea unor relații economice și financiare însemnate cu țările din sud-estul Europei, care pentru dezvoltarea lor în cadrul ideii naționale și în forma unor state suverane, au toate motivele să nu dorească a se încadra într-un spațiu mare economic, asupra căruia ar dispune de o influență exclusivă un singur stat puternic : Germania, sau oricare alt stat“ ⁹.

În climatul politic marcat de tendințele agresive, revizioniste ale statelor cu regimuri fasciste, Partidul Comunist Român s-a angajat cu fermitate pentru apărarea intereselor naționale, a subliniat în dese rînduri

pericolul ce plana asupra țărilor din bazinul dunărean și din Balcani, în fața pretențiilor Germaniei hitleriste de a-și exercita dominația economică și politică¹⁰. Lupta economică pentru supremație în zona Balcanilor s-a accentuat după ocuparea Austriei și dezmembrarea Cehoslovaciei. În acest sens, edificatoare sînt investițiile importante efectuate de Marea Britanie în Turcia, apoi intensificarea schimburilor dintre Anglia și Franța cu țările dunărene. Pe aceeași linie de stăvilire a expansiunii germane în bazinul dunărean se înscriu și noile contingente de mărfuri obținute de România în Franța¹¹.

Preocupările Angliei și Franței pentru limitarea penetrației germane în economia românească s-au soldat cu rezultate minore, în mare parte datorită duplicității cercurilor politice vest-europene. Acțiunile diplomației britanice nu lasă nici o urmă de îndoială în această direcție. Astfel, ambasadorul englez la Sofia declara în iulie 1938 omologului său român că Marea Britanie este îngrijorată „deoarece piețele țărilor balcanice sînt amenințate de a fi monopolizate de Germania”¹², dar în aceeași perioadă de timp, lordul Halifax făcea cunoscută poziția guvernului englez care „nu vrea să ridice o barieră contra intereselor comerciale legitime ale Germaniei în bazinul dunărean”¹³.

Dovada elocventă a interesului pe care îl nutreau naziștii pentru economia românească o constituie raportul întocmit de oficiul german pentru planificarea economică (1939), intitulat „Economia de materii prime a României și însemnătatea sa pentru Reich”. Raportul cuprinzînd rezultatul cercetării asupra resurselor de materii prime, printr-o bogată documentație cifrică schițează posibilitățile de dezvoltare în viitor, arătînd că statul român „ca cel mai mare din Balcani...” trezește mari interese economice pentru cercurile conducătoare hitleriste, deoarece „România nu posedă numai petrol și grîu și deține deasemenea un alt mare număr de materii prime, dintre acelea a căror importanță deosebită pentru un stat puternic industrializat ca Germania nu mai trebuie subliniată, deținerea lor fiind un cîștig real”¹⁴. Într-un alt document în care se aduceau argumente pentru necesitatea „vitală” de a ocupa România prin forță armată cu scopul de a „împiedica eventualele surprize politice sau dezordini în aprovizionarea Germaniei”, se nota cu cinism: „Datorită obișnuinței populației românești de a flămînzii, România va pune la dispoziția Reichului și de acum înainte cantități sigure de cereale... iar petrolul va putea lua drumul Germaniei atîta timp cît nu se epuizează rezervele”¹⁵.

Cunoscute fiind aceste intenții, prin oficiile diplomatice ale țării în străinătate, România a căutat în permanență să practice o mobilitate a relațiilor economice în politica externă, deși adeseori a avut de înfruntat obstrucția marilor puteri. Într-o atare situație România a intensificat legăturile comerciale cu țările vecine a căror structură economică¹⁶ era mai apropiată de a sa. Aniversînd 5 ani de activitate rodnică în cadrul Micii Înțelegeri Economice, statele participante, la începutul lunii mai 1938 erau unanime în aprecierea că „existența unui nucleu de colaborare economică și politică în valea Dunării, nu poate fi decît binevenit... astăzi, cînd problema organizării economice a bazinului dunărean formează una din preocupările de căpetenie a cancelariilor apusene”¹⁷. Pronunțîndu-se pentru intensificarea relațiilor economice cu cît mai multe țări statul intervine prin credite extraordinare pentru stimularea exporturilor spre Olanda, Belgia, Anglia, Italia, Turcia, țările din nordul Africii etc. Stimularea ra-

porturilor de natură economică era îngreunată de neliniștea politică din Europa anului 1938, aceasta împingând statele într-o stare de relativă izolare, accentuându-se politica economiei de război.

Schimbările politice intervenite în România, la începutul anului 1938, au produs surescitare în anumite cercuri ale vieții economice, într-o asemenea măsură încît ministrul industriei și comerțului, I. P. Gigurtu preciza poziția noului guvern, care pune pe primul plan, „intensificarea producției și ușurarea circulației mărfurilor“, cerind oamenilor de afaceri să-și recapete calmul „... căci nimic nu se face prin arbitrar și abuz de putere“¹⁸. Afirmările de mai sus demonstrează clar că pozițiile marelui capital nu erau amenințate, ci dimpotrivă se preconiza lărgirea sferei de activitate cu avantaje crescînde față de perioada anterioară, cu mențiunea că legislația urma să fie adaptată la necesitățile industriei și comerțului, ca factori ai păstrării independenței și suveranității țării.

Pornind de la nevoile de apărare națională, statul român devine în perioada 1938—1940 factorul determinant în dezvoltarea economiei. În condițiile stării conflictuale între țările europene, o serie de capacități industriale, metalurgice, miniere, chimice, textile, au fost influențate favorabil prin avansuri, plăți anticipative, prime de încurajare, statul român avînd interese majore în crearea de noi obiective sau de extindere a producției la întreprinderile existente. O caracteristică pentru înființarea de societăți industriale, pentru creșterile de capitaluri în industrie, bănci și comerț este faptul că acestea se produceau cu participarea masivă a capitalurilor marilor întreprinderi, noile capacități industriale fiind de fapt proprietatea grupurilor dominante în ramura respectivă a economiei țării. Astfel, Șantierul Naval Galați cu un capital de 50 milioane lei constituiau proprietatea U.D.R.-ului și Astrei, iar Laromet cu un capital de 220 milioane era creația uzinelor Vulcan cu participare de capital elvețian¹⁹. Totalul investițiilor în perioada ianuarie-aprilie 1938 (emisiuni noi și majorări de capitaluri) s-a ridicat la 1361 milioane lei din care 731 milioane lei în societăți industriale, 265 milioane lei în bănci, iar în societățile comerciale 265,7 milioane lei²⁰. Investițiile noi nu erau îndreptate spre toate ramurile industriale, ci cu precădere spre industria metalurgică, textilă, extractivă și chimică.

Rezistența hotărîtă împotriva integrării țării în cîmpul economic german s-a manifestat sub multiple aspecte, statul român preocupîndu-se atent de principalele regiuni industriale pentru ridicarea potențialului economic, care îi permitea satisfacerea necesităților într-o mai mare proporție pe plan intern. Pentru intensificarea ritmului de dezvoltare a economiei românești o atenție specială a fost acordată Banatului, cu profil axat pe industria grea constructoare de mașini, mijloace de transport, armament, pe industria ușoară, chimică și alimentară. În același timp trebuie notat faptul că agricultura bănățeană oferea produse care cădeau sub incidența mărfurilor competitive pe piața externă.

În urma măsurilor întreprinse de stat, oferindu-se avantaje substanțiale marelui capital, valoarea producției întreprinderilor industriale din județul Timiș, după prețul de vânzare (loco-fabrică) în anul 1938 se cifrează la circa 3 348 750 000 lei, în condițiile în care fabricile textile se luptau cu mari greutăți în aprovizionarea cu materie primă. Cele mai mari vânzări au fost realizate de Industria Lînei — Timișoara — 360 milioane lei, Fabrica de zahăr din Banat — 161 408 778 lei, Turul — Timișoara — 155 078 974 lei, Moara Eduard Prochaska — 129 000 000 lei etc.²¹.

Sprijinul larg acordat de stat industriei grele din Banat, a determinat creșterea producției, la unele articole înregistrându-se un spor de 75 % comparativ cu anul 1937. Noul regim de contingentare a contribuit la îmbunătățirea importurilor de materii prime în cursul anului 1938, când întreprinderile bănățene au vîndut tot ce s-a fabricat. Cu toate că statul român se erija în principal cumpărător, unităților industriale din Reșița, Oțelul Roșu, Timișoara, Nădrag, Arad, li s-au creat facilități în exportul articolelor de fier și împletituri de sîrmă spre Franța, Elveția, Egipt, Grecia, Turcia, Bulgaria²². Situația avantajoasă în care se aflau unitățile industriei grele a permis Uzinelor și Domeniilor Reșița atingerea unei cifre de vînzări de 2.827.024.022 lei în 1938, realizîndu-se un spor de 31,3 % față de anul 1937, precum și amortizarea investițiilor efectuate în 1938 în proporție de 98,9 %²³.

Prin scoaterea de sub contingentare a mașinilor necesare industriei metalurgice în cursul anului 1937, s-a dat un puternic stimulent pentru investiții, astfel că din capitalurile marilor societăți 45,9 % au fost plasate în întreprinderile metalurgice deși acestea reprezentau doar 5,5 % din unitățile industriale nou înființate în anul 1938²⁴. Prin această politică de investiții se urmărea continuarea cursului de intensă industrializare a țării, cu preponderență pe industria metalurgică, creșterea importanței capitalului românesc comparativ cu cel străin, pentru încadrarea mai accentuată a economiei țării în conjunctura de război. Dar tensiunea internațională provocată de evenimentele din martie și septembrie 1938, a produs nesiguranță în lumea capitalului, urmată de o pronunțată rezervă în antrenarea unor acțiuni financiare de durată.

Precipitarea evenimentelor internaționale a generat urcarea prețurilor la materiile prime astfel că prețul fierului laminat, produs la Reșița a crescut cu 0,7—1,00 lei/kg²⁵, determinînd anumite unități să reducă producția din cauza greutăților întîmpinate în aprovizionarea cu materii prime, fapt semnalat la Hunedoara unde producția de fontă a scăzut de la 44.300 tone la 41.000 t²⁶.

Urcarea prețurilor la produsele finite a creat sarcini suplimentare pentru stat, ca principal cumpărător, astfel că ministerul de finanțe a intervenit prin majorarea impozitelor pe cifra de afaceri de la 6 % la 7 %, pentru produsele metalurgice²⁷.

Spre deosebire de marile întreprinderi din industria grea, UDR, Astra, Ferdinand (Oțelul Roșu), Nădrag etc. care au beneficiat de credite în valoare de sute de milioane de lei, întreprinderile mici din zonă „Armătura“, „Phoma“, „Grundmann“, „Hephaistos“, din Arad, „Boszak“, „Fabrica de lanțuri“, „Klug“ din Timișoara etc., n-au beneficiat de sprijinul statului, unele fabrici fiind silite să sisteze producția²⁸. Întreprinderile metalurgice liliputane au avut de suferit și din cauza diferitelor acorduri intervenite între capacitățile industriale dominante în ramură prin forța economică. La 30 iunie 1938 se încheie între UDR, „Astra“ — Prima fabrică română de vagoane și motoare“ și „Noua societate a atelierelor Vulcan“ un acord de colaborare menit să ușureze raționalizarea produselor, prin care se angajau „în mod reciproc, a nu produce obiecte sau materiile rezervate specializării celeilalte întreprinderi“²⁹. Aparent acordul nu stabilea anumite norme de producție, de vînzare sau prețul mărfurilor, ci avea drept scop îmbunătățirea și ieftinirea producției. Prin aceasta, pa-

tronatul se ferea să intre sub prerogativele Decretului nr. 2.137 din 8 mai 1937 care în cazul constituirii unui cartel impunea alte sarcini semnatarilor în cauză.

Intensificarea acțiunilor în direcția monopolizării este însoțită de procesul concentrării și centralizării capitalurilor astfel că societatea „Marginea — Reșița SAR” a cedat către UDR la 18 iunie 1938 creanțe în valoare de 12.644.754 lei³⁰. Puternica poziție a marelui capital și tendințele de eliminare a industriei mici din viața economică a țării determină „Uniunea generală a micilor industriași și meseriași patroni” să înainteze un memoriu primului ministru, solicitându-i să ia măsuri împotriva concurenței întreprinderilor mari, care amenință „frângerea puterii de viață a meseriilor românești, (micii patroni fiind — n.n.) amenințați să-și prăpădească agonisinta anilor de muncă”³¹.

Situația dominantă a monopolurilor în economia românească, cauzată în bună parte de politica economică a guvernării liberale caracterizată prin legile de încurajare a industriei și tarife vamale prohibitive, a determinat concentrarea capitalului în întreprinderile metalurgice monopoliste în proporție de 98 % din cel existent în întreaga ramură³².

O situație asemănătoare celei din industria grea, dar la alte proporții, exista în industria ușoară. Conjunctura economică favorabilă la nivel național, necesitățile și comenzile apreciabile efectuate de stat, posibilitățile mai rapide de obținere a profiturilor, au orientat capitaluri însemnate spre acest domeniu al industriei. Semnificativ în această privință este faptul că între 1936—1938 s-au înființat 15 filaturi de bumbac, care adăugate la cele 2 existente anterior puteau să acopere 80 % din necesitățile naționale³³. În martie 1938 existau în ramura textilelor 7 filaturi de lână pieptănată cu o capacitate de 1.200 tone pe an, putînd asigura în condiții de producție normală 1/2 din cantitatea solicitată de fabricile prelucrătoare³⁴. La începutul anului 1938 funcționau 4 din aceste filaturi (Industria Lînei Timișoara cu 12 200 fuse, Compania generală a industriei textile București cu 10 100 fuse, Societatea pentru industria textilă cu 4.800 fuse, Isvoraru — București cu 4.500 fuse) bucurîndu-se de măsurile de protecție ale statului prin obligativitatea importurilor de fir de a le cumpăra o parte din cantitatea produsă.

Filaturile de bumbac, din cauza lipsei de deize nu puteau cumpăra bumbac de pe piața americană, fiind silite să importe în principal din Egipt, deși aici materia primă era mai scumpă cu 5—20 %. Situația se repercuta negativ asupra întreprinderilor românești în condițiile concurenței cu filaturile austriece, cehoslovace, italiene, care beneficiau de deize la cursul oficial. Intervenția statului prin Banca Națională s-a soldat cu schimbarea regimului de plăți la bumbacul importat din Egipt³⁵, intensificîndu-se în același timp schimburile dintre Turcia și România, prin contul de clearing³⁶.

În întreprinderile textile din Banat s-au efectuat investiții importante, nivelul lor fiind depășit doar de plasamentele de capital în sectorul metalurgic și siderurgiei. Investițiile întreprinse în 1938 la „Industria Textilă Arădană” au avut drept scop modernizarea mijloacelor de producție, prin instalarea unei turbine, a 50 de mașini șaft, iar la fabrica „Romitex” din Timișoara s-au achiziționat instalații pentru finisaj, extinzîndu-se filatura existentă și creîndu-se pentru răsucitul firelor, firma „Efecfir”³⁷.

Desfășurarea producției a decurs normal în timpul anului 1938 cu excepția perioadelor de încordare politică din martie și septembrie, cînd materiile prime din fabrici au fost stocate pentru necesitățile armatei. O serie de întreprinderi ca „Industria de ață Cucirini“ Arad³⁸, „Kawe — prima fabrică de țesături elastice“ Timișoara³⁹, „Industria textilă“ Lugoj⁴⁰ au început confecționarea unor articole importate pînă în 1938, acestea fiind solicitate pentru înzestrarea armatei.

Evenimentele din Austria și Cehoslovacia au afectat industria textilă și datorită faptului că aceste țări aveau o bună situație financiară din punct de vedere al devalizei, putînd exporta semifabricate ce conțineau un mare coeficient de devize cum erau firele de bumbac și lînă. Perturbarea aprovizionării este semnalată în toate rapoartele anuale ale întreprinderilor care-și justificau astfel anumite scăderi ale producției (ex. Țesătoria Teba, I.R.C.A.⁴¹), dar cu dificultăți mult mai mari au fost confruntate unitățile textile cu un potențial economic mai redus care suferau de lipsă de materii prime, întîmpinînd mari dificultăți la obținerea autorizațiilor de import (ex. „Dunăreana“ — Orșova, „Roca“, „Herz“ — Timișoara, „Protex“ — Lugoj⁴²).

În industria pielăriei, la „Filt“, „Pielăria bănățeană“ etc., se semnalează de asemenea o scădere a producției de 15—20 % cu excepția fabricilor de încălțăminte care au produs cu 2—5 % mai mult decît în 1937. Scăderea cifrei de afaceri cu 40 % în această ramură este motivată de criza politică internațională care a determinat anumite unități orientate pe importul de materii prime să-și înceteze activitatea, cum s-a întîmplat la fabrica „Danubia“ din Bocșa Montană⁴³.

Industria chimică și de prelucrare a lemnului au întîmpinat deosebite dificultăți cauzate de situația internațională. Vânzările întreprinderilor chimice din Banat au scăzut cu 25 % față de anul 1937, deși fabricile de lacuri și vopsele „Standard“, „Leda“, „Timiș“, „Eg-Gü“ etc., au avut comenzi pentru industria de armament. Această situație s-a datorat imposibilității obținerii autorizațiilor de import pentru sulf rafinat din Germania și caolin din Cehoslovacia, cum a fost situația întreprinderii „Timiș“ care a fost nevoită în august 1939 să reducă producția și să concedieze 50 % din personal⁴⁴. În același timp plasarea materialului lemnos la export a scăzut în urma pierderii piețelor de desfacere din Orient, Italia și Spania⁴⁵.

Instabilitatea politică internațională a cauzat o creștere a prețului de cost la materialele de construcții cu circa 25 %, determinînd în Banat o stagnare a construcțiilor civile și în consecință și a producției cu 20 % față de anul 1937.

Materialul cifric relevă clar acțiunea susținută a statului de a-și crea o bază industrială capabilă să susțină activitatea politică închinată salvării integrității teritoriale, a independenței patriei. Eforturile reale întreprinse pentru dezvoltarea economică a țării, soldate cu propulsarea industriei la cote fără precedent în întreaga perioadă a capitalismului în România nu au înlăturat cheltuielile mari de regie, costurile de producție ridicate, prețurile mari ale produselor industriale, toate acestea repercutîndu-se negativ asupra posibilităților de export în condițiile unei aprige concurențe pe plan internațional. Unele dintre produsele de bază ale comerțului românesc n-au fost exportate și datorită prețurilor de pe piața externă care nu ofereau conveniența necesară.

Datorită dificultăților financiare și lipsei de devize, schimburile comerciale ale României au fost orientate spre țările cu valută forte în conformitate cu necesitățile de transfer. Avînd în vedere acest lucru reiese mai bine în evidență rolul unităților industriale din județele Timiș, Caraș, Severin, Arad situate pe locul al treilea în ceea ce privește ponderea industrială după București și zona Prahova ⁴⁶.

Poziția deținută de județele bănățene în ansamblul economiei românești a generat în cercurile de la Berlin o atenție deosebită pentru această zonă, căutînd să profite de existența în Banat a populației de naționalitate germană. În concepția diplomației hitleriste, cetățenii germani din Balcani pînă la Marea Baltică erau obligați să „consolideze din punct de vedere politic și economic cuceririle Reichului” după cum se indica în decretul din 7 octombrie 1938 ⁴⁷. Încercările de penetrație în economia românească au îmbrăcat multiple aspecte, de la înțelegerile la nivel de stat sau între firme, pînă la încurajarea și subvenționarea organizațiilor politice de dreapta ⁴⁸. Se observă în același timp o intensificare a pătrunderii capitalului german în această zonă a țării, fapt subliniat în dese rînduri de presa românească ⁴⁹. Vizitele efectuate în întreprinderi bănățene de membri ai societății de studii sociale „Deutsche Weltwirtschaftliche Gesellschaft”, în realitate fiind puși în slujba serviciilor de informații hitleriste, au provocat panică în rîndurile industriașilor, îndeosebi evrei, aceștia procedînd la lichidarea afacerilor ⁵⁰. În toamna anului 1938 poziția secțiunilor N.S.D.A.P. în România s-a întărit considerabil. Sub patronajul Viceconsulatului german din Orșova și al Consulatului german din Timișoara al cărui secretar șef era Ludwig Tomoor, s-a organizat în luna noiembrie o întrunire a conducătorilor organizațiilor locale ale N.S.D.A.P., unde s-au stabilit direcțiile în care avea să-și desfășoare activitatea secțiunea din România pentru a sprijini pe toate căile politica „marelui imperiu german” ⁵¹.

În climatul economic tulburat de ascensiunea fascistă, ministerul finanțelor a solicitat administrațiilor financiare să înainteze toate impozitele firmelor germane pe baza convenției pentru evitarea dublei impuneri, orîndînd în același timp efectuarea de cercetări suplimentare, din necesitatea cunoașterii exacte a situației acestor firme pentru a nu le pierde de sub control, cu atît mai mult cu cît numărul lor se cifra la circa 600 ⁵².

Intensificarea presiunilor Germaniei naziste în sensul acaparării economiei românești a constituit una din cauzele principale ale modificării statutului Consiliului Superior Economic în iunie 1938, prin care erau lărgite atribuțiile acestui organ creat pe lîngă Președinția Consiliului de Miniștri încă din aprilie 1936. În noua sa structură Consiliul Superior Economic împreună cu Ministerul Economiei Naționale întocneau planurile de raționalizare și valorificare a industriei, avansau propunerile de îmbunătățire a stării economice a țării, de direcționare a liniilor generale în politica schimbului etc. ⁵³. Coordonarea întregii economii pe baze noi de „conducere și îndrumare unitară s-a materializat în acordarea de prime la export, lăsarea unei cote din devizele rezultate la libera negociere și lărgirea sferei compensațiilor” ⁵⁴.

Măsurile organizatorice întreprinse de legiuitor în timpul dictaturii regale n-au fost numai o urmare a înnegurării vieții politice internaționale, ele datorîndu-se în mare parte ascensiunii cercurilor monopoliste în frunte cu regele Carol, tentate de posibilitățile maximalizării profiturilor, în conjunctura favorabilă creată de economia de război prin comenzile ferme

venite din partea statului. Creșterea potențialului industrial în 1938, în pofida unor reale dificultăți întâmpinate pe piața externă a adus beneficii extrem de mari capitaliștilor români, acest fapt sporindu-le încrederea în regimul carlist, cu toată instabilitatea politică la scară europeană. Venind în sprijinul patronatului dispozițiile generale ale legii pentru organizarea Ministerului Economiei Naționale subliniau ca o principală atribuție, aceea de a îndruma și organiza „...o cât mai largă dezvoltare a tuturor puterilor de producție ale țării, valorificate ori nu pînă în prezent *altele decît cele agricole* atît prin cercetarea și descoperirea bogățiilor naturale ale țării, prin punerea lor în valoare, prin dezvoltarea producției industriale cît și prin orice alte mijloace socotite mai potrivite pentru atingerea scopului...”⁵⁵.

Așa se explică de ce investițiile de capital în primele 6 luni ale anului 1939 au crescut cu 142 milioane lei față de aceeași perioadă a anului 1938. Orientarea capitalurilor spre industrie a devenit foarte accentuată, încît a dobîndit aproape un caracter de exclusivitate. Caracteristic pentru această perioadă este acțiunea de sporire a capitalurilor astfel că din 1653 milioane lei afectate industriei, doar 203 milioane s-au investit în întreprinderi noi⁵⁶. Statistica întocmită de Ministerul Economiei Naționale la începutul anului 1939 surprinde existența a 3.512 întreprinderi, (numărul lor fiind mai mic cu 41 decît la 1 ianuarie 1937), înzestrate cu o forță motrice de 722.638 CP, producînd mărfuri în valoare de 64,5 miliarde lei⁵⁷. Numai pe teritoriul fostului județ Timiș-Torontal în urma politicii de intensificare a industrializării existau la 1 ianuarie 1939, 18 întreprinderi alimentare, 19 chimico-farmaceutice, 32 textile, 7 de pielărie, 11 unități industriale metalurgice, 16 producătoare de materiale de construcții, 7 întreprinderi angajate în industria lemnului, 10 întreprinderi electrotehnice, etc.⁵⁸, la care se adaugă societatea de renume european U.D.R., din fostul județ Caraș în jurul căreia pivotau celelalte capacități miniere, metalurgice și siderurgice din zona montanică a Banatului.

Dar industria românească era vizibil marcată de restrîngerea creditelor, precum și de rezervele patronilor în fața fluctuației prețurilor. În primele luni ale anului 1939 situația capacităților industriale din Banat se înrăutățește brusc, cauza fiind reducerea posibilităților de aprovizionare, de plasare a investițiilor cu precădere spre industria de armament, restrîngerea comenzilor și nu în ultimul rînd datorită frămîntărilor internaționale. Acești factori conjugați au determinat ca începînd din luna martie aprovizionarea cu mărfuri să se facă numai contra numerar, iar băncile să-și limiteze activitatea la încasarea creanțelor, pentru a avea posibilitatea să răspundă cererilor de restituire, reducînd la maximum acordarea de noi credite.

Recesiunea economică s-a manifestat în toate ramurile industriei. Pe primele 3 luni ale anului 1939 U.D.R. a înregistrat un deficit de 400 milioane lei⁵⁹. Fabrica de furnir din Deta din cauza greutăților în privința aprovizionării și exportului, direcționat pînă în 1939 spre Anglia, Egipt, Palestina, se vede nevoită să închidă porțile concediind 370 lucrători⁶⁰. Fabrica de sticlă din Tomești era confruntată cu mari dificultăți fiind nevoită să sisteze producția în intervalul ianuarie-aprilie 1939, aruncînd pe drumuri 200 muncitori⁶¹. Motivînd lipsa încasărilor, a comenzilor, a materiilor prime, invocînd stocurile mari de produse aflate în magazii, fabrica de ciorapi „Rocca”, „Industria Lînei” își încetează activitatea⁶², la 27 martie 1939, fabrica de cărămizi și țiglă „Böhm” din

Jimbolia se închide concediind 1.200 lucrători, la 29 martie fabrica de țesături elastice „Carol Nagy” își sistează producția afectând 70 de muncitori, la 1 și 3 aprilie 1939 își opresc producția fabricile „Venus” și „Union” din Jimbolia, la 6 aprilie își sistează producția fabrica de articole de cauciuc „Vulcan” din Timișoara, etc.⁶³.

Evenimentele din martie 1939 au determinat de asemenea o retragere masivă a alimentelor de pe piețele orașelor bănățene precum și o accentuată urcare a prețurilor, fapt ce a îngrijorat masele muncitorești.

Situația critică existentă la granița de vest a impus României intensificarea demersurilor diplomatice pe plan politic sau economic cu toate statele interesate din Balcani. La începutul anului, între 17—18 ianuarie 1939, participând la reuniunea guvernatorilor băncilor centrale din țările balcanice desfășurată la Belgrad, delegația română arăta că schimburile prin clearing practicate de diferite state trebuie să se bazeze pe o mai mare elasticitate manifestându-și adeviziunea față de măsurile luate cu acest prilej în sensul respingerii presiunilor naziste⁶⁴. Dar apropierea Germaniei de granițele țării prin coterpirea Cehoslovaciei, neîncrederea în forța Angliei și Franței de a interveni în favoarea României⁶⁵ a determinat cercurile politice și economice să încheie acordul economic cu Reichul în 23 martie 1939⁶⁶. Opinia publică din România conștientă de pericolul care plana asupra țării și-a manifestat sub multiple aspecte aversiunea împotriva acțiunilor hrăpărețe ale Germaniei hitleriste. Deosebit de clară a fost atitudinea Partidului Comunist Român care a condamnat acordul, înțelegând în același timp că el a fost încheiat pentru evitarea unei agresiuni conjugate asupra țării⁶⁷.

Pentru diplomația hitleristă tratatul economic încheiat cu România a constituit un succes deosebit, cunoscută fiind atitudinea de rezistență a poporului român împotriva fascismului. Astfel ziarul nazist „Angriff” avea suficiente motive să susțină că înțelegerea economică „corespunde dinamicii germane, că s-a adus o ordine nouă în zdrențuita hartă a Europei Centrale, că în sfârșit s-au încheiat cu Lituania și România două acorduri ce trebuiesc socotite drept pietre fundamentale ale noii construcții”⁶⁸. Entuziasmul cercurilor fasciste a fost de scurtă durată deoarece în perioada imediat următoare România a opus o vie rezistență împotriva aplicării prevederilor tratatului. Pilduitor în această direcție este faptul că chiar în cercurile de afaceri românești exista o opoziție vehementă împotriva îndeplinirii obligațiilor tratatului impus de Germania. Referindu-se la actul semnat la 23 martie 1939, ziarul Excelsior se pronunța împotriva oricărui „fel de monopol, fie în domeniul schimburilor noastre internaționale de mărfuri, fie în domeniul exploatării bogățiilor noastre... (arătând că aceasta n.n.) ar putea dăuna intereselor economiei și apărării noastre naționale, cu grave repercursiuni asupra independenței naționale cucerită și susținută cu sacrificii”⁶⁹.

Rezistența țărilor din sud-estul Europei în fața pretențiilor fasciste a produs nervozitate la Berlin, căpeteniile naziste recurgând adeseori la amenințări fățișe. Când ecourile tratatului din 23 martie 1939 nu se încheiaseră, iar România se străduia să convingă Anglia și Franța că orientarea ei politică nu s-a schimbat, Hitler într-un discurs radiodifuzat de la Wilhelmshaven cu ocazia lansării cuirasatului „Gross-Amiral von Tirpitz” a declarat în stilul său caracteristic: „Germania de azi nu mai este Germania de dinainte de război. Dacă vreun stat consimte să scoată casta-

nele din foc pentru marile puteri, el trebuie să bage de seamă căci s-ar putea să-și ardă degetele”⁷⁰, amenințarea fiind valabilă și pentru România.

Tratatul economic româno-german, prevedea înființarea de societăți mixte pentru exploatarea minereurilor de crom și bauxită din Banat, valorificarea calcopiritei din Dobrogea și a manganului din regiunea Vatra Dornei — Bușteni⁷¹. Deși tratatul cu Germania aducea o știrbire a independenței țării, România nu a renunțat la măsuri care să contrabalanseze ponderea Reichului în economie. În luna martie 1939 înainte de încheierea unor tratate similare cu Anglia și Franța statul român a acordat societăților petroliere cu participatii de capital francez, american, englez, „Columbia“, „Româno-Americană“ etc. drepturi de exploatare pe bază de permis exclusiv a cîte unui perimetru de circa 400 hectare, pe timp de 3 ani⁷² fapt ce a atras proteste din partea hitleriștilor.

Începînd cu luna aprilie 1939 amestecul, tentativele de subordonare economică totală urzite de naziști s-au intensificat. Documentele timpului sînt relevante în acest sens. Tot mai multe grupuri de „excursionisti“ vizitau întreprinderile industriale, cu pondere importantă în economia de război a țării. În Banat atenția cercurilor de spionaj era îndreptată spre Timișoara, Reșița, Arad, Lugoj, Orșova unde erau dispuse unități economice puternice, Timișoara fiind în același timp unul dintre centrele urbane ale țării spre care gravitau tendințele de fascizare a populației, de către Legația germană⁷³. Pe plan economic consilierii hitleriști se pronunțau tot mai fățiș pentru direcționarea dezvoltării României în domeniul agrar, opinînd pentru propulsarea industriei numai de către germani, în „zonele libere“ create în urma tratatului din martie 1939⁷⁴.

În pofida unor puncte de vedere care vizau transformarea economiei românești într-un appendice al celei germane, un accent deosebit s-a pus în politica economică a României pe accelerarea dezvoltării industriale, cu precădere pe industria grea a cărei producție a crescut în urma comenziilor militare. Așa se explică mărirea gradului de ocupație a întreprinderilor metalurgice din cadrul ținutului Timiș, deși pe alocuri producția anului 1939 a fost inferioară celei din 1938, datorită lipsei unor materii prime și în special a creditelor⁷⁵.

Nr. crt.	Gradul de ocupație a întreprinderilor metalurgice	Anul	
		1938	1939
1	R I M M A — Hunedoara articol 1030	21%	13%
2	Metalunit S A R — Călan articol 1030	56%	60%
3	R I M M A — Hunedoara — alte produse	41%	27%
4	Metalunit S A R — Călan alte produse	52%	95%
5	Armătura S A R — Arad	39%	63%
6	Turnătoria I. Arcadie — Arad	50%	61%
7	Grundmann — Arad	30%	30%
8	Întreprinderea de mașini și automobile — Arad	66%	72%

La Reșița pe lângă produsele noi cerute de armată se continua producția tradițională într-o gamă diversă⁷⁶: construcții metalice, grupuri electrogene, motoare etc. Rolul pe care complexul industrial din zona montanistică a Banatului îl avea în ansamblul eforturilor păstrării independenței economice este edificator prin producția sa raportată la nivelul

țării ⁷⁷ : cocs pentru furnale 100 %, fontă 75 %, oțel 80 %, fier comercial 70 %, locomotive 50 %, șine, bandaje, roți de locomotive și vagoane, ș.a. 100 %.

Magnații industriei românești profitând din plin de conjunctura favorabilă creată pentru uzinele Reșița au desfășurat o intensă activitate pentru mărirea capitalului social, acțiune menită să contribuie la creșterea profiturilor. La 19 iulie 1939 s-a aprobat publicarea prospectului de subscriere a ultimei tranșe de acțiuni în valoare de 90 milioane lei, astfel încît capitalul social urma să atingă cifra de 1 miliard ⁷⁸, din care 75 % capital autohton ⁷⁹. Adevărata forță a complexului industrial de pe valea Bîrzavei se desprinde cu claritate și din valoarea vânzărilor U.D.R. care la finele anului 1939 se ridica la 2.935.705.982 lei ⁸⁰.

Industria metalurgică din Banat încă de la începutul anului 1939 era puternic marcată de lipsa materiilor prime. După o ameliorare în aprovizionarea unităților de industrie grea, prin luna iulie, a urmat în perioada următoare o accentuare a dificultăților legate de materiile prime, determinînd cercurile guvernamentale să intervină în străinătate pentru obținerea rezervelor necesare producției. Eforturile întreprinse în Franța de Tătărescu și Franasovici s-au soldat cu bune rezultate ⁸¹, dar probleme deosebite mai existau în procurarea tablei de zinc deoarece pentru Germania nu existau autorizații de import, Polonia nu putea livra cu promptitudine, iar fabrica Unio din Satu Mare fiind în curs de mutare la Brașov nu putea executa comenzi ⁸². Ineficacitatea eforturilor pentru procurarea materiilor prime din străinătate a fost determinată în mare măsură de restricțiile de natură financiară ridicate de ministerul finanțelor. Întreprinderile românești, din cauza greutăților întîmpinate în procurarea de deize nu puteau concura întreprinderile similare din străinătate în obținerea fierului vechi, fiind silit să solicite credite firmelor furnizoare de materii prime. Aceste lipsuri în conjunctura politică din toamna anului 1939, au stînjinit programul de producție preliminar mai ales pentru oțel, fapt sesizat și la uzina Ferdinand (Oțelul Roșu) unde s-au produs doar 57.000 tone, cu 10.000 mai puțin decît în anul 1938 ⁸³.

Alături de factorii obiectivi care au impietat producția fabricilor bănățene trebuie să menționăm neajunsurile provocate de patronat în goana nesățioasă după profit, într-o perioadă cînd milioane de oameni contribuiau după posibilități la eforturile țării pentru înzestrarea armatei. Semnificativ în acest sens este complexul de fapte frauduloase comise de Max Aușnit, care și-a însușit deize și a înstrăinat titluri de rentă în valoare de aproximativ 18.000.000 franci aur ⁸⁴, sau afacerile veroase de la R.I.M.M.A., „Asolana“, „Marginea“, „Ada-Kaleh“ etc. ⁸⁵.

Greutățile întîmpinate în procurarea materiilor prime, restrîngerea creditelor au generat și în celelalte ramuri industriale urmări deosebit de grave. Prețurile produselor textile în cadrul zonei industriale bănățene, au cunoscut în cursul anului 1939 o scumpire accentuată, cauzată de restricțiile impuse de țările exportatoare, majorarea primelor de asigurare din cauza nesiguranței transporturilor, scumpirea acestora în urma învolburărilor politicii internaționale. Autoritățile din ținutul Timiș subliniau că restricțiile impuse de Germania la exportul firelor de lînă au dus la o creștere vertiginoasă a prețurilor, de la 670 lei/kg în luna august, la 1.100 lei/kg în luna noiembrie 1939 ⁸⁶. Ca urmare a situației create,

gradul de ocupație la majoritatea întreprinderilor textile scade în anul 1939, comparativ cu 1938⁸⁷, deși unele fabrici erau angajate în exportul spre Elveția, Anglia, Belgia ș.a.

Întreprinderea	Gradul de ocupație	
	1938	1939
IT A	85%	76%
TEBA	42%	32%
IRCA	65%	60%
NOVA — Ind. de ciorapi	48%	32%

Pe lângă scăderea producției și diminuarea calității produselor textile unitățile de profil de la granița de vest a României erau puse adeseori în imposibilitatea procurării creditelor necesare desfășurării unei activități normale. Manifestările revizioniste ale Ungariei horthyste, sprijinite de Germania, au determinat o anumită perturbare în centrele industriale din vestul României mai ales în urma transferului de capital fix și mobil în interiorul țării. Sub pretextul nerentabilității întreprinderilor patronii lichidează afacerile în zona bănățeană, procedând la mutarea capacităților industriale la București, Mediaș etc.⁸⁸. De fapt la nivelul întregii țări se observă o creștere substanțială a numărului falimentelor în cursul anului 1939. O parte a întreprinderilor își încetau producția datorită unor cauze obiective, dar un număr destul de mare al cererilor de declarare a unităților productive în stare de faliment nu erau argumentate prin situația reală, ci erau generate din dorința unei părți a burgheziei de a-și pune la adăpost capitalurile⁸⁹.

Izbucnirea războiului a ridicat probleme multiple pentru toate ramurile industriale existente în Banat. În primul rînd constatăm o creștere vertiginoasă a prețurilor care la sfîrșitul anului se cifrau la unele produse cu peste 200% față de primul semestru al anului 1939⁹⁰. Prin ocuparea țărilor Europei centrale și răsăritene și subordonarea economică a celorlalte țări din sud-estul Europei, Germania obstrucționa economia românească într-o măsură tot mai mare. Acționînd atît prin majorarea prețurilor cît și prin restricțiile la export, uzînd de toate articulațiile economice, Germania nazistă făcea eforturi deosebite pentru acapararea în exclusivitate a spațiului economic românesc. Efectele acestei politici, la care se adaugă și urcarea cursului mărcii, s-au repercutat negativ asupra industriei românești, astfel încît conducerile multor întreprinderi angajate în economia de război solicitau sprijinul guvernului în aprovizionarea cu materiale, arătînd că rezervele pe cale de epuizare determină unitățile respective să sisteze procesul de fabricație și să închidă porțile⁹¹.

În asemenea condiții se constată în economia românească un regres al capitalurilor investite în întreprinderile noi (pentru prima oară după 1933), de la 392,1 milioane la 222,4 milioane lei pe primele 11 luni ale anului 1939⁹². Privind orientarea capitalurilor în economia românească trebuie notat că industria a atras 406 milioane lei investiții din totalul de 635 milioane⁹³, dar începînd cu luna august investițiile sînt drenate spre comerț care a luat un mai pronunțat impuls cauzat în parte de politica

de neutralitate a țării. Pornind de la necesitatea independenței economice și de la faptul că balanța comercială și de plăți a României s-a consolidat în cursul anului 1939 datorită reducerii importului de produse metalurgice, cercurile guvernamentale se străduiau să împiedice cîștigarea războiului economic de către Germania în estul Europei „în dauna noastră și în dauna independenței noastre, înainte ca sorții războiului militar să fi căzut la vest”⁹⁴.

Războiul european, evoluția lui a produs modificări de profunzime pentru întreaga economie românească, dar cel mai mult s-a resimțit industria din vestul țării, afectată de lipsa de materii prime, lipsa personalului concentrat, lipsa comenzilor și a cumpărătorilor, înghețarea prețurilor. Spre deosebire de situația creată în anul 1939 datorită crizelor politice internaționale cînd s-a observat o anumită tendință de lichidare a afacerilor, începînd cu trimestrul al doilea al anului 1940, reducerile de producție, concedierile de personal s-au transformat într-un fenomen cu caracter aproape general. Pînă în 24 iulie 1940 un număr de 80 de întreprinderi din cadrul ținutului Timiș au sistat producția, efectuînd în același timp masive concedieri⁹⁵. Într-o situație similară se găseau la data de 10 august alte 25 de întreprinderi industriale⁹⁶.

Situația creată în Banat a alertat autoritățile locale, care raportau că aceste „măsuri luate de către întreprinderi ne amenință... cu un șomaj mare și dacă va continua așa, cu un șomaj general, de aci la frontiera de vest a țării ar fi nenorocirea cea mai mare. Și dacă e aci șomajul general, e aci pe capul nostru și pericolul și mai mare : bolșevismul. Aceasta nu este exagerare ci realitate”⁹⁷.

În aceste împrejurări statul întreprinde acțiuni energice pentru aprovizionarea cu materii prime, mai ales a întreprinderilor metalurgice U.D.R., Astra, Fabrica Schram Hüttel & Schmidt din Topleț, Hendl, Armătura, Grundmann, etc. cu atît mai mult cu cît aceste unități de industrie grea erau angajate în onorarea comenzilor militare și civile, necesare apărării naționale. Într-o situație mult mai dificilă se găseau întreprinderile de industrie ușoară, marcate de lipsa materiilor prime. Constrînse din cauza ostilităților militare să-și restrîngă cîmpul de procurare a materialelor necesare desfășurării producției, multe întreprinderi solicitau reducerea săptămîinii de lucru cu micșorări de salarii. Scăderea producției într-o proporție îngrijorătoare față de anul anterior a determinat întreprinderile de profil să facă demersuri pentru obținerea materiilor prime din U.R.S.S., Japonia, Italia, Turcia, Germania⁹⁸. Chiar și întreprinderile care reușeau să-și procure materiile prime, în special prin donații de lină din partea proprietarilor de oi, aveau motive puternice să urce prețurile de vînzare, astfel că masele muncitoare erau acelea care suportau în ultimă instanță variațiile prețurilor, atît de pe poziția cumpărătorului cît și aceea a contribuabilului⁹⁹.

Situația întreprinderilor bănățene în perioada 1938—1940 a fost puternic marcată de urcarea prețurilor pe piața mondială, cu atît mai mult cu cît n-a existat o preocupare a cercurilor conducătoare de a se asigura stocuri de rezervă, care ar fi evitat cheltuielile mari pentru procurarea materiilor prime aduse din străinătate. În același timp, precipitarea evenimentelor internaționale a influențat negativ legăturile de transport, prin blocarea accentuată a cheltuielilor de navlu și a primelor de asigurare, în condițiile orientării unor întreprinderi spre alte piețe de desfa-

cere și aprovizionare, precum și introducerea în cercul de producție a unităților industriale a noilor sortimente, necesare apărării naționale.

Nemulțumirile oamenilor muncii, situația delicată creată în zonă prin concedierile masive, au determinat guvernul să intervină în 22 iulie 1940 printr-o adresă expediată întreprinderilor din Banat, în care se sublinia că nu „putem... admite ca... prin reducerea producției, prin concedierile pripite să se producă aci, în împrejurările de azi... șomaj și ca urmare neliniște publică, perturbări generale, amenințătoare pentru organizația socială din prezent și pentru siguranța tuturor”¹⁰⁰.

Cursul evenimentelor internaționale, favorabil statelor revizioniste, a constrâns cercurile conducătoare din România să sacrifice parțial interesele economice ale țării, prin concesiuni mari făcute hitleriștilor, în speranța evitării unui atac conjugat, căruia România nu-i putea face față datorită raportului de forțe creat în Europa după capitularea Franței. Ca urmare capitalul străin putea pătrunde în ramurile economiei românești în condiții mult mai lejere, fapt care se materializează prin implantarea mai accentuată a hitleriștilor și acoliților lor în principalele ramuri industriale.

În Banat, capitalul german a vizat atît industria metalurgică și ușoară, cît și sectorul comercial-bancar. Prin intermediul concernului „Herman Göring Werke”, naziștii au subordonat încetul cu încetul complexul metalurgic-minier al Reșiței, asigurîndu-și spre finele anului 1940, 26% din acțiunile U.D.R., precum și conducerea comercială, financiară și tehnică a uzinelor¹⁰¹. În a doua jumătate a anului 1940 capitalul german și-a impus controlul asupra întreprinderilor din Jimbolia¹⁰², iar prin intermediul filialelor din Belgia a reușit să acapareze poziții importante în cadrul băncii „Timișoara” și a „Societății Comerciale” — Timișoara¹⁰³, sau chiar în industria chimică (întreprinderea „Eg-Gü” din Timișoara)¹⁰⁴. Exemplele prezentate sînt concludente pentru a demonstra intențiile germane de subordonare a unităților industriale din Banat, deși statul român a creat anumite înlesniri și pentru capitalul italian (Romitex — Timișoara)¹⁰⁵, sau chiar pentru cel maghiar (TEBA — Arad)¹⁰⁶.

Evoluția industriei din Banat în intervalul cuprins între anul 1938 și jumătatea anului 1940, se încadrează în eforturile întreprinse de România pentru întărirea potențialului economic și militar, în condițiile înrăutățirii situației internaționale.

Politica protecționistă practică de statul român, a produs anumite mutații pozitive în zonă, atît în ce privește dinamica dezvoltării industriale, cît și în structura industriei, accelerîndu-se dezvoltarea acelor unități bazate pe producția de mijloace de producție, sau produse finite necesare pentru buna desfășurare a activității economice în conjunctura de război și pentru schimbarea structurală a importurilor. Dar cercurile capitaliștilor români departe de a ține seama de interesele fundamentale ale țării, animați în primul rînd de diversificarea mijloacelor necesare asigurării și maximalizării profiturilor, s-au folosit din plin de conjunctura politică, așa încît la adăpostul legiuirilor protecționiste mărfurile de calitate inferioară se vindeau la prețuri mai mari decît pe piața externă, beneficiile obținute legal prin exploatarea bogățiilor naturale și a maselor largi consumatoare, fiind depășite sistematic prin practici frauduloase, fapt care s-a răsfrînt negativ pe ansamblul economiei.

Politica de neutralitate, cedările cercurilor conducătoare față de Germania hitleristă, la început pe plan economic apoi și în plan politic s-au dovedit ineficiente, suveranitatea și integritatea României fiind grav

afectate prin ciuntirea teritorială din vara anului 1940. După dictatul de la Viena, România pierdea circa 1/3 din bogățiile naturale, din întreprinderile industriale și instituțiile comerciale ¹⁰⁷, la care se adaugă neplata mărfurilor livrate și creditele rămase deschise, fiind totodată anihilat întregul sistem de apărare a țării. Consecințele nefaste ale politicii de restrângere și lichidare a drepturilor și libertăților cetățenești, a capitulării treptate în fața pretențiilor hitleriste, slaba dotare a armatei prin folosirea nejudicioasă a sumelor uriașe strânse pe seama întregului popor, la care se adaugă izolarea completă a țării în urma evoluției evenimentelor la scară europeană, s-au răsfrânt negativ asupra intereselor fundamentale ale României.

Instaurarea dictaturii antonesciene legionare a însemnat promovarea unei politici contrare dorinței poporului român, înfeudarea economică a țării de către Germania fascistă, pentru care au militat din primele zile de putere șefii legionari ¹⁰⁸. Jaful exercitat de hitleriști asupra economiei românești a fost facilitat de convențiile impuse României la sfârșitul anului 1940, prin care țara noastră urma să se adapteze pe plan economic cerințelor celui de-al III-lea Reich, care a acaparat cu rapiditate principalele întreprinderi românești, exercitând un control permanent asupra comerțului țării ¹⁰⁹, asupra tuturor bogățiilor naturale. „Politica antinațională promovată de dictatura militarofascistă, jefuirea țării de către Germania — se subliniază în documentele de partid — au creat o stare deosebit de gravă în economia românească, generând totodată un puternic val de nemulțumire generală împotriva guvernului lui Antonescu și a hitlerismului. Se cristaliza tot mai puternic în conștiința maselor populare necesitatea imperioasă a ridicării la luptă pentru oprirea cursului nefast al evenimentelor istorice în care fusese antrenată România, împotriva adevăratului vrăjmaș al intereselor noastre naționale — Germania fascistă“ ¹¹⁰.

- ¹ Marin Mihuț, *Contribuții la interpretarea fenomenului de scumpire a vieții*, în *Buletinul Institutului Economic Românesc*, anul XVIII, nr. 10—12/1939, p. 603 ; *Economia națională*, anul LXV, nr. 2 din februarie 1938, p. 21 ; Valoarea producției globale a industriei și meseriilor a crescut în 1938 cu circa 82% față de anul 1932 ; Situația economiei românești între 1933—1938 este tratată pe larg de Emilia Sonea, Gavrilă Sonea în *Viața economică și politică a României 1933—1938*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 83—102.
- ² Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, Editura Independența economică, București, 1940, p. 210.
- ³ *Libertatea*, anul VII, nr. 8 din 20 aprilie 1939, p. 115.
- ⁴ Arhivele Statului București (în continuare : Arh. Stat. București), fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 18/1938, f. 128.
- ⁵ V. Moisuc, Gh. Zaharia, *Politica germaniei naziste de hegemonie în sud-estul Europei și independența economică a României în anii 1938—1939*, în *Anale de Istorie*, anul XXI, nr. 6/1975, p. 36—38 ; M. Iovanelli, *Tendențe ale dezvoltării industriei românești în preajma celui de-al doilea război mondial*, în *Probleme economice*, anul XXII, nr. 10/1969, p. 63—76.
- ⁶ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 38.
- ⁷ *Libertatea*, anul VII, nr. 24 din 20 decembrie 1938, p. 491.
- ⁸ *Excelsior*, anul IV, nr. 171 din 4 iunie 1938.
- ⁹ Virgil N. Madgearu, *Germania și sud-estul Europei*, în *Independența Economică*, anul XXI, nr. 4—6 din iulie—decembrie 1938, p. 21 ; referindu-se la presiunile exercitate de puterile fasciste, ispitite de griul și petrolul românesc, cunoscutul profesor A. J. Toynbee încrimina politica de forță asupra poporului român care „nu a aprobat și nici nu a acceptat metodele... Gărzii de Fier” ; apud *Știrea*, anul IX, nr. 1977 din 25 ianuarie 1939.
- ¹⁰ A. Simion, *op. cit.*, p. 37.
- ¹¹ *Argus*, anul XXVIII, nr. 7554 din 20 iunie 1938.
- ¹² E. Campus, *Înțelegerea Balcanică*, Editura Academiei R.S.R., București, 1972, p. 249.
- ¹³ V. Moisuc, *Acțiuni diplomatice desfășurate după Anschluss de România împotriva expansiunii Germaniei hitleriste spre sud-estul Europei*, în *Studii*, tom. XIX, nr. 4/1966, p. 712, 717—720 ; A. Simion, *op. cit.* p. 39.
- ¹⁴ Arh. Stat. București, fond Microfilme S.U.A., rola 258, T 84—109, c. 1.405.684.
- ¹⁵ *Idem*, c. 1.405.239—1.405.240.
- ¹⁶ Referitor la evoluția structurii economice a statelor europene pînă în perioada interbelică a se vedea : J. Pietrzak-Pawlowska, *Industrialisation des territoires européens arrérés au XIX-e siècle*, în *Studia Historiae Oeconomicae*, III/1968, Poznań, 1969, p. 192—196 ; V. Axenciuc, *Evoluția economiei românești între anii 1918—1938*, în *Anale de istorie*, anul XII, nr. 6/1966, p. 5—18.
- ¹⁷ *Argus*, anul XXVIII, nr. 7517 din 5 mai 1938.
- ¹⁸ *Libertatea*, anul VI, nr. 1 din 5 ianuarie 1938, p. 15 ; *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara*, nr. 2/1938, p. 13.
- ¹⁹ *Excelsior*, anul IV, nr. 177 din 16 iulie 1938.
- ²⁰ *Ibidem* ; în decursul anului 1938 în întreprinderile noi s-au investit 622 milioane lei, iar majorările de capital au atins cifra de 1 780 000 000 lei, *Curierul Banatului*, anul XX, nr. 1 din 1 ianuarie 1939.
- ²¹ Arhivele Statului Timișoara (în continuare : Arh. Stat. Timișoara), fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 68—75.
- ²² *Idem*, f. 11 ; intensificarea raporturilor economice cu Iugoslavia, Grecia, Turcia, Irak, Iran, Afganistan ș.a. se baza pe ideea rezistenței popoarelor din aceste țări împotriva presiunilor străine, țări care asemenea României „... vor să-și asigure independența politică, economică și culturală, față de orice tendințe cuceritoare ale statelor mari, imperialiste”, cf. *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, anul VII, nr. 25 din ianuarie—martie 1939, p. 98.
- ²³ *Excelsior*, anul V, nr. 229 din 22 iulie 1939.
- ²⁴ *Idem*, din 28 ianuarie 1939.
- ²⁵ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 1.12/1938, f. 22.
- ²⁶ *Idem*, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 50.
- ²⁷ *Argus*, anul XXVIII, nr. 7492 din 2 aprilie 1938.
- ²⁸ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 53 și dos. 56/1938, f. 28.
- ²⁹ Arh. Stat. București, fond U.D.R., dos. 1/1938, f. 1.
- ³⁰ *Idem*, dos. 31/1938, f. 6.

- ³¹ *Idem*, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 18/1938, f. 51.
- ³² E. Sonea, G. Sonea, *op. cit.*, p. 91.
- ³³ *Argus*, anul XXVIII, nr. 7430 din 19 ianuarie 1938.
- ³⁴ *Excelsior*, anul IV, nr. 159 din 12 martie 1938.
- ³⁵ *Argus*, anul XXVIII, nr. 7435 din 24 ianuarie 1938.
- ³⁶ *Ecoul*, anul XIII, nr. 1647 din 20 februarie 1938 ; E. Campus, *op. cit.*, p. 251 ; *Știrea*, anul IX, nr. 1972 din 19 ianuarie 1939.
- ³⁷ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 16 și 49.
- ³⁸ *Ecoul*, anul XIII, nr. 1660 din 8 martie 1938.
- ³⁹ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 196/1938, f. 22.
- ⁴⁰ *Curierul economic*, anul XV, nr. 5—6 din 10—15 iunie 1939.
- ⁴¹ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 48.
- ⁴² *Idem*, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 196/1938, f. 7 ; *Curierul Banatului*, anul XX, nr. 6 din 12 februarie 1939.
- ⁴³ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 4.
- ⁴⁴ *Idem*, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 196/1938, f. 4. Trebuie notat faptul că industria chimică se situa în anul 1938 pe locul II din punct de vedere al valorii producției, după industria metalurgică. Cele mai reprezentative întreprinderi din această ramură industrială se găseau în Banat ; Societatea de chibrituri, Fabrica de lacuri și vopsele din Timișoara, Distilăriile din Margina, Reșița, Bocșa-Montană și altele amintite mai sus.
- ⁴⁵ *Idem*, fond Ținutul Timiș, dos. 13/1938, f. 14.
- ⁴⁶ *Aspecte ale economiei românești*, (material documentar pentru cunoașterea unor probleme în cadrul planului economic), 1939, p. 144 ; date referitoare la industria din zona Arad oferă M. Timbus, în studiul *Situația industriei județului Arad între anii 1919—1944*, în *Ziridava*, VI, Arad, 1976, p. 264—269.
- ⁴⁷ J. Benditer, *Situația țărilor din sud-estul Europei oglindită în documente germane (1940—1941)*, în A.I.I.A. „A. D. Xenopol”, XIV, 1977, Iași, p. 405.
- ⁴⁸ L. Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, Ed. III-a, Forum, 1945, p. 59—60 ; reprezentanții comerciali ai firmei I. G. Farbenindustrie au distribuit pînă în iulie 1938 circa 4 000 000 lei Gărzii de Fier.
- ⁴⁹ *Ecoul*, anul XIII, nr. 1694 din 17 aprilie 1938 ; *Revista Institutului Social Banat—Crișana*, anul VI, nr. 22—23 din aprilie—septembrie 1938, p. 108.
- ⁵⁰ *Idem*, nr. 1695 din 18 aprilie 1938.
- ⁵¹ V. Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938—mai 1940*, Editura Academiei R.S.R., București, 1971, p. 113—114 ; W. Marin, Gh. Oancea, *Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat*, Timișoara, 1971, p. 48—58.
- ⁵² *Ecoul*, anul XIII, nr. 1665 din 13 martie 1938 ; A. Simion, *op. cit.*, p. 19.
- ⁵³ Arh. Stat. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri dos. 9/1938, f. 21 ; Al. Gh. Savu, *Dictatura regală*, Editura politică, București, 1970, p. 181.
- ⁵⁴ *Vestul*, din 7 august 1938 ; *Ecoul*, anul XIII, nr. 1681 din 2 aprilie 1938 ; Arh. Stat. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 93/1938, f. 48.
- ⁵⁵ *Monitorul Oficial*, nr. 7 din 9 ianuarie 1939, p. 75.
- ⁵⁶ *Excelsior*, anul V, nr. 231 din 5 august 1939.
- ⁵⁷ *Curierul Economic*, anul XV, nr. 2—3 din 25 februarie—10 martie 1939, p. 1.
- ⁵⁸ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 2/1939, f. 2—4 ; *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara*, nr. 2/1939, p. 3—14.
- ⁵⁹ Arh. Stat. București, fond U.D.R., dos. 8/1939, f. 1.
- ⁶⁰ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 89/1939, f. 1.
- ⁶¹ *Idem*, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 122/1939, f. 12.
- ⁶² *Idem*, f. 82.
- ⁶³ *Idem*, f. 43.
- ⁶⁴ E. Campus, *op. cit.*, p. 262.
- ⁶⁵ Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 294.
- ⁶⁶ Pentru detalii asupra tratatului vezi lucrarea lui A. Niri *Istoricul unui tratat înrobitor*, Editura Științifică, București, 1965, p. 204—241, deși anumite puncte de vedere sînt depășite de cercetarea istorică din țara noastră. A se vedea în acest sens articolul lui V. Moisuc, Gh. Zaharia, *Politica Germaniei naziste de hegemonie...*, în *Anale de Istorie*, anul XXI, nr. 6/1975.
- ⁶⁷ Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 298 ; V. Moisuc, Gh. Zaharia, *art. cit.*, p. 39 ; A. Simion, *op. cit.*, p. 66 ; Șt. Lache, G. Tuțul, *România și conferința de pace de la Paris din 1946*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 10 ; Paul D. Quinlan, *The Tillea Affair : A further Inquiry*, în *Balkan Studies*, volume 19, nr. 1, Thessaloniki, 1978, p. 147—157.

- ⁶⁸ Arh. Stat. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 143/1939, f. 15 ; plină de semnificație este declarația lui Hitler care considera după încheierea tratatului că : „România ar face mai bine să renunțe pe cât posibil de a mai avea propria ei industrie“ ; cf. T. Bunescu, *Lupta poporului român împotriva dictatului de la Viena*, Editura Politică, București, 1971, p. 57.
- ⁶⁹ *Excelsior*, anul V, nr. 217 din 29 aprilie 1939.
- ⁷⁰ *Universul*, anul LVI, nr. 91 din 3 aprilie 1939.
- ⁷¹ *Economia națională*, anul LXVI, nr. 3 din martie 1939, p. 35—39.
- ⁷² Arh. Stat. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 161/1939, f. 27 și 34.
- ⁷³ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 122/1939, f. 150.
- ⁷⁴ *Excelsior*, anul V, nr. 224 din 24 iunie 1939 ; ziarul reproduce din spusele unui consilier nazist : „... de câte ori văd la Dvs. un furnal de fabrică mi se stringe inima punga... Noi germanii avem o țară eminentamente industrială, pe când voi o țară eminentamente agrară“.
- ⁷⁵ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 6/1939, f. 12 ; din cercetările efectuate pînă în prezent nu am reușit decodificarea articolului industrial 1030 ; referitor la cererile de import ale unităților industriale pentru perioada iulie-septembrie 1939, autoritățile au făcut repetate apeluri pentru restrîngerea comenzilor „... din cauza dificultăților ce avem pentru plățile în țările cu devize libere...“, solicitînd totodată orientarea importului spre țări cu care România era angajată în comerțul prin clearing ; cf. *Monitorul Ținutului Timiș*, nr. 30 din 20 iulie 1939, p. 5.
- ⁷⁶ *200 ani de construcții de mașini la Reșița*, (colectiv de autori), vol. I, Reșița, 1971, p. 99—109.
- ⁷⁷ Arh. Stat. București, fond U.D.R., dos. 9/1939, f. 2.
- ⁷⁸ *Idem*, dos. 8/1939, f. 3.
- ⁷⁹ *Idem*, dos. 9/1939, f. 2.
- ⁸⁰ *Idem*, f. 8 ; numai din partea căilor ferate U.D.R. a beneficiat de o comandă de 921 milioane pentru anii 1938—1939 ; cf. *Curierul Banatului*, anul XIX, nr. 2 din 26 martie 1938.
- ⁸¹ Arh. Stat. București, fond U.D.R., dos. 8/1939, f. 32.
- ⁸² Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 122/1939, f. 8, și dos. 123/1939, f. 30.
- ⁸³ *Idem*, dos. 136/1940, f. 74.
- ⁸⁴ Arh. Stat. București, fond U.D.R., dos. 9/1939, f. 3—5 ; notăm din infracțiunile comise de M. Aușnit : a trimis la Compagnie Européene de Participations Industrielles (C.E.P.I.), rentă de dezvoltare de 7½%, proprietate U.D.R. în valoare de 18 053 000 franci aur constituind un gaj neregulat în formă și fond, încercînd în același timp să vîndă aceste rente ; și-a însușit lire sterline aprobate de Banca Națională în legătură cu aprovizionarea cu fier vechi pentru Reșița în decembrie 1938 ; a dispus personal de 9 325 lire sterline din disponibilul U.D.R. la firma Vickers-Armstrong ; a înlesnit rudei sale Kurt Fränkel schimbul unor mărci înghețate în Germania cu franci francezi plătibili la Paris, în prejudiciul U.D.R. etc.
- ⁸⁵ *Parlamentul românesc*, anul X. nr. 311 din 31 decembrie 1939, p. 112—114.
- ⁸⁶ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 6/1939, f. 3 ; *Curierul Banatului*, anul XX, nr. 41 din 4 noiembrie 1939.
- ⁸⁷ *Idem*, f. 4 ; hotărîrea luată de autorități de a scuti pe cultivatorii de bumbac de orice taxe s-a dovedit a fi tardivă ; cf. *Monitorul Ținutului Timiș*, nr. 44 din 26 octombrie 1939 ; *Curierul Banatului*, anul XX, nr. 1 din 1 ianuarie 1939 ; *Dacia*, anul I, nr. 1 din 21 iulie 1939.
- ⁸⁸ *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara*, nr. 2/1939, p. 8 ; dintre întreprinderile bănățene mutate spre interiorul țării amintim : Azurol, Nor-Coc, Arta, Aida, Speciala ș.a.
- ⁸⁹ *Libertatea*, anul VIII, nr. 8 din 20 aprilie 1940, p. 124 ; materialul documentar cercetat ne permite afirmația că din cele 486 de cereri de declarare în stare falimentară a întreprinderilor un număr mare erau „regizate“.
- ⁹⁰ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 6/1939, f. 7 și 28 ; prețul tonei de cocs a crescut din luna ianuarie pînă în noiembrie 1939 de la 3 200 la 4 000 lei, iar la benzina grea de la 5,70 lei/kg la 7,35 lei/kg ; cf. *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara*, nr. 2/1939, p. 20—21.
- ⁹¹ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 123/1939, f. 93 și dos. 136/1940, f. 9.
- ⁹² *Excelsior*, anul VI, nr. 256 din 27 ianuarie 1940.
- ⁹³ *Ibidem*.

- ⁹⁴ E. Campus, *op. cit.*, p. 355 ; Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 351 ; *Excelsior*, anul VI, nr. 263 din 16 martie 1940 ; *Buletinul Statistic al României*, nr. 1—6 din 1940, p. 17 ; bilanța comercială a României a înregistrat în anul 1938 un excedent de 2 764 750 000 lei, care în 1939 ajunge la 3 918 875 000 lei.
- ⁹⁵ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timiș, dos. 136/1940, f. 60 și 64.
- ⁹⁶ *Idem*, f. 21 și 66.
- ⁹⁷ *Idem*, f. 22.
- ⁹⁸ *Idem*, f. 16 și 18 ; *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Timișoara*, nr. 1/1941, p. 15—16 ; lipsa materiilor prime a determinat „Industria textilă din Banat” să solicite reducerea activității la 3 zile pe săptămână ; iar „Fabrica de panglici și țesături elastice” bazându-și producția în proporție de 50% pe importul de cauciuc din Italia a primit o serioasă lovitură prin sistarea livrărilor de către firmele italiene. În situația creată producția întreprinderilor textile bănățene în anul 1940 scade într-o proporție de 20—50% față de anul 1939.
- ⁹⁹ Arh. Stat. Timișoara, fond Ținutul Timiș, dos. 1/1939—1940, f. 76 ; în intervalul 1 aprilie 1939—1 aprilie 1940, prețurile la o serie de articole a crescut după cum urmează : talpă de la 265 la 400 lei, fire de lână de la 400 la 980 lei, stambă de la circa 48 la 77,50 lei etc.
- ¹⁰⁰ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timișoara, dos. 136/1940, f. 12.
- ¹⁰¹ A. Niri, *op. cit.*, p. 299 ; *Două secole de siderurgie la Reșița*, (colectiv de autori), f. a., p. 79 ; *200 de ani...*, p. 99 ; *Economia Națională*, anul LXVII, nr. 11—12 din 1940, p. 24—27.
- ¹⁰² Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timișoara, dos. 136/1940, f. 24.
- ¹⁰³ *Excelsior*, anul VI, nr. 272 din 18 mai 1940.
- ¹⁰⁴ *Economia Națională*, anul LXVII, nr. 11—12 din 1940, f. 26.
- ¹⁰⁵ Arh. Stat. Timișoara, fond Inspectoratul industrial Timișoara, dos. 136/1940, f. 24—25.
- ¹⁰⁶ *Ibidem*.
- ¹⁰⁷ *Curierul economic*, anul XVI, nr. 9—10 din 10—25 octombrie 1940 ; T. Bunescu, *op. cit.*, p. 121—122 ; St. Lache, Gh. Tuțui, *op. cit.*, p. 40.
- ¹⁰⁸ pentru detalii : *Economia României noi*, anul I, nr. 1 din septembrie 1940, p. 1 și urm.
- ¹⁰⁹ A. Simion, *Dictatul...*, p. 240 și urm.
- ¹¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 10, Editura politică, București, 1974, p. 621.

ADEZIUNEA POPULAȚIEI BANATULUI LA DEZIDERATUL NAȚIONAL DE APĂRARE A FRONTIEREI DE VEST A ROMÂNIEI ÎN ANII 1939—1940. DOCUMENTE ȘI DATE NOI

VASILE T. CIUBÂNCAN

România ca țară sud-est europeană se găsea în perioada interbelică în fața expansiunii Germaniei hitleriste. Astfel ea urmărea cu o îngrijorare crescândă recrudescența puterilor de stat fasciste și revizioniste, care au determinat un curs tot mai periculos al evenimentelor internaționale, mai ales dintre anii 1938—1940.

Din noua situație ce s-a creat în Europa, factorii politici și militari de decizie din România, în mod treptat, au reușit să desprindă faptul că există un pericol real și grav al unei agresiuni militare la adresa securității țării noastre din partea Germaniei hitleriste. Acest pericol se mai conjuga cu revizionismul horthyst într-o ascensiune crescândă.

Una dintre interpretările realiste ale acestui curs grav al evenimentelor internaționale a fost dată în Camera deputaților la data de 17 decembrie 1934 de către primul ministru de atunci al României, Gheorghe Tătăreanu, care a declarat : „Dacă cel puțin pînă azi, cel puțin în aparență echilibrul armatelor în Europa, ne dădea răgazul unei amînări pe plan militar, astăzi cînd hipertrofia militară a Germaniei a rupt o dată, o dată mai mult acest echilibru, sîntem datori să punem în sfîrșit armata pe primul plan al preocupărilor noastre“¹.

O altă concluzie de ordin practic a factorilor de decizie a fost aceea, a trecerii la elaborarea unui plan de înzestrare a armatei, eșalonat pe o perioadă de 10 ani. În el a fost stabilită necesitatea realizării sarcinilor de înzestrare privind urgența I-a, respectiv a Frontului de vest al Țării. Acest plan a fost dezbătut și aprobat de Consiliul Superior al Apărării în ședința din 27 aprilie 1935, ținută sub președinția șefului statului, Carol al II-lea².

Planul aprobat cuprindea, în principal, necesitățile întregii armate, respectiv a tuturor armelor, iar efortul financiar ce îl solicita pentru a fi realizat se ridica la suma de 28 971 957 907 lei³.

A treia concluzie a fost de ordin material-financiar, menită să asigure finanțarea nevoilor de apărare, respectiv a planului adoptat. O măsură imediată a fost hotărîrea luată în luna noiembrie 1934 pentru lansarea unui împrumut de stat național în sumă de 2 miliarde lei în vederea înzestrării armatei⁴.

Împrumutul lansat a avut un ecou larg în mase și un efect imediat. Astfel el s-a realizat într-o perioadă foarte scurtă de timp și a fost pus în întregime la dispoziția armatei. Prin legea bugetară din 1 aprilie 1935 s-a creat, pentru prima dată, „Frontul Apărării Naționale“ alimentat cu venituri speciale, respectiv cu cele 2 miliarde lei din împrumutul de stat și

apoi din anul 1935 prin destinații bugetare directe la fondul apărării naționale cu sume de 2 pînă la 3 miliarde lei anual.

În anul 1935 și mai ales în 1936 Partidul Comunist Român a făcut la rîndul său o analiză profundă și multilaterală a situației internaționale și interne a României. Pe baza ei a formulat concluzia justă și realistă după care... „*Independența poporului român este amenințată de statele din blocul fascist central european, zis revizionist, format sub hegemonia imperialismului german*” (s.n.)⁵.

... „*România poate deveni numai obiect de reîmpărțire nouă imperia-listă a Europei iar nu subiect*” (s.n.)⁶ — se concluziona în rezoluția plenei a V-a lărgite a C.C. al P.C.R. din august 1936.

Partidul nostru, desprinzînd concluzia după care pericolul cel mai grav pentru ființa țării și a poporului român îl reprezenta fascismul internațional, în frunte cu cel hitlerist, atrăgea atenția factorilor politici și punea în gardă întregul popor de consecințele grave pentru integritatea națională ce-l prezenta acesta.

„Triumful imperialismului german ar duce la triumful fascismului ungar și bulgar, ... la dezmembrarea României în folosul țărilor vecine fasciste”⁷ — se aprecia în același document de partid.

În scopul apărării țării și al preîntîmpinării agresiunii fasciste din afară, al împiedicării ascensiunii fascismului din interior, partidul nostru a propus o linie politică generală de unire a tuturor forțelor democratice, antifasciste, antinaziste, într-un larg front popular de luptă, care să cuprindă întregul popor român, precum și forțele democratice progresiste ale naționalităților conlocuitoare din țara noastră.

Apreciind rolul crescînd pe care armata română trebuia să-l aibă în încheștarea cu dușmanul de moarte, fascismul hitleristo-horthyst, partidul nostru a acordat o atenție majoră acestei probleme. Odată cu intensificarea activității în rîndurile armatei, s-a preocupat și a făcut propuneri pentru îmbunătățirea situației materiale, morale și spirituale a trupeii în primul rînd, pentru democratizarea armatei, acestea conjugate cu măsurile ferme de înzestrare a armatei și de apărare națională.

Tălmăcind simbolic spiritul maselor largi populare, voința lor nestrămutată de luptă și de sacrificiu suprem, pentru apărarea pămîntului strămoșesc, exprimate sub lozinca populară, tradițională perioadei, îndeosebi la sate „Nici o Brazdă”, partidul nostru a dat acesteia o interpretare militantă, revoluționară, antifascistă. A formulat chemarea după care în cazul atacării României de către Germania hitleristă cu ajutorul Ungariei horthyste, ... „comuniștii vor considera necesară apărarea fiecărei palme de pămînt a țării noastre pentru ferirea poporului român ... de subjugare de către fascismul german”⁸.

O astfel de linie politică corespunzătoare intereselor supreme ale patriei, venea în întîmpinarea năzuințelor maselor largi populare care doreau în mod arzător să fie depășite toate barierele ce frînau succesul luptei. În felul ei a rămas una dintre alternativele cele mai reale și juste din perioada interbelică și cuprindea în ea toate forțele pe care le avea și era în stare să le dea României în scopul salvării integrității sale naționale.

Activitatea desfășurată de către Partidul Comunist Român pentru aplicarea în viață a liniei sale politice, a avut un larg ecou și rezonanță în sînul clasei muncitoare, al maselor largi populare, în rîndurile unor grupări, cercuri politice, ale unor personalități democratice, oameni de știință

și cultură cu poziții antinaziste și antirevizioniste, a contribuit la procesul de radicalizare, de creștere a conștiinței național patriotice cu latura ei revoluționară, antifascistă, antiimperialistă în sinul maselor largi populare, a exercitat o influență pozitivă și asupra orientării politice juste a unor mase largi de oameni ai muncii și alți cetățeni aparținând naționalităților conlocuitoare din țara noastră pe linia atragerii lor în lupta națională și antifascistă. O contribuție de seamă a adus-o pe această linie M.A.D.O.Sz-ul precum și un șir de militanți revoluționari și antifasciști din rindurile naționalităților conlocuitoare, care s-au situat pe pozițiile luptei comune împotriva dușmanului comun fascismul.

Iată esența contribuției Partidului Comunist Român la definirea liniei politice de apărare națională a României în acea perioadă și la unele din realizările obținute pe acest tărîm.

Pe baza lărgirii orizontului politic și strategic militar în rindurile cercurilor politice oficiale românești și ale factorilor militari de decizie s-a conturat treptat și varianta organizării la frontiera de vest a țării a unui amplu sistem de fortificații militare moderne prin care să se dea o nouă putere de forță dispozitivului nostru defensiv activ de apărare. În acest sens a reținut atenția propunerea — pentru prima dată făcută în acel cadru — în ședința camerei deputaților din 15 XI 1936 și anume că între prioritățile de apărare, ... „În primul rînd trebuie să întărească și fortifice granițele de la vestul țării”⁹. Ca urmare din anul 1937 a început efectuarea unor ample lucrări de fortificații militare la granița de vest a țării, care au continuat cu toată intensitatea pînă la Dictatul de la Viena.

În anii 1938—1939 situația politică în Europa s-a agravat extrem de mult și, din păcate, în defavoarea securității României. S-a produs anexarea Austriei prin forță de către Germania hitleristă, cu direcția strategică a expansiunii înspre sud-estul Europei. În anul 1939 trupele lui Hitler au ocupat Cehoslovacia, săvîrșind un act de cîmpire a unui stat independent. Popoarele Europei, libertatea lor erau amenințate direct de un pericol iminent, Germania fascistă. Aceasta amenința deopotrivă independența și integritatea României.

„În fața acestui pericol — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — partidul nostru s-a ridicat cu fermitate, și-a făcut auzit glasul condamnînd agresiunea hitleristă, chemînd masele populare la luptă pentru a se opune invadatorului, pentru apărarea patriei”¹⁰.

La rîndul lor, factorii militari de decizie, începînd din toamna anului 1937, au elaborat, sub forma unei schițe, o nouă variantă de plan, care apoi în anul 1938, în urma evenimentelor externe, s-a finalizat prin întocmirea unui nou plan de apărare națională, de înzestrare a armatei, conceput pe o nouă perioadă de 10 ani, și care a fost corelat într-o concordanță mai deplină cu nevoile de apărare națională, în funcție de modificările raportului de forțe produse pe plan internațional. Acest al doilea plan a fost aprobat la data de 14 octombrie 1938 de către guvern și apoi sancționat de către șeful statului în luna noiembrie a aceluiași an. Nevoile financiare necesare realizării acestui plan, calculate, — s-au ridicat la valoarea de 70 376 000 000 lei¹¹, așadar o creștere față de primul plan de 2,42 ori.

Realizarea planului era eșalonată pe trei urgențe, între care pentru urgența I-a, care, în esență, reprezenta frontul de vest al țării, se prevedea suma de 40 916 000 000¹², respectiv, 58,13 la sută din totalul cheltuielilor. Aceasta atestă orientarea fermă după care satisfacerea nevoilor frontului de vest rămînea în continuare prioritară.

Din aceste date putem desprinde concluzia marelui efort material-finanțiar pe care trebuia să-l suporte țara și întregul popor român pentru apărarea lor. Dacă luăm în considerare faptul că din prevederile primului plan în valoare de aproape 29 miliarde lei s-a putut finanța pînă în luna februarie 1938 numai suma de 10 108 095 025 lei respectiv 34 la sută ¹³, concluzia se impune de la sine.

După aprobarea planului, evenimentele externe s-au agravat, culminînd prin declanșarea celui de al doilea război mondial de către Germania hitleristă, prin atacarea Poloniei la 1 septembrie 1939.

Prin urmare deși el era eșalonat, ca realizare, pe o perioadă de 10 ani, situația gravă creată impunea accelerarea realizării planului de apărare într-un ritm alert. Astfel, comenzile, respectiv angajamentele financiare trebuiau mult devansate față de termenele prevăzute în plan, iar plățile trebuiau operate cu maximum de operativitate în vederea obținerii a tot ceea ce se putea obține de la furnizori, care, în majoritatea lor erau din străinătate. Acestea au făcut ca situația economică și financiară a țării să devină și mai acută și mai grea.

Pentru a se putea face față noii situații, s-a apelat din nou la sprijinul și efortul poporului român, care și de această dată a înțeles comandamentul major al patriei și a făcut dovada unei înalte îndatoriri patriotice.

La începutul anului 1939 guvernul condus de Armand Călinescu a luat inițiativa de a se lansa un apel către națiune pentru a face noi sacrificii în scopul înzestrării armatei și fortificării granițelor țării. De această dată s-a cerut ca sprijinul dat să fie sub forma unor donații benevole personale de către fiecare cetățean conștient. Apelul lansat a avut un puternic ecou în sînul întregului popor, în rîndurile tuturor claselor și categoriilor sociale, precum și în rîndul unor mase largi de cetățeni români aparținînd naționalităților conlocuitoare din țara noastră. *Înțelegerea și răspunsul care s-a dat la apel, desfășurarea acțiunilor la un nivel apropiat de un consens național evidențiau faptul că înzestrarea armatei și apărarea frontierelor patriei reprezentau în conștiința poporului român dezideratul superior al momentului (s.n.).*

Acțiunea s-a materializat printr-un șir de inițiative extrem de variate în conținut și formă. Salariații, în ansamblul lor, au oferit salariul pe una zi sau pe mai multe zile. Au fost organizate colecte, s-au făcut donații personale de către sute de mii de locuitori de toate categoriile și vîrstele, au fost organizate serbări și spectacole și alte manifestări, iar sumele rezultate din toate acestea au fost vărsate la fondul de apărare națională.

S-a produs, astfel, o adevărată mișcare națională de masă care a cuprins în ea un considerabil efort, o contribuție financiară și odată cu aceasta afirmarea și exprimarea deschisă în nenumărate forme și cazuri a unor sentimente de patriotism fierbinte, de dragoste față de țară, de hotărîre ei. Arăta voința maselor în primul rînd de a se face eforturi maxime materiale în acel scop și oferirea în caz de nevoie a sacrificiului suprem al poporului pentru apărarea integrității naționale a patriei iubite România*. Exemplele pe care le-a dat în aceste împrejurări populația Banatului, alături de întregul popor, rămîn memorabile.

* Vezi și studiul Contribuții transilvănene la dezideratul național de apărare a graniței de vest a țării în perioada interbelică, de V. T. Ciubăncan, Acta Musei Napocensis, vol. XVII, Cluj-Napoca, 1980, p. 339—357.

După declanșarea celui de-al doilea război mondial, România a adoptat cunoscuta sa poziție justă de neutralitate. Ea a rămas însă conștientă de necesitatea continuării măsurilor pentru asigurarea securității sale prin eforturi maxime proprii, mai ales cînd în mod treptat, își pierduse un număr însemnat de aliați și alianțe, iar perspectivele de a le păstra pe cele rămase deveneau tot mai incerte și inoperante. S-a trecut la elaborarea unui al treilea plan de înzestrare a armatei.

Pentru a se accelera la maximum ritmul realizărilor pe acest tărîm al apărării mai ales după asasinarea lui Armand Călinescu de către „Garda de fier“, a fost lansat un nou împrumut de stat național pentru înzestrarea armatei, respectiv la începutul lunii noiembrie 1939, pe o perioadă de 3—5 ani ¹⁴. Statul se angaja să plătească o dobîndă de 4½ la sută anual pentru sumele ce se vor subscrie.

Și acest împrumut s-a bucurat de o adeziune aproape fără precedent, în rîndurile întregului popor. Într-o perioadă scurtă de numai 2—3 luni de zile populația țării a subscris miliarde de lei la fondul de înzestrare a armatei.

Pe baza eforturilor întregului popor român fără deosebire de clase sociale și de naționalitate, factorii de decizie ai statului român au putut mări valoarea angajamentelor financiare pentru armată mult peste prevederile celui de al doilea plan aprobat. Astfel pînă la data de 4 iulie 1940, cu mai puțin de o lună înaintea Dictatului de la Viena, valoarea angajamentelor financiare au atins suma de 90.775.478.236 lei, iar valoarea plăților s-a ridicat la 42.083.754.776 lei ¹⁵.

Iată dimensiunile efortului material financiar pe care l-a putut da poporul român conștient de sine, de cauza sfîntă a apărării patriei. Față de primul plan de apărare 1935—1938 s-a făcut o angajare suplimentară de 61.803.520.329 lei respectiv de 2,3 ori și o creștere a valorii plăților față de realizările de la 1 februarie 1938, de 31.975.659.751 lei respectiv de 4,16 ori, într-o perioadă de numai 2 ani și 4 luni.

În esență se poate conchide, fără a se absolutiza, că valoarea prevederilor din plan pentru nevoile urgenței I, respectiv ale frontului de vest al țării, global, au fost acoperite și finanțate.

În acest cadru general al perioadei, al unui context internațional dintre cele mai grave, să analizăm în continuare adeziunea și contribuția populației Banatului formată din români, germani, maghiari, sîrbi, evrei și de alte naționalități, la dezideratul național al apărării frontierei de vest a României.

Documentele și unele date mai recent investigate vin să ateste această adeziune plină de dăruire, patriotism fierbinte, de o mare rezonanță politică internă și în același timp, o experiență politică de lungă perspectivă istorică.

Este deosebit de plăcută constatarea faptului că în acele împrejurări, clasa muncitoare din România și în același consens, muncitorimea din Banat fără deosebire de naționalitate a fost prezentă la datorie față de țară, cu devotamentul și spiritul ei patriotic și antifascist, aducînd o meritorie contribuție materială și moral-politică la această cauză nobilă.

„Personalul Atelierelor Principale C.F.R. Timișoara — așa după cum ei declară într-o scrisoare adresată primului ministru Armand Călinescu..., cu gîndul veșnic la apărarea granițelor țării, își îndeplinește

cu entuziasm datorită ce incumbă fiecărui român în ceasul de față“ și au oferit pentru fondul de înzestrare a armatei, „din modestele lor resurse suma de 20.000 lei“¹⁶. Aceasta însoțită de angajamentul lor ferm că vor... „fi oricând gata pentru apărarea pământului strămoșesc“¹⁷.

Muncitorii mineri de la Anina, Doman, Secul și Ocna de Fier în consens cu hotărîrea principală a Congresului Breslelor, de la 1 mai 1939 au subscris salariul pe o zi 347.708 lei pentru înzestrarea armatei¹⁸.

În același sens și scop muncitorii și ceilalți angajați ai fabricii de mănuși „Westend“ împreună cu direcțiunea... „au hotărît cu unanim entuziasm să ofere pentru fondul de înzestrare a armatei... suma de lei 22.134¹⁹ declarînd că sînt gata să dea țării... oricînd nu numai tributul bănesc dar și suprema jertfă a vieții lor“²⁰.

Muncitorii metalurgiști și electricieni de la uzinele Titan-Nădrag, Oțelul Roșu au donat salariul pe o zi în sumă de 164.432 lei, iar în telegrama adresată cu acel prilej către primul ministru arătau... „Pe lângă modesta noastră contribuție la întărirea granițelor țării noastre, Vă asigurăm de devotamentul nostru neclintit întru apărarea scumpei noastre patrii ori și cînd aceasta ne o va cere împrejurările“²¹.

Poziția clasei muncitoare s-a înscris în opțiunile liniei politice antifasciste, antiimperialiste a Partidului Comunist Român din aceea perioadă, exprimată pregnant și prin marile demonstrații cu astfel de caracter la 1 Mai 1939 desfășurate în București și alte centre mari ale țării. „Toate acestea — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — au exprimat combativitatea revoluționară a clasei muncitoare, hotărîrea oamenilor muncii, a forțelor democratice, antifasciste de a lupta pentru cauza libertății și democrației, a independenței și integrității României“²². Iată sensul politic al participării clasei muncitoare la dezideratul apărării naționale.

Într-o atmosferă plină de dăruire patriotică și de afecțiune sufletească a luat parte țărănimea din Banat, ca dealtfel din întreaga țară, la nobila cauză națională.

Din localitatea Sasca Montană s-a trimis o scrisoare adresată primului ministru Armand Călinescu la data de 20 iulie 1939, și în numele locuitorilor ei se spunea: „Locuitorii unei mici comune de munte, mînați de același entuziasm românesc ca și întreaga țară, Vă roagă să binevoiți a primi modesta lor sumă de 9 184 lei pentru înzestrarea scumpei noastre oștiri. Această sumă a fost colectată cu ocazia unei petreceri cîmpenești unde alături de toți românii și populația minoritară germană (de naționalitate germană n.n.) care formează aproape un sfert al comunei, a contribuit într-o spontană însuflețire fiecare după puterile sale, cu bani în acest scop. Acest mic obol pentru modesta comună Sasca Montană din județul Caraș, față de dragostea cu care a fost dat, este cheazășia că toți sîntem gata a ne da cu aceeaș dragoste și viața pentru granițele scumpei noastre patrii“²³.

Primăria comunei Sînandrei raporta guvernului depunerea la bancă a sumei de 104.620 lei contribuția populației comunei pentru înzestrarea armatei, însoțită de asigurarea... „că locuitorii acestei comune vor fi gata în caz de nevoie la orice sacrificiu pentru apărarea hotarelor noastre sfînte“²⁴.

Locuitorii comunei Fizeș raportau primului ministru, Armand Călinescu, că au dăruit... „mica lor contribuție materială în sumă de 2 000 lei

pentru înzestrarea scumpei noastre armate în rîndurile căreia jurăm — o spuneau ei — de a fi primii pentru a păstra neștirbit patrimoniul României zămislit de atîtea jertfe de sînge a neamului românesc“²⁵.

Primăria comunei Comloșul Mare transmite primului ministru știrea că această... „comună de graniță în semn de strînsă solidaritate la opera guvernului și cu satisfacția elementarului sentiment de datorie ce animă țara întreagă au subscris 1.562.000 pentru înarmarea țării și consolidarea granițelor noastre firești“²⁶.

Au mai raportat primăriile și preturile donații și subscripții de la locuitorii din plasa Jimbolia în sumă de 838.500 lei²⁷, din plasa și orașul Caransebeș 5.527.000 lei²⁸, din plasa Bocșa Montană 580.000 lei²⁹, plasa Ciacova 656.521 lei, din plasa Sinnicolaul Mare 1.266.000 lei, plasa Deta 810.155 lei³⁰, plasa Buziaș 3.623.550 lei³¹.

Exemple similare ar mai putea fi în continuare citate, dar cele prezentate sînt edificatoare și caracterizează în mod relevant starea de spirit a țărănimii și a celorlalți oameni de la sate precum și a conștiinței datoriei față de patrie.

Intellectualitatea din Banat s-a prezentat la înălțimea chemării și a vremurilor de atunci, în primul rînd cadrele didactice din învățămîntul de toate gradele, printr-o însemnată contribuție material-financiară, și-au dovedit patriotismul fierbinte. Împreună cu ei s-au antrenat în acțiune și alte categorii de oameni ai muncii din instituțiile de învățămînt, elevi, precum și mase însemnate de cetățeni din localitățile în care își desfășurau activitatea.

Cadrele didactice din învățămîntul primar din județul Timiș au donat suma de 100.000 lei reprezentînd salariul lor pe o zi³². Corpul profesoral și personalul angajat de la Școala Politehnică Timișoara au donat 29.040 lei reprezentînd salariul lor pe o zi³³. „Asociația învățătorilor din județul Severin devotată Țării — și înțelegînd glasul vremurilor oferă pentru înzestrarea armatei salariul învățătorilor pe o zi în sumă de 57.615 lei“³⁴ — se arată în telegrama adresată cu acel prilej primului ministru Armand Călinescu.

În același consens, învățătorii din județul Caraș raportau primului ministru, donarea sumei de 36.172 lei reprezentînd salariul pe o zi împreună cu angajamentul ferm... „că vor fi cea mai desăvîrșită și tare stîncă de granit în fața dușmanilor pentru apărarea patriei. Primiți jertfa lor, — precizau în telegramă — ca o premergere și asigurare a jertfei vieții lor, pe altarul Patriei, cînd vor fi chemați la apărarea ei“³⁵.

Personalul didactic și administrativ al gimnaziului mixt de băieți din Sinnicolaul Mare și declarau cu multă dragoste și nespusă credință că sînt fericiți că pot să-și dea salariul pe o zi în sumă de 2.141 lei, iar elevii cu tot elanul și sufletul lor s-au atașat acțiunii cu suma de 530 lei. „Noi — spuneau în telegrama trimisă primului ministru — care sîntem la granița de vest a țării la numai 8 km de graniță știm ce liniște sufletească a adus mîndra și viteaza noastră armată, în primăvară, (martie 1939 n.n.) cînd a fost chemată la datorie și cînd s-a prezentat cu tot echipamentul său și cu toate armele noi. De aceea ne-am atașat cu însuflețire țării, cu tot elanul și devotamentul sufletului nostru, la această acțiune de întărire și păzire a integrității hotarelor țării noastre“³⁶.

Rămîne emoționantă și astăzi după 41 de ani, relatarea gestului plin de patriotism al micilor străjeri români de la Școala primară de stat din Lovrin. Fii de muncitori agricoli, argați din localitate, neavînd bani nici ei nici părinții lor, la îndemnul comandantului Constantin Mariescu, au strîns plante medicinale de pe cîmp și vînzîndu-le pe unde au putut și cum au putut, au obținut modesta lor sumă de 360 lei.

„Am strîns poate o sumă mică de la 25 copilași săraci români — se arăta în scrisoarea lor — dar este dată din suflet și credem că se vor putea repara cîteva arme care să ne fie date în mină în caz de nevoie, a ne apăra cu drag, „Patrimoniul nostru Național“³⁷.

Iată o expresie a unei conștiințe ce s-a format și dezvoltat în aceea perioadă sub influența pozitivă exercitată de actul făuririi statului național unitar român de la 1 decembrie 1918.

În anul 1940 cadrele didactice din Banat împreună cu cele din județele vecine Arad și Hunedoara au mai subscris salariul pe o lună pentru înzestrarea armatei în valoare de 15.684.686 lei³⁸. Aceasta în acțiunea de subscripții la împrumutul de stat lansat în noiembrie 1939.

O parte din cadrele didactice din Banat în anii 1939—1940 au răspuns cu aceeași exemplară conștiință la concentrările militare pe zonă unde covârșitoarea lor majoritate au fost în calitate de ofițeri și subofițeri de rezervă, iar cadrele rămase la posturi au depus o activitate stăruitoare și grea la catedră pentru a fi suplinită absența din activitatea didactică din motive excepționale, a sutelor de colegi.

Alte categorii sociale între care funcționarii de stat și particulari au luat parte efectiv cu multă însuflețire la această operă de interes național. În acțiunea din anul 1939 funcționarii de stat și particulari în ansamblu au donat salariul pe o zi, iar în anul 1940 au subscris salariul pe o lună la împrumutul de înzestrare a armatei. Au fost prezenți pe liste de subscripții proprii, dar în cea mai mare parte pe listele comune de subscripții și donații ale instituțiilor, întreprinderilor și localităților unde își desfășurau activitatea. Ei au mai adus o valoroasă contribuție, alături de alți factori, la activitatea de organizare și de popularizare a acestei acțiuni în rîndul maselor.

Este semnificativă pentru starea de spirit ce a caracterizat și această parte a populației Banatului, telegrama din 27 mai 1939 a funcționarilor aparținînd municipiului Timișoara adresată primului ministru în care se arăta : „Spiritul de jertfă și însuflețire manifestată în lung și latul țării pentru opera de înzestrare a glorioasei noastre armate, au o importanță deosebită în acest oraș de frontieră a țării... unde seninele zile de libertate de azi sînt atît de strîns legate de această armată, dîndu-ne seama de adîncul înțeles al acestui îndemn, funcționarii municipiului Timișoara, de la Primar și pînă la cel din urmă, fiecare după puterile sale ne grăbim să aducem și noi modestul nostru obol pentru înzestrarea cu un ceas mai devreme a mîndrei noastre oștiri în sumă totală de 70.071 lei“³⁹.

Au mai răspuns chemării și industriașii, comercianții, liber profesioniștii, membri ai camerei de comerț și industrie, împreună cu o parte din personalul din întreprinderile și unitățile respective din Timișoara, printr-o donație de 1.010.334 lei⁴⁰, raportată la data de 12 iulie 1939.

Din partea comunității de avere a fostului regiment confinier român bănățean Nr. 13 din Caransebeș s-a răspuns cu o donație de 63.125 lei⁴¹.

Personalul aparținător Clerului Episcopiei Unite a Lugojului a răspuns cu o donație de 25.578 lei⁴².

Un loc important și o semnificație politică nu numai pentru regiune și mai mult chiar decât cea internă, s-a conferit acțiunii de înzestrare a armatei și de apărare a granițelor, poziția și atitudinea conștientă de participare amplă la opera de interes național, a unor mase largi de cetățeni români aparținând naționalităților conlocuitoare din Banat, care au înțeles pericolul ce ne amenința deopotrivă.

Sub influența pozitivă a tuturor factorilor politici angajați în aceea mare acțiune, a activității Partidului Comunist Român, a M.A.D.O.Sz-ului, a unor militanți din rândurile lor pe tărîmul luptei revoluționare, antifasiste și patriotice, s-a realizat o largă adeziune a acestor mase de cetățeni cu o însemnată contribuție materială financiară și exprimarea deschisă a nenumăratelor adeziuni politice de unitate de luptă la apărarea statului național român, a independenței și integrității patriei.

Această populație a fost prezentă în cadrul subscripțiilor pe listele diferitelor colective de muncă, precum și din localitățile cu populație mixtă din cuprinsul regiunii alături de populația românească. O dată cu acestea au existat și numeroase exemple nominale și distincte de liste de subscripții și donații făcute de către populația de altă naționalitate decât cea română.

Iată câteva exemple : scrisoarea de la primăria localității Freidorf, adresată în numele locuitorilor ei către primul ministru Armand Călinescu în care se arată : „În dorința de a răspunde înaltului apel ce Domnia Voastră ați adresat poporului român și pentru a putea dovedi că comuna minoritară Freidorf (cu o populație în majoritate de naționalitate germană n.n.) a înțeles înalta dorință a Excelenței Voastre, a donat suma de lei 68.750 —, pentru înzestrarea armatei și întărirea granițelor.

Totodată vă asigurăm că și în viitor ne vom cunoaște datoria noastră și vă vom urma ca cetățeni buni și loiali. Freidorf la 13 septembrie 1939“⁴³.

Merită a fi subliniată odată cu gestul în sine și datarea lui deoarece adeziunea populației localității respective la dezideratul național al apărării granițelor României s-a exprimat la 13 zile după ce Germania hitle-ristă declanșase cel de al doilea război mondial.

Localitatea Fratelia cu o populație mixtă în majoritate de naționalitate germană și de alte naționalități a subscris la împrumutul pentru înzestrarea armatei din noiembrie 1939 suma de 513.000 lei⁴⁴.

„Notariatul din Otelec și Sînmartinul Maghiar, ambele comune minoritare (cu naționalități conlocuitoare n.n.) de la granița de vest a țării — se arată într-o telegramă trimisă primului ministru — au contribuit cu obolul lor modest suma de lei 81.740 și 6.005 lei, sumă ce reprezintă contribuția benevolă pentru înzestrarea armatei : Trăiască Armata Română“⁴⁵ — se exprima în încheierea telegramei.

Populația orașului Reșița unde alături de români trăiesc un număr însemnat de cetățeni de naționalitate germană, maghiară, sîrbă, evrei și alții, a subscris la împrumutul pentru înzestrarea armatei suma de 2.570.000 lei⁴⁶.

În ce privește atitudinea băncilor germane din Banat, într-un raport al prefecturii județului Timiș din primăvara anului 1940 se făcea apreciere în mod diferențiat. O anumită atitudine mai rezervată din partea „Băncilor Unite“ din Timișoara, care au subscris 1½ milion lei, sumă ce

era apreciată ca fiind mică în raport cu puterea economică financiară a băncilor respective. În schimb „Banca Centrală Șvăbească” care era condusă de șvabii moderați a subscris 2½ milioane lei în condițiile în care dispunea de un capital mai mic decât primul caz ⁴⁷.

Adeziunea populației evreești la acest deziderat de apărare a independenței țării, în mod semnificativ a fost exprimată prin poziția a două comunități evreiești din Oravița și din Jimbolia.

Comunitatea evreiască din Jimbolia, într-o telegramă trimisă primului ministru, arăta că... „în dragostea față de Țară și pentru apărarea ei, a strîns în acest scop de la puținii ei membri (un număr de 11 n.n.) suma de 5.100 lei pe care a depus-o la bancă” ⁴⁸...

Comunitatea evreiască din Oravița într-o telegramă trimisă primului ministru, Armand Călinescu arăta că fiind... „pătrunsă de sentimentul de dragoste și devotament față de scumpa noastră Patrie a întreprins acțiuni printre membrii săi localnici spre a strînge un fond pentru înzestrarea armatei.

La apelul nostru membrii comunității au răspuns cu însuflețire dînd obolul lor, convinși că își îndeplinesc o umilă datorie patriotică” ⁴⁹.

Prin numeroasele exemple citate, precum și prin altele existente, ce li s-ar putea adăuga din toate zonele Banatului, din cadrul tuturor mediilor sociale, al populației românești și al naționalităților conlocuitoare se poate atesta existența unei conștiințe naționale patriotice la cote înalte, a unei stări de spirit antifasciste, antirevizioniste existente în proporție de masă la populația întregului Banat.

Ca rezultat al unei atitudini conștiente populația a făcut în primul rînd dovada unui mare efort material financiar atît de vital pentru succesul luptei hotărîtoare pentru apărarea ființei sale. Acest efort este oglindit sintetic în faptul că pînă la data de 31 ianuarie 1940 populația județului Timiș a subscris pentru înzestrarea armatei suma de 141 milioane ⁵⁰, acțiunea fiind în continuare în plină desfășurare. Populația județului Caraș avea subscrisă pînă la 1 februarie 1940 suma de 32 milioane lei ⁵¹. Populația județului Severin la aceeași dată avea o subscripție în valoare de 32 558 000 lei ⁵². În total, deci, pînă la începutul lunii februarie era deja subscrisă de către populația din cele trei județe suma de 205.558.000 lei. Acțiunea s-a desfășurat în continuare în toată amploarea ei pînă la Dictatul de la Viena și prin urmare această contribuție a crescut și mai mult.

Odată și alături de acest considerabil efort material-financiar dat de către populația bănățeană, ea a mai făcut dovada profundelor sentimente patriotice exprimate printr-o varietate de moduri și forme, unele coplesitoare prin mesajul lor, care, înscrise în consensul general național, au exprimat și specificul propriu zonei și populației Banatului. Specificul spiritului românesc profund, demn, încrezător în puterea și forța patriei și a poporului culminînd cu o dăruire totală, dar în mod sobru și rațional exprimate. La aceasta s-a mai adăugat specificul moral, politic și spiritual al naționalităților conlocuitoare din Banat, care au demonstrat deplina lor apartenență la pămîntul strămoșesc, la patria comună, România, dovedind o adeziune de masă la dezideratul apărării integrității naționale a României.

Populația Banatului, așa cum istoricește era formată din români, germani, maghiari, sirbi, evrei, slovaci și alte naționalități, a oferit țării, în acele împrejurări de cumpănă a istoriei, un exemplu atât de minunat, demonstrând că este posibilă o unitate și în esență un consens al tuturor atunci când patria le cere s-o apere și când se găsește în pericol. Este încă o dovadă a existenței condițiilor ce s-au creat în rindurile maselor largi ale poporului român pentru un consens național, respectiv pentru crearea reală a unui larg front popular antifascist, pe care l-a inițiat și propus Partidul Comunist Român ca singura alternativă posibilă pentru organizarea rezistenței, prevenirea pericolului de agresiune hitleristă-horthystă.

Dacă însă nu s-a valorificat tot ceea ce masele și poporul au oferit atunci, ori nu s-a folosit tot ce s-a dat de către el, în scopul pentru care a fost destinat, acestea rămân încă sub judecata istoriei. Dar populația Banatului, ca și întregul popor, a avut și poate avea în continuare conștiința împăcată că a făcut tot ceea ce i s-a cerut, oferindu-și dacă i se cerea sacrificiul suprem pentru marea și sfânta cauză, apărarea României.

- ¹ Arhivele Centrale, *Fond Președinția Consiliului de Miniștri*, Dosar 26/1937, f. 35.
- ² Arh. C., *Fond Casa Regală Carol II*, dosar 11/1939, f. 8.
- ³ *Ibidem*.
- ⁴ *Ibidem*, f. 5—7.
- ⁵ *Documente din Istoria Partidului Comunist din România*, ediția II-a, Editura pentru literatură politică 1953, f. 267.
- ⁶ *Ibidem*, f. 281.
- ⁷ *Ibidem*.
- ⁸ *Ibidem*, f. 291.
- ⁹ Arh. C., *Fond P.C.M.*, dosar 26/1937, f. 91—92.
- ¹⁰ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Marea adunare populară consacrată zilei de 1 Mai—30 aprilie 1979*, Editura politică, București, 1979, f. 8.
- ¹¹ Arh. C., *Fond Casa Regală Carol II*, dosar 11/1939, f. 21—23.
- ¹² *Ibidem*.
- ¹³ Arh. C., *Fond Casa Regală Carol II, personale, secretariat*, Dosar 11—51/1939, f. 33.
- ¹⁴ *Decret-lege nr. 111 din 11 noiembrie 1939. Monitorul Oficial nr. 265/1939. Jurnalul Consiliului de Miniștri, nr. 3586/1939.*
- ¹⁵ Arh. C., *Fond Casa Regală Carol II, personale, secretariat*, Dosar 11—51/1939, f. 33.
- ¹⁶ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 158/1939, f. 414.
- ¹⁷ *Ibidem*.
- ¹⁸ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 154/1939, f. 235.
- ¹⁹ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 160/1939, f. 239.
- ²⁰ *Ibidem*.
- ²¹ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 158/1939, f. 227.
- ²² Nicolae Ceaușescu, *Opera citată*, f. 8.
- ²³ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 160/1939, f. 104.
- ²⁴ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 154/1939, f. 164.
- ²⁵ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 156/1939, f. 341.
- ²⁶ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 159/1939, f. 25.
- ²⁷ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar nr. 160/1939, f. 215.
- ²⁸ Arh. Statului Timișoara, *Fond Ținutul Timiș*, Dosar 15/1940, f. 54.
- ²⁹ Arh. C., *Fond M.A.I.*, Dosar 122/1940, f. 199.
- ³⁰ Arh. C., *Fond M.A.I.*, Dosar 121/1940, f. 88, 89, 99, 128.
- ³¹ Arh. St. Timișoara, *Fond Ținutul Timiș*, Dosar 15/1940, f. 54.
- ³² Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar nr. 157/1939, f. 79.
- ³³ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar nr. 157/1939, f. 253—258.
- ³⁴ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 160/1939, f. 37.
- ³⁵ *Ibidem*, f. 92.
- ³⁶ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar nr. 158/1939, f. 2.
- ³⁷ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 159/1939, f. 234.
- ³⁸ Arh. C., *Fond Ținutul Timiș*, Dosar nr. 13/1939—1940, f. 5.
- ³⁹ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar nr. 155/1939, f. 189.
- ⁴⁰ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 160/1939, f. 168—170.
- ⁴¹ *Ibidem*, f. 408.
- ⁴² Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar nr. 159/1939, f. 205.
- ⁴³ Arh. C., *Fond P.C.M.*, dosar 154/1939, f. 232.
- ⁴⁴ Arh. Statului Timișoara, *Fond Ținutul Timiș*, dosar nr. 15/1940, f. 90.
- ⁴⁵ Arh. C., *Fond P.C.M.*, Dosar 160/1939, f. 198.
- ⁴⁶ Arh. Statului Timișoara, *Fond Ținutul Timiș*, Dosar nr. 15/1940, f. 98.
- ⁴⁷ Arh. C., *Fond M.A.I.*, dosar nr. 190/1940, f. 23.
- ⁴⁸ Arh. C., *Fond P.C.M.*, dosar 160/1939, f. 41.
- ⁴⁹ Arh. C., *Fond P.C.M.*, dosar 159/1939, f. 77.
- ⁵⁰ Arh. C., *Fond M.A.I.*, Dosar nr. 191/1940, f. 14.
- ⁵¹ Arh. C., *Fond M.A.I.*, dosar nr. 122/1940, f. 105.
- ⁵² Arh. Statului Timișoara, *Fond Ținutul Timiș*, dosar nr. 15/1940, f. 260.

Asociația Culturală și de Ajutor
Reciproc „LYRA“
Personalul Atelierelor
Principale
C.F.R. Timișoara

Timișoara 13 Maiu 1939
Înregistrat : la nr. 41 la 13.V.939

Domnule Prim-Ministru

Asociația Culturală și de ajutor reciproc „LYRA“ a personalului Atelierelor Principale C.F.R. din Timișoara cu gândul veșnic la apărarea granițelor țării. își îndeplinește cu entuziasm datoria ce incubă fiecărui bun român în ceasul de față și Vă roagă să primiți pentru fondul înarmării, din modestele ei resurse, suma de lei 20 000 (douăzeci mii).

Ținem să vă asigurăm, Domnule Prim-Ministru, că vom fi oricând gata pentru apărarea pământului strămoșesc.

Președinte :

LS

ss. Dr. Ing. Vlădescu Ion

Secretar General :

ss. Dumitrescu Ion

Excelenței-Sale

D-lui Prim-Ministru

București

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 158/1939, f. 414.

UNIUNEA BRESLELOR DE LUCRĂTORI MINIERI DIN ROMÂNIA

Telefon 3 96 00

București VI, Str. Isvor Nr. 37

Bresle Afiliate :

Bucegi—Mureș—Olt—Prut—Someș—Suceava—Timiș

Nr. 1382

București 15 Septembrie 1939

DOMNULE PRIM-MINISTRU,

Avem onoarea a vă alătura recipisa Nr. 4194 a Băncii Naționale, pentru suma de lei 2569, reprezentînd salarul pe o zi al angajaților Uniunii Breslelor de muncitori minieri, pentru fondul Apărării Naționale.

Totodată avem onoarea a vă aduce la cunoștință că, în urma inițiativei noastre, bazată pe hotărîrea principală a Congresului Breslelor din 1 Mai a.c., s-a depus la Banca Națională a României, în acelaș patriotic scop, următoarele sume :

Lei	864 902	— contribuția muncitorilor dela întreprinderile minelor de cărbuni din Valea Jiului.
Lei	347 708	— contribuția muncitorilor dela exploatările miniere ale Soc. U.D.R. din Banat (Anina, Doman, Secul și Ocna de Fer).
Lei	321 000	— contribuția muncitorilor dela întreprinderile miniere ale Statului din regiunea Baia Mare și Munții Apuseni (RIMMA).

Total Lei 1 533 610

D-SALE

DOMNULUI PREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE MINISTRI

BUCUREȘTI

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 154/1939, f. 235.

Excelenței Sale

Domnului Armand Călinescu

Președintele Consiliului de Miniștri București

Muncitorii și angajații Fabricii de Mănuși „WESTEND“ din Oravița și Timișoara a hotărât ca unanim entuziasm să ofere pentru Fondul Înzestrării Armatei salariul lor pe o zi. Direcțiunea fabricii contribuie din partea ei cu o sumă egală totalului acestor salarii. Azi am depus la Banca Națională din Timișoara cu chitanța Nr. 6023 suma de lei 22 134 — rezultată astfel în părți egale din sacrificiul personalului și al direcțiunii.

Rugându-vă să primiți această contribuție pentru apărarea frontierei de Vest în apropierea căreia se află uzinele noastre, declarăm că suntem gata să dăm țării oricând nu numai tributul nostru bănesc, dar și suprema jertfă a vieților noastre, pentru a păstra rezultatele mărețe obținute sub glorioasă domnie a M. Sale Regelui Carol II și sub guvernarea luminată a Excelenței Voastre.

Primiți, Vă rugăm Excelență, expresia salutului nostru respectuos. Timișoara, la 10 Iulie 1939.

„Westend“
Fabrica de mănuși

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 160/939, p. 239. ss. propr. Vlad Adolf Langer

Domnule Prim Ministru,

Locuitorii unei mici comune de munte, minăți de acelaș entuziasm românesc ca și întreaga țară, Vă roagă să binevoiți a primi modesta sumă de 9 184 lei, depusă la Banca Națională din Oravița cu recipisa Nr. 1507 din 18 Iulie 1939, pentru înzestrarea scumpei noastre oștiri.

Această sumă a fost colectată cu ocazia unei petreceri cîmpenești unde alături de toți românii și populația minoritară germană, care formează aproape un sfert al comunei a contribuit într-o spontană însuflețire, fiecare după puterile lui, cu bani în acest scop. Acest mic obol pentru modesta comună Sasca-montană din județul Caraș, față de dragostea cu care a fost dat, este cheazășia că toți suntem gata a ne da cu aceeaș dragoste și viața pentru granițele scumpei noastre patrii.

Urăm țării noastre pacea sub conducerea iubitului nostru Rege, dar suntem pregătiți a răspunde la chemarea lui, pentru a o impune și altora.

Sasca-montană la 20 Iulie 1939.

Să trăiți Domnule Prim Ministru,

Locuitorii Comunei Sasca-montană

Arh. C., Buc. Fond P.C.M., dosar 160/1939, f. 104.

Direcțiunea Gimnaziului de Băieți

„PRINCEPELE CAROL“

Din Sânicolaul-mare

Nr. 294/1939

Domnule Prim Ministru,

Personalul didactic și ad-tiv dela Gimnaziul nostru mixt, „Principele Carol“ din Sânnicolaul Mare, cu multă dragoste și cu nespusă credință, sunt fericiți că pot și ei să-și deie salariul pe o zi pentru inzeistrarea scumpei noastre armate.

La contribuția personalului didactic și ad-tiv de lei 2 141, s-a atașat cu tot elanul sufletului lor și elevii gimnaziului, cu suma de lei 530, total lei 2 671, care sumă am depus-o la Banca Națională a României, sucursala Timișoara, în cont Nr. 203, a cărei chitanță, avem onoarea a o trimite.

Noi, care suntem la granița de vest a țării, numai 8 km depărtare de granița ungurească, știm, ce liniște sufletească a adus mîndra și viteaza noastră armată, în primăvară, cînd a fost chemată la datorie și cînd s-a prezentat, cu întreg echipamentul său și cu toate armele noi. Deaceea, ne-am atașat la însuflețirea țării, cu tot elanul și devotamentul sufletului nostru, la această acțiune de întărire și păzire a integrității hotarelor țării noastre.

Sânnicolaul-Mare, 13 Iunie 1939.

Director,
 ss. Teodor Bucurescu

LS

Secretar,
 ss. Ștefan Voichiță

D-Sale

D-lui Armand Călinescu, Prim Ministru și Ministru
 Adinterim la Apărarea Națională

București

Arh. C., Buc. Fond P.C.M. dosar 158/1939 f. 2.

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
 ȘCOALA POLITEHNICĂ DIN TIMIȘOARA
 Adresa Poștală : Strada Telbisz No. 6
 — telefon : 50

Nr. 1185 Data 1. VI. 1939

PREȘEDENȚIA CONSILIULUI DE MINISTRI

BUCUREȘTI

Ca urmare la adresa noastră nr. 971 din 11 Mai a.c. avem onoarea a vă înainta alăturat în original chitanța Băncii Naționale Sucursala Timișoara pe suma de lei 29 040 — (douăzecișinouămii patruzeci) reprezentînd salariul pe o zi subscris de personalul Politehnicei din Timișoara și vărsat la contul 203 Înzeistrarea Armatei.

Alăturat înaintăm și un tablou de personalul și sumele subscrise de Facultatea de Agronomie din Cluj a subscris deasemenea salariul pe o zi pe suma de lei 24 838 (douăzecișipatrumii optsutetrezecișiopt) care este înregistrată la Administrația Financiară Cluj.

R,
 înregistrabil
 P.C.M., dosar 157/1939 f. 253.

CONTABIL,
 ss. indescifrabil

TABLOU

Cu personalul Școalei Politehnice din Timișoara care a contribuit la fondul apărării naționale cu salariul pe o zi.

Nr. crt.	Numele și prenumele	Funcția	Salariul pe o zi plătit pt. fondul apărării naționale
<i>Personalul Administrativ</i>			
1.	Teodorescu Constantin	Rector	575
2.	Răduleț Remus	Subdirector	395
3.	Băciu Aurel	Medic	185
4.	Bărescu Titu	Secretar-șef	220
5.	Bucescu Vasile	Secretar de facult.	145
6.	Cristețiu Pavel	Secretar de facult.	150
7.	Juhász Ladislau	Desenator	130
8.	Schubert Rozalia	Dactilografă	90
9.	Ionescu Gheorghe	Contabil șef	210
10.	Mioc Cornelia	Contabil ajut.	140
11.	Cherban Vasile	Ad-tor în mater.	145
12.	Adler Arpad	Casier	135
13.	Oldi Pandeli	Ad-tor cămin și cant.	100
14.	Mic Iosif	Intendent	90
15.	Cumpănaș Gheorghe	Telefonist	90
16.	Pandeli Eustațiu	Bibliotecar	165
17.	Macovski Eufrosina	Custode	95
<i>Personalul Didactic</i>			
18.	Alaci Valeriu	Profesor	875
19.	Anastasiade Ion	Profesor	520
20.	Andronesco Plautius	Profesor	595
21.	Bakonyi Coloman	Profesor	400
22.	Băbărescu Marin	Profesor	555
23.	Blasian Victor	Profesor	590
24.	Bonea Ion	Profesor	345
23.	Câdea Constantin	Profesor	680
24.	Cristescu Ion	Profesor	550
25.	Lațiu Victor	Profesor	550
26.	Leonida Dumitru	Profesor	520
27.	Lupan Andrei	Profesor	580
28.	Mardan Dion	Profesor	285
29.	Mateescu Ștefan	Profesor	680
30.	Nicolau Pompiliu	Profesor	550
31.	Nicolau Alexandru	Profesor	515
32.	Patriciu Valer	Profesor	450
33.	Popescu Ilie	Profesor	485
34.	Protopopescu Ion	Profesor	490
35.	Severineanu Cornel	Profesor	490
36.	Stăncescu Constantin	Profesor	815
37.	Teodorescu Constantin	Profesor	520
38.	Tino Ovidiu	Profesor	730
39.	Vlad Victor	Profesor	550
40.	Bărglăzan Aurel	Conferențiar	295
41.	Călniceanu Constantin	Conferențiar	295
42.	Ghermănescu Mihai	Conferențiar	410
43.	Lambrino Gheorghe	Conferențiar	325
44.	Macovski Eugen	Conferențiar	350
45.	Marinescu Ion	Conferențiar	250
46.	Murgulescu Ilie	Conferențiar	295
47.	Răduleț Remus	Conferențiar	235
48.	Schileru Ion	Conferențiar	235
Transport			19 070

Nr. crt.	Numele și prenumele	Funcția	Salarul pe o zi plătit pt. fondul apărării naționale
		Report	19 070
49.	Stambuleanu Andrian	Conferențiar	235
50.	Stoicescu Lazăr	Conferențiar	505
51.	Vlădescu Ion	Conferențiar	280
52.	Coca Alexandru	Lector de limba engleză	135
53.	Mioc Vasile	Asistent	170
54.	Murgulescu Elena	Asistent	180
55.	Balazs Dionisie	Asistent	180
56.	Gheorghiu Victor	Asistent	340
57.	Kielburger Mihai	Asistent	185
58.	Scărlătescu D-tru	Asistent	170
59.	Contrea Aurel	Asistent	170
60.	Cristodulo Nicolae	Asistent	250
61.	Kühn Ion	Asistent	215
62.	Forgaci Radu	Asistent	180
63.	Grigore Virgil	Asistent	170
64.	Catona Victor	Asistent	170
65.	Mihai Edit	Asistent	180
66.	Frățici Ion	Asistent	170
67.	Zăgănescu Ion	Asistent	170
68.	Stanzel Edmund	Asistent	190
69.	Scorpan Alex.	Asistent	170
70.	Pop Emil	Asistent	180
71.	Dobrozemsky Matei	Asistent	285
72.	Bumbu Vasile	Asistent	170

Personalul Laboratoarelor

73.	Manughevici Cerchez	Șef de lucrări	275
74.	Sauciuc Leon	Șef de lucrări	280
75.	Nădașan Ștefan	Asistent	235
76.	Baron Constantin	Asistent	260
77.	Heim Iosif	Mecanic șef	150
78.	Stan Cornel	Mecanic	115
79.	Zanto Petru	Mecanic	120
80.	Dana Gheorghe	Electrician	110
81.	Tunea Ilie	Laborant	100
82.	Micin Simion	Laborant	100
83.	Ceregan Vlad	Laborant	100
84.	Ciolac Dincă	Laborant	90
85.	Ignea Ion	Laborant	85
86.	Andrei Alexandru	Laborant	90
87.	Dragalina Ion	Laborant	90
88.	Miloș Andrei	Laborant	90
89.	Tipescu Ion	Laborant	95
90.	Bărzac Pavel	Laborant	90

Personal de serviciu

91.	Alexa Vasile	Portar	90
92.	Mihăiescu D-tru	Portar	95
93.	Avram Lazăr	Portar	85
94.	Mureșan Trandafir	Om de serviciu	75
95.	Orbolov Traian	Om de serviciu	75
96.	Gheorghias Ștefan	Om de serviciu	75
97.	Petromaneanț Gheorghe	Om de serviciu	80
98.	Bugariu Ion	Om de serviciu	75
99.	Mic Gheorghe	Om de serviciu	75
100.	Popa Trăian	Om de serviciu	75

Transport

27 395

Nr. crt	Numele și prenumele	Funcția	Salarul pe o zi plătit pt. fondul apărării naționale
		Report	27 395
101.	Arsin Ion	Om de serviciu	75
102.	Czifrak Francisc	Om de serviciu	75
103.	Oprescu Partenie	Om de serviciu	70
104.	Tolcea Andrei	Om de serviciu	70
105.	Vuioici Mirco	Om de serviciu	65
106.	Lațcu Vasile	Om de serviciu	75
107.	Crăciun Vichente	Îngrijit. de Lab.	80
108.	Almăjan Constantin	Îngrijit. de Lab.	70
109.	Miloș I. Petre	Îngrijit. de Lab.	70
110.	Țăranu Petre	Îngrijit. de Lab.	65
111.	Banici Nicolae	Paznic de noapte	85
112.	Pain Dimitrie	Paznic de noapte	80
113.	Jung Valentin	Bucătar	90
114.	Dehelean Andrei	Ajutor bucătar	75
115.	Radu Petre	Sufragiu	75
116.	Schreiber Heinric	Servitor	75
117.	Covaci Dumitru	Servitor	75
118.	Miat Pavel	Servitor	75
119.	Boglea Nicolae	Spălător	65
120.	Bălan Matei	Spălător	70
121.	Dorgoșan Petru	Spălător	75
122.	Miloș Ion	Infirmier	90
	Total lei		29 040

LS. Șeful Contabilității
ss. indescifrabil

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 157/1939, f. 253—258.

2906 — 4 jul. 1939

TELEGRAMA

Domnului Prim Ministru Armand Călinescu Buc.

LT—Lugoj—1/107—56—4—12—

Asoc. Învățătorilor din jud. Severin devotată Țării și dinastiei și înțelegînd glasul vremurilor oferă pentru înzestrarea armatei salarul învățătorilor pe o zi în sumă de 57 615 lei depusă la Banca Națională Lugoj cu recipisa Nr. 1706 stop Trăiască M. S. Regele stop Trăiască Oștirea Țării stop — Președinte Ioan Soma —

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 160/1939 f. 37.

Comunitatea de avere
a fostului regiment confinar romano-bănăţean Nr. 13.

Nr. 1588/D.S.
1939

Caransebeş la 1 iulie 1939

Excelenţă,

Avem onoarea a vă ruga, să binevoiţi a cunoaşte, că instituţiunea noastră, vechea depozitară a virtuţilor ostăşeşti, a dinasticismului şi a dragostei pentru glia strămoşască, urmînd înalta acţiune a Excelenţei Voastre întru înzestrarea scumpei noastre armate, înscrie în afară de contribuţia de 13 125 lei, a Corpului nostru funcţionăresc şi ce reprezintă salariul pe o zi şi suma de 50 000 lei, fondului de întărirea oştirei, depusă la Administraţia Financiară Lugoj, judeţul Severin.

Primiţi Vă rugăm Escelenţă, deosebitele noastre consideraţiuni ce vă păstrăm.

PREŞEDINTELE

Com. de avere :
ss. Romulus Boldea

DIRECTORUL

Com. de avere :
ss. ing. indescifrabil

Escelenţei Sale Domnului

Armand Călinescu
preşedintele Consiliului de Miniştri Buc.

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 160/1939 f. 408.

Inspectoratul şcolar al Jud. Caraş

— Oraviţa —
Nr. 3361/1939

Domnule Preşedinte,

Cu recipisa nr. 1508 din 18 iulie 1939, am depus pentru scumpa noastră armată, suma de lei 36 172, ce reprezintă salariul pe o zi, subscris la înzestrarea armatei, de toţi învăţătorii judeţului Caraş, în adunarea generală a Asociaţiei lor, în prezenţa conducătorilor lor Inspectorul şcolar judeţean Ion Blăgăilă şi Preşedintele Asociaţiei Trandafir Lugojenel.

La această dată a mai depus cu recipisa Nr. 1509/1939, suma de lei 80 (salariul pe o zi) şi contabilul Băncii Învăţătorii lor d. Constantin Brăştin.

Învăţătorii, totodată, asigură, pe M. S. Regele şi pe conducătorii ţării, prin devotamentul, dragostea şi credinţa şi munca lor pentru Ţară şi Rege, că vor fi cea mai desăvîrşită şi tare stîncă de granit în faţa duşmanilor, pentru apărarea Patriei.

Primiţi jertfa lor, ca o premergere şi asigurare a jertfirei vieţii lor, pe altarul Patriei, cînd vor fi chemaţi la apărarea Ei.

În numele lor :

Inspector şcolar jud.
LS ss. indescifrabil

Subinspector ad-tiv,
ss. indescifrabil

Domniei Sale

Domnului Armand Călinescu, Preşedintele Consiliului
de Miniştri

Bucureşti

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 160/1939, f. 92

Nr. 530 — 23 aug. 1939

D-lui Armand Călinescu Prim Ministru Buc.

T-3 Sanadrei 49, 66, 23, 10. —

Primăria Sanadrei, jud. Timiș Exprimă prin aceasta Excelenței Voastre respectoase sentimente de devotament și vă roagă a primi drept contribuție pentru înzestrarea armatei suma de lei 104 620, depusă la Banca Națională cu recipisa Nr. 4199, Vă asigură totodată că locuitorii acestei comuni vor fi gata în caz de nevoie de ori ce sacrificiu pentru apărarea hotarelor noastre sfinte.

— Primăria Sanandrei —

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 154/1939, f. 164.

Nr. 1842/939

Primăria Comunei Freidorf
Județul Timiș-Torontal

c ă t r e

Excelența Sa Domnul Prim Ministru
Armand Călinescu
Președintele Consiliului de Miniștri*B u c u r e ș t i*

În dorința de a răspunde înaltului apel ce Domnia Voastră ați adresat Poporului Român și pentru a putea dovedi ca comuna minoritară FREIDORF din jud. Timiș a înțeles înalta dorință a Excelenței Voastre care a pornit pentru munca și dragoste de Patrie — a donat suma de lei — 68 750, pentru „Înzestrarea Armatei și întărirea granițelor”. —

Această sumă s-a depus în numerar la Banca Națională a României în contul Nr. 203 la 25 August 1939 prin chitanța nr. 4666/939.

Totodată vă asigurăm Domnule Prim Ministru ca și în viitor ne vom cunoaște datoria noastră și vă vom urma ca cetățeni buni și loiali.

Freidorf la 13 Septembrie 1939.

Ai Domniei-Voastre servitori.

Primar — ss. Nicolae Licie

Notar — ss. Matei Stefan

LS

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 154/1939, f. 232

DOMNULE PRIM-MINISTRU,

Anexat sub ./ cu onoare înaintăm chitanța No. 1705 a Băncii Naționale a României, despre suma de 25 578 (douăzeci și cinci mii cinci sute șaptezeci și opt) lei, care reprezintă salariul pe o zi, oferit și vărsat ca obol din partea Clerului român unit din eparhia Lugojului, în frunte cu arhiepiscopul său, pentru înzestrarea iubitei noastre armate.

Ne îndeplinim o datorie sfântă, voind să dăm prin aceasta dovadă că Noi, care, muncim la granița de Vest, vom fi apărători însuflețiți ai patrimoniului nostru național.

Primiți, Domnule Prim Ministru, asigurarea deosebitei noastre considerațiuni ce vă păstrăm.

Lugoj, la 17 Iunie 1939.

LS Episcopul Lugojului
ss. indescifrabil

Excelenței Sale

Armand Călinescu
Președintele Consiliului de Miniștri și Ministru
al Apărării Naționale

București

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 159/1939, f. 205

Nr. 1895 — 8 Mai 1939

TELEGRAMA

Excelenței Sale Armand Călinescu Prim Ministru — București
1 Timișoara 1 630 119 8 1815

Întruniți astăzi 7 Mai 1939 pentru constituirea serviciului social în cadrele „ASTREI” Locuitorii comunei Fizeș — Caraș — împreună cu conducătorii lor locali și ai plasei Bocșa Montană se simt fericiți a vă exprima adâncă lor recunoștință pentru înaltul patriotism pus de excelența Voastră în slujba patriei și tronului și ca o dovadă nețărmurită a dragostei de tron, neam și țară vă roagă a primi mica lor contribuție materială în sumă de lei 2 000 pentru înzestrarea scumpei noastre armate în rîndurile căreia jurăm de a fi primi pentru a păstra neștirbit patrimoniul României Mari zămislit din atâtea jertfe de sînge ale neamului românesc.

Să trăiți Excelență. Președintele Adunării V. Sciopone Preot Ort. Rom.

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 156/1939, f. 341

T E L E G R A M A

Nr. 1/21224/1939

DOMNULUI PREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE
MINIȘTRI BUCUREȘTI

Timișoara 1 — 2605 — 192 — 27 — 1620

Spiritul de jertfă și însuflețire, manifestată în lung, în latul țării pentru opera de înzestrare a glorioasei noastre armate are o importanță deosebită în acest oraș de frontieră al țării, graba săracului alături de cel bogat, de ași depune obolul pe altarul României întregite cu atâtea jertfe își are tilcul și îndemnul său deosebit aici unde seninele zile de libertate de azi sunt atât de strâns legate de această armată dîndu-ne seama de adîncul înțeles al acestui îndemn, funcționarii municipiului Timișoara de la Primar și pînă la cel din urmă, fiecare după puterile sale ne grăbim să aducem și noi modestul nostru obol pentru înzestrarea cu un ceas mai devreme a mîndrei noastre oștiri, în sumă totală de lei 70 071 care a fost consemnată la sucursala Băncii Naționale din Timișoara cu recipisele Nr. 5559/20 Mai, Nr. 5560/20 Mai și Nr. 5587/27 Mai a.c.

Primar ss. Dr. Emil Tzieran, Secretar General ss. Dr. Nivolaie Table
Arh. C., Fond P.C.M., dosar 155/1939, f. 189

CAMERA DE COMERȚ ȘI DE INDUSTRIE
T I M I Ș O A R A

Nr. 9232

1939

Fr/J

12 iulie 1939

Domniei-Sale

Domnului

Armand Călinescu, Prim-Ministru

B u c u r e ș t i

Domnule Prim-Ministru :

Avem onoarea a confirma și prin prezenta telegrama noastră de astăzi prin care am anunțat depunerea la Banca Națională a României a primului milion din donațiile benevole ale industriașilor, comercianților, membri ai Camerei noastre și parte din angajații lor, cari răspunzînd apelului lansat de această instituție și de Asociația Fabricanților, au înțeles a da dovadă de înaltul lor patriotism și dragoste față de Armata Română și rugăm respectos să binevoiți a dispune acceptarea acestei sume.

Alăturat remitem pentru bună ordine tabloul donatorilor, cu aceia că zilnic ne sosesc noi sume, pe cari le centralizăm și le transmitem fără întârziere.

Primiți, vă rugăm, Domnule Prim-Ministru asigurarea deosebitei noastre considerațiuni.

Președinte,

L.S.

Secretar,

ss. indescifrabil

ss. indescifrabil

Anexe : Un tablou

Arh. C., Fond. P.C.M., dosar 160/1939, f. 168

T A B L O U

Despre sumele incasate dela comerțianții și industriașii din circumscripția
Camerei, depuse pentru Fondul de Inzestrarea Armatei

1. Banca Timișoarei și Soc. Com. p.a.	Lei	100 000	
Uzinele „Dura” s.a. și personalul	Lei	60 000	
Balcan-Impex s.a. împreună cu Sacom s.a. și Desfac s.a. și personalul	Lei	25 000	
Helicon tipografie s.a. și personalul	Lei	45 000	
Kandia s.a. și personalul	Lei	38 000	
Gea-Krayer s.a. și personalul	Lei	30 000	
Fabricile Unite de Lacuri și Vopsele și perso- nalul	Lei	25 000	323 000
2. Ed. Prochaska Fii s.p.a. pentru ind. morăritu- lui Timișoara împreună cu Fabrica de Fur- nir s.p.a. Prochaska Deta Sucursala Pro- chaska din Sânicolaul-mare, Sucursala Pro- chaska din Jimbolia	Lei	67 237	
Funcționarii întreprinderilor	Lei	35 396	
Muncitorii întrepr. de mai sus	Lei	31 841	134 474
3. Fabrica de Pălării s.p.a. Timișoara	Lei	38 164	
Funcționarii fabricii	Lei	17 526	
Muncitorii fabricii	Lei	20 638	76 328
4. „Tanara” Fabrică chimică s.a. Timișoara și personalul			20 000
5. „Chemotex” Fabrică chimică s.a. Timișoara și personalul			10 000
6. Centrala Lânei s.a.r. Timișoara	Lei	10 000	
Personalul întreprinderii	Lei	3 195	13 195
7. Iulius Pollak Fii s.a. Timișoara	Lei	5 000	
Personalul firmei	Lei	1 667	6 667
8. Henz I. Iosif Timișoara	Lei	500	
Personalul firmei	Lei	300	800
9. „Framex” s.a. Timișoara			2 360
10. Țesătoria „Seida” s.a. Personalul			1 550
11. „Steaua României” s.a. agent. gen. Timișoara Personalul			880
12. Herman Herz fii s.a. Timișoara	Lei	7 058	
Personalul firmei	Lei	2 948	10 000
13. Prinț Mihai, Timișoara			200
14. Banca Poporală Fratelia	Lei		2 000
15. Feistammel și Waleth, Timișoara	Lei		1 000
16. Pavel Kern s.p.a. și Personalul	Lei		3 400
17. Unio Cluj Timișoara	Lei		500
18. Schlosser Carol, Timișoara	Lei		500
19. Rudolf Kunovszky (personal), Timișoara	Lei		20 000
20. Bacskay Rudolf	Lei		10 000
21. Frații Morawetz s.a. librărie, Timișoara	Lei		10 000
22. „Timiș” Industria chimică s.a. Timișoara	Lei		35 000
23. Industria Lânei s.a. Timișoara	Lei	137 275	
Personalul întreprinderii	Lei	137 275	274 550
24. Nicolae Korber, Periam	Lei		40 000
25. „Orient” Industrie de Piele	Lei		3 000
26. Orszag Berta, Timișoara	Lei		500

Transport : Lei 999 904

27. Weiszmayr succ. I. Czapp și C. Lidolt, Timișoara	Lei	1 000
28. Rabong și Schneider, Timișoara	Lei	5 000
29. Frații Deutsch succ. Desideriu Szenes, Timi- șoara	Lei	500
30. Frații Haasz, Timișoara	Lei	500
31. Personalul Camerei de Comerț și de Indus- trie salarul pe o zi	Lei	3 430
Total până la 8 Iulie 1939 :		Lei 1 010 334

Timișoara, 12 Iulie 1939.

Contabilitatea :

s.s (A. Enescu)

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 160, f. 169—170

COMUNITATEA EVREEASCĂ DE RIT OCCIDENTAL ORAVIȚA

Oravița 23 iunie 1939

Domnule Prim Ministru,

Comunitatea Evreească de Rit Occidental din Oravița județul Caraș, pătruns de sentimentul de dragoste și devotament față de scumpa noastră Patrie, a întreprins acțiune printre membrii localnici a acestei comunități, spre a strânge un fond pentru înzestrarea armatei.

La apelul nostru, membrii comunității au răspuns cu însuflețire, dînd obolul lor, convinși, că-și îndeplinesc o umilă datorie patriotică.

Din această subscripție s-a rezultat suma de lei 19 500 care a fost vîr-sată la Banca Națională a României, Agenția Oravița, sub recipisa nr. 1476 pentru fondul înzestrării armatei.

Aducîndu Vă aceasta la cunoștință, Vă rugăm Domnule Prim Minis-tru, să binevoiți a primi expresiunea deosebitei noastre stime și consi-derațiuni.

Cu supus devotament pentru Țară, Tron și Rege.

SECRETAR,
ss. indescifrabil

L.S.

PREȘEDINTE,
ss. indescifrabil

Excelenței Sale Domnului

Armand Călinescu, Președintele Consiliului de
Miniștri București

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 159/1939 f. 77.

Prefectura județului Timiș-Torontal

Pretura plășii Recaş

Nr : 2104/1939

Domnule P R E Ș E D I N T E,

Avem onoarea a Vă încunoștiința că comunele și populația din plasa Recaş, județul Timiș-Torontal, în dorința ei de a contribui cu obolul său pentru întărirea și mai mult a vitezei noastre oștiri, în ziua de astăzi am depus la Banca Națională Timișoara o primă sumă de 39.002 lei cu recipisa nr. 6087, 6086, 6088, drept contribuție pentru înzestrarea armatei.

Colecta este în continuare.

Recaș, la 22 Iulie 1939.

Sănătate

ss. Gavril Ursu, pretor

Excelenței Sale Domnului Președinte al Consiliului de

Miniștri, București

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 160/1939 f. 59

R o m â n i a

MINISTERUL ÎNZESTRĂRII ARMATEI

Cabinetul Ministerului

Nr. 170/C. din 12 Aprilie 1940

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI

Am onoare a vă face cunoscut că Pretura Plășei Comloș Jud. Timiș-Torontal, prin adresa Nr. 1425 din 2 Aprilie 1940, ne comunică depunerea la Președinția Consiliului de Miniștri a titlurilor împrumutului intern de înzestrate 1934 și consolidare 1935, în valoare totală de 1 362 000 lei donate pentru fondul înzestrării armatei.

Vă rugăm să binevoiți a dispune să ni se comunice destinația dată acestor titluri.

Președinția a confirmat primirea titlurilor, Preturei de mai sus cu adresa Nr. 8289 din 4.VII.1939.

ȘEFUL SECRETARIATULUI CABINETULUI,

ss. Lt. COLONEL,

L.S.

C. Popescu Argetoiaia

Arh. C., Fond P.C.M. dosar 154/939, f. 319.

Domnule Prim Ministru

Cunoscîndu-vă și urmărindu-vă, zi de zi, mănoasa activitate ce o desfășurați pentru binele și consolidarea scumpei noastre Patrii, căreia cu toții îi dorim o cît mai grabnică dezvoltare în toate domeniile și împărțîndu-le și străjerilor școalei noastre munca neprecupețită ce o depuneți pentru întărirea „ȚĂRII” noastre, din toată sărăcia lor, străjerii centuriei I., fiii românilor din comuna Lovrin, jud. Timiș-Torontal, văzînd și ei necesitatea întăririi armatei Române mai ales în timpurile tulburi de azi, și neavînd bani nici ei și nici părinții lor, cari sunt servitori la germanii din comuna de mai sus o comună aproape pur germană, situată numai la câțiva km. pînă la granița de Vest, strângând plante medicinale depe cîmp și vânzându-le pe unde au putut și cum au putut, am strîns modesta sumă de lei 360 — cari bani i-am vărsat chiar azi, la Banca Națională Timișoara, contul No. 203 — pentru înzestrarea scumpei noastre armate Române, sub chitanța Nr. 5732/1939.

Am strîns poate o sumă destul de mică dela 25 copilași săraci români, dar este dată Țării din suflet și credem că se vor putea repara câteva arme, cari să ne fie date în mină la caz de nevoie, a ne apăra cu drag, „Patrimoniul nostru Național”.

Lovrin la 16 Iunie 1939

În numele Centuriei I.
Comandant de Stol,

L.S.

ss. (C-tin Mariescu).

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 159/1939 f. 234.

TELEGRAMA

2006 26 iun. 1939

ARMAND CĂLINESCU PRIM MINISTRU București

O Comlosul Mare — 2 ST 74 — 26 — 1610 —

Respectos raportez excelenței voastre că comuna de graniță din plasa Comloșu județul Timiș-Torontal în semn de strînsă solidaritate la opera guvernului și satisfacție, elementarul sentiment de datorie ce animă țara întreagă am subscris 1 562 000 lei în titluri împrumut de înzestrare 1934 pentru înarmarea țării și consolidarea granițelor noastre firești — Pretor Alexandru Imovila 1083/1939=/
Arh. C., Fond P.C.M., dosar 159/1939 f. 25.

EXCELENȚA,

Avem onoarea a Vă înainta prin delegatul nostru Teodor Mesaroșiu notarul comunei Cenei, titlurile împrumutului de înzestrare 4,50% din 1934 în valoare de lei 665 000, precum și titlurile împrumutului de consolidare 3% din 1935, în valoare de lei 173 500 — donate de către comunele din plasa Jimbolia, pentru înzestrarea armatei.

Totodată, Vă rugăm să binevoiți a ne confirma primirea conform borderourilor anexate, pentru a putea da cuvenita descărcare comunelor donatoare.

LS.

Pretor :
ss. (A. Ciugudean)

Excelenței Sale

Domnului Președinte al Consiliului de Miniștri București

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 160/1939 f. 215.

COMUNITATEA ISRAELITĂ JIMBOLIA

Jimbolia 28 Iulie 1939

Nr. 68

Domnule Prim-Ministru,

Comunitatea Evreilor din comuna Jimbolia județul Timiș-Torontal, în dragostea pentru Țară și pentru apărarea ei, a strâns în acest scop de la puținii ei membrii, conform alăturatului tablou, suma de : Lei 5 100 (cincimii unasută), pe care am depus-o azi la Banca Națională a României sucursala Timișoara sub Chitanța Nr. 6112/63/998 din 28 Iulie 1939, pentru Fondul de înzestrare al Armatei cont Nr. 203.

Am fi fost mai bucuroși dacă suma strînsă ar fi mai mare, însă acele câteva familii de evrei care locuiesc în Jimbolia, au marea și greaua sarcină, ca din puținul ce au, a ajuta aci la graniță, chiar din răspuțeri cu mijloace materiale pe refugiații și reținuții fără mijloace. Suntem siguri că umilul nostru obol, adăugat la celelalte donații importante, va face ca scopul urmărit pentru apărarea și întărirea Țarei să fie după dorință realizat.

Vă rugăm Domnule Prim Ministru să primiți asigurarea deosebitei noastre considerațiuni și stimă.

COMUNITATEA EVREILOR DIN JIMBOLIA

Președinte,
ss. Mandula Gavrilă

Secretar,
ss. Herman Mandel

Domniei Sale

D-lui Prim Ministru Armand Călinescu Buc.

Arh. C., Fond P.C.M. dosar 160/1939 f. 41.

TABLOU

de membrii Comunității Evreiești din Jimbolia, care au donat pentru Fondul
de Înzestrare al Armatei.

Nr. crt.	Numele și prenumele	Profesiunea	Localitatea	Suma donată
1.	Altman Ioan	comerciant	Jimbolia	500
2.	Adler Emil	dentist	Jimbolia	500
3.	Klein Samuil	comerciant	Jimbolia	500
4.	Mandula Gavrilă	funcționar	Jimbolia	500
5.	Merkler Julius	comerciant	Jimbolia	500
6.	Mandel Herman	comerciant	Jimbolia	500
7.	Pick Rudolf	proprietar	Jimbolia	500
8.	Sclesinger Eugen	comerciant	Jimbolia	500
9.	Szimberger Ludvig	proprietar	Jimbolia	500
10.	Schlosser Leo	comerciant	Jimbolia	500
11.	Bereny Netty	comerciantă	Jimbolia	100
Total				5 100

adică lei Cinci mii una sută.

COMUNITATEA EVREILOR DIN JIMBOLIA

PREȘEDINTE
ss. Mandula Gavrilă

L.S.

Secretar,
ss. Herman Mandel

Arh. C., Fond P.C.M. dosar 160/1939 f. 42.

TELEGRAMA

Dlui Prim Ministru București

Otelec 24 — 75 — 15 — 1130

Notariatul Otelec și comuna Samartinul Maghiar aparținător acestui notariat ambele comune minoritare de la granița de vest din ținutul Timiș județul Timiș-Torontal au contribuit cu obolul lor modest suma de lei 81 740 adică optzecișiumii șapte sute patruzeci lei care sumă s-a depus la Banca Națională Timișoara cu chitanța Nr. 6064 și 6065 în 1939 sumă ce reprezintă contribuția benevolă pentru înzestrarea armatei. Trăiască Armata Română — Sănătate. Curt Gheorghe, notar comuna Otelec Timiș.

Arh. C., Fond P.C.M., dosar 160 f. 198.

SOLIDARITATEA POPORULUI ROMÂN CU MIȘCAREA DE REZISTENȚĂ ANTIFASCISTĂ DIN BALCANI

dr. GELCU MAKSUTOVICI

Ne aflăm în fața unei aniversări cu profunde semnificații. Cei 60 de ani trecuți de la crearea Partidului Comunist Român au fost marcați de evenimente dintre cele mai complexe pentru viața politică a țării, între acestea combativitatea luptelor și demonstrațiilor muncitorești situându-se în prim plan. O nouă clasă se afirma cu putere în toate domeniile vieții economice, sociale și politice. Acțiunile de luptă pentru drepturi sociale se împleteau strâns cu cele politice și naționale, împotriva fascismului și a revizionismului, pentru apărarea independenței și a integrității teritoriale a patriei.

Înregimentați, cu precădere, în cele două mari partide muncitorești, Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat, muncitorii români s-au situat permanent în fruntea tuturor evenimentelor politice, dovedindu-se a fi forța cea mai combativă și mai organizată a societății. Puterea muncitorimii consta în faptul că fiind forța economică cea mai numeroasă, liberă de orice obligații față de proprietatea capitalistă, cu idealuri sociale comune și altor păături asuprite, manifestînd puternice tendințe de solidaritate cu acestea în satisfacerea unor revendicări economice și politice, cu o personalitate distinctă, ea nu admitea compromisuri cu alte clase sociale, fiind conștientă de forța pe care o reprezenta. Toate acestea au îndrituit-o să se situeze în fruntea luptelor pentru dreptate socială, să preia și stindardul luptei naționale, să fie forța politică cea mai activă, cu rol conducător. În plus, Partidul Comunist Român, care cuprindea membri din rîndul tuturor naționalităților existente în țara noastră, avea ca îndatorire de prim ordin crearea unei atmosfere sincere și loiale, de colaborare unitară a tuturor în vederea satisfacerii revendicărilor sociale, de clasă, dar și a rezolvării spinoasei probleme naționale. De la înființarea sa ca partid comunist de sine stătător, P.C.R. a avut în vedere interesele generale ale întregii clase muncitoare din România, manifestînd, în același timp, o puternică solidaritate internaționalistă. Vor rămîne, de aceea, înscrise la loc de cinste jertfele românilor în apărarea demnității naționale și a democrației popoarelor din alte țări, mai ales în lupta împotriva fascismului. Fără îndoială că nu vom putea înțelege suficient de clar colaborarea și solidaritatea cu mișcarea de rezistență antifascistă a popoarelor din Balcani dacă nu vom aminti, măcar în treacăt, îndelungatele legături constatate în lupta de eliberare națională prestată împotriva Împăriei Otoman, sprijinul substanțial și permanent acordat de poporul român mișcărilor de renaștere națională din Serbia, Grecia, Albania sau Bulgaria, mai ales pe parcursul secolului al XIX-lea.

Anii celui de-al doilea război mondial au fost cei mai grei pentru toate popoarele, îndeosebi pentru cele care au cunoscut direct apăsarea și teroarea ocupației fasciste. În acest sens, lupta de rezistență a popoarelor iugoslave, a poporului albanez și a celui grec sînt exemple strălucite de dîrzenie, curaj și abnegație în apărarea unor idealuri scumpe tuturor, cele ale independenței și suveranității naționale. Pe bună dreptate, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, sublinia că, „În istoria mondială va rămîne întotdeauna înscrisă, ca una din cele mai înălțătoare pilde de jertfă și sacrificiu, mișcarea de rezistență antifascistă, lupta partizanilor — în rîndul cărora un rol important l-au avut clasa muncitoare, comuniștii —, marea epopee a popoarelor subjugate, care s-au ridicat cu arma în mînă împotriva ocupanților naziști, pentru libertate și independență, pentru apărarea ființei lor naționale”¹.

Mi se pare ca o datorie de prim ordin reliefați acțiunilor de solidaritate a poporului român cu lupta antifascistă a popoarelor europene, a participării noastre conștiente la marea mișcare de rezistență antifascistă pe continentul nostru, noi insistînd cu deosebire asupra spațiului sud-est european.

Ne-am limitat la această subzonă a răsăritului european datorită faptului că un anume spațiu istorico-geografic poate explica „anumite permanențe și orientări constante ale politicii” și pentru că „lanțurile muntoase, dominantă geografică a sud-estului european (Alpii Dinarici, Balcanii, Pindul, Rodope, Carpații), au contribuit hotărîtor la configurarea „autonomiilor” balcanice și carpato-dunărene...”².

Pentru istoricii români colaborarea cu popoarele din această subzonă a constituit de mult timp o preocupare de prim ordin. În virtutea puternicelor legături seculare dintre românii de la nord de Dunăre cu conaționali lor de la sud, aflați în munții Pindului și Macedoniei, pe Valea Timocului și pînă la coastele Adriaticei, s-a creat o afinitate pentru toate popoarele din zonă, cu care am întreținut permanente relații de colaborare reciprocă, mai ales în vremurile de restriște, în lupta comună împotriva jugului otoman. Așa cum era și firesc, în vremea ocupației fasciste a re-născut spiritul conlucrării frățești, s-a produs o apropiere activă mai puternică decît cea politică din perioada Antantei Balcanice, peste frontiere și împotriva opreliștilor de tot felul, mai ales între luptătorii partizani iugoslavi și cei antifasciști din România. Astfel, în afara sutelor de luptători de origină română ce au luptat în formațiunile teritoriale ale partizanilor din Iugoslavia, Albania sau Grecia, trebuie subliniată solidaritatea poporului român cu întreaga mișcare antifascistă din Balcani, participarea românilor în mișcarea de rezistență din alte țări europene constituind „o parte integrantă a luptei poporului român pentru înfrîngerea fascismului”³.

Prima victimă a fascismului în Balcani a fost Albania, invadată de trupele Italiei fasciste în zorii zilei de 7 aprilie 1939. Ziarul românesc „Lumea nouă” scria cu revoltă că „intrarea trupelor italiene în Albania este, fără îndoială, o nouă amenințare la pacea lumii”⁴. În cîteva zile, Albania trece în întregime sub ocupația trupelor italiene. Părăsit de regele Ahmet Zogu, a cărui politică favorizase amestecul italian în viața Albaniei, poporul albanez va trebui să-și organizeze, imediat după ocuparea țării, mișcarea de rezistență. Într-un documentat raport înaintat de către Legația noastră de la Tirana Ministerului Afacerilor Externe al României

(14 aprilie 1939), erau sesizate foarte clar intențiile Italiei fasciste : „Pentru politica italiană, Albania prezintă un întreg interes : strategic, economic și politic. Din punct de vedere strategic, Albania poate servi ca bază pentru orice operațiune militară eventuală a Italiei în Balcani, iar prin stăpânirea țărmlui albanez Marea Adriatică devine un lac italian (mare clausum). Din punct de vedere economic, Albania oferă Italiei posibilități pentru plasarea de capitaluri și brațe italiene, un important debușeu pentru produsele ei industriale și o piață de aprovizionare cu produse agricole și animale ; pe lângă aceasta, Albania prezintă și condițiuni foarte avantajoase, din toate punctele de vedere, pentru o colonizare italiană. Din punct de vedere politic, odată instalată în Albania, Italia va putea să continue penetrațiunea ei economică și politică în celelalte state balcanice“⁵. Într-adevăr, acțiunile Italiei pentru o nouă agresiune în Balcani erau evidente. Se făceau serioase pregătiri militare, prin construirea de șosele pentru nevoi strategice, aerodroame, cazărmi militare etc., iar în septembrie 1939, după ce Germania nazistă a atacat Polonia, printr-un decret special, Victor Emanuel al III-lea declară că „regatul albanez“ se va considera în stare de război cu toate statele împotriva cărora va lupta Italia fascistă⁶.

Cu toate asigurările date, în iunie 1940, în mod public, potrivit cărora se afirma că nu va ataca țările vecine Albaniei, Italia fascistă atacă la 28 octombrie 1940, Grecia, transformînd sudul Albaniei într-un sîngeros teatru de război. După cîteva succese de început, în urma contraatacurilor trupelor grecești, italienii sînt nevoiți să se retragă. Insuccesele lor pe frontul din Albania nu-l puteau lăsa indiferent pe Hitler, care se hotărâște să intervină în favoarea aliatului său. În primăvara anului 1941, prin lovitura de stat din 27 martie împotriva guvernului filo-german Tvetcovici-Macek, care semnase Pactul Tripartit, evenimentele din Balcani se complică. Noul guvern iugoslav, condus de generalul Simovici, refuză să ratifice aderarea Iugoslaviei la pactul amintit și la 5 aprilie semnează un tratat de neagresiune cu U.R.S.S. Guvernul iugoslav căuta „să evite orice neînțelegere cu Germania și Italia, spre a nu oferi, mai ales lui Hitler, pretextul de a ataca Iugoslavia“⁷, dar la 6 aprilie 1941, fără declarație de război, Germania pornește agresiunea împotriva popoarelor iugoslave. Armata a XII-a germană, secondata de trupe italiene, maghiare, ulterior și bulgare, începe concomitent cu acestea operațiunile militare împotriva Iugoslaviei și Greciei. În scurt timp, trupele hitleriste au ocupat Belgradul, Salonicul și Atena. La 17 aprilie 1941 era semnată capitularea necondiționată a armatei regale iugoslave iar la 21 aprilie capitulau și trupele grecești.

Cu campania din Balcani „a luat sfîrșit o primă perioadă a celui de-al doilea război mondial în Europa“⁸, dar începea marea epopee a mișcării de rezistență antifascistă a tuturor popoarelor din această regiune, „războiul civililor“, care avea să dea lovituri grele trupelor invadatoare. La 22 iunie 1941, încălcînd tratatul sovieto-german de la 23 august 1939, Germania pornește atacul neprovocat împotriva U.R.S.S., în urma căruia frontul antifascist se lărgeste în mod considerabil. Evenimentele de acum 40 de ani au adus întregului răsărit european flagelul unor catastrofe nemaiîntîlnite pînă atunci. Rezistența popoarelor depindea numai de unitatea lor. În aceste condiții, comuniștii cheamă masele largi populare la crearea unor puternice detașamente de luptă armată împotriva ocupanților fasciști. Poporul român, în marea lui majoritate, se situa de partea

forțelor antifasciste. Este meritul comuniștilor de a fi acționat permanent, printr-o susținută muncă de propagandă, în vederea clarificării atitudinii tuturor patrioților români față de război. De aici și actele lor de solidaritate internaționalistă cu lupta antifascistă a tuturor popoarelor. În majoritatea cazurilor, mișcarea de rezistență antifascistă își are originile în evenimentele anului 1941.

În noaptea de 30 spre 31 mai 1941, tinerii Manolis Glezos și Apostolos Santos smulg drapelul de pe Acropole, acesta fiind semnalul începerii unor lupte înverșunate. La 7 iulie 1941 este declanșat războiul de partizani în Iugoslavia din pricina lichidării, în satul Bella Crkva, a doi polițiști ai forțelor de ocupație fascistă. În Albania, deși acțiunile de luptă începuseră încă în zilele agresiunii din aprilie 1939, ele vor fi mai temeinic organizate abia după crearea Partidului Comunist Albanez, la 8 noiembrie 1941. În Bulgaria, la 17 iulie 1942, postul de radio „Hristo Botev“ a transmis programul de acțiune al Frontului Patriotic, din care făceau parte mai multe formațiuni politice.

Din bogatul material arhivistic și de presă aflat în Arhivele Statului București, Arhiva I.S.I.S.P., A.M.A.E., am selectat câteva documente probatoare pentru atmosfera acelor vremuri.

În Rezoluția Plenei a VI-a a C.C. al P.C.R., din iulie 1939, se arată că „primejdia dezmembrării și ocupării României de către Germania fascistă și statele revizioniste a crescut enorm în urma ocupării Cehoslovaciei, Albaniei, Memelului, în urma aderării Ungariei la pactul anticomintern și a creșterii influenței fascismului german în Bulgaria și Iugoslavia“⁹. În ziarul „Scînteia“, din 1 iunie 1939, sub titlul „Lupta poporului albanez contra cotropitorilor italieni“, se scria : „Poporul albanez n-a încetat lupta pentru eliberarea sa de sub cotropitorii mussolinieni. Lupta înarmată a albanezilor continuă și se desfășoară în diferite părți ale Albaniei. Ultimele zile au avut loc ciocniri între partizani albanezi și armatele italiene, în nordul și răsăritul țării, în jurul orașului Dibra și spre sudul orașului Scutari. Cei 70 de mii de soldați italieni aflați în Albania suferă de lipsă de hrană. Ori ce om cinstit își poate închipui deci, la ce insuportabile suferinți e supus poporul albanez cotropit de hoardele fasciste italiene“¹⁰.

În toată perioada anilor 1939—1944 avem, mai ales din surse diplomatice și din presa ilegală a partidului, știri despre solidaritatea și simpatia poporului nostru față de lupta de eliberare națională a albanezilor¹¹. Cele mai multe știri, însă, și pe bună dreptate, sînt legate de luptele de partizani din Iugoslavia. În ziarul „România liberă“, din 10 iulie 1944, era inserată știrea „100 de români bănățeni s-au încadrat în Armata de eliberare a poporului jugoslav“, în care se spunea : „postul de Radio — România liberă... salută faptul. El arată că Românii au înțeles rolul mareț al bravei Armate de Eliberare jugoslavă, condusă de Mareșalul Tito, că acești 100 de Români au înțeles să treacă la fapte, alăturîndu-se luptei contra dușmanului comun al popoarelor iubitoare de libertate“¹². Într-un articol intitulat „Chemare la unire și luptă“, apărut în ziarul ilegal „Buletinul Capitalei“, se scria : „În Iugoslavia, întreg poporul, format din Sirbi, Croați, Sloveni, la care se adaugă Albanezii, Macedonenii, luptă dirz împotriva hoardelor nemțești și au format glorioasa armată de eliberare a poporului, sub comanda viteazului mareșal Tito“¹³. Ca o completare, o altă publicație patriotică românească adăuga : „În Iugoslavia, glorioasa armată a mareșalului Tito continuă să dea lovituri mortale invadatorilor,

care au crezut că pot să ucidă iubirea de libertate a unui popor pașnic și muncitor. Ceea ce a reușit armata mareșalului Tito este unic în istorie și ea merită stima și recunoștința tuturor popoarelor care vor să scape de teroarea hitleristă“¹⁴. Uneori, în situații speciale, partizanii iugoslavi se refugiau vremelnice pe teritoriul României, unde erau adăpostiți de populație, hrăniți, la nevoie dându-li-se îmbrăcăminte, medicamente etc. La 28 august 1941, Ministerul de Interne atrăgea atenția Prefecturii județului Timiș, prin ordinul telegrafic nr. 17 590, asupra creșterii numărului de „prizonieri sirbi ce sînt ascunși prin comunele din acest județ“ ; alte documente ale vremii atestă că populația românească a strîns și fonduri bănești pentru sprijinirea partizanilor iugoslavi. „Auzind de eroica luptă de dezrobire a sirbilor, mulți flăcăi români din Banat au început să treacă granița iugoslavă...“, nota „România liberă“. La 28 ianuarie 1944 o știre asemănătoare relatează că „un detașament din România a trecut de asemenea granița Iugoslaviei și luptă sub comanda lui Tito“¹⁵. Altă publicație românească ilegală aflată sub îndrumarea P.C.R., „Buletin“, organul de presă al Uniunii Patrioților, nota la 30 ianuarie 1943 că în Grecia „luptă cam 30 000 partizani“, care provoacă numeroase pierderi ocupanților fasciști. „România liberă“, din 8 august 1943, semnală că „Mii și zeci de mii de patrioți greci intră neconținut în detașamentele de partizani înarmați. Cea mai importantă linie de cale ferată din Grecia, Atena—Salonic, a fost întreruptă de partizani, care au aruncat în aer un mare pod pe această linie și au provocat prăbușiri de stînci pe linie în mai multe locuri. O coloană motorizată germană, compusă din aproape 200 de autocamioane, a fost blocată pe o șosea în munți și complet distrusă de partizanii greci“¹⁶.

În numeroase rapoarte diplomatice emise de Legația română de la Sofia sînt cuprinse informații despre lupta antifascistă a poporului bulgar. La 25 decembrie 1942 se vorbea despre „progresul pe care îl face mișcarea comunistă din Bulgaria, unde s-a ajuns a fi împușcați în plin centru al Capitalei ofițeri și soldați germani“, iar la 31 iulie 1944 se comunica : „mișcările partizanilor nu mai pot fi stăpînite... Nimeni nu mai ascunde simpatiile comuniste“¹⁷.

Așa cum subliniază și Gheorghe Zaharia, „Anul 1944 s-a caracterizat ca un an al victoriilor decisive ale coaliției antihitleriste, precum și ca un an al insurecțiilor antifasciste declanșate la Varșovia și Paris, în România, Slovacia și Bulgaria. Fronturile se apropiau de fruntariile Germaniei naziste iar intensificarea luptei de eliberare din Iugoslavia, Albania și Grecia, mișcările de rezistență din celelalte țări aflate sub jugul fascist îi slăbeau tot mai mult forțele“¹⁸.

- ¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Editura politică, București, 1970, p. 250.
- ² Vezi Emil Condurachi, Răzvan Theodorescu, *Europa de est, arie de convergență a civilizațiilor*, în „*Revista de istorie*”, nr. 1, 1981, p. 7.
- ³ Vezi Ion Babici, Gh. I. Ioniță, *Tradiții de solidaritate internaționalistă ale Partidului Comunist Român*, Editura politică, 1973, p. 64.
- ⁴ *Lumea nouă*, din 16 aprilie 1939, p. 1.
- ⁵ Arhiva Ministerului de Externe al României, dosar 71/Albania, vol. 3 (1937—1940), f. 173 (În continuare, A.M.A.E.).
- ⁶ *Historia e Shqipërisë* (Istoria Albaniei), vol. II, Tirana, 1965, p. 690.
- ⁷ Vezi N. Ciachir, capitolul „*Iugoslavia*”, în „*Rezistența europeană*”, vol. I., Editura militară, 1973, p. 274.
- ⁸ *Marea conflagrație a secolului XX*, ediția a II-a, Ed. politică, 1974, p. 131.
- ⁹ *Scînteia*, din 26 iulie 1939, p. 1.
- ¹⁰ *Scînteia*, anul IX, nr. 20 (110), din 1 iunie 1939, p. 4.
- ¹¹ Vezi Gelcu Maksutovici, *Mișcarea de rezistență a poporului albanez în anii celui de-al doilea război mondial*, teză de doctorat la Academia „Ștefan Gheorghiu”, București, 1980.
- ¹² *România liberă*, anul II, nr. 7, din 10 iulie 1944, p. 4.
- ¹³ Arhiva I.S.I.S.P. (Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.), „*Buletinul Capitalei*”, an I, nr. 4, din 7 iunie 1944, p. 1.
- ¹⁴ Arhiva I.S.I.S.P., ziarul *Chemarea*, nr. 1, din 22 iulie 1944, p. 5.
- ¹⁵ Vezi Ion Babici, *Solidaritatea românească cu lupta antifascistă din Balcani*, Ed. politică, București, 1979, p. 49—50.
- ¹⁶ *Idem*, p. 43.
- ¹⁷ *Idem*, p. 55.
- ¹⁸ Gh. Zaharia, *România și rezistența popoarelor din centrul și sud-estul Europei în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial*, în *Rezistența europeană*, vol. I, Ed. militară, 1973, p. 420.

**ACTIVITATEA DE PROPAGANDĂ DESFĂȘURATĂ
ÎN ACEASTĂ PARTE A ȚĂRII DE CĂTRE
COMITETUL REGIONAL BANAT AL P.C.R., PARTE
ORGANICĂ A MIȘCĂRII DE REZISTENȚĂ ANTIFASCISTĂ
DIN ANII 1940—1944**

GAVRILĂ SARAFOLEAN

Evenimentele din anii 1940—1944 — instaurarea dictaturii militare-fasciste în septembrie 1940, subordonarea țării față de Germania nazistă, împingerea României în războiul hitlerist împotriva Uniunii Sovietice — au avut consecințe dezastruoase asupra situației generale din țară, constituind focarul tuturor nemulțumirilor din rîndurile maselor populare, fondul general al stării de spirit antifasciste a poporului român.

În apărarea intereselor vitale, naționale și sociale ale țării, s-a ridicat, de la început, cu hotărîre, Partidul Comunist Român. Dînd glas frămîntărilor și aspirațiilor uriașei majorități a populației, P.C.R. a organizat mișcarea de rezistență a poporului român și, în documentele sale programatice din această perioadă — platformele din decembrie 1940 și ianuarie 1941, Circulara C.C. al P.C.R., din 8 iulie 1941, Platforma-program, din 6 septembrie 1941, Rezoluția din ianuarie 1942 și altele —, și-a expus poziția față de evenimentele interne și externe, a orientat lupta maselor pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, formarea unui guvern național cuprinzînd reprezentanții tuturor Partidelor și organizațiilor patriotice, scoaterea țării din războiul antisovietic, alungarea din țară a hitleriștilor, recucerirea libertății și independenței naționale, eliberarea părții de nord a Transilvaniei, restabilirea drepturilor și libertăților democratice ale cetățenilor etc. Pe baza acestor obiective, s-a trecut la organizarea mișcării de rezistență, care a îmbrăcat forme variate și la care au participat muncitori, țărani și intelectuali, indiferent de naționalitate, oameni aparținînd diferitelor clase și păături sociale, animați de sentimente naționale, patriotice.

În cadrul mișcării de rezistență din țara noastră un loc important l-a ocupat lupta maselor populare din Banat, organizată și condusă de organizațiile locale ale P.C.R. Vom încerca aici să facem o sinteză a activității propagandistice desfășurate de Comitetul regional Banat al P.C.R. în vederea mobilizării maselor populare la luptă împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist.

Pînă în vara anului 1940, activitatea organizațiilor P.C.R. din Banat era îndrumată și condusă de Comitetul teritorial Transilvania și Banat al P.C.R., cu sediul la Cluj, în Banat existînd numai organizații județene și locale. În urma dictatului de la Viena, din 30 august 1940, cînd partea de nord a Transilvaniei a fost cedată Ungariei horthyste, Secretariatul C.C.

al P.C.R. a hotărît ca pentru teritoriile rămase din Transilvania și pentru organizațiile din Banat să continue a funcționa Comitetul teritorial Transilvania și Banat, cu sediul la Timișoara, avînd două comitete regionale, la Timișoara și la Sibiu ¹. Întărirea organizațiilor de partid în principalele centre muncitorești din această zonă — Timișoara, Reșița, Arad, Brașov, Sibiu, Valea Jiului —, consolidarea și dezvoltarea legăturilor partidului la sate, rolul lor în organizarea și conducerea luptelor antifasciste, au determinat ca, la începutul anului 1943, C.C. al P.C.R. să hotărască desființarea Comitetului teritorial Transilvania și Banat și înființarea comitetelor regionale Banat, cu sediul la Timișoara, și Țara Bîrsei, cu sediul la Brașov, care devin, astfel, subordonate direct de C.C. al P.C.R. ².

Organizațiile P.C.R. din Banat au desfășurat o bogată activitate propagandistică pentru demascarea dictaturii fasciste și a războiului hitlerist, pentru mobilizarea maselor populare la luptă, în vederea îndeplinirii obiectivelor programatice ale partidului comunist. Constituindu-se ca parte organică a mișcării de rezistență antifascistă din anii 1940—1944, activitatea de propagandă desfășurată de Comitetul regional Banat al P.C.R. și de organizațiile sale a utilizat forme variate : propaganda prin viu grai, răspîndirea de fluturași, cu lozinci antifasciste și antirăzboinice, difuzarea de manifeste și editarea de ziare.

În ce privește propaganda prin viu grai, deosebit de riscantă și periculoasă în condițiile acelor ani, rapoartele și notele organelor de poliție și siguranță, analizînd starea de spirit antifascistă a maselor muncitoare, erau nevoite să semnaleze că aceasta era întreținută, pe lângă celelalte cauze, de ordin economic, social și politic, și de agitația și propaganda făcute de elementele comuniste și de simpatizanții lor, atît în fabrici, în ateliere, în cazărmi, cît și în diferite locuri publice, în trenuri etc. ³. Astfel, într-o notă a Poliției, din 28 septembrie 1943, se consemna că „Muncitorii din Timișoara manifestă un viu interes pentru mersul războiului și al situației internaționale, mai ales muncitorii ceferiști, printre care sînt foarte mulți simpatizanți ai doctrinei comuniste, răspîndită prin discuții izolate de către elementele organizațiilor comuniste” ⁴. O altă notă din 17 decembrie 1943, semnala faptul că „... se comentează între muncitorii de la C.F.R. că Rusia Sovietică va atinge prin înaintarea trupelor sale Nistrul și, în cazul acesta, în România regimul se va schimba, venind la conducere elemente din partide politice, care vor rupe alianța cu Germania și se vor alătura anglo-americanilor” ⁵.

Mijlocul cel mai des utilizat și cu cea mai mare eficiență l-a constituit editarea și difuzarea de fluturași și manifeste. În cursul anilor 1940—1944, organizațiile P.C.R. din Banat au răspîndit nenumărate manifeste și fluturași cu caracter antifascist, în limbile română, maghiară, germană și sîrbă, scrise de mînă, dactilografiate, șapirografiate sau tipărite. Nu exista raport al organelor de poliție și siguranță care să nu semnaleze difuzarea lor în fabrici și ateliere, în instituții, pe străzi, la sate și în unități militare, în Timișoara, Arad, Reșița, Lugoj, Caransebeș, Anina, Oravița, Vinga, Recaș, Ghilad, Diniaș, Tormac, Moșnița, Pecica, Jimbolia, Sînnicolau Mare, Lipova, Doman, Secul și în alte localități ⁶. Pe străzi, în nenumărate dimineți, locuitorii orașelor bănățene, mergînd la locurile de muncă sau după cumpărături, găseau fluturași cu inițialele „P.C.R.” sau „U.T.C.”, pe care erau imprimate lozinci și chemări la luptă, ca : „Jos războiul ! Jos teroarea ! Jos scumpetea !”, „Vrem pace, pline, libertate !

Trăiască lupta solidară a popoarelor pentru pace și libertate !“, „Trăiască România liberă !“, „Jos Hitler ! Jos Axa ! Vrem Ardealul !“, „Vrem pace cu U.R.S.S. !“, „Țărani ! Nu dați nimic pentru războiul lui Hitler ! Jos guvernul trădător !“, „Femei și fete patriote ! Să nu lăsăm pe bărbații noștri să moară pentru Hitler și Antonescu ! Să luptăm împotriva scumpetei, pentru pace, pîine și dezrobirea națională !“⁷. Manifestele editate și difuzate de Comitetul regional Banat al P.C.R. în anii 1940—1944 au reflectat principalele probleme cu care se confrunta poporul român, situația dezastruoasă a economiei naționale, secătuită de cerințele Germaniei naziste și ale participării României la războiul antisovietic, greutățile întâmpinate de armata română pe front. Ele popularizau obiectivele de bază ale mișcării de rezistență a poporului român, elaborate de P.C.R. în documentele sale programatice. În lunile septembrie-octombrie 1940 au fost difuzate mai multe manifeste în limbile română, germană, maghiară, semnate „Comitetul bănățean al P.C.R.“, sau „Comitetul Regional Timiș al P.C.R.“, prin care masele populare din Banat erau mobilizate la luptă pentru anularea Dictatului de la Viena, împotriva dictaturii militaro-legionare și a trupelor germane de ocupație, pentru un guvern care să reprezinte interesele întregului popor român⁸.

Împingerea țării, la 22 iunie 1941, în războiul hitlerist împotriva Uniunii Sovietice a fost demascată în numeroase manifeste răspindite de Comitetul regional Banat al P.C.R. Într-un manifest lansat în iulie 1941, după ce sînt prezentate consecințele participării României la acest război, masele populare (și, în special, tineretul — primul trimis pe front să-și sacrifice viața, pentru cauze străine poporului) erau astfel chemate la luptă : „Să întoarcem armele contra cîmpitorilor germani, contra exploataților noștri ! Fiecare tînăr muncitor să lupte contra fascismului, contra subjugării, teroarei, salariilor de foame, contra ațîțării naționale. Să luptăm pentru pace și libertate“⁹. În lunile următoare și în cursul anilor 1942—1943 au fost difuzate numeroase manifeste care popularizau prevederile Platformei-program din 6 septembrie 1941, intitulată „Lupta poporului român pentru libertate și independență națională“, principalul document programatic elaborat de P.C.R., prin care s-a propus „lupta comună a tuturor partidelor, grupărilor, persoanelor politice și tuturor pentru realizarea FRONTULUI UNIC NAȚIONAL al poporului român contra ocupanților hitleriști și a slugilor lor trădătoare din țară“¹⁰. Muncitorii erau îndemnați să saboteze producția de război, țăranii erau chemați să împiedice rechizițiile și să ascundă cerealele, soldații să părăsească frontul, toate categoriile sociale erau mobilizate să organizeze sabotaje și grupuri de partizani, să lupte prin orice mijloace împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist¹¹. Obiectivele acestei lupte erau foarte clar și concis formulate într-un manifest răspîdit cu prilejul împlinirii unui an de la declanșarea războiului antisovietic, în care se scria, printre altele : „Vrem pace cu Uniunea Sovietică, cu Anglia și America ! Afară cu ocupanții nemți ! Jos cu dictatul hitlerist de la Viena ! Jos cu guvernul trădător Antonescu ! Vrem România liberă și independentă !“¹².

În condițiile creșterii mișcării de rezistență a poporului român, ale adîncirii crizei regimului militaro-fascist, ale apropierii frontului de granițele României, în a doua jumătate a anului 1943 și în anul 1944 se intensifică activitatea de propagandă a P.C.R. Organizațiile locale din Banat au editat și difuzat noi manifeste, prin care masele populare erau chemate să făurească Frontul Național Antihitlerist, să organizeze acțiuni de sa-

botaj, greve, demonstrații, grupuri de partizani, să refuze ordinele de rechiziții și de chemare în armată, să înceapă lupta pentru dezorganizarea spatelui frontului hitlerist, grăbind sfârșitul războiului¹³. Astfel, prin manifestul lansat cu prilejul zilei de 1 Mai 1944, Comitetul regional Banat al P.C.R. chema muncitorii, țărani, funcționarii, femeile, tinerii, invalizii, văduvele, orfanii, toți cetățenii patrioți, indiferent de naționalitate, să se încadreze în lupta „pentru ieșirea imediată din războiul lui Hitler, pentru răsturnarea guvernului trădător Antonescu, pentru un guvern cu adevărat național, compus din conducătorii luptei noastre de eliberare“, subliniind că „Numai astfel vom avea dreptul la o viață liberă și independentă și vom fi primiți în rîndul popoarelor iubitoare de libertate“¹⁴. Tot în primăvara anului 1944, Comitetul bănățean al Uniunii patrioților a lansat un manifest în care, militînd pentru unirea în luptă a tuturor forțelor patriotice, se arăta că „Uniunea Patrioților, care duce fără preget lupta împotriva cotropitorilor nemți, cheamă toată suflarea românească la unire, trecînd peste orice deosebire socială sau de partid. Țărăniști, liberali, comuniști și oameni neînregimentați în partide, civili și militari, uniți în marele FRONT NAȚIONAL ANTIHITLERIST, sub conducerea Comitetului Național de Eliberare, compus din reprezentanții tuturor organizațiilor politice și patriotice, trebuie să pășească la luptă decisivă“ pentru nimicirea definitivă a mașinii de război hitleriste¹⁵.

Referitor la acțiunea de organizare a grupurilor de partizani în Munții Banatului, un manifest lansat în iulie 1944, semnat „Comitetul Bănățean de luptă patriotică“, sublinia că „În fața iminentei catastrofe naționale, mai mulți patrioți bănățeni, în dragostea lor nemărginită față de poporul nostru și ura neîmpăcată față de cotropitorii nemți, au trecut în munți cu arme în mînă pentru adevărata apărare a gliei strămoșești, dovedind în fața lumii civilizate că merităm să trăim ca națiune“¹⁶. În continuare, toate partidele politice, toate personalitățile, orice bun patriot, indiferent de clasă socială, ideologie, naționalitate sau religie, erau chemate la luptă pentru făurirea unei Româнії libere și independente.

O contribuție însemnată la clarificarea maselor, la mobilizarea și înregimentarea lor în frontul luptei antifasciste au adus-o ziarele editate de Comitetul regional Banat al P.C.R. Demn de reținut este faptul că, din cele 25 de ziare ilegale editate de P.C.R. în anii 1941—1944, depistate și cunoscute pînă în prezent, un număr de 10 au fost editate în Banat¹⁷, ceea ce demonstrează atît capacitatea organizatorică a partidului în această parte a țării, cît și intensă activitate propagandistică desfășurată în vederea organizării mișcării de rezistență antifascistă. Remarcăm cîteva titluri de periodice : „Presa liberă“ (1941, 5 numere identificate), „Apărarea“ (1942, aprilie 1944, 9 numere), „Ellenálás“ (febr. 1942, iulie 1943, 4 numere), „Népszabadság“ (febr. 1942, octombrie 1943, 7 numere), „România liberă — Banat (1 ianuarie 1942, februarie 1944, 7 numere)¹⁸. În paginile acestor publicații au fost popularizate principalele documente ale C.C. al P.C.R., au apărut numeroase chemări adresate oamenilor muncii de a se înrola în mișcarea de rezistență, informații privind situația grea a muncitorilor și țăranilor, starea precară a economiei românești, teroarea din închisori, suferințele soldaților români pe front, date demascatoare privind dictatura militaro-fascistă, relatări despre luptele antifasciste din Banat și din alte centre ale țării, știri privind succesele Armatei Sovietice

și ale celorlalte țări din coaliția antihitleristă, succesele mișcării de rezistență din țările Europei cotoșite de Germania nazistă etc.

Activitatea propagandistică desfășurată de Comitetul regional Banat al P.C.R. și de organizațiile locale a dat roade bogate, concretizate în variatele forme de luptă prin care muncitorii, țăranii, intelectualii și celelalte categorii sociale din Banat s-au încadrat în mișcarea de rezistență antifascistă din țara noastră. Documentele vremii cuprind nenumărate relatări despre acțiunile ce au avut loc în fabricile și pe ogoarele Banatului, pornind de la simple nemulțumiri, manifestate în diferite feluri, până la lupta, cu arma în mână, împotriva dictaturii militarofasciste și a războiului hitlerist, pentru libertatea și independența națională.

Mișcarea de rezistență antifascistă, organizată și condusă de Partidul Comunist Român, a fost încununată de succes prin victoria insurecției din august 1944, care a marcat începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă în România, rezultat al voinței întregului popor român, al unirii într-un front larg a tuturor forțelor antifasciste, democratice, patriotice.

Apreciind semnificația istorică a actului de la 23 August 1944, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, sublinia: „Declanșarea revoluției de eliberare socială și națională din august 1944 a inaugurat o etapă nouă în istoria patriei, a deschis calea împlinirii idealurilor și năzuințelor de dreptate și libertate ale poporului român, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale, a afirmării României ca națiune liberă și demnă în rîndul națiunilor lumii”¹⁹.

- ¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 106/1940 ; fond 11, dosar nr. 3136, fila 220 ; fond 96, dosar nr. 1472, filele 6—7.
- ² *Loc. cit.*, fond 11, dosar nr. 3091, fila 84.
- ³ *Loc. cit.*, fond 11, dosar nr. 2838, fila 303 ; dosar nr. 3039, filele 49—50 ; dosar nr. 3047, fila 205 ; fond 12, dosar 3300, fila 418.
- ⁴ *Loc. cit.*, fond 11, dosar nr. 3025, filele 215—216.
- ⁵ *Loc. cit.*, fond 11, dosar nr. 2850, fila 115.
- ⁶ *Loc. cit.*, fond 1, dosar nr. 397, fila 32 ; fond 11, dosar nr. 2811, filele 100, 105 ; dosar nr. 2838, filele 397—398 ; dosar nr. 2845, filele 6—8, 20—29, 35, 45—46 ; dosar nr. 2854, filele 509—512 ; dosar nr. 2856, filele 107—109 ; dosar nr. 2985, filele 3—4, 622—624 ; dosar nr. 2992, filele 1 și 12 ; dosar nr. 3006, filele 4—5, 8—10, 27—49, 69—73, 77—81 ; dosar nr. 3035, filele 1, 404, 406, 408, 409 ; dosar nr. 3145, fila 170.
- ⁷ *Loc. cit.*, fond 11, dosar nr. 2838, filele 397, 398 ; dosar nr. 2839 ; filele 178—180 ; dosar nr. 2845, filele 6—8 ; dosar nr. 2985, filele 3—4 ; dosar nr. 2992, filele 1, 12 ; dosar nr. 3006, filele 4—5, 8—10, 29—49, 69—72, 77—81.
- ⁸ *Loc. cit.*, fond 11, mapa 2/1940 ; mapa 3/1940 ; dosar nr. 2816, fila 411 ; dosar nr. 2882, fila 69 ; dosar nr. 2975, filele 19—20 ; dosar nr. 3103, filele 253—254.
- ⁹ *Loc. cit.*, fond 11, mapa 4/1941.
- ¹⁰ Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab, XXV-2.
- ¹¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 11, dosar nr. 2845, filele 45—46, 48 ; dosar nr. 3026, fila 10.
- ¹² *Loc. cit.*, fond 11, dosar nr. 3026, fila 10.
- ¹³ *Loc. cit.*, fond 1, dosar nr. 397, fila 32 ; fond 11, dosar nr. 2811, filele 100, 105 ; dosar nr. 2845, filele 20—29, 35 ; dosar nr. 2854, filele 509—512 ; dosar nr. 2856, filele 107—109 ; dosar nr. 3035, filele 404, 406, 408, 409 ; dosar nr. 3054, filele 72—74.
- ¹⁴ *Loc. cit.*, fond 11, dosar nr. 3054, filele 72—74.
- ¹⁵ *Loc. cit.*, fond 11, dosar nr. 2845, fila 35.
- ¹⁶ *Loc. cit.*, fila 5.
- ¹⁷ Titu Georgescu, Mircea Ioanid, *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă, 1921—1944*, Editura științifică, București, 1963.
- ¹⁸ Numerele identificate ale acestor publicații se află în Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.
- ¹⁹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă din Capitală organizată cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la revoluția de eliberare socială și națională, anti-fascistă și antiimperialistă*, în *Scînteia*, anul XLIX, nr. 11509, din 23 august 1979.

INSEMNĂTATEA OPERATIV-STRATEGICĂ A BANATULUI ÎN CONTEXTUL LUPTELOR DIN TOAMNA ANULUI 1944

colonel NICOLAE CONSTANTIN

Ca să vorbim despre însemnătatea strategică și operativă a Banatului în complexul luptelor din 1944 pentru eliberarea teritoriului național, se impune, în vederea unei înțelegeri mai clare, a face o scurtă privire asupra concepției strategice generale a comandamentului român în cele două momente importante : insurecția română și operația de acoperire din partea nord-vestică a României și de pe frontiera de sud-vest și sud a acesteia. Concepția și conducerea strategică în luptele din această perioadă au revenit exclusiv Marelui stat major român, care raporta guvernului despre activitatea sa. În timpul insurecției, concepția strategică românească consta în încetarea ostilităților împotriva U.R.S.S., trupele de pe front urmînd să se retragă inițial pe linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Brăila, pentru a nu da posibilitate trupelor germane să o ocupe și a nu le lăsa să ajungă în Valea Prahovei, cu scopul de a opri joncțiunea lor cu gruparea germană de aici sau cu cea de la București. Concomitent, forțele române din zona interioară trebuiau să curețe teritoriul țării, ce se afla atunci sub controlul guvernului român, de toate trupele germane. Alte mari unități române urmau să acopere linia de demarcație impusă prin odiosul Dictat de la Viena (1940) și frontiera de sud și de sud-vest a țării, pentru a interzice pătrunderea de forțe inamice din afară. Întreagă această concepție strategică a fost complet materializată în timp de numai 8 zile.

În Banat, pentru forțele române au avut valabilitate ultimele două misiuni din acest concept strategic. În 48 de ore, unitățile române au organizat un front de-a lungul frontierei sud-vestice și pe Dunărea superioară, zăgăzuind, astfel, pătrunderile inamice hitleriste din Iugoslavia. În același timp, marile unități române din Banat au trecut la acțiuni asupra trupelor germane, pe care le-au înfrînt și luat prizoniere sau le-au alungat peste graniță. Asemenea acțiuni, desfășurate cu succes, au fost înregistrate la Lugoj, Teregova, Caransebeș, Crusovăț, Reșița, Anina, Oravița, Topleț, Orșova, Moldova Veche ș.a., trupele române luînd circa 950 prizonieri precum și însemnate cantități de armament și mijloace tehnice de luptă. Victoria insurecției a prilejuit crearea unei situații strategice deosebit de avantajoase pentru trupele române și sovietice. Frontul german din nordul Moldovei și din Basarabia — zdrobit aici de forțele sovietice — nu s-a refăcut, datorită insurecției, nici pe linia fortificată și Dunărea maritimă, nici pe lanțul carpatic meridional și nici pe alte alinamente, cum preconizase anterior comandamentul german, ci a fost mutat și redresat abia la granița de vest a României, adică la circa 1 000 km depărtare de Iași. Un alt avantaj strategic era că Munții Carpații Meridionali și Apuseni se aflau sub stăpînirea trupelor române, iar la nord și vest de acești

munți se obținuse un vast cap de pod, de mare importanță strategică pentru ducerea viitoarelor operații împotriva inamicului.

Ce avantaje strategice prezenta Banatul, pentru comandamentul român, în cadrul acestui mare cap de pod ? Geografic, Banatul este alcătuit din cîmpie, dealuri și munți, ultimele două forme de relief reprezentînd puncte tari de teren, mai ușor de apărat și cu posibilități de a da defensivei o stabilitate și o durată îndelungate. O serie de riuri și văi ale Banatului duc spre defileele munților sau spre cîmpie, ceea ce impunea asigurarea apărării lor. În regiune se puteau concentra pentru ofensivă circa două armate. Din Banat se deschide larg calea Dunării prin cîmpie, spre Budapesta și Viena și o înaintare energică în această direcție ar fi pus în mare primejdie spatele și flancul drept al frontului german din centrul și nordul României și din partea centrală și estică a Ungariei. Referindu-se la această situație, generalul german Hans Friessner, care comanda frontul din România și Ungaria, nota în amintirile sale despre starea precară a trupelor sale datorită configurației frontului impus de insurecția română : „Se conturau de pe acuma — sublinia el — operații noi, pe mare adîncime, împotriva flancului grupului de armate german și împotriva spatelui diviziilor germano-ungare ce se aflau în ieșindul secuiesc”¹. Banatul reprezenta pentru comandamentul român o puternică bază industrială și agrară pentru ducerea războiului. Dacă ne referim la resursele sale de fier și cărbune, la întreprinderile ce existau în Timișoara, Bocșa, Anina și, mai ales, la cele din Reșița, ne dăm seama că ele constituiau un adevărat arsenal pentru armata română. La Reșița, de pildă, se fabricau atunci tunuri, autotunuri, șenile și roți motrice de tancuri, armament diferit. Pe de altă parte, păstrarea de către români a Porților de Fier și a spațiului dunărean de la Cazane însemna, de fapt, stăpînirea Dunării. În sfîrșit, un alt aspect strategic, deosebit, pe care îl prezenta menținerea de către forțele române a Banatului îl constituia asigurarea marșului și concentrării strategice, nestingerite a trupelor sovietice ce veneau din Muntenia și Oltenia spre frontul deținut de diviziile române pe granița de sud-vest a țării și pe Dunărea superioară. Această concentrare reprezenta garanția unei ofensive de amploare sovieto-române, ofensivă ce urma să se dea spre centrele vitale ale Ungariei. Trupele române din sudul Banatului trebuiau să asigure cu precădere flancul stîng al coloanelor forțelor principale ale Armatei 53 sovietice. După întîlnirea pe care a avut-o la Caracal generalul Nicolae Macici, comandantul Armatei 1 române, cu generalul sovietic Managarov, comandantul Armatei 53, întîlnire ținută în ziua de 9 septembrie, i se solicita generalului român „să apere puternic zona Arad-Timișoara-Oravița-malul stîng al Dunării-Turnu Severin, să nu permită pătrunderea inamicului peste această zonă și să asigure flancul stîng al regroupării principale a grupului de armate”². Era clar că o trecere de forțe germane peste Dunăre din Iugoslavia ar fi lovit dur, de flanc coloanele sovietice ale Armatei 53 și i-ar fi zădărnicit pentru un timp concentrarea.

Comandamentul germano-ungar era conștient de situația strategică creată prin formarea capului de pod de peste munți și, în acest cadru, de cea a regiunii Banat, astfel încît a hotărît să anuleze acest avantaj strategic creat de forțele române, atît pentru ele însele cît și pentru cele sovietice, ca urmare a victoriei insurecției. S-a decis, ca atare, să se treacă la ofensivă cu un mare număr de divizii germane și ungare. Ofensiva a fost dată la 5 septembrie în centrul Transilvaniei, iar la 11 septembrie în Banat și Crișana cu scopul strategic, după cum mărturisește generalul ger-

man Hans Friessner, „de a cuceri trecătorile din Carpații Meridionali și a le zăvori“³. Se urmărea, în acest fel, să se creeze un front german continuu pe lanțul muntos, de-a lungul Carpaților Păduroși, Orientali și Meridionali până în munții Iugoslaviei. Dacă acest scop se îndeplinea, comandamentul german ar fi închis, prin cucerirea Banatului, Valea Dunării și calea spre Budapesta, Viena și sudul Germaniei și ar fi avut posibilitatea să-și organizeze pe munți o apărare puternică și îndelungată, în fața căreia trupele sovietice și române ar fi trebuit să dea mult sânge și jertfe. Luarea Banatului de către inamic îi prilejuia, totodată, aprovizionarea cu o serie de produse industriale, îi oferea șansa să-și refacă baza alimentară și în caz de retragere multe din bunurile industriale, de transport și agrare ar fi putut să le evacueze sau să le distrugă, ceea ce ar fi constituit o grea pierdere pentru frontul român. Printr-un gest necugetat, ar fi putut face impracticabilă Dunărea la Porțile de Fier, închizând astfel navigația pe aici pentru multă vreme. Din punct de vedere operativ și tactic, inamicul, cu posibilitățile de luptă de atunci și potrivit configurației terenului din Banat, putea să desfășoare mai ușor ofensiva, de-a lungul citorva căi de comunicații ce trec prin cîmpie și apoi prin defileele munților. El trebuia să-și ducă trupele până pe pantele sudice ale munților intrucît în felul acesta putea să profite de toată adîncimea masivilor, obținînd astfel garanția unei rezistențe de lungă durată. Direcțiile cele mai probabile de ofensivă ale inamicului erau : Kikinda-Timișoara sau Valea Timișului-Lugoj-Timișoara și de acolo spre Deva și Hațeg ; Virșeț-Reșița ; Virșeț-Oravița-Bozovici ; Biserica Albă-Valea Nerei ; malul stîng al Dunării, de la Bazias la Turnu Severin. Aceste direcții au fost intuite și de Armata 1 română și de marile ei unități din Banat, mai ales că statele lor majore dețineau informații că în zona Biserica Albă și Virșeț (Iugoslavia) erau concentrate numeroase trupe germane. Ca atare, marile unități române și-au masat forțele de apărare pe direcțiile respective. Ele aveau misiunea să apere zona industrială (îndeosebi Reșița-Anina) iar în caz că inamicul era cu mult superior, trebuiau să reziste în adîncime pe aliniamente succesive. În nici o situație nu trebuia ca inamicul să treacă de aliniamentul Teregoва-Anina-Sasca Montană.

Într-adevăr, comandamentul germano-ungar și-a canalizat ofensiva din 11 septembrie pe direcțiile amintite. Ostașii noștri, din diviziile 19 infanterie, 1 și 9 cavalerie și alte forțe au rezistat eroic. După 5 zile de luptă, ele au stopat ofensiva, încît comandamentul germano-ungar nu și-a atins pe nici una din direcțiile respective scopul propus. Dacă măsurăm în kilometri, forțele lui au înaintat pe teritoriul românesc, în Banat, circa 25—40 km. Pînă la atingerea scopului final strategic, ele ar fi trebuit să mai străbată, prin lupte, în condiții de teren mai grele, 50—140 km. Bătălia, deci, inclusiv pe plan strategic, a fost cîștigată în Banat, ca și în alte părți ale țării, de forțele române. Carpații Meridionali și Occidentali rămăseseră mai departe în stăpînirea armatei române, ca și majoritatea teritorială a capului de pod, de la nord și vest de acești munți. Zona industrială a Banatului se păstra intactă, lucru valabil și pentru o mare parte din cea agrară de cîmpie. În acest spațiu, ca și la nord de Carpații Meridionali, armata sovietică s-a concentrat fără dificultate și a beneficiat, laolaltă cu cea română, de acel mare cap de pod favorabil pentru trecerea la o ofensivă comună de mare amploare.

Rezultatul strategic și operativ obținut de forțele române în Banat și în celelalte regiuni de peste munți a fost apreciat de comandamentul rus

al Armatei 53 și de comandamentul Grupului de armate german „Ucraina de sud“. Beneficiar de pe urma acestui succes românesc, generalul sovietic Managarov a citat, printr-un ordin de zi, la 23 septembrie 1944, Armata 1 română : „Unitățile române . . . , rezistind presiunii trupelor germane și ungare, au acoperit mișcarea trupelor roșii spre Cîmpia Ungariei . . . În aceste lupte, unitățile și subunitățile române, în condiții grele de regrupare, au dovedit bărbăție și dîrzenie și și-au îndeplinit cu cinste misiunea înaltă ce li s-a încredințat“⁴. La rîndul său, dar cu regretul celui înfrînt, generalul german Hans Friessner a afirmat că nici în timpul insurecției și nici în ofensiva dată nu a reușit să pună mîna (citez) „pe trecătorile din Carpații Meridionali — trecătoarea Predeal, trecătoarea Turnu Roșu și trecătoarea Vulcan . . . Aceasta a fost un lucru funest, căci munții erau cei mai buni aliați ai noștri. Inamicul putea fi oprit aici cu trupe speciale relativ slabe, cu mult mai bine decît în spațiul situat la nord de aceste trecători . . .“⁵. În încheiere, menționez că obiectivul strategic stabilit de Marele stat major comandamentelor române de aici a fost îndeplinit, Banatul neputînd fi cucerit în sept. 1944 de forțele fasciste.

NOTE

¹ Hans Friessner, *Verratene Schlachten (Bătălii trădătoare)*, Holsten-Vlg, Hamburg, 1965, p. 111.

² Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond 1, dosar 226, f. 76.

³ H. Friessner, *op. cit.*, p. 113.

⁴ Arh. M.A.N., fond 1, dosar 8, f. 219.

⁵ H. Friessner, *op. cit.*, p. 107.

CONTRIBUȚIA ARMATEI ROMÂNE LA APĂRAREA ORAȘULUI TIMIȘOARA ÎN SEPTEMBRIE 1944

colonel dr. LEONIDA LOGHIN

Apărarea orașului Timișoara, inima și creierul Banatului, a cărui importanță operativ-strategică, economică și industrială este binecunoscută, a revenit, prin directiva Marelui stat major, Corpului 7 teritorial, al cărui comandament se află în chiar această localitate. La rîndul său, corpul a trimis trupelor ordinul special de operații nr. 5, prin care a precizat misiunile fiecărei divizii ¹. Pentru conducerea operațiilor din Crișana și Banat, statul major al acestui comandament s-a dislocat la Radna, de unde a dirijat acțiunile din cele două provincii.

În vederea apărării municipiului, Divizia 9 cavalerie a fost deplasată, la 3 septembrie, de la Lugoj în zona Giarmata-Cerneteaz-Săcălaz-Giroc ², înlocuind, de fapt, Divizia 1 infanterie, care fusese trimisă pe Valea Crișului Alb.

La 6 septembrie, ora 8, comandamentul Corpului 7 teritorial, generalul de divizie Carol Schmidt, a transmis Diviziei 9 cavalerie, comandată de generalul Dumitru Popescu, misiunea de luptă, care, în esență, prevedea asigurarea integrității frontierei între Mureș și Timiș precum și apărarea municipiului Timișoara, barînd, îndeosebi, cele trei direcții principale : Pesac-Timișoara, Jimbolia-Timișoara și Vrșac-Timișoara, ultimele două fiind și cele mai periculoase ³. În vederea organizării apărării, diviziei i s-au pus la dispoziție, imediat, unitățile militare existente în zonă, și anume : regimentele 13 călărași, 17 infanterie, 6 artilerie călăreață, Batalionul 5 instrucție și reparații auto, Centrul de instrucție jandarmi, Școala de subofițeri jandarmi Botoșani, dislocată la Giarmata, Școala de subofițeri rezervă de artilerie, Detașamentul de studenți aparținînd Institutului politehnic și alte formațiuni existente în oraș ⁴. De la 11 septembrie, dimineața, în dispozitivul defensiv a intervenit și Regimentul 5 vînători, comandat de locotenent-colonelul Alexandru Giuran, un ofițer superior destoinic, cu înalte calități, care și-a condus cu competență unitatea în lupte ⁵.

Pentru îndeplinirea misiunii, comandantul diviziei a fixat un prim aliniament, la 7—8 km de oraș, jalonat de localitățile Vinga-Gelu-Satchinez-Biled-Beregsău Mare-Sînmihai-Peciu Nou-Cebza-Ciacova, și un al doilea, pe linia Vinga-Carani-Sîndrei-vest Timișoara-Parța-Jebel. Pe aceste alinamente s-au dispus trei detașamente, organizate din unitățile de mai sus. Detașamentul Nord, comandat de locotenent-colonelul Constantin Botez, format din Centrul de instrucție jandarmi și Școala de subofițeri jandarmi Botoșani, primise misiunea să bareze direcția Sînnicolau Mare-Periam-Vinga, rezistînd cu dîrzenie în zona Vinga-Gelu-Satchinez.

Detașamentul Centru, condus de locotenent-colonelul Ilie Brădățeanu, cu regimentele 17 infanterie și 6 artilerie călărească, bara direcțiile Pesac-Timișoara și Jimbolia-Timișoara, dispunând un batalion în zona Hodoni-Biled-Becicherecu Mic, iar al doilea pe Beregsău și Sînmihaiu German. Detașamentul Sud, condus de maiorul Ștefan Petrovici și format din Batalionul 5 instrucție și reparații auto, ocupase zona Foeni-Peciu Nou, cu scopul de a interzice direcția Peciu Nou-Ciacova. Regimentul 13 călărași, comandat de locotenent-colonelul Ioan Encscu, fusese reținut în rezervă, organizînd un aliniament defensiv pe marginea de vest a orașului, în special pe Freidorf, Fratelia și Giroc. De asemenea, comandantul diviziei mai dispunea de Detașamentul de studenți, și de alte formațiuni de ordine internă, puse sub comanda colonelului Alexandru Galgoți⁶. Am făcut aceste precizări pentru a reaminti zonele și direcțiile mai periculoase și a evidenția, astfel, faptul că Timișoara era, atunci, amenințată din toate părțile. Voi prezenta, acum, scenariul succint al bătăliei pentru apărarea orașului.

Trupele și-au ocupat imediat dispozitivul defensiv ordonat și, pînă la 10 septembrie, seara, și-au definitivat lucrările de apărare. La 11 septembrie, ora 6,50, căpitanul Vintilă Stan, comandantul companiei de grăniceri Banloc, a raportat că forțe germane de infanterie și tancuri au depășit frontiera pe la Moravița, dirijîndu-se spre Timișoara⁷. Știrea a fost confirmată de telefonista Elena Ghenescu, din Deta⁸, unde trupele germane ajunseseră la ora 7,45. După primirea informațiilor, Regimentul 13 călărași, folosind tramvaiele orașului, a ocupat pozițiile de apărare pe localitățile Freidorf, Fratelia și Giroc. Un escadron, condus de căpitanul Marin Gheorghisor, a fost trimis la Săcălaz, iar un pluton antitanc, la sud de Chișoda⁹. Școala de subofițeri rezervă de artilerie și plutoanele de studenți au constituit un detașament care, sub conducerea colonelului Alexandru Galgoți, a ocupat liziera de est a Pădurii Verzi, blocînd comunicația dinspre Remetea. La cererea comandantului Diviziei 9 cavalerie, Corpul 7 teritorial a oprit în Sîndrei Regimentul 5 vînători, care se deplasa spre Arad, și l-a dirijat spre liziera de sub a orașului Timișoara, pentru a putea interveni pe direcția Șag-Timișoara¹⁰. La ora 9,30 avangarda inamicului a luat contact cu Detașamentul Sud, care, după un schimb violent de focuri, s-a retras spre Uliuc. La 10,30, tancurile germane au trecut Timișul. La sud de Chișoda au fost întîmpinate însă de focul tunurilor antitanc mînuite cu pricepere de caporalul Grigore Gașpar și de Ion Cuteș¹¹. Trei tanchete au fost distruse și alte două tancuri imobilizate. Pentru faptele lor de arme, ei au fost decorați cu medalia „Virtutea militară”, clasa III-a¹². La ora 11,30, aviația română a bombardat violent coloana germană. La aceeași oră, escadronul comandat de căpitanul Alexe Donici a contraatacat cu hotărîre, împingînd dușmanul spre riul Timiș. Această acțiune izbutită a permis Regimentului 5 vînători să ajungă la sud de oraș și să ocupe, din mișcare, la ora 12,30, dispozitivul pe Chișoda și Giroc. Organizînd contraatacul, locotenent-colonelul Giuran l-a declanșat, la ora 15, cu un batalion spre Parța și cu al doilea spre Șag. Calm și hotărît, comandantul regimentului l-a condus cu pricepere și la ora 17 subunitățile sale au ajuns la intersecția șoselei dintre Șag și Parța, unde au fost oprite¹³. Între timp, Regimentul 13 călărași — de fapt un divizion — a ocupat dispozitivul de apărare pe Freidorf, Chișoda și Giroc, organizînd baricade și obstacole antitanc. Din Batalionul 5 instrucție și reparații auto s-a constituit o rezervă mobilă, cu misiunea de a apăra trecerea de peste Timiș, din zona Uliuc-Hanul Dragșina. Întrucît prezența germanilor la nord de riul Timiș

devenise incomodă, locotenent-colonelul Giuran a hotărît să reia contra-atacul, pentru a-l zvîrli pe duşman la sud de rîu şi a ocupa apoi comuna şi gara Timişeni. La ora 18,30, batalionul 2, comandat de căpitanul Ion Stamatiu, a atacat fulgerător şi prin surprindere. Compania 6, condusă de locotenentul Nicolae Popescu, a ocupat, pînă seara, podul de peste Timiş, iar compania 7, a locotenentului Constantin Ungureanu, gara Timişeni. Totuşi, deşi apărarea duşmană fusese zdruncinată, acesta mai rezista pe Şag. Atunci, locotenent-colonelul Giuran a ordonat batalionului 1, care acţiona spre Parţa, să intervină imediat spre Şag. Atacul companiilor 3 şi 4, conduse de locotenentii Constantin Spătaru şi Aurel Mirescu, s-a desfăşurat cu violenţă. După grele lupte de stradă, adeseori corp la corp, satul a fost curăţit de inamic în cursul nopţii. Ajungînd pe satul Parţa, trupele germane au fost aruncate la sud de riul Timiş. Podul, intact, a intrat în stăpînirea sergenţilor Marin Sirbu, Mircea Iordache şi Ilie Murgu. Sintetizînd prima, dar crîncena zi din luptele pentru apărarea Timişoarei, afirm că toţi militarii români, dar mai ales cei din Regimentul 5 vînători, şi-au făcut cu prisosinţă datoria ¹⁴.

Ziua de 12 septembrie s-a caracterizat prin tatonări executate de inamic, fără rezultate deosebite. Profitînd de succesul obţinut, la ora 17, un detaşament condus de locotenentul Aurel Mirescu, din regimentul 5 vînători, executînd cercetare prin luptă, a pus stăpînire, pînă la ora 18,30, pe localităţile Jebel şi Voiteg, blocînd şoseaua pe o adîncime apreciabilă ¹⁵. Pe celelalte direcţii situaţia se menţinuse neschimbată.

La 13 septembrie, pericolul se conturase dinspre Arad, unde începuseră ofensiva spre Valea Mureşului mai mult de două divizii maghiare. Pentru a întări apărarea la Detaşamentul Nord, comandantul diviziei a dispus la Dumbrăviţa, călare pe şoseaua Cerneteaz-Timişoara, un mic detaşament condus de maiorul Filip Spiru, comandantul divizionului 1 din Regimentul 13 călăraşi. De asemenea, batalionul 2, din Regimentul 5 vînători, a fost adus în Timişoara, ca rezervă a diviziei ¹⁶.

În ziua următoare s-au desfăşurat lupte grele în zona Şag (Arad), iar la ora 21 au fost anunţate, dinspre Jimbolia, puternice forţe germane de infanterie şi tancuri. Subunităţile Regimentului 17 infanterie şi-au ocupat dispozitivul de luptă iar batalionul 2, din Regimentul 5 vînători, a fost alărmat.

15 septembrie, ora 6. Puternice forţe germane, aproximativ un regiment şi 10—15 tancuri, atacînd dinspre Jimbolia şi Cenei, au luat contactul, la ora 11, cu trupele române din Regimentul 17 infanterie, care se apărau pe localităţile Becicherecu Mic şi Beregsău Mare, angajînd lupte extrem de violente. Pînă la ora 12, batalionul 2, din Regimentul 5 vînători, a întărit apărarea cu cîte o companie pe localităţile Săcălaz, Becicherecu Mic şi Mehala. Un pluton, întărit cu tancuri, din Regimentul 13 călăraşi s-a instalat în defensivă pe halta Ciorani. La ora 14,45, germanii au reluat atacul cu tancurile în faţă, obligînd pe apărători să se replieze, la ora 16, pe localităţile Beşenova Nouă şi Săcălaz ¹⁷. Compania 6, din Regimentul 17 infanterie, transportată auto, a întărit apărarea pe halta Ciorani. La 17,30, tancurile şi infanteria germană au forţat defensiva română de pe Săcălaz dar s-au lovit de zidul de nepătruns organizat aici de căpitanul Marin Gheorghişor, în jurul căruia se adunaseră şi trupele repliate. Cu toate eforturile depuse de inamic, rezistenţa română nu a fost înfrîntă. La ora 20,30, forţe maghiare au atacat spre Vinga. Trupele române din această

parte s-au repliat prin lupte. La ora 21,30, aliniamentul apărat de unitățile noastre cuprindea localitățile Șag-Vinga-Orțișoara-Ciorani-est Hodoni-Sinandrei-Săcălaz¹⁸.

Ziua de 16 septembrie a înregistrat cele mai violente lupte întrucât inamicul, hotărît să ocupe Timișoara, a atacat pe trei direcții. La ora 8,30, gruparea germană, care atacase pe direcția Satchinez-Sinandrei, s-a lovit de apărarea dîră a două companii din Regimentul 17 infanterie. Trupele Detașamentului Nord s-au repliat pe aliniamentul Fibiș-Pișchia-Cerne-teaz. La aceeași oră, unitățile germane au lovit puternic și pe direcția Cărpiniș-Timișoara. Pe halta Ciorani a rezistat formidabil, cu o mină de oameni, căpitanul Victor Ștefănescu, din Regimentul 13 călărași; stînd numai în linia întîia, a tras personal la tunul antitanc și inamicul a fost oprit. A fost decorat cu ordinul „Mihai Viteazul“, cl. a 3-a¹⁹. La ora 9,30, atacul dușman s-a generalizat. La Săcălaz, escadronul căpitanului Marin Gheorghisor a rezistat cu strașnică dîrzenie. Sergentul major Grigore Costea și militarii din plutonul său s-au luptat la grenadă, zvîrlind inamicul din periferiile Săcălazului. Soldatul Dumitru Arvătescu, trăgător la pușca mitralieră, s-a amplasat cu arma sa pe calea ferată din Mehala și a tras împotriva dușmanului pînă ce distanța dintre el și inamic ajunsese la 15 metri. O grenadă inamică a explodat lîngă el, curmîndu-i firul vieții. A fost decorat, post-mortem, cu medalia „Virtutea militară“, cl. a 3-a²⁰. Atacul inamic de pe această direcție a continuat pînă la ora 17, cînd infiltrațiile tancurilor germane de pe calea ferată Săcălaz-Timișoara au fost respinse. S-au remarcat, din nou, ostașii batalionului 2, din Regimentul 5 vînători, călăreții detașamentelor căpitanilor Victor Ștefănescu și Marin Gheorghisor. În focul luptelor a fost grav rănit sublocotenentul Alexandru Seculici. Cu toată presiunea făcută, inamicul nu a mai putut înainta. Dealtfel, la ora 16,15, comandantul german de pe această direcție raporta eșalonului său superior: „Coloana de nord, la 2 km nord-vest, coloana de sud la 4 km vest de Timișoara. Puternic tir de artilerie inamic (românesc, n.n.). Dacă nu slăbește, se intenționează a merge înapoi la Becicherec și Beregsău Mare“²¹. Inamicul a reluat însă atacul și la sudul Timișoarei. La ora 6,45, infanteria și tancurile germane au forțat apărarea batalionului 1, din Regimentul 5 vînători. Compania a 3-a a rezistat cu dîrzenie pe localitatea Parța, permițînd replierea celorlalte subunități. La ora 13, subunitățile batalionului 1 s-au oprit pe aliniamentul Chișoda-Giroc, întărind dispozitivul Regimentului 13 călărași. Tancurile germane au atacat din mișcare pozițiile române, dar fără succes. Seara, în jurul orei 19, fracțiuni dușmane, sprijinite, de asemenea, de tancuri, au reluat atacul în zona Săcălaz și cartierul Mehala, ajungînd la cimitir și la benzinăria de pe șoseaua Aradului. Contraatacat puternic de compania căpitanului Lazăr Buzdugan, inamicul a fost din nou respins. Era evident că forța trupelor germane atacatoare sleise. Sosirea, în cursul acestei zile, a primelor detașamente sovietice în Timișoara a făcut ca țaria defensivei să capete dimensiuni și mai mari, mai ales că parte din artileria și aruncătoarele sovietice intra-seră în acțiune²².

17 septembrie. Ultima zi de luptă crîncenă pentru apărarea orașului Timișoara. Grupările germane au reluat, la ora 6, atacurile dinspre vest și dinspre sud. S-au obținut succese remarcabile, mai ales în partea de vest a orașului. Aici, trupele germane — subliniază un document german, dat la ora 9,45, „au fost nevoite să se retragă din cauza atacurilor inamice superioare, și s-au implantat în Săcălaz și Becicherecu Mic, cu misiunea de

a închide partea de vest și nord-vest a orașului“, pentru ca, la ora 19, același comandament să comunice că „Batalionul de poliție din Săcălaz nu poate ține piept mai multă vreme atacului inamic“²³.

Atacurile germane executate în sudul orașului, în sectorul Regimentului 13 călărași au fost mult mai violente. Ele s-au declanșat spre Freidorf, Chișoda și Giroc, unde apărarea era condusă de neînfricatul lui comandant, locotenent-colonelul Ion Enescu. La 9,30, o coloană germană de aproximativ 20 de autocamioane, însoțite de 10 tancuri, atacase spre Urseni-Moșnița, iar alta, spre Giroc și Remetea²⁴. Între timp, cetățenii au ridicat baricade la capătul străzii Gelu, la podul Ștefan cel Mare și în alte părți ale orașului. Totuși, focarul luptelor se polarizase în zona Freidorf-Fratelia-Giroc. Ele s-au desfășurat întreaga zi, fiind însoțite de tirul artileriilor beligeranților. La ora 16,30, a fost rănit maiorul Ioan Petică, comandantul divizionului 2. La puțin timp, un proiectil dușman s-a spart în fața punctului de comandă al comandantului de regiment aflat într-o casă din Fratelia. Locotenent-colonelul Ion Enescu și adjutantul său, locotenentul Ovidiu Balea, au fost grav răniți, murind în aceeași zi. Tot în această crîncenă după-amiază au căzut eroic, pentru salvarea acestui oraș, maiorul Titus Mureșan, comandantul divizionului 2 — funcție preluată cu numai o jumătate de oră înainte —, căpitanul Alexei Donici, comandant de escadron, sergentul sanitar Ion Balica și alții. Cu toate pierderile suferite, apărarea română nu a cedat. Un contraatac puternic, executat la ora 18 de escadronul 4, din Regimentul 13 călărași, și de compania 3, din Regimentul 5 vînători, a zvîrlit inamicul din periferiile Timișoarei. Apărarea a fost grabnic refăcută pe Giroc și pe Chișoda²⁵. Concomitent, inamicul a fost alungat și din partea de nord a orașului, consemnînd marea izbîndă a unităților române angajate, cu sprijinul cetățenilor timișoreni, la apărarea orașului, la salvarea oamenilor și culturii acestui municipiu cu adînci rădăcini în istoria poporului român. Mărturie a acestei crîncene înclăștări sînt cei peste 500 de militari români morți, răniți și dispăruți pe cîmpurile de bătaie din jurul orașului. Omagiînd mărețele fapte de arme ale militarilor români, care s-au bătut cu strășnicie și au căzut eroic pentru apărarea Timișoarei, conducerea politico-administrativă a municipiului a acordat unor străzi nume de eroi ce și-au jertfit, aici, viața, pentru a ne reaminti, nouă și urmașilor noștri, măreța epopee înscrisă în istoria neamului românesc, în septembrie 1944, la Timișoara, pentru înfrîngerea fascismului, pentru libertate și independență națională.

- ¹ *Documente privind istoria militară a poporului român, 1—3 septembrie 1944*, Editura militară, București, 1980, documentul nr. 90, p. 108—110.
- ² Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond 224, dosar nr. 69, f. 154 (în continuare sursa se va cita : Arh. M.A.N.).
- ³ General-locotenent în rezervă Dumitru Popescu, *La porțile Timișoarei*, Editura militară, București, 1968, p. 28—29.
- ⁴ Arh. M.A.N., fond 224, dosar nr. 69, f. 207.
- ⁵ *Ibidem*, fond 1119, dosar nr. 12, f. 2.
- ⁶ *Ibidem*, fond 224, dosar nr. 69, f. 208—210.
- ⁷ General-locotenent în rezervă Dumitru Popescu, *op. cit.*, p. 41.
- ⁸ *Pentru eliberarea patriei*, Editura militară, București, 1972, p. 444.
- ⁹ Arh. M.A.N., fond 353, dosar nr. 22, f. 30.
- ¹⁰ *Ibidem*, fond 1119, dosar nr. 12, f. 4.
- ¹¹ *Ibidem*, fond 329, dosar nr. 4, f. 84.
- ¹² *Ibidem*, fond decorații, dosar nr. 9 „V”, f. 15.
- ¹³ *Ibidem*, fond 1119, dosar nr. 12, f. 5—6.
- ¹⁴ *Ibidem*, fond 542, dosar nr. 7, f. 3.
- ¹⁵ *Ibidem*, fond 327, dosar nr. 4, f. 85.
- ¹⁶ General-locotenent în rezervă Dumitru Popescu, *op. cit.*, p. 71.
- ¹⁷ *Kriegstagebuch Schneckenburger*, ziua de 15 septembrie 1944.
- ¹⁸ Arh. M.A.N., fond 224, dosar nr. 139, f. 319.
- ¹⁹ *Ibidem*, fond decorații, dosar nr. 60 „V”, f. 38.
- ²⁰ General-locotenent în rezervă Dumitru Popescu, *op. cit.*, p. 85.
- ²¹ *Kriegstagebuch Schneckenburger*, ziua de 16 septembrie 1944.
- ²² Arhivele statului, fond microfilme S.U.A., rola 226, cadrul 682.
- ²³ *Kriegstagebuch Schneckenburger*, ziua de 17 septembrie 1944.
- ²⁴ Arh. M.A.N., fond 657, dosar nr. 1, f. 2.
- ²⁵ *Ibidem*, fond 327, dosar nr. 4, f. 5.

LUPTELE DIN BANAT (SEPTEMBRIE 1944) OGLINDITE ÎN DOCUMENTE GERMANE

MONICA ANDONE

În septembrie 1944, ca rezultat direct al victoriei insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste, asemeni altor zone întinse ale țării, Banatul a devenit teatrul unor violente ciocniri între unități ale Wehrmachtului și trupele române, lupte a căror intensitate a fost remarcabilă, îndeosebi în cea de-a doua decadă a acestei luni. Acțiunile amintite au constituit obiectul de investigație a numeroase studii și lucrări monografice sau memorialistice, fiecare dintre acestea aducând în circuitul istoriografiei românești un plus de date noi, prețioase pentru cunoașterea și înțelegerea corectă a faptelor. În cele ce urmează, îmi propun să prezint unele informații și concluzii rezultate dintr-o serie de documente germane studiate recent, care se referă la forțele Wehrmachtului aflate în zonă, la însemnătatea operativ-strategică acordată de conducerea militară germană unor comunicații din Banat ce conduc spre principalele regiuni industriale — Reșița, Anina, Timișoara —, precum și la concentrarea de forțe militare inamice și acțiunile acestora, menite a pune stăpânire pe zonele industriale amintite.

La sfârșitul lunii august 1944, competența operațională asupra Banatului revenea comandamentului teatrului de operații Sud-Est, care-și exercita autoritatea prin Grupul de armate „F“, comandat de general-feldmareșalul von Weichs, având ca șef de stat major pe generalul Kurt von Geitner¹. Potrivit ordinului dat de Hitler Grupului de armate „F“, de a păstra Banatul cu orice preț², în ideea consolidării ulterioare a defensivei pe lanțul carpatic, comandantul acestuia aprecia, la 1 și 2 septembrie 1944, că „în urma evoluției situației din România, flancul estic al Grupului de armate „F“ este acum de la Marea Egee pînă la Dunăre“³. Analizînd situația concretă, comandantul german constata următoarele: „... drumul de la București prin Craiova spre Belgrad este practic deschis pentru inamic. Strîmoarea, de importanță decisivă, a defileului Dunării se află în mîinile armatei române“⁴, devenind astfel un „pericol direct pentru adîncimea flancului estic“⁵. Față de această apreciere lucidă, general-feldmareșalul von Weichs considera că misiunea principală a teatrului de operații Sud-Est — așadar a Grupului de armate „F“ — era de a „pune stăpînire printr-un atac pe defileul Dunării și a amenaja din punct de vedere genistic sectorul Negotin — Porțile de Fier, în vederea apărării defileului“⁶. Pentru asigurarea acestui deziderat strategic, comandamentul Grupului de armate „F“ avea în vedere să pună stăpînire cu orice preț pe defileul Dunării și pe comunicațiile Orșova-Lugoș-Timișoara, Vrșac-Timișoara, anihilînd zonele industriale de primă necesitate ale Banatului.

Pentru îndeplinirea misiunii ce i se încredințase, general-feldmareșalul von Weichs a constituit, la 9 septembrie 1944, un grup operativ, cu postul de comandă la Kovin (Iugoslavia), sub comanda generalului Willi Schneckenburger, pînă atunci șeful misiunii militare germane din Bulgaria⁷. În documentele operative, gruparea este întilnită sub denumirea „Grupul Schneckenburger”. Lui i s-au pus la dispoziție Grupul Behrends, avînd ca elemente de bază forțele Diviziei 4 politice — SS, Brigada 92 infanterie moto, sub comanda locotenent-colonelului Hillebrand, și Grupul Fischer, format din detașamentele Weyel și Schütze, Regimentul 2 Brandenburg și Compania 468 tancuri pentru misiuni speciale⁸. Grupul Fischer avea misiunea să pună stăpînire și să păstreze Valea Dunării și defileul Porților de Fier, îndeosebi zona Orșova, la intrarea Dunării în munți. Pe direcția Vrșac-Timișoara fusese destinat să opereze Grupul operativ Behrends, a cărui osatură o constituiau forțele Diviziei 4 poliție — SS⁹. Postul de comandă al acestui grup se afla, la 10 septembrie 1944, în localitatea Becicherecul Mare (Iugoslavia). Grupul era în mare parte format din elemente SS, provenind din grupul etnic german din Banat¹⁰. O fugară privire asupra hărții Banatului ne permite să constatăm că, prin acțiunile inițiate pe cele trei direcții principale — Valea Dunării (prima), Orșova-Timișoara (a doua) și Vrșac-Timișoara (a treia) —, comandamentul Grupului de armate „F” urmărea să stăpînească întreaga zonă industrială a acestei regiuni, cu cetatea ei de foc — Reșița —, și să asigure legătura strategică cu Grupul de armate „Ucraina de Sud”, care încerca, fără succes, să-și stabilească defensiva pe Carpații Meridionali. Pentru coordonarea acțiunilor terestre cu cele aeriene, Grupului Schneckenburger i-a fost pus la dispoziție Comandamentul Hagen¹¹, care avea, practic, sarcina să transmită la aviație cererile grupurilor operative terestre și să comunice eşaloanelor superioare informații obținute de la cercetarea aeriană în legătură cu desfășurarea operațiilor în diferitele zone ale Banatului.

Documentele germane referitoare la luptele purtate pe cele trei direcții confirmă — uneori, însă, infirmă — datele pe care le dețineam anterior în legătură cu unitățile germane angajate în conflict cu trupele române după 10 septembrie 1944, adică din momentul constituirii Grupului Schneckenburger. Precizez, deci, că nu este vorba de subunități, unități sau formațiuni germane surprinse de focul insurecției române din august 1944 căci, așa cum se știe, acestea fuseseră dezarmate și respinse pînă la sfîrșitul lunii august 1944. Întrucît pe Valea Dunării și la Porțile de Fier, îndeosebi la Orșova și la nord de ea, a acționat Grupul Fischer, voi prezenta cîteva referiri documentare la ambele direcții menționate, ele aflîndu-se în strînsă conexiune. Documentele confirmă starea de conflict la 11 septembrie, ora 21,10, cînd locotenent-colonelul Hillebrand, comandantul Regimentului 29 infanterie moto, se înfruntă cu trupe române la Moldova Nouă¹², capturînd 4 mitraliere grele și 3 ușoare. Era vorba de o companie din Regimentul 9 grăniceri, care a opus o dîrză rezistență trupelor germane agresoare. În ziua următoare, comandantul Grupului de armate „F”, general-feldmareșalul von Weichs, raporta Cartierului general al Fîhrelui că Regimentul 92 infanterie luptă în zonele Svinița și Moldova Nouă¹³. Totodată, locotenent-colonelul Hillebrand informa că rezistă pe aliniamentul Cărbunari-Răcășdia-Oravița, cerînd ajutoare¹⁴, în timp ce în zona Svinița era puternic angajat Regimentul 99 vînători de munte german¹⁵. În încleștarea violentă cu trupe ale Brigăzii 19 infanterie din ar-

mata română, ale Centrului de instrucție Tirol și Regimentului 9 grăniceri, ofensiva germană de pe Valea Dunării și din defileul Porțile de Fier era sistematic estompată, cu toate ajutoarele sosite în zonă.

La 13 septembrie generalul Geitner raportează eșalonului superior : „Situția este deosebit de gravă în sectorul Cazanelor“, după care ordonă Grupului Fischer — întărit cu subunități din Regimentul 2 Brandenburg, secția 202 tancuri și secția 863 antiaeriană — să ocupe urgent zona Orșova. „Brigada 92 infanterie moto să pornească în înaintare cât mai repede cu putință. Este de extremă importanță ca elementele de cercetare dirijate spre Orșova să apere tunelul“¹⁶. După cum se știe, trupele germane nu au obținut decât succese neesențiale și cu totul limitate. Ordinul de a ocupa defileul a fost repetat de generalul Fischer și de Schneckenburger și în zilele următoare. La 15 septembrie, generalul Fischer considera „obligatorie bararea principalului drum de comunicație al inamicului, de la Turnu Severin spre nord și est“¹⁷, iar ordinul dat la 17 septembrie, ora 9,45, evidențiază starea de neputință, ba chiar de panică a comandamentului german din zonă : „Este de cea mai mare importanță închiderea ieșirii de est din defileul Cazanelor ca și a șoselei și căii ferate Orșova-Timișoara. Stringent necesară luarea Orșovei de către Grupul de luptă Hillebrand, care, după îndeplinirea misiunii, va trebui păstrată cu orice preț“¹⁸. Din conținutul ordinului de mai sus rezultă clar că operația Grupului Fischer de a pune stăpânire pe Valea Dunării și a străbate prin Porțile de Fier transilvănene spre Timișoara a eșuat. La 19 septembrie, ora 19,30, unitățile germane au primit ordinul Grupului Schneckenburger de a-și părăsi pozițiile. De fapt, Grupul Fischer a fost înfrânt prin acțiunile eroice ale trupelor române, care, în ultimele două zile (15—16 septembrie) ale intervalului studiat, au cooperat și cu unitățile sovietice sosite în zonă.

Lupte deosebit de violente s-au desfășurat la vest de Timișoara, unde trupele române s-au opus cu înverșunare inamicului pe direcțiile Jimbolia-Timișoara și Vrșac-Timișoara. Aici acționa Grupul Behrends. La 12 septembrie, această grupare a primit misiunea să atace cu detașament înaintate spre Timișoara, asigurând spațiul Gătaia-Voiteg-Ciacova, să pună stăpânire în cel mai scurt timp pe oraș și pe zona industrială a acestuia¹⁹. Continuând luptele, grupul urma să facă joncțiunea cu forțele germano-ungare care acționau la Arad. „Se cere stringent — menționează un ordin al general-feldmareșalului von Weichs — stabilirea legăturii cu Corpul 4 armată ungar de la Arad“²⁰. Misiunile stabilite de Grupul de armate „F“ îndreptătesc violența luptelor pentru luarea orașului și zonei Timișoara, iar apărarea acestora prin eroica luptă a trupelor române constituie o pagină de istorie de un înalt patriotism. Aici, ca și în spațiul Porților de Fier, Grupul Behrends și întreaga Divizie 4 poliție — SS au suferit înfrângeri grele, neîndeplinindu-și misiunea de luptă ce li se încredințase. Acțiunile lor s-au caracterizat printr-o permanentă stare de eșec și de panică, surprinse fidel în documentele menționate. Susțin afirmația prin câteva exemple.

După înfringerile suferite la 13 septembrie, comandantul Grupului Behrends cere generalului von Geitner, șeful de stat major al Grupului de armate „F“, aprobarea ca la 14 septembrie, după amiază, „să mai încerce o dată“ atacul asupra Timișoarei²¹, cerind sprijin în acest scop. Grupul de armate asigură, prin locotenent-colonelul Duensing, ofițerul de legătură

pe lângă Divizia 4 poliție-SS, că se va acționa cu o nouă grupare pe direcția Vrșac-Timișoara : „Comunicați (lui Behrends, n.n.) că generalul Schmedes are misiunea să atace astăzi, după amiază, cu o grupă operativă dinspre Vrșac spre Timișoara, iar mâine în zori cu o altă grupare dinspre Becicherec“²². Documentele studiate nu confirmă aceste promisiuni. Dimpotrivă, analiza situației făcută în seara zilei de 14 septembrie la statul major al Grupului de armate „F“ reafirmă starea de panică : „Operația Timișoara, pregătită foarte minuțios de comandamentul Grupului operativ Behrends, va trebui declanșată în orice condiții în noaptea de 14/15 septembrie, pentru a clarifica în felul acesta, în sfârșit, situația în zona Timișoara, a grăbi învăluirea trupelor române de acolo și a ajunge la o coordonare cu înaintarea forțelor ungare prin Arad“²³. Vizînd o victorie „indiscutabilă“ în zona Timișoara, general-feldmareșalul von Weichs avea în vedere „să concentreze ulterior Divizia 4 poliție-SS cît mai repede posibil în sudul Banatului, să alcătuiască imediat o grupare puternică de asalt, cu care, exploatînd un eventual succes al Grupului Behrends, să înainteze, în funcție de situație, spre Lugoj, pentru a lua în stăpînire căile de acces spre munții din zonă“²⁴. În ziua următoare, acest „punct de vedere“ se transformă în ordinul nr. 4736/41 în care se precizează : „Divizia 4 poliție-SS, întărită, stabilește neîntîrziat legătură cu părți din Corpul 4 armată ungar la Arad și cu Grupul de armate „Ucraina de Sud“ prin statul major al Corpului 14 german de legătură, de pe lângă Comandamentul Corpului 4 ungar aflat la Békescsaba“²⁵. În urma înfrîngerilor suferite, soldate cu un eșec evident, general-feldmareșalul von Weichs transmite generalului von Buttlar, șeful secției operații a Grupului de armate „F“, în seara zilei de 16 septembrie, un ordin de luptă în care panica este evidentă : „Divizia 4 poliție-SS să ia în stăpînire neîntîrziat Timișoara, să stabilească legătura cu unitățile ungare aflate în zona Arad. Este necesară o acțiune energetică. Să se urgenceze cu toate mijloacele concentrarea celorlalte forțe de luptă. Cît mai repede posibil divizia să-și direcționeze toate elementele în spațiul Timișoara“²⁶.

După cum vă este cunoscut, cu toate eforturile depuse, trupele germane nu au reușit să înfrîngă rezistența de fier a ostașilor români, ajutați de forța morală și materială a maselor populare timișorene. Informațiile din cîteva documente precum că orașul a fost cucerit de trupe aparținînd Diviziei 4 poliție-SS sînt neîntemeiate. Timișoara nu a fost ocupată. Dealtfel, la 17 septembrie, ora 20, comandantul Grupului de armate „F“ menționa în raportul trimis O.K.W.-ului : „Puternica rezistență inamică (așadar, românească, n.n.) la limita sudică și vestică a Timișoarei împotriva atacurilor Diviziei 4 poliție-SS și a Grupului operativ Behrends împiedică luarea în stăpînire a orașului pînă la orele tîrzii ale după amiezii . . . Neîndoielnic, inamicul vrea să dețină cel mai important nod de comunicație din vestul României“²⁷. Drept urmare, la ora 21, comandamentul Grupului de armate „F“, von Weichs, transmite marilor unități Directiva I, prin care ordonă replierea forțelor sale din această zonă pe un aliniament nou : „Împreună cu Grupul operativ Behrends din subordine, divizia apără linia Denta-Voiteg-Jebel-Săcălaz-Becicherecul Mic și împiedică înaintarea inamicului spre vest. Succesul obținut în timpul zilei va trebui păstrat prin acțiuni de siguranță de proporții reduse ; prin concentrarea forțelor locale, apărarea va fi dusă din mișcare, modelînd pe parcurs un nou front de apărare, cu centrul de greutate de ambele părți ale Timișoarei“²⁸. De la

această dată — așadar, 17 septembrie 1944, ora 21 — operațiile militare din spațiul Timișoara încetează, iar prin sosirea trupelor sovietice ele se deplasează în afara teritoriului național.

Datorită importanței sale strategice, Banatul a fost, în septembrie 1944, în întregimea lui, teatrul unor confruntări înverșunate, în care s-au ciocnit — mai cu seamă în a doua decadă a lunii — importante forțe ale Wehrmachtului cu forțele române amintite. Misiunea ordonată de Grupul de armate „F”, Grupurilor operative Fischer, Behrends și Diviziei 4 poliție-SS nu a fost îndeplinită. Banatul a rămas pînă la sfîrșit în stăpînirea forțelor române — militare și civile —, care l-au apărat cu eroism și abnegație, dovedind încă o dată nețărmurita lor dragoste pentru pămîntul străbun.

- ¹ **Kriegstagebuch der O.K.W. (Wehrmachtführungsstab)**, vol. 4, partea a II-a, Bernard und Graefe Verlag für Wehrwesen, Frankfurt a.M., 1961, p. 1081 (În continuare, sursa se va cita K.T.B./O.K.W.).
- ² **Direcția generală a Arhivelor Statului, Fond Microfilme S.U.A.** rola 116, cadrul 155. (În continuare, sursa se va cita Rola 116).
- ³ Rola 116, cadrul 44.
- ⁴ *Idem*, cadrul 42.
- ⁵ *Idem*, cadrul 44.
- ⁶ *Idem*, cadrul 42.
- ⁷ K.T.B./O.K.W., p. 868.
- ⁸ Rola 226, cadrele 21 și 22.
- ⁹ Rola 116, cadrul 561.
- ¹⁰ Tessin, Georg : **Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Wafren SS im zweiten Weltkrieg 1939—1945**, Mittler und Sohn, Frankfurt a.M., 1965, vol. II, p. 83.
- ¹¹ Rola 226, cadrul 629.
- ¹² Rola 226, cadrul 68.
- ¹³ Rola 116, cadrul 485.
- ¹⁴ Rola 226, cadrul 9.
- ¹⁵ *Idem*, cadrul 68.
- ¹⁶ *Idem*, cadrul 9.
- ¹⁷ *Idem*.
- ¹⁸ *Ibidem*.
- ¹⁹ Rola 116, cadrul 485.
- ²⁰ *Idem*, cadrul 588.
- ²¹ *Idem*, cadrul 594.
- ²² *Idem*, cadrul 565.
- ²³ *Ibidem*.
- ²⁴ *Ibidem*.
- ²⁵ *Idem*, cadrul 615.
- ²⁶ *Idem*, cadrul 654.
- ²⁷ *Idem*, cadrul 756.
- ²⁸ *Idem*, cadrul 690.

EROI BANĂȚENI ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

căpitan ALEXANDRU DUȚU

Dragostea fierbinte față de pământul strămoșesc, conștiința datoriei față de țară, dorința de a vedea împlinite năzuințele de veacuri ale poporului român — libertatea și independența patriei — au angajat în august 1944 și în lunile următoare întreaga țară pe drumul insurecției și al războiului antihitlerist. Pentru eliberarea pământului străbun al țării, ostașii români — alături de întregul popor — au luptat cu vitejie, eroism și spirit de sacrificiu. Așa cum a subliniat de nenumărate ori tovarășul Nicolae Ceaușescu, nemuritoarele lor fapte de arme, memoria celor ce au căzut în lupta împotriva fascismului vor rămâne veșnic neșterse în istoria poporului nostru. Deși, la prima vedere, aceste fapte de arme par mărunte, cele mai multe fiind săvârșite de oameni simpli : soldați, caporali, sergenți — majoritatea de la țară sau mici funcționari —, idealurile nobile care le-au generat — eliberarea patriei și înfrângerea fascismului — și prețul cu care au fost săvârșite, fac ca ele să merite toată considerația și stima noastră și ne obligă pe toți să acționăm azi, în timp de pace, pentru ca eroii de acum 37 de ani să nu se fi jertfit în zadar pentru propășirea patriei.

Banatul, ținut românesc cu o bogată și îndelungată tradiție ostășească, a dat patriei, în acele momente hotărâtoare pentru viitorul poporului nostru, pe cei mai viteji și destoinici dintre fiii săi. Dintre numeroasele lor fapte de arme le-am ales pe acelea ce au fost prezentate mai puțin sau deloc în istoriografie și memorialistică.

Printre vitejii care la mijlocul lunii septembrie 1944 au înscris la Păuliș o strălucită pagină de glorie în istoria luptelor pentru eliberarea patriei, oprind în defileul Mureșului un puternic atac al inamicului, s-a aflat, între alți bănățeni, și elevul sergent *Slobodan Lera* (n. 20 iulie 1924, la Ciacova, județul Timiș), comandant de grupă în compania 6 a căpitanului Ioan Fătu. La 15 septembrie 1944, alături de ceilalți camarazi ai săi, el a luptat eroic contra unui inamic superior (un regiment de infanterie sprijinit de 15 tancuri), care a lovit puternic flancul drept al companiei, încercuind-o apoi. În acea luptă inegală și singeroasă elevul-sergent a rămas pe poziție, înapoia șanțului antitanc de la vest de Păuliș, asigurând cu foc puternic de armă automată retragerea subunității sale. În toiul luptei, văzându-și comandantul în primejdie, i-a sărit în ajutor, omorînd doi ostași inamici și rănind pe un altul. În lupta scurtă care a urmat, amândoi au căzut, însă, loviți de schije ale aceleiași grenade aruncate de inamic asupra celor doi viteji. Pentru vitejia și spiritul său de sacrificiu, elevul-sergent *Lera Slobodan* a fost avansat, post-mortem, la gradul de sergent-major.

Tot în luptele pentru eliberarea patriei și-a sacrificat viața caporalul *Gheorghe Nașca* din Lugoj, comandant de grupă în compania 18 artilerie antiaeriană. La 1 octombrie 1944, după ce și-a trecut tunul dincolo de

Arieș, prin apa adîncă, a executat un foc puternic asupra inamicului, permițînd trupelor proprii să ocupe un nou dispozitiv de atac, la nord de rîu. În timpul nopții, ca urmare a unui contraatac puternic al trupelor adverse, camarazii caporalului Nașca ascund tunul pe malul Arieșului și trec înapoi intrînd prin apa rîului învolburat. Contraatacul inamicului fiind oprit, ei revin în noaptea următoare pentru a recupera tunul. Cu această ocazie, însă, un proiectil cade în apropierea lor, determinînd explozia unei mine care le răpune viața la toți.

În galeria eroilor care au arătat că eroismul este o trăsătură de caracter a tuturor românilor, se află și portretul sublocotenentului de rezervă *Nicolae Vodă*, din Regimentul 5 vînători (n. 11 mai 1921, la Banloc, județul Timiș). În timpul luptelor pentru eliberarea Crișanei, el a trecut primul cu subunitatea sa pe malul de nord al Crișului Negru, urmărind inamicul care, deși aflat în retragere, opunea încă rezistențe serioase. La Salonta, în timpul contraofensivei inamice, cu toată superioritatea de foc a acestuia, a rămas permanent în poziție, trăgînd personal la pușca mitralieră, pentru a înlesni replierea celor 3 companii ale regimentului. După eliberarea teritoriului național, înțelegînd, ca și ceilalți camarazi ai săi, sensurile profunde ale participării României la războiul antifascist pînă la victoria finală, sublocotenentul de rezervă *Nicolae Vodă* a continuat să lupte cu aceeași vitejie și pe teritoriul Ungariei, distingîndu-se în mod deosebit în luptele de la Nagyrábé. Împreună cu localitatea Nagybjom, aceasta constituia pentru inamic un aliniament puternic și favorabil unei lovituri asupra dreptei grupări Pliev, care ajunsese aproape de Debrețin. Cucerirea acestui aliniament devenise, deci, o sarcină importantă și, în același timp, dificilă pentru militarii români care acționau în acel sector. La 10 octombrie 1944, sublocotenentul de rezervă *Nicolae Vodă*, aflat în fruntea plutonului său, în prima linie de luptă, a reușit să treacă primul, sub un bombardament ucigător al artileriei inamice, un canal plin cu apă situat la marginea satului Nagyrábé, și să înlesnească trecerea canalului pentru celelalte subunități române. Sub ploaia de gloanțe inamice, el a reluat apoi atacul, dînd subordonaților săi un exemplu remarcabil de vitejie și curaj. Un gloț vrăjmaș îl doboară însă. „Deși grav rănit, — se arată în propunerea de decorare cu ordinul „Mihai Viteazul“, clasa a 4-a cu spade — el continuă să tragă cu pistolul mitralieră asupra inamicului de la marginea satului și ordonă oamenilor din plutonul său : „Înainte, băieți !“. Vrea să mai facă și el un salt, însă nu mai poate și moare cu mîna încheștată pe pistolul mitralieră, trăgînd pînă la ultima suflare asupra inamicului din Nagyrábé, în timp ce ostașii de sub comanda sa înaintau, executînd ultimul ordin pe care l-a mai putut da sublocotenentul *Vodă*“¹.

Cu prețul vieții a contribuit la eliberarea poporului ungar și soldatul *Petre Păulescu*, din Regimentul 5 vînători (n. 21 mai 1921, la Sacoșu Mare, județul Timiș). Trăgător la o pușcă mitralieră, el a executat un foc puternic și precis asupra unui inamic superior numeric, care ajunsese la numai 50 m distanță de poziția sa de tragere. Deși lupta devenise inegală, el nu a renunțat la ea pînă ce nu a fost răpus de un glonț inamic².

În luptele pentru forțarea Tisei, la 23 octombrie 1944, s-a remarcat, printre alții, și sublocotenentul *Aurel Gama*, comandant de pluton în Regimentul 31 dorobanți (n. 5 februarie 1914, la Lugoj). După ce a asigurat, ca genist, trecerea camarazilor săi dincolo de rîu, el a acționat ca un autentic infanterist în acțiunea de respingere a inamicului cît mai departe de malurile Tisei. În momentul cînd sergentul *Bejenaru*, unul dintre co-

mandanții săi de grupă, a fost rănit de o rafală inamică, sublocotenentul Gama i-a sărit imediat în ajutor. Gestul său nobil a fost oprit însă de o nouă explozie a unei bombe de aruncător, care a curmat viața viteazului ofițer.

Tot în timpul luptelor din Ungaria au ieșit în evidență calitățile deosebite de luptător și comandant ale sublocotenentului de rezervă *Gheorghe Lăzărescu* (n. 6 decembrie 1922, la Jadani, azi satul Cornești, județul Timiș). La 27 și 28 octombrie 1944, la Nyirparasznya, printr-o acțiune îndrăzneată, el s-a infiltrat cu plutonul său adînc în spatele dispozitivului inamic, forțîndu-l pe acesta să se retragă. A doua zi, a executat o acțiune asemănătoare la sud de Nyírmada, deși se afla într-o inferioritate numerică evidentă³.

La rîndul său, sublocotenentul *Viorel Cosma*, din Regimentul 1 Roșiori, s-a distins în luptele de la Tornalya, unde a distrus cu tunurile sale mai multe cuiburi de mitralieră care flancau de pe cota 266 înaintarea trupelor române. În acțiunile de la Szaros, Sasa, Pila și apoi în Munții Tatra Mică, nemaiputînd înainta cu tunurile în dispozitiv din cauza terenului muntos, el a trecut cu oamenii săi în dispozitivul plutoanelor de infanterie, remarcîndu-se îndeosebi în acțiunile de la cota 1 117, unde a luptat contra unui inamic bine dotat și întărit la teren⁴.

Cu același curaj și spirit de sacrificiu a luptat în munții Cehoslovaciei și sergentul-major *Pătru Vior*, din Regimentul 1 vînători (n. 18 august 1920, la Toplet). La 26 martie 1945, în timpul luptelor pentru eliberarea localității Budínska, el a reușit să respingă, cu cei cîțiva oameni care-i mai rămăseseră în pluton, un puternic contraatac inamic. Cu același elan remarcabil și-a condus plutonul în timpul luptelor pentru eliberarea orașului Kremnica, important centru industrial și nod de comunicații. Cîteva zile mai tîrziu, a luptat în mod strălucit împreună cu plutonul său în zona cotei 1 012. Deși izolat și cu toate pierderile mari pe care le suferise subunitatea sa, nu a dat un pas înapoi⁵.

De luptele de la Zlin, Chlum și Hostisova, din Cehoslovacia, se leagă numele căpitanului *Iulian Petcu*, din Regimentul 4 dorobanți (n. 25 iunie 1909, la Reșița), care și-a condus batalionul de cele mai multe ori din primele linii de trăgători. În noaptea de 4 spre 5 mai 1945, în zona satului Hostisova, batalionul său, acționînd cu flancurile descoperite și încercuit fiind din trei părți, bombardat și contraatacat de patru ori de către inamic, s-a menținut pe poziție datorită curajului și spiritului de sacrificiu dovedite de căpitanul Iulian Petru, care a luptat cot la cot cu soldații, dînd un minunat exemplu personal. Pentru curajul și priceperea dovedite în luptă, el a fost decorat cu ordinul „Steaua României“, clasa a 5-a cu spade și frunze de stejar și panglică de Virtute militară⁶.

Același curaj și spirit de sacrificiu l-au dovedit și aviatorii bănățeni *Ilie Iovan*, din Caransebeș și *Vasile Lupu*, din Mehadia, din Grupul 5 bombardament. În ciuda barajelor de artilerie antiaeriană și a atacurilor aviației inamice, ei au executat numeroase misiuni de observare și bombardament aerian⁷.

Alte pagini de vitejie și eroism au înscris în memoria contemporanilor și fruntașul *Gheorghe Berar*, din Variaș, în luptele de la Șiria, sublocotenentul *Dumitru Săvescu* din Reșița, la Ineu, caporalul *Gheorghe Beui*, din Carașova, la Prunișor, sublocotenentul *Carol A. Baci*, din Timișoara,

în Munții Tatra Mică. Alte câteva sute de nume de bănățeni pot fi întâlnite între filele îngălbenite ale documentelor de arhivă. Contribuția lor la victoria armată împotriva nazismului și horthysmului a dovedit încă o dată înaltele virtuți sufletești și ostășești ale bănățenilor, a arătat că ei au continuat vechea tradiție a oștilor geto-dace, a marilor noștri voievozi, care s-au opus permanent vrăjmașilor, a cnezilor bănățeni, ce au contribuit în epocile istorice trecute la apărarea pământului străbun al patriei.

NOTE

¹ Arh. M.A.N., fond 506, dosar nr. 56, f. 224.

² *Ibidem*, f. 255.

³ *Ibidem*, fond 554, dosar nr. 43, f. 81.

⁴ *Ibidem*, f. 603.

⁵ *Ibidem*, fond 508/117, f. 83.

⁶ *Ibidem*, f. 401.

⁷ *Ibidem*, fond 1377, dosar nr. 7, f. 29.

ACȚIUNI ALE ORGANIZAȚIILOR P.C.R. PENTRU UNIREA MASELOR BĂNĂȚENE ÎN FRONTUL NAȚIONAL DEMOCRAT, PENTRU INSTAURAREA GUVERNULUI DEMOCRATIC REVOLUȚIONAR CONDUS DE DR. PETRU GROZA

NICOLAE RIGO

Victoria revoluției de eliberare națională și socială din august 1944, inaugurînd, așa cum arăta secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, epoca unor profunde transformări revoluționare, democratice, a deschis „*poporului român perspectiva făuririi unei vieți noi, demne și independente*”¹. În condițiile adîncirii continue a procesului revoluționar, forțele reacționare și-au intensificat acțiunile pentru împiedicarea consolidării cuceririlor democratice și înaintării României pe o nouă cale de dezvoltare. Partidul comunist a inițiat și realizat, de aceea, împreună cu celelalte forțe politice înaintate, „Frontul național democrat”. În acest organism de unitate nouă au intrat toate forțele politice interesate în democratizarea reală a țării și în înfăptuirea reformelor economice și sociale cerute de mersul înainte al societății românești. Deși au fost adresate propuneri concrete „partidelor istorice”, cărora li se cerea a se încadra în această nouă coaliție, liderii acestora au refuzat categoric deoarece, așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, aceste cercuri au considerat victoria din august 1944 ca un act final, sperînd ca, treptat, „lucrurile să reîntre pe făgașul anterior și totul să rămînă așa cum fusese în trecut”².

Avînd în vedere complexitatea vieții social-economice și politice a țării, dinamismul procesului revoluționar, forța creatoare, descătușată a maselor populare, maturitatea, combativitatea și hotărîrea fermă a celor două partide muncitorești de a acționa strîns unite, Proiectul de platformă al F.N.D., elaborat de către P.C.R., „a fost adoptat ca document al F.U.M.”³. După data de 12 octombrie 1944 s-a desfășurat o vastă activitate pentru popularizarea și organizarea Frontului Național Democrat. În lumina indicațiilor primite de la C.C. al P.C.R. și a recomandărilor C.C. al F.U.M., Comitetul regional P.C.R. Banat, împreună cu conducătorii organizațiilor locale ale Partidului Social-Democrat, au dezbătut în cadrul ședinței de Front Unic Muncitoresc conținutul acestui proiect, „*punîndu-se de acord asupra acțiunilor ce trebuiau întreprinse pentru a-i da viață*”⁴. De asemenea, au fost purtate discuții principiale și cu reprezentanții celorlalte organizații sau formații politice care-și desfășurau activitatea în Banat. Ca rezultat al acestor dezbateri, la 17 octombrie 1944 s-a hotărît formarea unui Consiliu bănățean al F.N.D., compus din 10 membri, care reprezentau P.C.R. și P.S.D., Sindicatele Unite, Frontul Plugarilor, Madosz etc.⁵. În strînsă cooperare s-a trecut, apoi, la constituirea

consiliilor F.N.D. pînă la nivel de comune⁶. În vederea sprijinirii concrete a consiliilor comunale ale F.N.D., s-a trecut și la constituirea consiliilor F.N.D. la centrele de plasă, cum s-a procedat, de exemplu, pentru plasa Sinnicolaul Mare⁷.

În localitățile bănățene, în fabrici, uzine și în instituții au fost organizate numeroase mitinguri, adunări și manifestații, în cadrul cărora vorbitorii explicau maselor „însemnătatea constituirii Frontului Național Democrat la 12 octombrie 1944”⁸. În aceste adunări se sublinia că „*acum este necesară închegarea unei solidarități naționale pentru ieșirea din greul impas, că numai așa vom putea duce lupta grea și complexă pentru înfrățuirea năzuințelor vitale ale maselor*”⁹. În acest spirit, în județul Timiș-Torontal s-au intensificat acțiunile întreprinse de organizațiile locale ale Partidului Comunist, Social-Democrat, Uniunea patriotică și Madosz, care „*manifestează cu orice prilej, cerînd guvern democratic*”¹⁰. Din inițiativa Comitetului regional Banat s-au desfășurat mari manifestații populare în Timișoara, Lugoj, Jimbolia și în alte localități, sub lozincile F.N.D. Astfel, la Timișoara, în ultimele duminici din octombrie 1944, „*au avut loc adunări la care au participat de fiecare dată aproximativ 10 000 de oameni*”¹¹. Cu ocazia adunărilor care au avut loc în Piața Unirii din Timișoara, „*oamenii au venit cu drapeluri și placarde, ca să-și arate voința de a avea un guvern al poporului, pentru popor*”¹². De asemenea, din inițiativa Comitetului județean Caraș, în data de 22 octombrie 1944, la adunarea care a avut loc în Casa muncitorească, „*cetățenii din Reșița și împrejurimi au cerut un guvern al Frontului Național Democrat*”¹³. Au mai fost organizate asemenea întruniri în fabrici și uzine, în comune și sate. Astfel, la adunarea ținută în data de 14 octombrie 1944, muncitorii fabricii de încălțăminte „Filt”, luînd în discuție platforma Frontului Unic Muncitoresc pentru formarea guvernului F.N.D., după „*discuții lămuritoare, au aderat la ea cu toții*”¹⁴. Și muncitorii de la fabrica „Kandia”, din Timișoara, au ținut o asemenea adunare, cu ocazia căreia au aderat la acest document, iar „la manifestațiile de stradă care au fost organizate în orașul Timișoara ei au mers cu lozinci pentru un guvern al Frontului Național Democrat”¹⁵.

Avînd în vedere importanța deosebită a unirii forțelor democratice împotriva reacțiunii, pentru adîncirea procesului democratizării țării și pentru intensificarea efortului de război, comitetele județene Timiș-Torontal ale celor două partide muncitorești, prin Consiliul județean, s-au adresat conducerilor locale ale P.N.Ț. și P.N.L., în vederea „unei colaborări pe plan local și chiar pentru aderarea acestora la F.N.D.”¹⁶. În același mod s-a procedat și la Arad, unde s-au purtat tratative în spiritul Platformei F.N.D. cu o parte din național-tărăniști și din liberali, peste capul oficialităților centrale ale acestora¹⁷. Conținutul profund democratic al programului F.N.D., pe de o parte, politica dusă de conducerile P.N.L. și P.N.Ț., contrară intereselor reale ale maselor largi țărănești, pe de altă parte, au făcut ca numeroși conducători și membri ai organizațiilor locale ale acestor partide să adere la F.N.D., „iar unii din ei, împreună cu membrii lor, au intrat chiar în Frontul Plugarilor”¹⁸. *Plugarii național-tărăniști din Breștea au aderat și ei la Platforma F.N.D.*¹⁹. În același timp, organizația P.N.L. din plasa Periam „*aderă la programul de guvernare al F.N.D. și cere un guvern al F.N.D.*”²⁰.

Alături de muncitori, țărani, meșteșugari și intelectuali, preoțimea română din Banat a cerut, la rîndul ei, „unirea tuturor forțelor patriotice

intr-un larg Front Național Democrat“²¹. Comitetul județean Arad al P.C.R. aprecia că în cursul acestor lupte mulți „*preoți s-au dovedit buni luptători pentru idealurile democraților*“²².

Una dintre cele mai ample acțiuni, inițiate de partid, care a început în toamna anului 1944 și s-a continuat pînă în martie 1945, a fost aceea privitoare la „*izgonirea primarilor și prefecților reacționari și instalarea în fruntea acestor instituții de stat a reprezentanților forțelor democratice*“²³. Înlocuirea primarilor și prefecților din cele patru județe bănățene a stat mereu în atenția Comitetului regional de partid, care a recomandat să se facă propuneri de *candidați pentru aceste funcții în așa fel încît și reprezentanții celorlalte organizații sau formațiuni politice din cadrul F.N.D., să cadă de comun acord*“²⁴. Într-o atmosferă de mare tensiune revoluționară, de fermitate și încredere nestrămutată în victorie, în aplauze și ovații furtunoase, prin care se aprobau intervențiile vorbitorilor, participanții la mitingul din 29 noiembrie 1949, încolonați, avînd steaguri și pancarde s-au îndreptat din Piața Unirii spre Prefectură. Sub presiunea celor peste 25 000 de oameni din întreprinderile și instituțiile din oraș, cît și a locuitorilor din satele apropiate a fost instaurat ca prefect, avocatul dr. Gh. Ciorman²⁵. Tot la aceeași dată, a avut loc instalarea prefectului și, totodată, a primarului în Arad²⁶. La toate acțiunile ce au fost organizate în acest scop a contribuit în mod activ și organizația U.T.C. *Regionala din Timișoara a U.T.C. a dat un sprijin important în îndepărtarea elementelor reacționare din fruntea județelor și a participat la alegerea noului prefect și a noului primar democrat*“²⁷.

Politica realistă, justă și clară, activitatea neobosită a comuniștilor, rezolvarea unor probleme de mare însemnătate pentru democratizarea vieții politice a țării, între care izgonirea primarilor și prefecților reacționari, ajutorul concret acordat sindicatelor și celorlalte organizații sau formații politice, lozincile mobilizatoare, lansate pe înțelesul maselor, au condus la creșterea influenței și prestigiului Partidului Comunist Român. Masele au urmat cu încredere partidul deoarece „*ele au fost conștiente că Partidul Comunist Român, în vremurile cele mai grele, ne-a venit în ajutor*“²⁸. Acest fenomen se explică prin aceea că masele largi populare și-au însușit „*tot mai mult lozincile noastre (ale P.C.R., n.n.), regăsind în ele dorințele proprii*“²⁹. În aceeași perioadă, pe baza indicațiilor primite de la organele superioare, s-a trecut și aici, în Banat, la democratizarea aparatului administrativ din întreprinderile și instituțiile de stat, cît și în cele particulare. Prin consiliile F.N.D. s-au pus în discuție propuneri concrete pentru curățirea întreprinderilor și instituțiilor de elemente reacționare fasciste și numirea unor oameni cu convingeri democratice în diferite funcții de răspundere³⁰. În acest scop, au fost „*consultate organizațiile democratice, celulele sau comitetele de partid, comitetele de fabrică*“³¹. În unele întreprinderi, mai ales de stat, comitetele de fabrică, bizuindu-se în acțiunea lor pe muncitori, au impus instalarea drept conducători a acelor care au „*cîștigat simpatie și încredere salariaților, prin atitudinea lor cunoscută în trecut*“, așa cum au procedat cei de la uzinele ASTRA din Arad în noiembrie 1944³². La fel au procedat și muncitorii de la Industria lemnului din Pîncota — Arad, care, în frunte cu comitetul lor, „*au preluat chiar conducerea fabricii*“³³. Acțiuni concrete pentru înlăturarea elementelor reacționare au desfășurat și ceferiștii din

Timișoara, care, în frunte cu comitetul de întreprindere, au asigurat prin presiunea exercitată „numirea unor oameni capabili și loiali în funcție de răspundere”³⁴.

Continuând lupta pentru adâncirea procesului de democratizare în instituțiile de stat, în întreprinderi și la sate, forțele democratice au organizat mari demonstrații în toate localitățile mai importante din Banat. Acestea s-au desfășurat pentru alungarea guvernului Rădescu și pentru instaurarea unui guvern F.N.D. Astfel, sub lozincile F.N.D., la 11 februarie 1945, în Timișoara, a fost organizată o „grandioasă demonstrație de stradă pentru un guvern F.N.D., cu participarea a peste 35 000 de cetățeni”³⁵.

De asemenea, o mare demonstrație desfășurată sub lozincă „Vrem guvern F.N.D.” a fost organizată la 24 februarie 1945 și în Jimbolia. La manifestație au „participat locuitorii acestui centru de plasă și cei din satele învecinate”³⁶.

În scopul înlăturării guvernului Rădescu și la Arad, Lugoj, Reșița au fost organizate mari asemenea demonstrații. Cerându-se cu hotărîre să plece de la guvern generalul Rădescu și să se instaureze un guvern democratic al F.N.D., masele au protestat, în același timp, cu vehemență, față de represiunea din București, ordonată de Rădescu la 24 februarie³⁷. Totodată, exprimînd voința poporului de a se înlătura guvernul Rădescu și de a se instala guvernul democrat revoluționar, din întreprinderile și instituțiile bănățene au fost trimise un număr impresionant de telegrame către Consiliul Național al F.N.D., Comitetele Centrale ale P.C.R. și P.S.D., către C.C. al F.U.M. Organul regional de presă, „Luptătorul bănățean”, a publicat aceste telegrame sub titlul semnificativ „*Luptăm și înfruntăm gloanțele reacționarilor, dar vom cere un guvern F.N.D.*”³⁸. Numeroasele manifestații de stradă, mitinguri și adunări, la care au luat parte, de fiecare dată, zeci de mii de oameni ai muncii din Banat, au fost contribuția muncitorilor, alături de cea a întregului popor, în „lupta pentru instaurarea la 6 martie a guvernului democratic revoluționar condus de dr. Petru Groza”³⁹. Cu ocazia marilor acțiuni care au fost organizate în Banat după 23 August 1944, s-a văzut forța uriașă a maselor descătuse, inițiativa, combativitatea și hotărîrea lor de a-și apăra interesele vitale. De asemenea, s-a demonstrat încă o dată și faptul că politica partidului a fost tot mai bine înțeleasă de mase. Aceste manifestații „*au dovedit un interes crescînd al maselor pentru problemele politice, voința de luptă și dîrzenie tot mai mare*”⁴⁰.

Marea victorie istorică de la 6 martie a fost rezultatul luptelor revoluționare ale maselor largi populare desfășurate sub conducerea Partidului Comunist Român și a celorlalte forțe social-politice înaintate revoluționare. Într-adevăr, „constituirea guvernului Groza nu a reprezentat o simplă schimbare de guvern ci o schimbare a însuși regimului politic din țara noastră”⁴¹.

Prin instaurarea acestui guvern democratic-revoluționar cu pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc, s-au creat premise noi, favorabile desfășurării viguroase a luptei maselor populare pentru transformări democratice, (politice, economice și sociale) în viața poporului român, creîndu-se condiții „favorabile trecerii la făurirea orînduirii socialiste”⁴².

- ¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, Ed. pol., Buc., 1979, vol. 17, pag. 283.
- ² Idem, *op. cit.*, vol. 4, pag. 625.
- ³ Idem, *op. cit.*, pag. 629.
- ⁴ Arhivele Comitetului județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 1, Comitetul regional P.C.R. Banat, 1944, dosar nr. 1, fila 3.
- ⁵ *Luptătorul bănățean*, din 20 octombrie 1944.
- ⁶ Arhivele Comitetului județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 2, Comitetul județean P.C.R. Timiș-Torontal, 1945, dosar 3, fila 2.
- ⁷ *Ibidem*, dosar nr. 76, fila 3.
- ⁸ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, pag. 629.
- ⁹ Arhivele Statului, Filiala Timișoara, fondul Prefecturii județului Timiș-Torontal, 1944, dosar nr. 8, fila 13.
- ¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 9, fila 95.
- ¹¹ Arhivele Comitetului județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 1, Comitetul regional P.C.R. Banat, dosar nr. 1, fila 4.
- ¹² *Luptătorul bănățean*, din 24 octombrie 1944.
- ¹³ *Luptătorul bănățean*, din 27 octombrie 1944.
- ¹⁴ *Luptătorul bănățean*, din 22 octombrie 1944.
- ¹⁵ *Ibidem*, din 27 octombrie 1944.
- ¹⁶ *Luptătorul bănățean*, din 4 noiembrie 1944.
- ¹⁷ Arhivele Comitetului județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 4, Comitetul județean P.C.R. Arad, 1944, dosar nr. 922, fila 16.
- ¹⁸ *Luptătorul bănățean*, din 6 aprilie 1945.
- ¹⁹ *Ibidem*, din 12 ianuarie 1945.
- ²⁰ *Ibidem*, din 16 februarie 1945.
- ²¹ *Patriotul*, din 30 octombrie 1944.
- ²² Arhivele Comitetului județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 4, Comitetul județean P.C.R. Arad, 1945, dosar nr. 1021, fila 4.
- ²³ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, pag. 633—634.
- ²⁴ Arhivele Comitetului județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 1, Comitetul regional P.C.R. Banat, 1944, dosar nr. 1, fila 8.
- ²⁵ Arhivele Statului, Filiala Timișoara, fondul Prefecturii județului Timiș-Torontal, 1944, dosar nr. 37, fila 609.
- ²⁶ Arhivele Comitetului județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 4, Comitetul județean P.C.R. Arad, 1944, dosar nr. 951, fila 45.
- ²⁷ Nicolae Ceaușescu, Interviu acordat ziarului *Luptătorul bănățean*, din 18 decembrie 1944.
- ²⁸ Arhivele Statului, Comitetul județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 2, Comitetul județean P.C.R. Timiș-Torontal, 1945, dosar nr. 1, fila 3.
- ²⁹ *Ibidem*, fondul nr. 1, Comitetul regional P.C.R. Banat, 1944, dosar nr. 1, fila 4.
- ³⁰ *Ibidem*, fondul nr. 8, Comitetul județean P.C.R. Severin, 1944—1945, dosar 1111, fila 6.
- ³¹ *Ibidem*, fondul nr. 2, Comitetul județean P.C.R. Timiș-Torontal, 1945, dosar nr. 1, filele 4, 5.
- ³² *Patriotul*, din 13 noiembrie 1944.
- ³³ *Luptătorul bănățean*, din 3 decembrie 1944.
- ³⁴ Arhivele Comitetului județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 2, Comitetul județean P.C.R. Timiș-Torontal, 1945, dosar nr. 64, fila 22.
- ³⁵ *Luptătorul bănățean*, din 12 februarie 1945.
- ³⁶ Arhivele Comitetului județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 2, Comitetul județean P.C.R. Timiș-Torontal, 1945, dosar nr. 72, fila 1.
- ³⁷ *Luptătorul bănățean*, din 26 februarie și 1 martie 1945.
- ³⁸ *Ibidem*, din 28 februarie și 1 martie 1945.
- ³⁹ Arhivele Comitetului județean Timiș al P.C.R., fondul nr. 2, Comitetul județean P.C.R. Timiș-Torontal, 1945, dosar nr. 27, fila 1.
- ⁴⁰ *Ibidem*, fondul nr. 1, Comitetul regional P.C.R. Banat, 1944, dosar nr. 1, fila 4.
- ⁴¹ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, pag. 623.
- ⁴² *Ibidem*, pag. 625.

ASIGURAREA UNUI CLIMAT DE LINIȘTE ȘI ORDINE PUBLICĂ PE TERITORIUL ȚĂRII — UNA DIN PREOCUPĂRILE PRIORITARE ALE P.C.R. ÎN POLITICA SA DE GUVERNARE

GELU URECHE

Pe măsură ce revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă se amplifică, întrevăzându-se tot mai clar posibilitatea înlăturării vechilor rînduiri sociale din România, creștea și împotrivirea forțelor conservatoare și reacționare, acestea încercînd cu disperare să zăgăzuiască procesul revoluționar. O formă de împotrivire a constituit-o folosirea pozițiilor majoritare ce le-au deținut aceste forțe în cele trei guverne ce s-au perindat la cîrma țării în perioada 23 August 1944—6 martie 1945, precum și în aparatul de stat. Un loc de prim plan în manifestarea acestei împotriviri l-a avut și Ministerul Afacerilor Interne, care urmărește acum o concentrare a tuturor elementelor reacționare. Funcționarii antonescieni, fasciști, sînt păstrați cu grijă în aparatul polițienesc, cel mult sînt mutați dintr-un loc într-altul, pentru a li se pierde urma. Se formulează ordine severe de reprimare a activităților revoluționare. Cadrele polițienestre reacționare, inspirate de forțele politice conservatoare, în slujba cărora continuau să se socotească, au căutat să împiedice organizarea muncitorilor în sindicate. Chestura poliției municipiului Timișoara trimite organelor sale subordonate, cu circulara 193, din 31 august 1944, următorul ordin : „Vi se face cunoscut că sîntem informați că, la diferite întreprinderi, se prezintă anumite persoane care cer să vorbească muncitorilor de la întreprinderi și să-i organizeze. Vi se pune în vedere că, *în conformitate cu ordinele primite de la autoritățile superioare* și conform ordonanțelor date : Nimeni nu are voie să facă nici un fel de adunare pentru asemenea chestiuni și nici să vorbească în public sau local închis muncitorilor, fără aprobarea Comandamentului trupelor din Timișoara. *Orice persoană, care va căuta să instige sau să vorbească în acest sens, va fi arestată și înaintată imediat poliției, pentru a i se întocmi acte de dare în judecata Consiliului de Război.* Nimeni nu poate face propagandă și toți lucrătorii sînt invitați a păstra ordinea și a-și continua lucrul, pentru care sînt mobilizați sau rechiziționați“¹ (subl. ns.).

Prin Ordinul 20506 S, din 9 septembrie 1944, D.G.P., Direcția Poliției de siguranță, deși recunoștea în preambul că „S-a încuviințat organizarea de sindicate și întruniri profesionale la întreprinderile din țară“, ținea să precizeze, totuși : „fără ca prin aceasta să se aducă vre-un prejudiciu programului de lucru și ordinei“, cerînd, în același timp, într-un mod foarte imperativ, să se raporteze „*de urgență cînd aceste întruniri vor deveni dezordonate sau dăunătoare intereselor statului pentru a se lua imediat măsuri în consecință*“² (subl. ns.). Maniera în care era for-

mulat ordinul lăsa loc arbitrariului organelor polițienești. Aprecierea activităților muncitorești, sindicale, categorisirea lor în „dăunătoare“ și „nedăunătoare“, „dezordonate“ și opusul acestora, era lăsată la latitudinea acestor organe. Acestea au înțeles ordinele în sensul, conștient imprimat de autoritățile superioare, de șicanare, persecutare și reprimare a activităților sindicale muncitorești. Insurecția, potrivit concepțiilor reacționare ale conducătorilor organelor polițienești, nu trebuia să opereze nici un fel de modificări în modul de a gândi al funcționarilor polițienești și, mai ales, în natura și obiectivele preocupărilor lor. Dînd curs unor astfel de ordine și instrucțiuni superioare, Serviciul poliției de siguranță din cadrul Inspectoratului Timișoara, cerea la 25 septembrie 1944, subordonaților de pe raza lui de competență, ca, imediat după primirea ordinului respectiv, să revizuiască toate lucrările birourilor de siguranță, pentru a le pune la punct, cerîndu-le să ia măsuri „pentru ca activitatea personalului să se desfășoare normal și cît mai intens“³ (subl. ns.). Schimbările petrecute după 23 August 1944 nu trebuiau, deci, să-i afecteze, să-i timoreze și să-i descumpănască pe vechii funcționari polițienești. Acesta și nu altul era sensul formulărilor de mai sus. Ei trebuiau să-și continue activitatea la fel ca mai înainte, adică tot împotriva muncitorilor și comunistilor, a celorlalte organizații democratice. Conținutul ordinului amintit nu lasă dubii în această privință: „Am constatat că unele unități n-au raportat acestui inspectorat rezultatul ordinelor cu vechime de 6—7 luni“. Era vorba de ordine și instrucțiuni elaborate și difuzate în lunile martie—aprilie 1944. Ce obiect au avut acestea nu este greu de presupus. Ordinul se încheia cu amenințări drastice: „Dacă în termen de cinci zile aceste restanțe nu vor fi lichidate, atît șeful biroului, cît și funcționarul căruia i s-a încredințat lucrarea vor fi sancționați fără a se mai primi explicațiuni sau justificări, iar șeful unității va fi pasibil aprecierilor în consecință“⁴.

Pentru a se interpune asaltului tot mai impetuos al clasei muncitoare, al țărănimii muncitoare, pentru a împiedica înlăturarea primarilor, pretorilor și prefecților reacționari, ocuparea pămînturilor moșierești de către țărani, ministrul de interne dă ordine peste ordine. La 9 septembrie 1944, el face să apară ordinul telegrafic 12481, adresat prefecților de județe și autorităților de resort. „Împreună cu autoritățile în subordinele dv., inclusiv poliție și legiunea de jandarmi, luați *măsurile cele mai severe* pentru a înceta jafurile care se comit zilnic în majoritatea cazurilor de către țărani. (Așa califica ministrul Aldea acțiunile țărănești: jafuri, n.n.). *Instigatorii* (comuniștii, n.n.) *precum și făptuitorii vor fi arestați*, transportați în capitala județului și în stare de arest deferiți justiției. Răspundeți personal de păstrarea ordinii în județul dv. În cazul cînd se mai produc asemenea acte samavolnice, vor suferi *cele mai grele sancțiuni* șefii autorităților administrative, polițienești și jandarmeriei, care nu au luat din vreme măsuri de prevenire sau au acționat slab“⁵ (subl. ns.). Aceluiași ministru îi aparține și ordinul de „a se reprima cu cea mai mare seriozitate orice încercare de instalare a unor noi organe locale“⁶. Este edificator, în acest sens, și conținutul comunicatului Ministerului de Interne, elaborat și difuzat la începutul lunii octombrie 1944, calificînd, acesta, acțiunile de schimbare de către masele populare a primarilor reacționari cu alții, democrați, ca procedee „în contradicție totală cu legile existente, tinzînd spre o încercare de a se micșora autoritatea statului“; documentul face cunoscut opiniei publice, cu titlu de avertis-

ment, că „s-au dat ordine categorice oştirii, organelor polițienești și jandarmeriei, ca să reprime asemenea acte cu cea mai mare severitate. Tulburătorii liniștei și impostorii vor fi arestați și trimiși în judecata curților marțiale”⁷. Îndemnurile insistente la represiune, formulate sub amenințarea unor la fel de repetate sancțiuni, în eventualitatea neexecutării lor, nu rămân fără urmări. În numeroase localități din țară, au loc arestarea și maltratarea aleșilor poporului, uneori jandarmii deschizând focul împotriva participanților la instalarea noilor organe locale.

Activitatea represivă continuă cu aceeași intensitate și în timpul cit ministrului de interne a fost Nicolae Penescu. Așa cum consemna un document al vremii „Nicolae Penescu și generalul Mihai Racoviță (ministrul de război, n.n.), au început acțiunile represive puse la cale împotriva populației, înarmînd bandele contrarevoluționare și finanțîndu-le”⁸. Generalul Rădescu, care i-a succedat lui Penescu, a încercat să înăsprească și mai mult măsurile represive. Tot pentru a împiedica desfășurarea ascendentă a procesului revoluționar început la 23 August 1944, generalul Rădescu, care a fost și ministru interimar la interne, a încurajat, pe diferite căi, și a îndemnat, personal, reactivizarea celor mai reacționare elemente, rămășițele organizațiilor fasciste. Edificator, în acest sens, este și gestul eliberării a 107 frunțiși legionari, elemente ce s-au făcut vinovate de comiterea a numeroase fărădelegi pe timpul guvernării legionaro-antonesciene, deținute la arestul Prefecturii Poliției Capitalei (P.P.C.), pe motiv că au fost „învoii” de sărbătorile iernii anului 1944. În eliberarea lor a fost implicat col. Manolescu, directorul siguranței din P.P.C., un chestor, un comisar șef și alții. Cazul a produs proteste vehemente din partea tuturor forțelor și elementelor democratice. În articolul „Lupii în libertate”, ziarul „Scînteia”, din 30 decembrie 1944, aprecia că este „complicitate politică . . . , caz unic, după cîte știm, în viața noastră publică”⁹. În încurajarea și incitarea elementelor Legionare și reacționare, un mare rol l-a avut discursul ațîțător al lui Rădescu, ținut în ziua de 11 februarie, în sala Aro din București. Discursul a fost urmat, așa cum rezultă și din scrisoarea deschisă adresată lui Rădescu de către Teohari Georgescu, subsecretar de stat în același minister, care concentra în jurul său elementele democratice din poliție, de agresiuni ale fasciștilor împotriva cetățenilor, de sălbăticiii rasiale, de arderea ziarelor democratice într-un chip, se sublinia în scrisoare, ce amintea de „timpurile sumbre ale stăpînirii antonesciene în țara noastră”. Aceste grave infrațiuni ale tulburătorilor ordinii publice au avut loc, se evidențiază în același document, fără ca poliția să intervină într-un fel, ba „chiar unii polițiști au participat direct la ele”¹⁰.

Din aceleași considerente, intuind, la începutul lunii martie inevitabilitatea instaurării apropiate a unui guvern democratic, aceleași forțe conservatoare-reacționare, pentru a crea greutăți însemnate în activitatea de guvernare a acestuia, pentru a submina trînicia unui asemenea guvern și încrederea maselor în capacitatea lui de guvernare și rezolvare a tuturor problemelor de interes obștesc, pentru a crea motive serioase de nemulțumire, s-a folosit în mod premeditat și de fenomenul criminalității, de încurajarea acestuia, încetînd de a-l mai îngrădi și reprimă. Tot astfel, ziarul „Scînteia”, din 3 martie 1945, aducea la cunoștința opiniei publice faptul că, în plină zi, la ora 3 după amiază, profitînd de lipsa pazei și *încurajați de pasivitatea ofițerilor de jandarmi*, un număr de 94 apatrizi au reușit să se strecoare prin sălile Prefecturii (P.P.C., n.n.) și au părăsit

clădirea în văzul ofițerilor de la poartă”¹¹ (subl. ns.). Era vorba de agenți ai gestapoului și hitleriști notorii, care, sub această formă deghizată, au fost puși în libertate. Peste două zile „evadează” de la închisoarea Comandamentului Capitalei alți 200 din cei 355 de deținuți, de data aceasta, de drept comun, infractori și tâlhari periculoși, care, la vremea respectivă, au făcut să tremure de teamă multe cartiere ale Capitalei. Încă din momentul în care a consemnat faptul, „Scînteia” și-a pus și a pus totodată autorităților de resort multe semne de întrebare acuzatoare. Se imputa factorilor responsabili că, „deși comandantul închisorii și oamenii din gardă au fost avertizați că se pregătește evadarea, nu s-au luat măsuri serioase pentru a o împiedica”, se formula o vină gravă și la adresa Comandamentului militar al Capitalei și P.P.C., care, „anunțate la timp, n-au trimis nici oameni de pază și nici măcar reprezentanți pentru face-re cercetărilor”. Facilitarea și încurajarea acestei evadări rezultă și mai evident din următorul fapt: „Garda (închisorii, n.n.) comandată de lt. Mărcușan primise însă ordinul din partea comandantului închisorii să nu facă uz de arme (...). Reiese clar că, așa cum se prezenta situația pe teren, ostașii, dacă ar fi avut ordinul să tragă, ar fi putut împiedica, cel puțin evadarea deținuților din prima închisoare”¹². (Neintervenția gardienilor în cazul evadării deținuților din închisoarea a doua mai avea o scuză în ochii opiniei publice întrucît în tentativa lor de evadare deținuții au interpus între ei și paznici corpurile a doi gardieni pe care îi luaseră ostateci; în primul caz, însă, lipsea o asemenea motivație).

Mai tîrziu, după instaurarea guvernului dr. Petru Groza, cînd au fost posibile cercetări serioase și obiective, adevărul întreg a fost scos la lumină. El este exprimat într-un articol din ziarul „Scînteia”, din 12 aprilie 1945 „Carența totală și voită a autorităților de stat, în timpul guvernărilor de dinainte de 6 martie, sabotajul criminal al poliției împănate cu elemente fasciste și dușmănoase poporului, culminase în ultimele zile ale domniei lui Rădescu, prin eliberarea hoților și asasinilor din închisoare, a nemților și hitleriștilor din cazarma unde erau deținuți provizoriu. Capitala țării ajunsese un Eldorado al pungașilor și tâlharilor, care jefuiau și asasinau fără nici o teamă de pedeapsă, ba, dimpotrivă, bucurîndu-se de complicitatea mascată ori deschisă a bestiiilor fasciste care mai tronaau încă la Prefectura poliției și la Siguranța generală”¹³ (subl. ns.).

La Timișoara, Poliția reacționară, care era condusă de același inspector Berescu, care o condusese și pe vremea lui Antonescu, nu făcea nimic să apere avutul și viața timișorenilor. Organul local al P.C.R. consemna, la 14 ianuarie 1945: „Atacurile nocturne îndreptate împotriva populației civile, izolate la început, s-au transformat în acte de teroare sistematică. În cursul săptămîinii acesteia au fost uciși mișelește, seara, întorcîndu-se de la muncă, unsprezece cetățeni ai orașului nostru. Aceste victime nenorocite au fost găsite dimineața pe drumuri, împușcate drept în inimă. Între ei nu era nici un german hitlerist, ci numai democrați cinstiți, antifasciști, oameni ai muncii (...). În fața acestei situații, care devine pe zi ce trece tot mai insuportabilă, ce face poliția? Poliția doarme, se preface că doarme”¹⁴.

Moștenirea preluată, sub acest aspect, de către guvernul democrat-popular a creat Ministerului de Interne probleme serioase, cu atît mai mult cu cît efectivele sale erau diminuate și continuau să se împutîneze ca urmare a curățirii aparatului de elementele necorespunzătoare. Lupta fermă și hotărîtă împotriva recurdescenței criminalității era foarte importantă, căci ea avea o determinare politică și, de asemenea, scopuri politice, pe

lingă cele sociale, de apărare a liniştii, vieţii, integrităţii corporale şi avutului cetăţenilor. Teohari Georgescu, la câteva zile de la preluarea conducerii acelui minister, atrăgea atenţia opiniei publice că „Aceste tilhării sînt înfăptuite nu numai de tilhari, tilharii de meserie. Trebuie să ne dăm seama că duşmanii poporului, elementele fasciste, vor căuta prin toate mijloacele (inclusiv tilhăriile, n.n.) să *compromită acest guvern*, al poporului. În acest sens, vor folosi orice mijloace. *Şi unul din mijloace va fi de a crea o atmosferă de panică, de teamă în mijlocul poporului*”¹⁵. Ceva mai tîrziu, în faţa reprezentanţilor presei, acelaşi Teohari Georgescu confirmă ceea ce **prevăzuse**, faptul că reacţiunea a încercat să se folosească de fenomenul infracţional ca de o armă politică: „Ministerul de Interne şi-a dat foarte bine seama că la adăpostul acestor criminali de rînd se ascunde acţiunea trădătoare şi banditească a elementelor legionare-fasciste şi a virfurilor reacţionare care, în neputinţa şi disperarea lor, au încercat să se servească de crime odioase pentru a tulbura liniştea şi a încerca să zdruncine acţiunea de reclădire a ţării, întreprinsă de guvernul Petru Groza”¹⁶. Apărarea ordinii şi liniştii publice, se impunea, deci, ca o sarcină importantă pe agenda de lucru a guvernului instaurat la 6 martie 1945. În aceste împrejurări şi pentru rezolvarea unei asemenea probleme spinoase, P.C.R. s-a sprijinit pe masele populare, pe comitetele cetăţeneşti.

În eforturile întreprinse de P.C.R. pentru democratizarea aparatului poliţienesc, pentru desfăşurarea de către acesta a unei activităţi corespunzătoare noilor împrejurări, un rol important l-a avut colaborarea sa cu comitetele cetăţeneşti sau gărzile cetăţeneşti, cum li s-a mai spus, în activitatea de restabilire a ordinii şi liniştii publice, de apărare a avutului public şi al cetăţenilor, atît în Capitală cît şi în celelalte oraşe ale ţării. Constituite din iniţiativa comunistilor, comitetele cetăţeneşti au fost o formă de autoapărare şi de control democratic din partea maselor populare. Apărute, la început, din necesitatea de a pune stavilă speculei, de a identifica depozitele de mărfuri ascunse şi a le pune la dispoziţia consumatorilor, rolul lor s-a amplificat cu vremea. În condiţiile în care autorităţile de stat de pînă la 6 martie 1945, poliţia împănată cu elemente fasciste şi duşmănoase poporului, au cultivat şi încurajat infracţionalitatea, politică recurgînd la eliberarea hoţilor şi asasinilor din închisori, comitetele cetăţeneşti au preluat asupra lor şi sarcinile politicii, desfăşurînd o asemenea activitate în consecinţă.

După instaurarea guvernului democrat şi curăţarea aparatului poliţienesc de toate elementele compromise, o delegaţie a comitetelor cetăţeneşti s-a prezentat la ministerul de interne şi i-a oferit colaborarea membrilor lor, pentru asigurarea, printr-o activitate comună, a ordinii şi liniştii publice¹⁷. Oferta a fost acceptată, ea fiind singura cale posibilă de rezolvare a acestei probleme, întrucît, aşa cum arăta ministrul în dialogul purtat cu reprezentanţii comitetelor cetăţeneşti, „Cu efectivele existente nu era posibil acest lucru. De asemeni, mărirea efectivelor, după toate cele întîmplate, nu era posibilă”¹⁸. Este subliniat, şi cu această ocazie, caracterul politic al unei asemenea activităţi: „...lupta începută de dvs. de azi înainte, sensul acesteia, este o luptă nu numai împotriva unor tilhari, dar şi împotriva tuturor acelor care caută prin metode criminale să împiedice ducerea la bun sfîrşit a programului actualului guvern. Activitatea dv. va da încrederea tuturor cetăţenilor în guvernarea de astăzi, va înlătura toate acele elemente care caută într-un fel sau altul să tulbure această situaţie, de astăzi”¹⁹. Tot cu acelaşi prilej, ministrul a precizat şi natura raportu-

rilor ce vor exista între comitetele cetățenești și organele de poliție : „Dvs. — le atrăgea el atenția membrilor comitetului — nu veniți pentru a concura cu autoritatea de stat. Din contră, veniți cu gândul de a conlucra, de a-i ridica prestigiul, veniți cu gândul ca în timpul cel mai scurt să vă înfrățiți cu aceste autorități, care vor fi izvorite din mijlocul dv., vor fi una cu Dvs.”²⁰. În scurt timp s-au constituit asemenea gărzii în toată țara, cu o numeroasă participare populară. Numai în Timișoara, pînă la 24 martie 1945, la apelul comun, semnat de prefectul județului, primarul municipiului și chestorul de poliție, s-au înscris în gărzile cetățenești 800 de voluntari²¹. Cu ajutorul cetățenilor se formau patrulă mixte (1 polițist și 3 cetățeni), care patrulau cîte 3 ore noaptea, în decursul unei ore parcurgînd tot sectorul încredințat.

La scurt timp de la intrarea acestora în acțiune alături de organele de poliție și sub îndrumarea acestora, ziarele care au urmărit cu atenție activitatea de asanare a Capitalei și a celorlalte orașe ale țării de elementele infractoare, anunțau zilnic asemenea știri : „Gărzile cetățenești în luptă cu infractorii. O activitate intensă și îndrăzneată”²² ; „Gărzile cetățenești în luptă cu răufăcătorii ; Cum este stîrpit brigandajul”²³ ; „Gărzile cetățenești în lupta cu răufăcătorii ; S-a dat de urma unor periculoși tilhari care terorizau capitala”²⁴. Rezultatele nu s-au lăsat mult timp așteptate. Sînt edificatoare, în acest sens, și titlurile unor asemenea materiale : „Vechi infractori arestați de gărzile cetățenești” ; „Cunoscutul tilhar Radu Marin a fost împușcat ieri” ; „Banda celebrului tilhar Argintoiu a fost capturată”²⁵ ; Gărzile cetățenești au arestat doi hitleriști cu acte false românești”²⁶. Au mai fost neutralizate banda lui Vladimir Turcu²⁷, a lui Vasile Burdulea²⁸ și altele. Sub titlul : „Gărzile cetățenești păzesc viața și avutul cetățenilor”, ziarul timișorean „Luptătorul bănățean” consemna : „Împreună cu poliția democratică, gărzile cetățenești constituie unitățile care luptă pe frontul intern pentru stîrpirea anarhiei semănate de rămășițele fascismului. Într-o acțiune de simbătă noaptea, gărzile cetățenești din Timișoara au putut urmări și prinde în timp ce operau o bandă de șapte jefuitori”²⁹.

În lupta cu asemenea infractori înrăiți, înarmați și dispuși să facă uz de arme sau de alte mijloace pentru a nu se lăsa prinși, au căzut victime atît din partea gărzilor cetățenești cît și a organelor de poliție. Așa, de pildă, șeful unei patrule cetățenești, șoferul Pomponiu Diniș, a fost împușcat mortal în timp ce încerca să oprească o mașină cu bandiți în Piața Rosetti. Pe șoseaua Crîngași, Ilie Diaconu și Gheorghe Ionescu au fost grav răniți de o mașină ce a intrat în plin în ei³⁰. La Galați a fost răpus, într-o luptă cu bandiții, Carol Tomolici, conducătorul sindicatului muncitorilor din port și membru al gărzilor cetățenești. Așa cum arăta „Scînteia”, din 2 aprilie 1945, care a consemnat acest fapt, în urma lui rămînea o văduvă cu doi copii³¹. În această acerbă confruntare a căzut la datorie și comisarul șef Vasile Cernov, muncitor comunist din ilegalitate, care suferise înainte, pentru convingerile sale politice, pentru crezul său fierbinte de a sluji interesele poporului o detenție de 7 ani la Doftana, acum neprecupețind, pentru aceleași interese, să-și jertfească și viața. El a fost răpus în timp ce intervenea pentru a împiedica prădarea unor bunuri³². Pînă în ianuarie 1946 au mai căzut, din rîndurile polițiștilor, comisarii : Gheorghe Șincai, Ion Mocanu, Gheorghe Popescu și 8 colaboratori. Alți 6 comisari și 12 detectivi au fost grav răniți³³.

Participarea gărzilor cetățenești la activitatea de stîrpire a fenomenului infracțional a reprezentat, așa cum aprecia ziarul „Scînteia“, din 22 martie 1945, în articolul „Democrația se apără“, „o formă înaltă a conștiinței civice, o formă înaltă de autoapărare a democrației“, această participare demonstrînd, potrivit aceluiași aprecieri, și o dovadă a „creșterii nivelului conștiinței cetățenești a poporului“³⁴.

Activitatea gărzilor cetățenești, prin rezultatele pe care le-a adus după sine (siguranța vieții și agoniseli cetățenilor, liniștea acestora), a atras recunoștința populației. În comuna Dudești, scria ziarul „Scînteia“, locuitorii își exprimă recunoștința față de comitetul cetățenesc³⁵. Aceeași sursă de informare consemna, după arestarea bandei lui Argintaru și a complicilor săi, faptul că aceasta „va aduce liniște unui mare număr de cetățeni, deoarece acest periculos tilhar teroriza cartiere întregi, organizînd pretutindeni prădăciuni în stil mare“³⁶. Cei mai activi membri ai acestor formațiuni cetățenești au fost premiați în bani de către Ministerul de Interne³⁷. Și după ce s-a terminat, în linii mari, curățirea aparatului informativ-polițienesc de elemente necorespunzătoare, gărzile cetățenești au continuat să fie, așa cum se exprima „Scînteia“, din 12 aprilie 1945 „auxiliarele cele mai prețioase ale organelor oficiale însărcinate cu menținerea ordinii“³⁸. Din rîndul celor mai active elemente ale gărzilor cetățenești s-au recrutat mulți polițiști. Un exemplu a fost comisarul Ion Șulea, victimă a manifestărilor contrarevoluționare organizate de reacțiunea română la 8 noiembrie 1945. La conferința cu prefecții din Ardeal, care a avut loc la sfîrșitul lunii martie 1945, primul ministru, dr. Petru Groza, îi îndemna pe aceștia ca, pentru a-și asigura o poliție adevărată și disciplinată, pe cît posibil, să-și recruteze cadrele din gărzile cetățenești³⁹.

Participarea gărzilor cetățenești la activitatea polițienească a însemnat participarea maselor populare, alături de poliție la exercitarea funcției de apărare a ordinii și liniștii publice, a bunurilor publice și private, o legătură activă, strînsă, a organelor polițienești cu masele largi populare. Această colaborare a fost de natură nu numai să apropie și mai mult organele de poliție de mase, dar și să determine în conștiința cadrelor vechi care au mai fost păstrate în aparat, noul mod de gîndire, concepțiile de viață și de morală ale poporului, ale clasei muncitoare, ale comuniștilor, întrucît cei mai mulți dintre membrii acestor gărzi erau muncitori, majoritatea fiind și comuniști.

- ¹ Arh. Stat. Timișoara, Fond Chestura poliției Timișoara, dosar 1160/1944, fila 526.
- ² Arhiva Inspectoratului județean Timiș al Ministerului de Interne, fond 23, vol. 15, fila 54.
- ³ *Ibidem*, fila 370.
- ⁴ *Ibidem*, fila 370.
- ⁵ *Ibidem*, fila 452.
- ⁶ Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8839, fila 49.
- ⁷ *Scînteia*, nr. 22, 13 octombrie 1944.
- ⁸ Arhiva centrală a C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8835, fila 7.
- ⁹ *Scînteia*, nr. 97, din 30 decembrie 1944.
- ¹⁰ *Ibid.*, nr. 141, 16 februarie 1945.
- ¹¹ *Ibid.*, nr. 156, din 3 martie 1945.
- ¹² *Ibid.*, nr. 158, 5 martie 1945.
- ¹³ *Ibid.*, nr. 196, 12 aprilie 1945.
- ¹⁴ *Luptătorul bănățean*, anul II, nr. 103, din 14 ianuarie 1945.
- ¹⁵ *Scînteia*, nr. 167, 14 martie 1945.
- ¹⁶ *Ibid.*, nr. 205, 21 aprilie 1945.
- ¹⁷ *Ibid.*, nr. 165, 12 martie 1945.
- ¹⁸ *Ibid.*, nr. 167, 14 martie 1945.
- ¹⁹ *Ibidem*.
- ²⁰ *Ibidem*.
- ²¹ Arhiva Inspectoratului Timiș al M.I., fond 23, vol. 16 fila 19.
- ²² *Scînteia* nr. 170, 17 martie 1945.
- ²³ *Ibid.* nr. 172, 19 martie 1945.
- ²⁴ *Ibid.* nr. 174, 21 martie 1945.
- ²⁵ *Ibid.* nr. 176, 23 martie 1945.
- ²⁶ *Ibid.* nr. 177, 24 martie 1945.
- ²⁷ *Ibid.* nr. 196, 12 aprilie 1945.
- ²⁸ *Ibid.* nr. 209, 26 aprilie 1945.
- ²⁹ *Luptătorul bănățean*, nr. 162, din 23 martie 1945.
- ³⁰ *Ibid.* nr. 174, 21 martie 1945.
- ³¹ *Ibid.* nr. 186, 2 aprilie 1945.
- ³² *Ibid.* nr. 219, 10 mai 1945.
- ³³ *Ibid.* nr. 439, 3 ianuarie 1946.
- ³⁴ *Ibid.* nr. 175, 22 martie 1945.
- ³⁵ *Ibid.* nr. 174, 21 martie 1945.
- ³⁶ *Ibid.* nr. 176, 23 martie 1945.
- ³⁷ *Ibid.* nr. 196, 12 aprilie 1945.
- ³⁸ *Ibidem*.
- ³⁹ *Ibid.* nr. 185, 1 aprilie 1945.

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — ORGANIZATORUL ȘI CONDUCĂTORUL LUPTEI MASELOR POPULARE PENTRU TRANSFORMĂRI DEMOCRATICE ȘI TRECEREA LA REVOLUȚIA SOCIALISTĂ

prof. univ. dr. ȘTEFAN LACHE

Partidul Comunist Român s-a definit și a acționat, de-a lungul întregii sale existențe, ca o uriașă forță motrice, care a dus mereu înainte societatea noastră. El a reușit să mobilizeze în jurul programului politic și al stindardului său de luptă masele muncitoare, forțele progresiste ale națiunii, înscriind pagini nepieritoare de eroism și cutezanță revoluționară în analele istoriei poporului nostru. „De la crearea sa, — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — în anii grei ai ilegalității, înfruntând teroarea regimului burghezo-moșieresc, Partidul Comunist Român a ridicat sus steagul luptei revoluționare, a condus cu abnegație marile bătălii de clasă, s-a manifestat ca o forță politică cu adevărat națională, în stare să răstoarne, prin lupta clasei muncitoare, a maselor largi populare, vechea orînduire bazată pe exploatare și asuprire și să făurească o orînduire socială nouă, fără asupritori — orînduirea oamenilor muncii, orînduirea socialistă“.

Marea forță transformatoare a partidului nostru a izvorît, înainte de toate, din devotamentul său neclintit față de idealurile socialismului și comunismului, din identificarea întregii sale ființe cu interesele maselor muncitoare, cu năzuințele fundamentale de dreptate, libertate și independență ale poporului român.

Rolul P.C.R. de forță politică de avangardă, de organizator și conducător al clasei muncitoare, al maselor populare, s-a exprimat concludent în efortul său creator, neconținut, de a căuta răspuns cerințelor obiective de progres ale societății românești, de a elabora și înfăptui o linie politică justă, dezvoltînd și aplicînd corespunzător condițiilor și particularităților evoluției țării noastre teoria revoluționară, principiile socialismului științific.

Amplitudinea și, mai ales, eficiența social-umană a forței revoluționare, transformatoare a Partidului Comunist Român au fost într-o continuă creștere, în funcție de etapele strategice parcurse, de împrejurările istorice concrete, interne și internaționale. Rolul său de organizator și conducător al clasei muncitoare, al maselor populare a dobîndit plenitudinea în noua epocă a istoriei poporului nostru, începută la 23 August 1944, odată cu victoria revoluției de eliberare socială și națională, anti-fascistă și antiimperialistă, care a chezășuit eliberarea patriei de sub dominația fascistă, instaurarea puterii revoluționar-democratice, muncitorești-țărănești, înfăptuirea transformărilor economice și social-politice ce

au jalonat trecerea la socialism. În această epocă, Partidul Comunist Român și-a probat prin fapte capacitatea, neîntrecută de nici o altă forță politică existentă atunci în țara noastră, de a lega organic trecutul, tradițiile de luptă ale poporului nostru pentru eliberare socială și națională, de viitor și de a descifra noile imperative de progres ale societății românești. O asemenea capacitate a dat maselor populare o perspectivă însuflețitoare, le-a mobilizat în jurul și sub conducerea comuniștilor, în care ei vedeau pe cei mai activi și mai autorizați exponenți ai intereselor și năzuințelor lor. Preocuparea de a lega în plan strategic obiectivele emancipării sociale de cele naționale, de a elabora o linie politică pornind în primul rînd de la realitățile românești, dar manifestînd în același timp receptivitate și față de experiența revoluționară acumulată pînă atunci pe plan mondial, s-a reflectat încă din documentele elaborate îndată după 23 August 1944, în hotărîrile primei Conferințe naționale a partidului ținută în condiții de libertate, în octombrie 1945, ca și în alte documente, adoptate ulterior.

Forța transformatoare a P.C.R., rolul său de organizator și conducător al maselor populare în etapa la care ne referim, adică aceea care a premers trecerii la socialism, ca și în alte etape, nu a avut deloc aspectul unui marș triumfal, al unor salturi din victorie în victorie. Ea a fost efectiv rezultatul unei ample activități politico-organizatorice și educative, desfășurate de comuniști cu tenacitate, perseverență și spirit de sacrificiu, împotriva claselor exploatare și a exponenților lor politici, a încercărilor acestora de a capta și menține sub influența lor masele populare și, prin aceasta, de a stopa procesul transformărilor revoluționare și democratice, evoluția spre socialism.

După cum este cunoscut, viața social-politică a României, așa cum s-a realizat în perioada imediat următoare prăbușirii dictaturii militarofasciste și înlăturării armatelor hitleriste de pe teritoriul țării, a avut o configurație particulară, specifică. Structura socială cuprindea burghezia și proletariatul — clasele fundamentale ale societății capitaliste —, moșierimea și țărănimia, aceasta din urmă constituind majoritatea populației țării, precum și categorii sociale intermediare, cum erau meseriașii, comercianții, funcționarii, precum și intelectualii. Situației sociale complexe îi corespundea o pluralitate de forțe politice, un evantai larg de partide și organizații reprezentînd interesele claselor și păturilor sociale, curenților politico-ideologice. Ca rezultat al răsturnării regimului de dictatură militarofascistă, practic, toate formațiunile politice, democratice care, în pofida interdicțiilor și represiunilor, supraviețuiseră, trec la activitatea legală, se afirmă și se dezvoltă în condiții de libertate.

Începînd de la 23 August 1944 au trecut la activitatea legală Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat, Frontul plugarilor, Uniunea populară maghiară, Uniunea patrioților, Partidul Socialist-Țărănesc — care exprimau interesele maselor muncitoare și ale categoriilor sociale mijlocii, intermediare; de asemenea, activau Partidul Național-Țărănesc și Partidul Național-Liberal — exponenți ale burgheziei și moșierimii. Aceste partide, care guvernaseră în perioada interbelică, aveau și aderenți din rîndurile țărănimii, intelectualității. Din sistemul de partide din viața politică a fost înlăturată, prin victoria revoluției, extrema dreaptă fas-

cistă ; ceea ce rămăsese din fascism, ca grupare sau curent politic, se reducea la mici înjghebări clandestine de teroriști și diversioniști. Partidele burgheze și cercurile monarhice au încercat să folosească pozițiile precumpănitoare pe care reușiseră să le obțină în conducerea statului la 23 August 1944 în scopul conservării vechilor structuri social-economice, de exploatare și asuprire, al restabilirii regimului politic antebelic, operînd doar „ajustări“ care să nu-i afecteze esența. Crearea Frontului Național-Democratic și refuzul Partidului Național-Țărănesc și al Partidului Național-Liberal de a se alătura acestei coaliții reflectau momentul inițial al unui complex proces de regroupare și departajare a forțelor politice care colaboraseră la înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944, în funcție de concepțiile și opțiunile lor privind soluționarea unor probleme imediate, îndeosebi a celor care vizau natura regimului social-politic din România. De o parte, forțele polarizate în jurul Partidului Comunist Român erau hotărîte să înfăptuiască transformări radicale, să revoluționeze societatea, avînd drept țel de perspectivă trecerea la o nouă orînduire socială, la socialism. De cealaltă parte, forțele reprezentate de P.N.Ț. și P.N.L., care preconizau o simplă „adaptare“ a sistemului politic antebelic la noile realități și cerințe, încercînd să stăvilească sau cel puțin să temporizeze acțiunile revoluționare, să oprească ascensiunea maselor populare spre putere.

În lupta pentru instaurarea regimului democratic, pentru înfăptuirea reformei agrare și a celorlalte obiective ale revoluției, P.C.R. a îmbinat acțiunile „de jos“ ale maselor populare cu cele ale reprezentanților F.N.D. din guvern și din conducerea prefecturilor și primăriilor, a colaborat cu diferite grupări și personalități politice, cu reprezentanți ai diverselor categorii sociale interesate, fie și parțial, în realizarea transformărilor democratice. În condițiile intensificării luptei maselor muncitoare pentru cucerirea puterii și înfăptuirea reformei agrare, au aderat la F.N.D. gruparea politică național-țărănistă condusă de Anton Alexandrescu precum și numeroase organizații comunale, orășenești și județene ale partidelor național-țărănesc și liberal. În același timp, numeroși membri și simpatizanți ai P.N.Ț. s-au dezis de liderii acestui partid și au intrat în Frontul plugarilor sau în alte organizații politice de stînga. Un succes deosebit al politicii promovate de P.C.R. l-a constituit colaborarea cu gruparea liberală condusă de Gh. Tătărăscu, grupare care se pronunța, odată cu participarea activă a României la războiul antihitlerist, în scopul recuceririi independenței și suveranității naționale, pentru redresarea economică și reforma agrară. Acordul de colaborare cu disidența liberală, ca și aderarea grupării P.N.Ț. prezidată de Alexandrescu la F.N.D., au înlesnit izolarea de mase a principalelor forțe politice burgheze conservatoare, facilitînd, în același timp, realizarea unor obiective care reclamau o participare cît mai largă, îndeosebi în domeniul economic și al politicii externe. În acest fel, datorită programului clar și a politicii sale realiste, P.C.R. a reunit, în lupta pentru transformarea revoluționară și democratică a țării, forțele de bază ale națiunii — clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, păturile mijlocii de la orașe și o parte a burgheziei.

Instaurarea, la 6 martie 1945, a puterii revoluționar-democratice, putere de stat cu pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc, a determinat noi și însemnate schimbări în viața social-politică. P.C.R. devine principalul partid de guvernămînt ; rolul său proeminent în stabilirea orientării generale și în înfăptuirea unei politici interne și externe puse în slujba

maselor populare, a independenței și suveranității naționale constituie o trăsătură fundamentală a regimului instaurat în martie 1945. Unitatea coaliției forțelor revoluționare și democratice, în frunte cu P.C.R., și-a dovedit trăinicia în îndeplinirea obiectivelor majore ale noii perioade istorice: legiferarea și consolidarea reformei agrare, a altor reforme social-economice; înfrângerea așa-numitei „greve regale” și a obstrucțiilor liderilor partidelor burgheze, care au refuzat să participe la opera constructivă de guvernare, trecând în opoziție; biruirea marilor dificultăți economice, agravate de urmările secetei din anii 1945—1946; câștigarea bătăliei alegerilor parlamentare din 1946; intensă activitate politico-diplomatică desfășurată cu prilejul Conferinței de pace de la Paris pentru apărarea independenței și suveranității României.

În urma înfringerii suferite în alegerile parlamentare de la 19 noiembrie 1946, cele două mari partide burgheze nu s-au mai putut menține în viața politică, din care au dispărut în a doua jumătate a anului 1947, împărțându-se inevitabil soarta clasei pe care o reprezentau. Același destin l-au avut și alte grupări politice mai mici de opoziție, cum au fost Partidul popular românesc, Partidul radical al micii burghezii, Partidul naționalist-democrat, Acțiunea națională-agrară, care s-au dovedit a fi creații artificiale, fără aderență în mase. În ceea ce privește P.N.L., prezidat de Gh. Tătărașcu, faptul că participase la alegeri, în cartel electoral, cu celelalte partide din B.P.D., i-a permis să se mențină în continuare la guvernare. Judecând prin prisma rezultatului alegerilor parlamentare, P.N.L. (Tătărașcu) devenise principalul partid burghez din România, menținându-se un timp, împreună cu P.T.D. (dr. Lupu), ca forță de opoziție și după trecerea la revoluția socialistă. Burghezia și exponenții ei politici nu mai dispuneau, însă, de resurse pentru a opri mersul revoluției spre socialism.

Cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare, cu celelalte categorii de oameni ai muncii, odată cu proclamarea Republicii, la 30 decembrie 1947, a deschis o nouă etapă în dezvoltarea României, de transformări profunde în toate domeniile vieții economice, sociale, politice și spirituale — etapa revoluției și construcției socialiste. Trecerea la realizarea concretă a acestei mărețe opere a fost însoțită de unificarea deplină a mișcării muncitorești, de făurirea partidului unic revoluționar al clasei muncitoare.

În lupta comună pentru îndeplinirea revoluției antifasciste și antiimperialiste s-a realizat o mai bună cunoaștere și apropiere între membrii P.C.R. și P.S.D., au fost înlăturate diverse dificultăți și s-a înaintat, pas cu pas, împreună, spre unificarea deplină. În acest sens, o însemnată hotărâtoare au avut-o creșterea și maturizarea ambelor partide, care se dezvoltau de sine stătător, trecerea la elaborarea liniei politice pe baza studierii realităților românești, eliminându-se treptat etichetările, prejudecățile și tezele prestabilite, care dăunau unității. Ancorarea în viața economică și social-politică a țării a permis partidelor muncitorești, în decursul anilor, o anumită convergență programatică și practică, le-a dat un crescând suport de masă și, în ultimă instanță, le-a apropiat de momentul unificării depline. Prin partidul unic, a cărui existență de fapt a fost consfințită de Congresul din februarie 1948, clasa muncitoare și-a făurit un puternic detașament politic revoluționar, înarmat cu teoria revoluționară despre lume și viață — materialismul dialectic și istoric —, capabil să unească toate forțele progresiste ale națiunii în lupta împotriva exploatarei și asupririi, pentru transformarea revoluționară a societății.

Experiența României demonstrează că lichidarea sciziunii și realizarea unității aparținice a clasei muncitoare, dezvoltarea colaborării între toate forțele revoluționare democratice, care se pronunță pentru transformări înnoitoare, înlesnesc drumul spre victoria revoluției și construcției socialiste. Se poate spune că înfăptuirea unității în jurul și sub conducerea P.C.R. a chezășuit realizarea sarcinilor de uriașă complexitate ale edificării socialismului. România a fost prima țară în care s-a realizat fuziunea politică și organizatorică a partidelor clasei muncitoare într-un partid unic, ca rezultat al unei evoluții istorice obiective, al luptei pentru cucerirea puterii politice și trecerii la transformarea revoluționară a societății, la făurirea socialismului. Prin originalitatea căii pe care s-a produs și a formelor pe care le-a îmbrăcat, procesul făuririi și consolidării unității de acțiune și apoi unificarea deplină a forțelor clasei muncitoare din România se constituie într-o experiență integrată ca o contribuție importantă în tezaurul teoretic și practic al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, o experiență remarcabilă, care demonstrează cu puterea faptelor că lichidarea sciziunii și realizarea unității politico-organizatorice a clasei muncitoare, crearea unui partid unic — stat major politic de luptă al celor ce muncesc — reprezintă o chezășie a înaintării neabătute pe calea socialismului.

În anii care au urmat în procesul revoluției și construirii orînduirii socialiste, Partidul Comunist Român s-a afirmat viguros ca singura forță politică conducătoare în toate domeniile vieții sociale, ca centru vital al națiunii, desfășurînd o vastă activitate organizatorică, politico-ideologică și educativă, pentru înfăptuirea pas cu pas a refacerii și modernizării economiei naționale, pentru așezarea ei pe baze socialiste, edificarea societății pe principii noi, socialiste, a întregii creații materiale și spirituale, ridicarea neconținută a nivelului de trai al celor ce muncesc, întărirea independenței și suveranității naționale.

**PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — FORȚA POLITICĂ
CONDUCĂTOARE ÎN LUPTA POPORULUI ROMÂN
PENTRU EDIFICAREA SOCIALISMULUI ȘI ÎNĂLȚAREA
ROMÂNIEI SPRE COMUNISM**

ANCA AUGUSTA

În decursul celor 60 de ani de existență Partidul Comunist Român a parcurs, din punctul de vedere al rolului său în societate și în mecanismul executării puterii politice de stat, trei etape mari : a) etapa luptei în cadrul frontului forțelor revoluționar-democratice, împotriva claselor dominante, exploatare, a asupririi și exploatarei politice și economice, front în care a avut un rol politic conducător — etapă în care a avut ca principală misiune strategică înlăturarea orînduirii sociale bazată pe clase antagoniste și netezirea căilor evoluției țării spre socialism ; b) etapa revoluției popular-democratice (1944—1947), inaugurată de revoluția de eliberare națională și socială din august 1944, care a corespuns cu dobîndirea de către P.C.R. a rolului de forță politică de guvernămînt, iar după 6 martie 1945, de principala forță politică de guvernămînt și cu consolidarea rolului său de forță politică conducătoare a frontului forțelor revoluționar-democratice, muncitorești-țărănești pentru consolidarea pozițiilor acestora în stat, pentru înlăturarea transformărilor revoluționar-democratice în condițiile existenței claselor antagoniste și a participării la puterea de stat și la actul de guvernămînt a reprezentanților unei importante părți a burgheziei și c) etapa revoluției socialiste, care coincide cu dobîndirea de către partid, în chip istoricește necesar, a rolului de forță politică conducătoare în stat, în lupta poporului român pentru edificarea noii orînduirii sociale, atribut fundamental, recunoscut de întreaga societate, stipulat inclusiv în Carta fundamentală a țării — Constituția. Încă în lucrarea de mare importanță teoretică și practică „Rolul conducător al partidului în etapa desăvîrșirii construcției socialiste“, prilejuită de aniversarea a 46 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român — mai 1967 —, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că „Partidul Comunist Român și-a cucerit poziția de forță conducătoare în patria noastră prin lupte grele revoluționare, desfășurate de-a lungul întregii sale existențe, împotriva claselor reacționare, pentru eliberarea celor ce muncesc de exploatare și asuprire, pentru progresul și prosperitatea României“ ; că afirmarea partidului ca forță conducătoare a societății este, deci, „rezultatul unui proces legic, obiectiv, al întregii dezvoltări istorice a României postbelice“ că această calitate „de forță politică conducătoare în societate a Partidului Comunist Român s-a afirmat de la an la an cu tot mai multă putere, pe măsura dezvoltării în amploare și adîncime a operei de construire a noii orînduirii“.

Pornind, deci, de la premiza fundamentală că Partidul Comunist Român nu și-a impus calitatea, condiția sa de forță politică conducătoare în societate ci că această calitate a fost istoricește reclamată, cerută ca o condiție fundamentală a edificării, pe ruinele vechii societăți a noii orînduirii sociale socialiste, trebuie subliniată realitatea că această calitate s-a manifestat și exercitat, a primit forme tot mai complexe și a avut efecte tot mai adînci și determinante, pe măsură ce procesul istoric al edificării noii orînduirii s-a dezvoltat și amplificat, a cuprins și antrenat noi și noi forțe, detașamente și categorii sociale, profesionale, naționale etc.

Dacă am încerca o definire a principalelor etape parcurse de partidul nostru în procesul afirmării și consolidării rolului său de forță politică conducătoare în lupta pentru edificarea societății socialiste, ar trebui, credem, reținute următoarele trei etape principale : prima de la Congresul al VI-lea, de unificare (1948) pînă la Congresul al IX-lea al partidului (1965) ; a doua de la Congresul al IX-lea pînă la cel de al XI-lea Congres (1974) și, cea de a treia, după Congresul al XI-lea pînă în prezent. Dorim, în continuare să sintetizăm ceea ce ar putea fi caracteristic fiecăreia din aceste etape.

În *prima*, care începe cu Congresul de unificare din februarie 1948, partidul desfășoară o susținută activitate politică și organizatorică pentru consolidarea rîndurilor sale în urma unificării ; pentru eliminarea din partid a tuturor acelor elemente care fie că se strecuraseră în partid, în anii anteriori, pentru felurite motive străine aspirațiilor și scopurilor partidului de avangardă, fie că nu erau capabile să se ridice la nivelul exigențelor puse de istorie în fața partidului în noua perspectivă istorică, a edificării societății socialiste. În aceeași perioadă partidul adoptă o seamă de măsuri politice pentru creșterea rolului său conducător în stat, în împrejurările edificării noilor structuri ale statului socialist. Reflectînd stadiul nou în care intra partidul nostru ca detașament de avangardă a clasei muncitoare în acest timp, Rezoluția Congresului al VI-lea al Partidului arăta că în situația în care „se creează condiții favorabile pentru lichidarea oricăror forme de exploatare și făuririi bazelor orînduirii socialiste în țara noastră (...) este mai mult decît oricînd necesară deplina unitate de acțiune și de voință a forței conducătoare a democrației — clasa muncitoare. Proletariatul din România are nevoie de un stat major unic (...). Acest stat major este Partidul Muncitoresc Român care de astăzi înainte este unicul partid al clasei muncitoare din România“. În document sînt jalonate o seamă de măsuri pentru întărirea capacității partidului în scopul de a se putea achita „cu cinste de misiunea sa de forță conducătoare a democrației românești și să cucerească noi izbînzii pe calea adîncirii democrației populare și a făuririi temeliilor orînduirii socialiste“. Într-adevăr, în toți anii care au urmat pînă la Congresul al IX-lea, partidul și-a consolidat acest rol conducător al noii democrații românești, a democrației așezată treptat pe temeliile societății socialiste. Dintre preocupările cele

mai importante se impune subliniat efortul partidului de a defini cadrul programatic al edificării noii orînduiri, a organiza și conduce lupta pentru realizarea lui, cel puțin în cele trei mari domenii — al industrializării, transformării socialiste a satului și înfăptuirii unei ample revoluții în viața spirituală a societății. În pofida multor neîmpliniri și a unor greșeli comise în această perioadă istorică, partidul nostru și-a atestat capacitatea politică, organizatorică și teoretică de a așeza ireversibil societatea românească pe făgașul socialismului și a asigura edificarea și dezvoltarea bazelor acesteia. La capătul acestei perioade istorice, partidul nostru se afirma ca o puternică forță politică capabilă să soluționeze noi sarcini pentru perfecționarea și dezvoltarea orînduirii socialiste. Referindu-se la această realitate, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Raportul Comitetului Central prezentat la cel de-al IX-lea Congres al Partidului, sublinia cu temei că „A crescut considerabil rolul conducător al partidului în viața economică, socială și culturală ; astăzi — remarca tovarășul Nicolae Ceaușescu —, nu există domeniu al construcției socialiste în care organele și organizațiile de partid să nu acționeze ca adevărate forțe motrice, conducînd și îndrumînd întreaga activitate, mobilizînd masele la înfăptuirea politicii partidului (...). Realizările de însemnătate istorică obținute de poporul român, practica socială, care verifică cel mai bine activitatea unui partid, au confirmat pe deplin justetea liniei politice a partidului, eficacitatea muncii sale politico-organizatorice“ ; că „Partidul Comunist Român, urmat cu devotament și încredere nețărmurită de întregul popor, își îndeplinește cu cinste rolul de detașament de avangardă al clasei muncitoare, de forță politică conducătoare a societății noastre“.

În cea de a doua etapă, inaugurată de Congresul al IX-lea, partidul și-a sporit considerabil rolul său de forță politică conducătoare a societății, ridicînd acest rol la noi cote de ordin cantitativ și calitativ. Elaborînd un vast program menit a regenera și valorifica plenar întregul potențial de muncă și creație a poporului român în vederea continuării pe o nouă treaptă a societății socialiste, Congresul a jalonat și direcțiile fundamentale ale creșterii rolului conducător al partidului în societate, în scopul suprem al integrării tot mai organice a partidului ca forță politică conducătoare în întregul mecanism de decizie, control și realizare a sarcinilor ; al sporirii gradului de răspundere și de participare directă a partidului, ale tuturor organelor și organizațiilor sale, a tuturor comuniștilor la soluționarea nemijlocită a marilor probleme ridicate de construcția socialistă. În acest amplu proces, un rol de cea mai mare importanță l-a avut Conferința Națională a Partidului din decembrie 1967 care, după cum se știe, a elaborat un vast program de măsuri pentru perfecționarea conducerii și planificării economiei naționale, îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale a României, inclusiv sporirea rolului partidului ca forță politică conducătoare a societății. În acest sens Conferința pornea principial de la necesitatea imperioasă a creșterii rolului conducător al partidului în în-

treaga activitate economico-socială, în toate sferele vieții materiale și spirituale, că sporirea acestui rol este, după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, „o necesitate indispensabilă a mersului înainte“. Partidul — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la Conferință —, (1967) „poartă întreaga răspundere pentru înfăptuirea programului înaintării României pe calea progresului și civilizației, pentru construirea cu succes a socialismului și comunismului“. În această viziune Conferința a stabilit o seamă de măsuri organizatorice pentru perfecționarea întregii activități de partid, începînd cu forumul suprem al partidului — Congresul —, și terminînd cu aparatul de partid, central și local. S-au stabilit numeroase măsuri : — pentru îmbunătățirea organelor colective de conducere, a muncii colective în general ; — pentru simplificarea formelor de conducere precum și pentru creșterea gradului de operativitate a întregii munci de partid ; — pentru lichidarea multor paralelisme în activitatea de conducere ; — creșterea gradului de participare nemijlocită a organelor de partid, a secretarilor organizațiilor de partid la activitatea de elaborare a deciziilor și de rezolvare practică a acestora ; — apropierea organelor de conducere de unitățile economico-sociale de bază ; — întărirea generală a legăturii partidului cu masele. Sintetizînd locul și valoarea acestor măsuri, eficiența lor, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Raportul Comitetului Central, prezentat Congresului al X-lea al partidului, sublinia că : „În stabilirea locului și rolului partidului comunist în societate trebuie să avem în vedere și faptul că toate organisme și instituțiile economice și sociale ale statului se află sub conducerea sa politică și acționează în mod unitar în direcția edificării orînduirii socialiste“ ; că, după Congresul al IX-lea și, îndeosebi, după Conferința Națională din 1967 s-a creat „cadrul organizatoric adecvat pentru perfecționarea activității de partid, pentru participarea tot mai directă a activului de partid, a comuniștilor la conducerea întregii vieți sociale“.

Pe acest temel, în cea de a treia fază, începută cu Congresul al XI-lea, și elaborarea *Programului partidului* de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, are loc un proces mereu ascendent de creștere calitativă a rolului partidului de forță politică conducătoare, de centru vital al întregii națiuni ; de angajare tot mai amplă a partidului în amplul proces de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate. În legătură cu aceasta în Programul partidului se arată că „partidului îi revine sarcina de a organiza și conduce în mod conștient amplul proces social de înaintare neconținută a societății pe calea comunismului. Această sarcină se realizează în condițiile dezvoltării continue a formelor democratice de conlucrare a partidului cu masele largi ale poporului, de dezbatere publică a liniei sale politice, a programului său. Existența partidului se va împlini tot mai strîns, mai organic cu viața întregului popor“. Programul subliniază faptul că partidul devenind centrul vital al națiunii noastre socialiste „va asigura atît elaborarea științi-

fică a căilor de dezvoltare a României, cât și conducerea activității politico-organizatorice în vederea îndeplinirii acestei politici“.

În această largă perspectivă, Congresul al XI-lea a elaborat o seamă de măsuri pentru îndeplinirea în practică a acestei misiuni istorice a partidului. Dintre acestea un loc important s-a acordat pregătirii și creșterii cadrelor ; promovării mai ferme a criticii și autocriticii, perfecționării și lărgirii muncii colective ; diversificării formelor de consultare a maselor asupra problemelor fundamentale ale politicii partidului și statului ș.a.

Ceea ce este însă cel mai important de subliniat este faptul că Congresul a atras atenția asupra necesității statornicirii principiului suprem ca actul de conducere de către partid „să se exercite nu din afară, ci dinăuntrul organismelor sociale, de stat și economice“ ca un proces firesc legic al creșterii rolului conducător, al întăririi unității întregului popor în jurul său, al ridicării conștiinței generale a maselor și participării lor tot mai active la conducerea societății.

Aceste mari procese se află în prezent, sub înrîurirea nemijlocită a hotărârilor Congresului al XII-lea al partidului într-o firească perfecționare, adaptare la cerințele mereu sporite ce le ridică societatea în fața partidului.

IP.B.T. — 1848/1982

